

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

U-1020

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES

**SCRIPTORVM CLASSICORVM
BIBLIOTHECA OXONIENSIS**

**OXONII
E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO**

M. TVLLI CICERONIS
RHETORICA

RECOGNOVIT
BREVIQVE ADNOTATIONE CRITICA INSTRVXIT

A. S. WILKINS

LINGVAE LATINAE APVD MANCVNIENSES PROFESSOR
E COLL. DIV. JOH. CANT.

TOMVS I
LIBROS DE ORATORE TRES
CONTINENS

OXONII
E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO

OXONII

Excudebat Vivianus Ridler

Architypographus academicus

FIRST EDITION 1902

REPRINTED 1911, 1920, 1929, 1946, 1951, 1955, 1957, 1961

PRINTED IN GREAT BRITAIN

PRAEFATIO

Satis iamdudum inter omnes constat codices librorum de Oratore Tullianorum in tria cadere genera. Qui nobis haud parum stabile fundamentum quo nitamur praebent, hi ne Ellendtio (1840) quidem viro de Cicerone optime merito noti sunt: sed utpote nono sive decimo saeculo exscripti a scribis indoctis illis quidem sed optima fide archetypum quantum poterant reddentibus, magni sunt faciendi. Horum familiam ducit

(H) Codex Harleianus 2736.

Textum scriba alter paulo inferioris aetatis ex altero satis bono codice correxit: tertia manus iudicio parum cauto prisca quaedam amovit. Hunc ipse in Museo Britannico contuli, neque opem collationis a Francisco Rühllo viro doctissimo factae sprevi. Praebet autem i. 1-128, 157-194; ii. 13-90; ii. 92-iii. 17; iii. 110-ad finem. Sequitur vel magis lacer, et in non nullis locis manu non multum recentiore suppletus

(A) Codex Abrincensis 238.

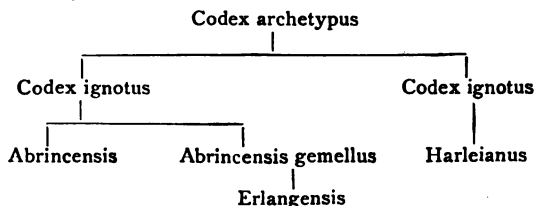
Insunt ii. 19-50; 60-245; ii. 288-iii. 18; iii. 110-148; iii. 171-ad fin. Manus supplevit altera ii. 233-245; iii. 148-171. Collatione usus sum a Schneidewinio illo facta, sed et lectiones quas auctoribus E. de Leutschio et F. Heerdegenio praebet Friedrichius non neglexi. Non eiusdem aetatis neque fidei tam integrae est

(E) Codex Erlangensis 848.

Insunt i. 1-123; ii. 19-90, ii. 92-233; ii. 288-iii. 17; iii. 110-148; iii. 171-ad finem. Lacunas manus recens (ε) ex

PRAEFATIO

integro quodam libro levissimae auctoritatis explevit. Contulit vir clarissimus Carolus Halmius, qui qua erat semper benevolentia mihi opus suum utendum dedit, adhibitis quoque collationibus a Stroebelio et a Stanglio factis. Qualis inter hos testes intercedat cognatio primus docuit luculenter Stroebelius, illo stemmate instituto :

Ad optimos testes accedit quoque liber Vatic. Reg. 1762 (*R*) in quo presbyter quidam Hadoardus non nulla ex libris de Oratore primo et altero excerpit ut quasi epitome fieret.

Alterum genus codicum mutilorum multo minoris est faciendum. Nam quarto decimo demum vel quinto decimo saeculo exscripti sunt ex codicibus sive his quos nominavimus, id quod de multis satis patet, sive aliis eiusdem generis non melioribus, ita ut secure liceat negligere. Et si quid hic illic melius expiscari datur, non nisi coniecturae felicitis loco est ponendum. Adde quod non satis diligenter plerique sunt collati, ita ut fidem Lagomarsinio veteri multa de codicibus Italis suppeditanti saepius dare non queamus. Horum testimonium siglo (*m*) sive ex uno et altero sive e pluribus ductum indicare satis esse habuimus.

Tertium genus est codicum longe plurimorum, qui textum praebent integrum sed eundem minime fidum, utpote mendis plurimis scatentem et Italarum manibus passim interpolatum. Hic autem oritur inter doctos quaestio vexatissima. Nam cum litteris Latinis iam renascentibus

PRAEFATIO

olim per mutilos tantum codices noti essent libri de Oratore, felici quodam casu Laude Pompeia invenit Gerardus Landrianus episcopus codicem integrum satis antiquum, quem lectu difficillimum Mediolanum misit ad Gasparinum Barzizam, virum id temporis doctissimum ut suos in usus excuteret. Qui liber nescimus quo casu mox periit. Sed brevi totam per Italiam permanavit magnus numerus codicum iam integrorum. Qualis vero fuerit adfinitas inter hanc turbam et codicem illum Laudensem, ut Friedrichii verbis utar, hodie in tenebris latet et opinor semper latebit. Sunt qui putent lacunas tantum expletas fuisse: sunt qui censeant totum codicem Mediolanenses parum diligenter et summa festinatione excrripsisse. Neque tamen tanta inter codices integros exstat similitudo ut his facile credamus ex uno fonte esse derivatos adfirmantibus.

Duos tamen (*P*) Palatinum 1469, et (*O*) Ottobonianum 2057 cum ad Laudensem propius accedere videantur deligimus cuius indicium saepius citaremus: quod cum congruat Friedrichium secuti siglo *L* notavimus.

Editionum veterum vulgata lectio (*vulg.*) codicum integrorum fide nititur, mendis patentibus Italicorum ferme coniecturis amotis; nec operae pretium esse duximus quis primus manum medicam attulerit exquirere. Difficilius sane opus erat iudicare utrum codices mutili verba non nulla incuria omiserint—hoc enim modo sescenties peccatum est—an recentiores interpolationem passi sint. Sensu tamen non repugnante breviorum fere lectionem probare maluimus, codicum indole iam accuratius cognita.

Neque vero id egimus ut plenum, quod aiunt, apparatus criticum efficiamus. Ne mutili quidem si quid titubaverunt, ut est scribarum plane rem nescientium, semper

PRAEFATIO

exscribere placuit. Semper autem religionis esse putavimus si quid recenter a viris doctis nullo codice adsentiente correctum est, et rei et auctoris mentionem facere. Ex erroribus codicum mutilorum satis esse duximus eos tantum commemorare qui aut indolem codicum indicant, aut viam corrigendi docent; et precamur ne quis vitio vertat si in re incerta parum nobis constiterimus. Textus non multum discrepat ab eo quem cum notis Anglice conscriptis Oxonii ante hos annos edidimus; neque fas esse duximus non iterum satis diligenter et textum et testimonia retractare. De formis verborum, id quod voluerunt viri doctissimi qui Prelo Academico praesunt, Brambachio duce usi sumus, nisi quod codicibus iubentibus *oti, imperi* etc. scripsimus; qua de re nescio an non erraverimus, habemus enim Reidium nostrum consentientem. Denique grates sunt agenda cum typothesis sollertissimis, tum ei qui summa diligentia schedas corrigendas curavit, et menda non nulla dum relegit ipse sustulit.

Mancunii scribebamus

Id. Oct. MDCCCL.

60 - 80 2 . WIC .

SIGLA

A = cod. Abrincensis 238

E = cod. Erlangensis 848

H = cod. Harleianus 2736

M = consensus codicum *A E H* sive omnium sive quot
libri exstant

m = consensus codicum recentioris aevi mutilorum

O = cod. Ottobonianus 2057

P = cod. Palatinus 1469

L = *O P* (? cod. Laudensis)

rec. = codices post annum 1422 exscripti

vulg. = textus vulgo receptus

citantur hic illic codices γ = Gudianus, ϵ = Erlangensis pars
manu recentiore scripta, ϵ = Erlangensis alter (303)

M. TVLLI CICERONIS

DE ORATORE

AD QVINTVM FRATREM LIBRI TRES

LIBER PRIMVS

COGITANTI mihi saepe numero et memoria vetera repe-
tenti perbeati fuisse, Quinte frater, illi videri solent, qui in
optima re publica, cum et honoribus et rerum gestarum
gloria florerent, eum vitae cursum tenere potuerunt, ut vel in
5 negotio sine periculo vel in otio cum dignitate esse possent ;
ac fuit cum mihi quoque initium requiescendi atque ani-
mum ad utriusque nostrum praeclara studia referendi
fore iustum et prope ab omnibus concessum arbitrarer, si
infinite forensium rerum labor et ambitionis occupatio
10 decursu honorum, etiam aetatis flexu constitisset. Quam
spem cogitationum et consiliorum meorum cum graves
communium temporum tum varii nostri casus fefellerunt ;
nam qui locus quietis et tranquillitatis plenissimus fore
videbatur, in eo maximae moles molestiarum et turbulen-
15 tissimae tempestates exstiterunt ; neque vero nobis cupien-
tibus atque exoptantibus, fructus otii datus est ad eas artis,
quibus a pueris dediti fuimus, celebrandas inter nosque
recolendas. Nam prima aetate incidimus in ipsam per-
turbationem disciplinae veteris, et consulatu devenimus in

M = HE 5 sine . . . otio *om. M* 6 fuit cum *vulg.* : fuit quod
M : fuit qui *vel* fuit quidem *m* : fuit tempus illud cum *L* : idem *add.*
Friedrich 10 decursu *vulg.* : cursu *M*

- medium rerum omnium certamen atque discrimen, et hoc tempus omne post consulatum obiecimus eis fluctibus, qui per nos a communi peste depulsi in nosmet ipsos redundarent. Sed tamen in his vel asperitatibus rerum vel angustiis temporis obsequar studiis nostris et quantum mihi vel fraus 5 inimicorum vel causae amicorum vel res publica tribuet 4 oti, ad scribendum potissimum conferam; tibi vero, frater, neque hortanti deero neque roganti, nam neque auctoritate quisquam apud me plus valere te potest neque voluntate.
- 2 Ac mihi repetenda est veteris cuiusdam memoriae non sane 10 satis explicata recordatio, sed, ut arbitror, apta ad id, quod requiris, ut cognoscas quae viri omnium eloquentissimi 5 clarissimique senserint de omni ratione dicendi. Vis enim, ut mihi saepe dixisti, quoniam, quae pueris aut adulescentulis nobis ex commentariolis nostris incohata ac rudia 15 exciderunt, vix *sunt* hac aetate digna et hoc usu, quem ex causis, quas diximus, tot tantisque consecuti sumus, aliquid eisdem de rebus politius a nobis perfectiusque proferri; solesque non numquam hac de re a me in disputationibus nostris dissentire, quod ego eruditissimorum hominum 20 artibus eloquentiam contineri statuam, tu autem illam ab elegantia doctrinae segregandam putes et in quodam ingeni atque exercitationis genere ponendam.
- 6 Ac mihi quidem saepe numero in summos homines ac summis ingeniis praeditos intuenti quaerendum esse visum 25 est quid esset cur plures in omnibus rebus quam in dicendo admirabiles exstitissent; nam quocumque te animo et cogitatione converteris, permultos excellentis in quoque genere videbis non mediocrium artium, sed prope maximarum.
- 7 Quis enim est qui, si clarorum hominum scientiam rerum 30 gestarum vel utilitate vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori imperatorem? Quis autem dubitet quin

M = *HE* 2 *eis om. M* 4 *his L: eis M* 10 *sane om. M*
 14 *quaedam Lambinus: expunxit Ellendt* 16 *sunt add. Sorof*
 26 *rebus M: artibus L* 28 *quocumque M*

belli duces ex hac una civitate praestantissimos paene innumerabilis, in dicendo autem excellentis vix paucos proferre possimus? Iam vero consilio ac sapientia qui regere ac 8 gubernare rem publicam possint, multi nostra, plures patrum 5 memoria atque etiam maiorum exstiterunt, cum boni perditii nulli, vix autem singulis aetatibus singuli tolerabiles oratores invenirentur. Ac ne qui forte cum aliis studiis, quae reconditis in artibus atque in quadam varietate litterarum versentur, magis hanc dicendi rationem, quam cum imperatoris 10 laude aut cum boni senatoris prudentia comparandam putet, convertat animum ad ea ipsa artium genera circumspectaque, qui in eis floruerint quamque multi sint; sic facillime, quanta oratorum sit et semper fuerit paucitas, iudicabit. Neque enim te fugit omnium laudatarum artium procrea- 3 9 tricem quandam et quasi parentem eam, quam φιλοσοφίαν Graeci vocant, ab hominibus doctissimis iudicari; in qua difficile est enumerare quot viri quanta scientia quantaque in suis studiis varietate et copia fuerint, qui non una aliqua in re separatim elaborarint, sed omnia, quaecumque possent, 20 vel scientiae pervestigatione vel disserendi ratione comprehenderint. Quis ignorat, ei, qui mathematici vocantur, 10 quanta in obscuritate rerum et quam recondita in arte et multiplici subtilique versentur? Quo tamen in genere ita multi perfecti homines exstiterunt, ut nemo fere studuisse 25 ei scientiae vehementius videatur, quin quod voluerit consecutus sit. Quis musicis, quis huic studio litterarum, quod profitentur ei, qui grammatici vocantur, penitus se dedit, quin omnem illarum artium paene infinitam vim et materiem scientia et cognitione comprehenderit? Vere mihi hoc 11 30 videor esse dicturus, ex omnibus eis, qui in harum artium liberalissimis studiis sint doctrinisque versati, minimam copiam poetarum *et oratorum* egregiorum exstitisse: atque

M = *HE* 4 possent *L* *rec.* 8 quadam *vulg.*: aliqua *M*²
 12 floruerunt *Em* 16 hominibus] omnibus *codd.* 17 numerare *M*
 29 scientiae cogitatione *M* 32 et oratorum *add. Hense*

in hoc ipso numero, in quo perraro exoritur aliquis excellens, si diligenter et ex nostrorum et ex Graecorum copia comparare voles, multo tamen pauciores oratores quam
 12 poetae boni reperientur. Quod hoc etiam mirabilius debet videri, quia ceterarum artium studia fere reconditis atque
 5 abditis e fontibus hauriuntur, dicendi autem omnis ratio in medio posita communi quodam in usu atque in hominum ore et sermone versatur, ut in ceteris id maxime excellat, quod longissime sit ab imperitorum intelligentia sensuque
 10 disiunctum, in dicendo autem vitium vel maximum sit a vulgari genere orationis atque a consuetudine communis
 4 sensus abhorrere. Ac ne illud quidem vere dici potest
 13 aut pluri ceteris inservire aut maiore delectatione aut spe uberiore aut praemiis ad perdiscendum amplioribus commoveri. Atque ut omittam Graeciam, quae semper elo-
 15 quentiae princeps esse voluit, atque illas omnium doctrinarum inventrices Athenas, in quibus summa dicendi vis et inventa est et perfecta, in hac ipsa civitate profecto nulla umquam
 14 vehementius quam eloquentiae studia vigerunt. Nam postea quam imperio omnium gentium constituto diuturnitas
 20 pacis otium confirmavit, nemo fere laudis cupidus adolescens non sibi ad dicendum studio omni enitendum putavit; ac primo quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam vim neque aliquod praeceptum artis esse arbitrarentur, tantum, quantum ingenio et cogitatione poterant, conseque-
 25 bantur; post autem auditis oratoribus Graecis cognitisque eorum litteris adhibitisque doctoribus incredibili quodam
 15 nostri homines discendi studio flagraverunt. Excitabat eos magnitudo, varietas multitudoque in omni genere causarum, ut ad eam doctrinam, quam suo quisque studio consecutus
 30 esset, adiungeretur usus frequens, qui omnium magistrorum

M = *HE* 8 ore *O. M. Müller*: more *codd.* 10 sit] est *M*
 14 uberiore] liberiore *M*: specie liberiore? *Friedrich* 21 nemo
 . . . putavit *om. M* 24 viam *Lm* 28 discendi *nescio quis apud*
Lambinum: dicendi *codd.* 30 consecutus *ML*: adsecutus *m rec.*

praecepta superaret ; erant autem huic studio maxima, quae nunc quoque sunt, exposita praemia vel ad gratiam vel ad opes vel ad dignitatem ; ingenia vero, ut multis rebus possumus iudicare, nostrorum hominum multum ceteris
 5 hominibus omnium gentium praestiterunt. Quibus de causis 16
 quis non iure miretur ex omni memoria aetatum, temporum, civitatum tam exiguum oratorum numerum inveniri ?

Sed enim maius est hoc quiddam quam homines opinantur, et pluribus ex artibus studiisque conlectum. Quid enim 5
 10 quis aliud in maxima discentium multitudine, summa magistrorum copia, praestantissimis hominum ingeniis, infinita causarum varietate, amplissimis eloquentiae propositis praemiis esse causae putet, nisi rei quandam incredibilem magnitudinem ac difficultatem ? Est enim et scientia 17
 15 comprehendenda rerum plurimarum, sine qua verborum volubilitas inanis atque inridenda est, et ipsa oratio conformanda non solum electione, sed etiam constructione verborum, et omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoscendi, quod
 20 omnis vis ratioque dicendi in eorum, qui audiunt, mentibus aut sedandis aut excitandis expromenda est ; accedat eodem oportet lepos quidam facetiaeque et eruditio libero digna celeritasque et brevitatis et respondendi et lacessendi subtili venustate atque urbanitate coniuncta ; tenenda praeterea 18
 25 est omnis antiquitas exemplorumque vis, neque legum ac iuris civilis scientia negligenda est. Nam quid ego de actione ipsa plura dicam ? quae motu corporis, quae gestu, quae vultu, quae vocis conformatione ac varietate moderanda est ; quae sola per se ipsa quanta sit, histrionum
 30 levis ars et scaena declarat ; in qua cum omnes in oris et vocis et motus moderatione laborent, quis ignorat quam pauci sint fuerintque, quos animo aequo spectare possimus ? Quid dicam de thesauro rerum omnium, memoria ? Quae

M = *HE* 8 enim *M* : nimirum *L*
 31 ignorat *L* : ignoret *M*

12 causarum *om.* *M*

nisi custos inventis cogitatisque rebus et verbis adhibeatur, intellegimus omnia, etiam si praeclarissima fuerint in oratore, 19 peritura. Quam ob rem mirari desinamus, quae causa sit eloquentium paucitatis, cum ex eis rebus universis eloquentia constet, in quibus singulis elaborare permagnum est, hortemurque potius liberos nostros ceterosque, quorum gloria nobis et dignitas cara est, ut animo rei magnitudinem complectantur neque eis aut praeceptis aut magistris aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, sed aliis quibusdam 6 se id quod expetunt, consequi posse confidant. Ac mea 10 quidem sententia nemo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum atque artium scientiam consecutus : etenim ex rerum cognitione efflorescat et redundet oportet oratio. Quae, nisi res est ab oratore percepta et cognita, inanem quandam habet elocutionem 15 et paene puerilem. Neque vero ego hoc tantum oneris imponam nostris praesertim oratoribus in hac tanta occupatione urbis ac vitae, nihil ut eis putem licere nescire, quamquam vis oratoris professioque ipsa bene dicendi hoc suscipere ac polliceri videtur, ut omni de re, quaecumque 20 sit proposita, ornate ab eo copioseque dicatur. Sed quia non dubito quin hoc plerisque immensum infinitumque videatur, et quod Graecos homines non solum ingenio et doctrina, sed etiam otio studioque abundantis partitionem iam quandam artium fecisse video neque in universo genere 25 singulos elaborasse, sed seposuisse a ceteris dictionibus eam partem dicendi, quae in forensibus disceptationibus iudiciorum aut deliberationum versaretur, et id unum genus oratori reliquisse ; non complectar in his libris amplius, quam quod huic generi re quaesita et multum disputata 30 summorum hominum prope consensu est tributum ; repetamque non ab incunabulis nostrae veteris puerilisque

M = *HE* 1 cogitatis *codd.* : cogitis *H*¹ : cognitis *Pearce* 10
 se id *L* : om *M* (*habet lituram H*) 14 nisi res est *Victor* : nisi sit
sive sint codd. : nisi subest res *L* (*cp.* § 50)

doctrinae quendam ordinem praeceptorum, sed ea, quae quondam accepi in nostrorum hominum eloquentissimorum et omni dignitate principum disputatione esse versata; non quo illa contemnam, quae Graeci dicendi artifices et doctores reliquerunt, sed cum illa pateant in promptuque sint omnibus, neque ea interpretatione mea aut ornatius explicari aut planius exprimi possint, dabis hanc veniam, mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus summa dicendi laus a nostris hominibus concessa est, auctoritatem Graecis anteponam.

Cum igitur vehementius inveheretur in causam principum consul Philippus Drusique tribunatus pro senatus auctoritate susceptus infringi iam debilitarique videretur, dici mihi memini ludorum Romanorum diebus L. Crassum quasi conligendi sui causa se in Tusculanum contulisse; venisse eodem, socer eius qui fuerat, Q. Mucius dicebatur et M. Antonius, homo et consiliorum in re publica socius et summa cum Crasso familiaritate coniunctus. Exierant autem cum ipso Crasso adulescentes et Drusi maxime familiares et in quibus magnam tum spem maiores natu dignitatis suae conlocarent, C. Cotta, qui [tum] tribunatum plebis petebat, et P. Sulpicius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur. Hi primo die de temporibus deque universa re publica, quam ob causam venerant, multum inter se usque ad extremum tempus diei conlocuti sunt; quo quidem sermone multa divinitus a tribus illis consularibus Cotta deplorata et commemorata narrabat, ut nihil incidisset postea civitati mali, quod non impendere illi tanto ante vidissent. Eo autem omni sermone confecto, tantam in Crasso humanitatem fuisse, ut, cum lauti accubissent, tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis eaque esset in homine iucunditas et tantus in loquendo

M = *HE* 4 quo *M*: quod *rec.* 21 tum *om.* *M* 26 in sermone *L*
 3^a in homine *codd.*: in omni re *Eussner* loquendo
M: iocando *L*

lepos, ut dies inter eos curiae fuisse videretur, convivium
 28 Tusculani; postero autem die, cum illi maiores natu satis
 quiescent et in ambulationem ventum esset, [dicebat] tum
 Scaevolam duobus spatiis tribusve factis dixisse 'cur non
 imitamur, Crasse, Socratem illum, qui est in Phaedro 5
 Platonis? Nam me haec tua platanus admonuit, quae
 non minus ad opacandum hunc locum patulis est diffusa
 ramis, quam illa, cuius umbram secutus est Socrates, quae
 mihi videtur non tam ipsa acula, quae describitur, quam
 Platonis oratione crevisse, et quod ille durissimis pedibus 10
 fecit, ut se abiceret in herba atque ita [illa], quae philosophi
 divinitus ferunt esse dicta, loqueretur, id meis pedibus certe
 29 concedi est aequius.' Tum Crassum 'immo vero commo-
 dius etiam'; pulvinosque poposcisse et omnis in eis sedibus,
 quae erant sub platano, consedisce dicebat. 15

8 Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium,
 solebat Cotta narrare Crassum sermonem quendam de
 30 studio dicendi intulisse. Qui cum ita esset exorsus: non
 sibi cohortandum Sulpicium et Cottam, sed magis utrum-
 que conlaudandum videri, quod tantam iam essent facul- 20
 tatem adepti, ut non aequalibus suis solum anteponerentur,
 sed cum maioribus natu compararentur; 'neque vero mihi
 quicquam' inquit 'praestabilius videtur, quam posse dicendo
 tenere hominum [coetus] mentis, adlicere voluntates, impel-
 lere quo velit, unde autem velit deducere: haec una res 25
 in omni libero populo maximeque in pacatis tranquillisque
 civitatibus praecipue semper floruit semperque dominata
 31 est. Quid enim est aut tam admirabile, quam ex infinita
 multitudine hominum existere unum, qui id, quod omnibus
 natura sit datum, vel solus vel cum perpauca facere possit? 30
 aut tam iucundum cognitu atque auditu, quam sapientibus
 sententiis gravibusque verbis ornata oratio et polita? aut

M = *HE* 3 esset, dicebat *M*: esse *L* 11 illa om. *M* 14 eis]
 suis *M*: his *L* 24 coetus om. *M* 26 maxime *M* 30
 paucis *m* *rec.*

tam potens tamque magnificum, quam populi motus, iudicium religiones, senatus gravitatem unius oratione converti? Quid tam porro regium, tam liberale, tam munificum, quam 3^a opem ferre supplicibus, excitare adflictos, dare salutem, 5 liberare periculis, retinere homines in civitate? Quid autem tam necessarium, quam tenere semper arma, quibus vel tectus ipse esse possis vel provocare integer vel te ulcisci lacessitus? Age vero, ne semper forum, subsellia, rostra curiamque meditare, quid esse potest in otio aut iucundius 10 aut magis proprium humanitatis, quam sermo facetus ac nulla in re rudis? Hoc enim uno praestamus vel maxime feris, quod conloquimur inter nos et quod exprimere dicendo sensa possumus. Quam ob rem quis hoc non iure miretur 33 summeque in eo elaborandum esse arbitretur, ut, quo uno 15 homines maxime bestiis praestent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Ut vero iam ad illa summa veniamus, quae vis alia potuit aut dispersos homines unum in locum congregare aut a fera agrestique vita ad hunc humanum cultum civilemque deducere aut iam constitutis civitatibus leges iudicia 20 iura describere? Ac ne plura, quae sunt paene innumeralia, consector, comprehendam brevi: sic enim statuo, perfecti oratoris moderatione et sapientia non solum ipsius dignitatem, sed et privatorum plurimorum et universae rei publicae salutem maxime contineri. Quam ob rem pergite, 25 ut facitis, adulescentes, atque in id studium, in quo estis, incumbite, ut et vobis honori et amicis utilitati et rei publicae emolumento esse possitis.' Tum Scaevola comiter, 9 ut solebat, 'cetera' inquit 'adsentior Crasso, ne aut de 35 C. Laeli soceri mei aut de huius generi aut arte aut gloria 30 detraham; sed illa duo, Crasse, vereor ut tibi possim concedere: unum, quod ab oratoribus civitates et initio constitutas et saepe conservatas esse dixisti, alterum, quod remoto

M = *HE* 7 integer *Vassis*: integros *M*: improbos *L*: integer
reos Deiter 12 in dicendo *M* 18 ad hunc *M^aL*: in hunc *m rec.*
 20 describere *H^rR*

foro, contione, iudiciis, senatu statuisti oratorem in omni
 36 genere sermonis et humanitatis esse perfectum. Quis enim
 tibi hoc concesserit aut initio genus hominum in montibus
 ac silvis dissipatum non prudentium consiliis compulsum
 potius quam disertorum oratione delentum se oppidis 5
 moenibusque saepsisse? aut vero reliquas utilitates aut in
 constituendis aut in conservandis civitatibus non a sapien-
 tibus et fortibus viris, sed a disertis ornatique dicentibus
 37 esse constitutas? An vero tibi Romulus ille aut pastores
 et convenas congregasse aut Sabinorum conubia coniunxisse 10
 aut finitimorum vim repressisse eloquentia videtur, non
 consilio et sapientia singulari? Quid? in Numa Pompilio,
 quid? in Servio Tullio, quid? in ceteris regibus, quorum
 multa sunt eximia ad constituendam rem publicam, num
 eloquentiae vestigium apparet? Quid? exactis regibus, 15
 tametsi ipsam exactionem mente, non lingua perfectam
 L. Bruti esse cernimus, sed deinceps omnia nonne plena
 38 consiliorum, inania verborum videmus? Ego vero si velim
 et nostrae civitatis exemplis uti et aliarum, plura proferre
 possim detrimenta publicis rebus quam adiumenta, per 20
 homines eloquentissimos importata; sed ut reliqua praeter-
 mittam, omnium mihi videor, exceptis, Crasse, vobis duobus,
 eloquentissimos audisse Ti. et C. Sempronios, quorum pater,
 homo prudens et gravis, haudquaquam eloquens, et saepe
 alias et maxime censor salutis rei publicae fuit: atque is non 25
 accurata quadam orationis copia, sed nutu atque verbo
 libertinos in urbanas tribus transtulit, quod nisi fecisset,
 rem publicam, quam nunc vix tenemus, iam diu nullam
 haberemus. At vero eius filii disertis et omnibus vel
 naturae vel doctrinae praesidiis ad dicendum parati, cum 30
 civitatem vel paterno consilio vel avitis armis florentissimam
 10 accepissent, ista praeclara gubernatrice, ut ais, civitatum
 39 eloquentia rem publicam dissipaverunt. Quid? leges

M = HE 10 coniugia *M* 16 lingua non mente *maluit Weber*
 26 nutu *recc.*: nuda *Mm*

veteres moresque maiorum; quid? auspicia, quibus ego
 et tu, Crasse, cum magna rei publicae salute praesumus;
 quid? religiones et caerimoniae; quid? haec iura civilia,
 quae iam pridem in nostra familia sine ulla eloquentiae
 5 laude versantur, num aut inventa sunt aut cognita aut
 omnino ab oratorum genere tractata? Equidem et Ser. 40
 Galbam memoria teneo divinum hominem in dicendo et
 M. Aemilium Porcinam et C. ipsum Carbonem, quem tu
 adulescentulus perculisti, ignarum legum, haesitantem in
 10 maiorum institutis, rudem in iure civili; et haec aetas
 vestra praeter te, Crasse qui tuo magis studio quam proprio
 munere aliquo disertorum ius a nobis civile didicisti, quod
 interdum pudeat, iuris ignara est. Quod vero in extrema 41
 oratione quasi tuo iure sumpsisti, oratorem in omnis ser-
 15 monis disputatione copiosissime versari posse, id, nisi hic in
 tuo regno essemus, non tulissem multisque praessem, qui
 aut interdicto tecum contenderent aut te ex iure manum
 consertum vocarent, quod in alienas possessiones tam
 temere inruisses. Agerent enim tecum lege primum 42
 20 Pythagorei omnes atque Democritii ceterique in iure sua
 physici vindicarent [ornati homines in dicendo et graves],
 quibuscum tibi iusto sacramento contendere non liceret;
 urgerent praeterea philosophorum greges iam ab illo fonte
 et capite Socrate nihil te de bonis rebus in vita, nihil de
 25 malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum
 moribus, nihil de ratione vitae didicisse, nihil omnino
 quaesisse, nihil scire convincerent; et cum universi in te
 impetum fecissent, tum singulae familiae litem tibi intende-
 rent; instaret Academia, quae, quicquid dixisses, id te 43
 30 ipsum negare cogeret; Stoici vero nostri disputationum
 suarum atque interrogationum laqueis te inretitum tenerent;

M = *HE* 2 *Crasse om. M* 11 *vostra H*: *nostra codd.* 16 *praessem codd.*: *praeiēm E¹*: *praessem edd.* 20 *in iure sua Friedrich*: *in suo codd.*: *suo iure Lambinus rec.* 21 *ornati . . . graves sed. Friedrich*: *ornati homines om. Mm* 30 *negare cogeret vulg.*: *necaret M*

Peripatetici autem etiam haec ipsa, quae propria oratorum
 putas esse adiumenta atque ornamenta dicendi, a se peti
 vincerent oportere, ac non solum meliora, sed etiam multo
 plura Aristotelem Theophrastumque de istis rebus, quam
 44 omnis dicendi magistros scripsisse ostenderent. Missos 5
 facio mathematicos, grammaticos, musicos, quorum artibus
 vestra ista dicendi vis ne minima quidem societate con-
 iungitur. Quam ob rem ista tanta tamque multa profitenda,
 Crasse, non censeo; satis id est magnum, quod potes
 praestare, ut in iudiciis ea causa, quamcumque tu dicis, 10
 melior et probabilior esse videatur, ut in contionibus et in
 sententiis dicendis ad persuadendum tua plurimum valeat
 oratio, denique ut prudentibus diserte, stultis etiam vere
 videare dicere. Hoc amplius si quid poteris, non id mihi
 videbitur orator, sed Crassus sua quadam propria, non 15
 II communi oratorum facultate posse.' Tum ille 'non sum'
 45 inquit 'nescius, Scaevola, ista inter Graecos dici et disce-
 ptari solere; audivi enim summos homines, cum quaestor ex
 Macedonia venissem Athenas, florente Academia, ut tem-
 poribus illis ferebatur, cum eam Charmadas et Clitomachus 20
 et Aeschines obtinebant; erat etiam Metrodorus, qui cum
 illis una ipsum illum Carneadem diligentius audierat,
 hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum et
 copiosissimum; vigebatque auditor Panaeti illius tui
 46 Mnesarchus et Peripatetici Critolai Diodorus; multi erant 25
 praeterea clari in philosophia et nobiles, a quibus omnibus
 una paene voce repelli oratorem a gubernaculis civitatum,
 excludi ab omni doctrina rerumque maiorum scientia ac
 tantum in iudicia et contiunculas tamquam in aliquod
 47 pistrinum detrudi et compingi videbam; sed ego neque illis 30
 adsentiebar neque harum disputationum inventori et prin-
 cipi longe omnium in dicendo gravissimo et eloquentissimo,
 Platoni, cuius tum Athenis cum Charmada diligentius legi

M = *HE* 2 putas esse *m* : putasses *M* 20 ferebatur *m* :
 ferebant *L* : ferebat *M*

Gorgiam ; quo in libro in hoc maxime admirabar Platonem, quod mihi [in] oratoribus invidendis ipse esse orator summus videbatur. Verbi enim controversia iam diu torquet Graeculos homines contentionis cupidiores quam veritatis. Nam 48
 5 si quis hunc statuit esse oratorem, qui tantummodo in iure aut in iudiciis possit aut apud populum aut in senatu copiose loqui, tamen huic ipsi multa tribuat et concedat necesse est ; neque enim sine multa pertractatione omnium rerum publicarum neque sine legum, morum, iuris scientia neque
 10 natura hominum incognita ac moribus in his ipsis rebus satis callide versari et perite potest ; qui autem haec cognoverit, sine quibus ne illa quidem minima in causis quisquam recte tueri potest, quid huic abesse poterit de maximarum rerum scientia ? Sin oratoris nihil vis esse nisi
 15 composite, ornate, copiose loqui, quaero, id ipsum qui possit adsequi sine ea scientia, quam ei non conceditis ? Dicendi enim virtus, nisi ei, qui dicet, ea, quae dicet, percepta sunt, exstare non potest. Quam ob rem, si ornate 49
 locutus est, sicut et fertur et mihi videtur, physicus ille
 20 Democritus, materies illa fuit physici, de qua dixit, ornatus vero ipse verborum oratoris putandus est ; et, si Plato de rebus ab civilibus controversiis remotissimis divinitus est locutus, quod ego concedo ; si item Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus eis, de quibus disputave-
 25 runt, eloquentes et in dicendo suaves atque ornati fuerunt, sint eae res, de quibus disputant, in aliis quibusdam studiis, oratio quidem ipsa propria est huius unius rationis, de qua loquimur et quaerimus. Etenim videmus eisdem de rebus 50
 ieiune quosdam et exiliter, ut eum, quem acutissimum
 30 ferunt, Chrysippum, disputavisse neque ob eam rem philosophiae non satis fecisse, quod non habuerit hanc dicendi ex arte aliena facultatem. Quid ergo interest aut 12

M = HE

morum *M* : moris *recc.*

arte *L* : in hac dicendi arte *M*

1 in hoc *ML* : hoc *m recc.*

21 oratorum *M*

2 in *om. Mm* 9

31 hanc dicendi ex

qui discernes eorum, quos nominavi, in dicendo ubertatem
 et copiam ab eorum exilitate, qui hac dicendi varietate et
 elegantia non utuntur? Unum erit profecto, quod ei, qui
 bene dicunt, adferunt proprium, compositam orationem et
 ornatam et artificio quodam et expolitione distinctam; haec 5
 autem oratio, si res non subest ab oratore percepta et
 cognita, aut nulla sit necesse est aut omnium inrisione luda-
 51 tur. Quid est enim tam furiosum, quam verborum vel opti-
 morum atque ornatissimorum sonitus inanis, nulla subiecta
 sententia nec scientia? Quicquid erit igitur quacumque ex 10
 arte, quocumque de genere, orator id, si tamquam clientis
 causam didicerit, dicet melius et ornatus quam ipse ille
 52 eius rei inventor atque artifex. Nam si quis erit qui hoc
 dicat, esse quasdam oratorum proprias sententias atque
 causas et certarum rerum forensibus cancellis circumscriptam 15
 scientiam, fatebor equidem in his magis adsidue versari
 hanc nostram dictionem, sed tamen in his ipsis rebus
 permulta sunt, quae ipsi magistri, qui rhetorici vocantur,
 53 nec tradunt nec tenent. Quis enim nescit maximam vim
 existere oratoris in hominum mentibus vel ad iram aut ad 20
 odium aut ad dolorem incitandis vel ab hisce eisdem
 permotionibus ad lenitatem misericordiamque revocandis?
 Quae nisi qui naturas hominum vimque omnem humanitatis
 causasque eas, quibus mentes aut incitantur aut reflectuntur,
 penitus perspexerit, dicendo quod volet perficere non poterit. 25
 54 Atque totus hic locus philosophorum proprius videtur,
 neque orator me auctore umquam repugnabit; sed, cum
 illis cognitionem rerum concesserit, quod in ea solum illi
 voluerint elaborare, tractationem orationis, quae sine illa
 scientia est nulla, sibi adsumet; hoc enim est proprium 30
 13 oratoris, quod saepe iam dixi, oratio gravis et ornata et
 55 hominum sensibus ac mentibus accommodata. Quibus de

M = *HE* 4 propriam *M*
 19 maximam *vulg.*: maxime *ML*
 23 quae *codd.*: qua re *Passeratius*

16 his] iis *H* 17 his] iis *H*
 21 ad dolorem *L*: ad *om.* *M*
 26 atqui *rec.* 30 enim *om.* *M*

rebus Aristotelem et Theophrastum scripsisse fateor; sed vide ne hoc, Scaevola, totum sit a me: nam ego, quae sunt oratori cum illis communia, non mutuor ab illis, isti quae de his rebus disputant, oratorum esse concedunt, itaque
 5 ceteros libros artis suae nomine, hos rhetoricos et inscribunt et appellant. Etenim cum illi in dicendo inciderint loci, 56 quod persaepe evenit, ut de dis immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, de communi civium, de hominum, de gentium iure, de aequitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni virtutis genere sit dicendum, clamabunt, credo, omnia gymnasia atque omnes philosophorum scholae sua esse haec omnia propria, nihil omnino ad oratorem pertinere; quibus ego, ut de his rebus in angulis con- 57 sumendi otii causa disserant, cum concessero, illud tamen
 15 oratori tribuam et dabo, ut eadem, de quibus illi tenui quodam exsanguique sermone disputant, hic cum omni iucunditate et gravitate explicet. Haec ego cum ipsis philosophis [tum] Athenis disserebam; cogeat enim me M. Marcellus hic noster, qui [nunc aedilis curulis est et]
 20 profecto, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset; ac iam tum erat adulescentulus his studiis mirifice deditus. Iam vero de legibus constituendis, de bello, 58 de pace, de sociis, de vectigalibus, de iure civium generatim in ordines aetatesque discriptorum dicant vel Graeci, si
 25 volunt, Lycurgum aut Solonem—quamquam illos quidem censemus in numero eloquentium reponendos—scisse melius quam Hyperidem aut Demosthenem, perfectos iam homines in dicendo et perpolitos, vel nostri decem viros, qui XII tabulas perscriperunt, quos necesse est fuisse prudentis,

M = *HE* 3 isti quae *L*: isti qui *Mm* 4 oratorum *L*: horum
M: haec oratorum *Friedrich* 16 exsanguique *m rec.*: exigui
*M*¹: exiguo *LM*² 18 tum *om. M* 19 nunc... et *seclusit Cobet*
22 constituendis *scripsi*: tuendis *M*: instituendis *L* 24 descrip-
torum *Lambinus*: discripto *codd.* Graecos *maluit Marklandus* 28
nostri *Manutius*: nostros *codd.* 29 perscriperunt *M*²*m*: per-
scripserint *M*¹: scripserint *L*

anteponant in hoc genere et Ser. Galbae et socero tuo
 59 C. Laelio, quos constat dicendi gloria praestitisse. Numquam
 enim negabo esse quasdam partis proprias eorum, qui in
 his cognoscendis atque tractandis studium suum omne
 posuerunt, sed oratorem plenum atque perfectum esse eum, 5
 qui de omnibus rebus possit copiose varieque dicere.
 14 Etenim saepe in eis causis, quas omnes proprias esse
 oratorum confitentur, est aliquid, quod non ex usu
 forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex ob-
 scuriore aliqua scientia sit promendum atque sumen- 10
 60 dum. Quaero enim num possit aut contra imperatorem
 aut pro imperatore dici sine rei militaris usu aut saepe
 etiam sine regionum terrestrium aut maritimarum scientia ;
 num apud populum de legibus iubendis aut vetandis, num
 in senatu de omni rei publicae genere dici sine summa 15
 rerum civilium cognitione et prudentia ; num admo-
 verari possit oratio ad sensus animorum atque motus vel inflam-
 mandos vel etiam exstinguendos, quod unum in oratore
 dominatur, sine diligentissima pervestigatione earum omnium
 rationum, quae de naturis humani generis ac moribus 20
 61 a philosophis explicantur. Atque haud scio an minus
 vobis hoc sim probaturus ; equidem non dubitabo, quod
 sentio, dicere : physica ista ipsa et mathematica et quae
 paulo ante ceterarum artium propria posuisti, scientiae sunt
 eorum, qui illa profitentur, inlustrari autem oratione si quis 25
 istas ipsas artis velit, ad oratoris ei confugiendum est facul-
 62 tatem. Neque enim si Philonem illum architectum, qui
 Atheniensibus armamentarium fecit, constat perdiserte
 populo rationem operis sui reddidisse, existimandum est
 architecti potius artificio disertum quam oratoris fuisse ; nec, 30
 si huic M. Antonio pro Hermodoro fuisset de navalium
 opere dicendum, non, cum ab illo causam didicisset, ipse

M = *HE* 3 quasdam partis *M* : artes quasdam *L* 10
 sumendum *M* : adsumendum *L* *recc.* 12 usu *om.* *M* 25 inlustrari
M : illustrare *recc.* 30 quam oratoris *om.* *M*

ornate de alieno artificio copioseque dixisset; neque vero Asclepiades, is quo nos medico amicoque usi sumus tum eloquentia vincebat ceteros medicos, in eo ipso, quod ornate dicebat, medicinae facultate utebatur, non eloquentiae.

5 Atque illud est probabilius, neque tamen verum, quod 63 Socrates dicere solebat, omnis in eo, quod scirent, satis esse eloquentis; illud verius, neque quemquam in eo disertum esse posse, quod nesciat, neque, si optime sciat ignarusque sit faciundae ac poliendae orationis, diserte id ipsum, de 10 quo sciat, posse dicere. Quam ob rem, si quis universam 15 et propriam oratoris vim definire complectique vult, is 64 orator erit mea sententia hoc tam gravi dignus nomine, qui, quaecumque res inciderit, quae sit dictione explicanda, prudenter et composite et ornate et memoriter dicet cum 15 quadam actionis etiam dignitate. Sin cuiquam nimis infini- 65 tum videtur, quod ita posui 'quacumque de re,' licet hinc quantum cuique videbitur circumcidat atque amputet, tamen illud tenebo, si, quae ceteris in artibus atque studiis sita sunt, orator ignoret tantumque ea teneat, quae sint in 20 disceptationibus atque usu forensi, tamen his de rebus ipsis si sit ei dicendum, cum cognoverit ab eis, qui tenent, quae sint in quaque re, multo oratorem melius quam ipsos illos, quorum eae sint artes, esse dicturum. Ita si de re 66 militari dicendum huic erit Sulpicio, quaeret a C. Mario 25 adfini nostro et, cum acceperit, ita pronuntiabit, ut ipsi C. Mario paene hic melius quam ipse illa scire videatur; sin de iure civili, tecum communicabit, te hominem prudentissimum et peritissimum in eis ipsis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte superabit. Sin quae res inciderit, in 67 30 qua de natura, de vitiis hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum sit, forsitan, si ei sit visum,—etsi haec quidem nosse debet

M = *HE* 2 tum *M*: cum *m*: tum cum *L*
 20 his *rec.*: iis *HE* *L*. 27 te *M*: teque *L*

13 res *om.* *M*

orator—, cum Sex. Pompeio, erudito homine in philosophia, communicarit; hoc profecto efficiet ut, quamcumque rem a quoquo cognoverit, de ea multo dicat ornatus quam ille
 68 ipse, unde cognorit. Sed si me audiet, quoniam philosophia in tris partis est tributa, in naturae obscuritatem, in disse- 5
 rendi subtilitatem, in vitam atque mores, duo illa relinquamus atque largiamur inertiae nostrae; tertium vero, quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus, nihil oratori, in
 69 quo magnus esse possit, relinquemus. Qua re hic locus de vita et moribus totus est oratori perdiscendus; cetera si non
 didicerit, tamen poterit, si quando opus erit, ornare dicendo,
 16 si modo ad eum erunt delata et ei tradita. Etenim si constat inter doctos, hominem ignarum astrologiae ornatis-
 simis atque optimis versibus Aratum de caelo stellisque dixisse; si de rebus rusticis hominem ab agro remotissimum 15
 Nicandrum Colophonium poetica quadam facultate, non rustica, scripsisse praeclare, quid est cur non orator de rebus
 eis eloquentissime dicat, quas ad certam causam tempusque
 70 cognorit? Est enim finitimus oratori poeta, numeris astric-
 tior paulo, verborum autem licentia liberior, multis vero 20
 ornandi generibus socius ac paene par; in hoc quidem certe prope idem, nullis ut terminis circumscribat aut
 definiat ius suum, quo minus ei liceat eadem illa facultate
 71 et copia vagari qua velit. Nam quod illud, Scaevola, negasti te fuisse laturum, nisi in meo regno esses, quod in 25
 omni genere sermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum esse debere: numquam me hercule hoc
 dicerem, si eum, quem fingo, me ipsum esse arbitrarem.
 72 Sed, ut solebat C. Lucilius saepe dicere, homo tibi subiratus, mihi propter eam ipsam causam minus quam volebat 30
 familiaris, sed tamen et doctus et perurbanus, sic sentio

M = *HE* 3 quoque *L* 24 nam quod *Tosanus*: namque
ML: nam *m*: illud qua re *codd.*: illud quasi iure *Friedrich*: illud quasi
 tuo iure *Reid*

neminem esse in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus eis artibus, quae sunt libero dignae, perpolitus; quibus ipsis si in dicendo non utimur, tamen apparet atque exstat, utrum simus earum rudes an didicerimus: ut qui 73
 5 pila ludunt, non utuntur in ipsa lusione artificio proprio palaestrae, sed indicat ipse motus, didicerintne palaestram an nesciant, et qui aliquid fingunt, etsi tum pictura nihil utuntur, tamen, utrum sciant pingere an nesciant, non obscurum est; sic in orationibus hisce ipsis iudiciorum,
 10 contionum, senatus, etiam si proprie ceterae non adhibeantur artes, tamen facile declaratur, utrum is, qui dicat, tantum modo in hoc declamatorio sit opere iactatus an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit.'

Tum ridens Scaevola 'non luctabor tecum,' inquit 17
 15 'Crasse, amplius; id enim ipsum, quod contra me locutus 74
 es, artificio quodam es consecutus, ut et mihi, quae ego vellem non esse oratoris, concederes et ea ipsa nescio quo modo rursus detorqueres atque oratori propria traderes. Quae, cum ego praetor Rhodum venissem et cum summo 75
 20 illo doctore istius disciplinae Apollonio ea, quae a Panaetio acceperam, contulissem, inrisit ille quidem, ut solebat, philosophiam atque contempsit multaque non tam graviter dixit quam facete; tua autem fuit oratio eius modi, non ut ullam artem doctrinamve contemneres, sed ut omnis comites
 25 ac ministratrices oratoris esse diceres. Quas ego si quis sit 76
 unus complexus omnis, idemque si ad eas facultatem istam ornatissimae orationis adiunxerit, non possum dicere eum non egregium quendam hominem atque admirandum fore; sed is, si quis esset aut si etiam umquam fuisset aut vero si
 30 esse posset, tu esses unus profecto, qui et meo iudicio et omnium vix ullam ceteris oratoribus—pace horum dixerim—laudem reliquisti. Verum si tibi ipsi nihil deest, quod in 77

M = *HE* 17 velim *M*
 ministros *M*: ministras *rec.*

25 ministratrices *Nonius* p. 142:

forensibus rebus civilibusque versatur, quin scias, neque eam tamen scientiam, quam adiungis oratori, complexus es, videamus ne plus ei tribuamus quam res et veritas ipsa concedat.' Hic Crassus 'memento' inquit 'me non de mea, sed de oratoris facultate dixisse; quid enim nos aut 5 didicimus aut scire potuimus, qui ante ad agendum quam ad cognoscendum venimus; quos in foro, quos in ambitione, quos in re publica, quos in amicorum negotiis res ipsa ante confecit quam possemus aliquid de rebus tantis suspicari? 79 Quod si tibi tantum in nobis videtur esse, quibus etiam si ingenium, ut tu putas, non maxime defuit, doctrina certe et otium et hercule etiam studium illud discendi acerrimum defuit, quid censes, si ad alicuius ingenium vel maius illa, quae ego non attingi, accesserint, qualem illum et quantum oratorem futurum?' 15

18 Tum Antonius 'probas mihi' inquit 'ista, Crasse, quae 80 dicis, nec dubito quin multo locupletior in dicendo futurus sit, si quis omnium rerum atque artium rationem naturam- 81 que comprehenderit; sed primum id difficile est factu, praesertim in hac nostra vita nostrisque occupationibus; 20 deinde illud etiam verendum est ne abstrahamur ab hac exercitatione et consuetudine dicendi populari et forensi. Aliud enim mihi quoddam orationis genus esse videtur eorum hominum, de quibus paulo ante dixisti, quamvis illi ornate et graviter aut de natura rerum aut de humanis rebus 25 loquantur: nitidum quoddam genus est verborum et laetum, et palaestrae magis et olei, quam huius civilis turbae ac 82 fori. Namque egomet, qui sero ac leviter Graecas litteras attingissem, tamen cum pro consule in Ciliciam proficiscens venissem Athenas, compluris tum ibi dies sum propter 30 navigandi difficultatem commoratus; sed, cum cotidie mecum haberem homines doctissimos, eos fere ipsos, qui

M = *HE* 1 versetur *L*
Madvig Adv. Crit. ii. 185

31 sed cum *codd.*: et cum

abs te modo sunt nominati, cum hoc nescio quo modo apud
 eos increbuisset, me in causis maioribus sicuti te solere
 versari, pro se quisque ut poterat de officio et de ratione
 oratoris disputabat. Horum alii, sicuti iste ipse Mnesarchus, 83
 5 hos, quos nos oratores vocaremus, nihil esse dicebat nisi
 quosdam operarios lingua celeri et exercitata; oratorem
 autem, nisi qui sapiens esset, esse neminem, atque ipsam
 eloquentiam, quod ex bene dicendi scientia constaret, unam
 quandam esse virtutem, et qui unam virtutem haberet, omnis
 10 habere easque esse inter se aequalis et paris; ita, qui esset
 eloquens, eum virtutes omnis habere atque esse sapientem.
 Sed haec erat spinosa quaedam et exilis oratio longaeque
 a nostris sensibus abhorrebat. Charmadas vero multo 84
 uberius eisdem de rebus loquebatur, non quo aperiret
 15 sententiam suam; hic enim mos erat patrius Academiae
 adversari semper omnibus in disputando; sed cum maxime
 tamen hoc significabat, eos, qui rhetores nominarentur et
 qui dicendi praecepta traderent, nihil plane tenere neque
 posse quemquam facultatem adsequi dicendi, nisi qui philo-
 20 sophorum inventa didicisset. Disputabant contra disertis 19
 homines Athenienses et in re publica causisque versati, in 85
 quis erat etiam is, qui nuper Romae fuit, Menedemus,
 hospes meus; qui cum diceret esse quandam prudentiam,
 quae versaretur in perspiciendis rationibus constituendarum
 25 et regendarum rerum publicarum, excitabatur homo prom-
 ptus atque omni abundans doctrina et quadam incredibili
 varietate rerum atque copia: omnis enim partis illius ipsius
 prudentiae petendas esse a philosophia docebat neque ea,
 quae statuerentur in re publica de dis immortalibus, de
 30 disciplina iuventutis, de iustitia, de patientia, de temperantia,
 de modo rerum omnium, ceteraque, sine quibus civitates
 aut esse aut bene moratae esse non possent, usquam in

M = HE 26 atque omni abundans *Bake*: ab homine abundanti
codd. 32 moderatae *HE*¹

86 eorum inveniri libellis ; quod si tantam vim rerum max-
 marum arte sua rhetorici illi doctores complecterentur,
 quaerebat, cur de prooemiis et de epilogis et de huius modi
 nugis—sic enim appellabat—referti essent eorum libri, de
 civitatibus instituendis, de scribendis legibus, de aequitate, 5
 de iustitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, de confor-
 mandis hominum moribus littera nulla in eorum libris
 87 inveniretur. Ipsa vero praecepta sic includere solebat, ut
 ostenderet non modo eos expertis esse illius prudentiae,
 quam sibi asciscerent, sed ne hanc quidem ipsam dicendi 10
 rationem ac viam nosse : caput enim esse arbitrabatur
 oratoris, ut et ipse eis, apud quos ageret, talis, qualem se
 esse optaret, videretur ; id fieri vitae dignitate, de qua nihil
 rhetorici isti doctores in praeceptis suis reliquissent ; et uti
 ei qui audirent sic adficerentur animis, ut eos adfici vellet 15
 orator ; quod item fieri nullo modo posse, nisi cognosset is,
 qui diceret, quot modis hominum mentes et quibus et quo
 genere orationis in quamque partem moverentur ; haec
 autem esse penitus in media philosophia retrusa atque
 abdita, quae isti rhetores ne primoribus quidem labris 20
 88 attigissent. Ea Menedemus exemplis magis quam argu-
 mentis conabatur refellere ; memoriter enim multa ex
 orationibus Demostheni praeclare scripta pronuntians doce-
 bat illum in animis vel iudicum vel populi in omnem partem
 dicendo permovendis non fuisse ignarum, quibus ea rebus 25
 consequeretur, quae negaret ille sine philosophia quemquam
 20 nosse posse. Huic respondebat non se negare Demosthenem
 89 summam prudentiam summamque vim habuisse dicendi,
 sed sive ille hoc ingenio potuisset sive, id quod constaret,
 Platonis studiosus audiendi fuisset, non quid ille potuisset, 30
 90 sed quid isti docerent esse quaerendum. Saepe etiam in
 eam partem ferebatur oratione, ut omnino disputaret nullam

M = HE 12 ipse iis *Madvig* : ipsis *codd.* 16 cognosceret *Em* :
 cognovisset *H* 27 negasse *m* 32 omnimodis *M*

artem esse dicendi ; idque cum argumentis docuerat, quod
 ita nati essemus, ut et blandiri *eis* subtiliter, a quibus esset
 petendum, et adversarios minaciter terrere possemus et rem
 gestam exponere et id, quod intenderemus, confirmare et,
 5 quod contra diceretur, refellere, ad extremum deprecari
 aliquid et conqueri, quibus in rebus omnis oratorum ver-
 saretur facultas ; et quod consuetudo exercitatioque intelle-
 gendi prudentiam acueret atque eloquendi celeritatem
 incitaret ; tum etiam exemplorum copia nitebatur. Nam 91
 10 primum quasi [dedita opera] neminem scriptorem artis ne
 mediocriter quidem disertum fuisse dicebat, cum repeteret
 usque a Corace nescio quo et Tisia, quos artis illius inven-
 tores et principes fuisse constaret ; eloquentissimos autem
 15 innumerabilis quosdam nominabat ; in quibus etiam, sive
 ille inridens sive quod ita putaret atque ita audisset, me in
 illo numero, qui illa non didicissem et tamen, ut ipse
 dicebat, possem aliquid in dicendo, proferebat ; quorum ego
 alterum illi facile adsentiebar, nihil me didicisse, in altero
 20 autem me inludi ab eo aut etiam ipsum errare arbitrabar.
 Artem vero negabat esse ullam, nisi quae cognitis penitus- 92
 que perspectis et in unum exitum spectantibus et numquam
 fallentibus rebus contineretur ; haec autem omnia, quae
 tractarentur ab oratoribus, dubia esse et incerta ; quoniam
 25 et dicerentur ab eis, qui omnia ea non plane tenerent, et
 audirentur ab eis, quibus non scientia esset tradenda, sed
 exigui temporis aut falsa aut certe obscura opinio. Quid 93
 multa ? Sic mihi tum persuadere videbatur neque artificium
 ullum esse dicendi neque quemquam posse, nisi qui illa,
 30 quae a doctissimis hominibus in philosophia dicerentur,
 cognosset, aut callide aut copiose dicere ; in quibus Char-

M = *HE* 2 *eis* *Sorof* : et *M* : *om. L* 14 scire *L* : scisse
codd. 28 persuaderi *M* 31 in quibus *rec.* : quibus dicere *M* :
 quibus subicere *Pearce*

- 21 madas solebat ingenium tuum, Crasse, vehementer admirari :
 94 me sibi perfacilem in audiendo, te perpugnacem in dispu-
 tando esse visum. Itaque ego hac eadem opinione adductus
 scripsi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente et
 invito excidit et pervenit in manus hominum, disertos 5
 cognosse me non nullos, eloquentem adhuc neminem, quod
 eum statuebam disertum, qui posset satis acute atque
 dilucide apud mediocrius homines ex communi quadam
 opinione hominum dicere, eloquentem vero, qui mirabilis
 et magnificentius augere posset atque ornare quae vellet, 10
 omnisque omnium rerum, quae ad dicendum pertinerent,
 fontis animo ac memoria contineret. Id si est difficile
 nobis, quod ante, quam ad discendum ingressi sumus,
 obruimur ambitione et foro, sit tamen in re positum atque
 95 natura : ego enim, quantum auguror coniectura quantaque 15
 ingenia in nostris hominibus esse video, non despero fore
 aliquem aliquando, qui et studio acriore quam nos sumus
 atque fuimus et otio ac facultate discendi maiore ac matu-
 riore et labore atque industria superiore, cum se ad
 audiendum legendum scribendumque dederit, existat talis 20
 orator, qualem quaerimus, qui iure non solum disertus, sed
 etiam eloquens dici possit ; qui tamen mea sententia aut
 hic est iam Crassus aut, si quis pari fuerit ingenio pluraque
 quam hic et audierit et lectitarit et scripserit, paulum huic
 aliquid poterit addere.' 25
- 96 Hoc loco Sulpicius 'insperanti' inquit 'mihi et Cottae,
 sed valde optanti utrique nostrum cecidit, ut in istum
 sermonem, Crasse, delaberemini ; nobis enim huc venien-
 tibus satis iucundum fore videbatur, si, cum vos de rebus
 aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone vestro 30
 memoria dignum excipere possemus ; ut vero penitus in
 eam ipsam totius huius vel studi vel artificii vel facultatis

M = HE 2 perpugnantem *M* 5 excitabit *M* : exiuit *HP*
 13 dicendum *M* 16 non *rec.* : nec *M*¹ 24 huic *L* : huc *M*

disputationem paene intimam veniretis, vix optandum nobis videbatur. Ego enim, qui ab ineunte aetate incensus essem 97 studio utriusque vestrum, Crassi vero etiam amore, cum ab eo nusquam discederem, verbum ex eo numquam elicere 5 potui de vi ac ratione dicendi, cum et per me ipsum egissem et per Drusum saepe temptassem; quo in genere tu, Antoni,—vere loquar—numquam mihi percontanti aut quae- 10 renti aliquid defuisti et persaepe me, quae soleres in dicendo observare, docuisti.; Nunc, quoniam uterque vestrum 98 10 patefecit earum ipsarum rerum aditum, quas quaerimus, et quoniam princeps Crassus eius sermonis ordiendi fuit, date nobis hanc veniam, ut ea, quae sentitis de omni genere dicendi, subtiliter persequamini; quod quidem si erit a vobis impetratum, magnam habebō, Crasse, huic palaestrae 15 et Tusculano tuo gratiam et longe Academiae illi ac Lycio 22 tuum hoc suburbanum gymnasium anteponam.' Tum ille 99 'immo vero,' inquit 'Sulpici, rogemus Antonium, qui et potest facere, quod requiris, et consuevit, ut te audio dicere: nam me quidem [fateor semper] a genere hoc toto sermonis 20 refugisse et tibi cupienti atque instanti saepissime negasse, [ut] tute paulo ante dixisti; quod ego non superbia neque inhumanitate faciebam neque quod tuo studio rectissimo atque optimo non obsequi vellem, praesertim cum te unum ex omnibus ad dicendum maxime natum aptumque cognos- 25 sem, sed me hercule istius disputationis insolentia atque earum rerum, quae quasi in arte traduntur, inscitia.' Tum 100 Cotta 'quoniam [id,] quod difficillimum nobis videbatur, ut omnino de his rebus, Crasse, loquerere, adsecuti sumus, de reliquo iam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia, quae 30 percontati erimus, explicaris, dimiserimus.' 'De eis, credo, 101 rebus,' inquit Crassus 'ut in cretionibus scribi solet: QVIBVS

M = HE 19 fateor *om. rec.*: semper *om. M* totum *maluit*
Friedrich 21 ut *om M* 26 inscitia *L Nonius*: inscientia *M*
 27 id *om. M*

SCIAM POTEROQUE.' Tum ille 'nam quod tu non poteris aut nescies, quis nostrum tam impudens est qui se scire aut posse postulet?' 'Iam vero ista condicione, dum mihi liceat negare posse quod non potero et fateri nescire quod nesciam, licet' inquit Crassus 'vestro arbitrato percon- 5
 102 temini.' 'Atqui' inquit [Sulpicius] 'hoc ex te, de quo modo Antonius exposuit, quid sentias, quaerimus, existimesne artem aliquam esse dicendi?' 'Quid? mihi vos nunc' inquit Crassus 'tamquam alicui Graeculo otioso et loquaci et fortasse docto atque erudito quaestiunculam, de qua meo 10
 arbitrato loquar, ponitis? Quando enim me ista curasse aut cogitasse arbitramini et non semper inrisisse potius eorum hominum impudentiam, qui cum in schola adsedis-
 103 quid quaereret? Quod primum ferunt Leontinum fecisse 15
 Gorgiam, qui permagnum quiddam suscipere ac profiteri videbatur, cum se ad omnia, de quibus quisque audire vellet, esse paratum denuntiaret; postea vero vulgo hoc facere coeperunt hodieque faciunt, ut nulla sit res neque tanta neque
 20
 104 dici possint, profiteantur esse dicturos. Quod si te, Cotta, arbitrarer aut te, Sulpici, de eis rebus audire velle, adduxissem huc Graecum aliquem, qui nos istius modi disputatio-
 nibus delectaret; quod ne nunc quidem difficile factu est: est enim apud M. Pisonem adolescentem [iam] huic studio 25
 deditum, summo homo ingenio nostrique cupidissimus, Peripateticus Staseas, homo nobis sane familiaris et, ut inter homines peritos constare video, in illo suo genere omnium
 23
 105 princeps.' 'Quem tu mihi' inquit Mucius 'Staseam, quem Peripateticum narras? Gerendus est tibi mos adolescenti-
 bus, Crasse, qui non Graeci [alicuius] cotidianam loquaci-

M = *HE* 6 Sulpicius *om. M* 21 possint *H*? : possent *M* :
 possunt *L* 25 iam *om. M* 26 homo . . . cupidissimus *M m* :
 hominem . . . cupidissimum *rec.* 31 alicuius *om. M*

tatem sine usu neque ex scholis cantilenam requirunt, sed ex homine omnium sapientissimo atque eloquentissimo atque ex eo, qui non in libellis, sed in maximis causis et in hoc domicilio imperi et gloriae sit consilio linguaque
 5 princeps, cuius vestigia persequi cupiunt, eius sententiam sciscitantur. Equidem te cum in dicendo semper putavi 106 deum, tum vero tibi numquam eloquentiae maiorem tribui laudem quam humanitatis; qua nunc te uti vel maxime decet neque defugere eam disputationem, ad quam te duo
 10 excellentes ingenii adulescentes cupiunt accedere.'

'Ego vero' inquit 'istis obsequi studeo neque gravabor 107 breviter meo more, quid quaque de re sentiam, dicere. Ac primum illud—quoniam auctoritatem tuam neglegere, Scaevola, fas mihi non esse puto—respondeo, mihi dicendi aut
 15 nullam artem aut pertenuem videri, sed omnem esse contentionem inter homines doctos in verbi controversia positam. Nam si ars ita definitur, ut paulo ante exposuit Antonius, ex 108 rebus penitus perspectis planeque cognitis atque ab opinionis arbitrio seiunctis scientiaque comprehensis, non mihi videtur ars oratoris esse ulla; sunt enim varia et ad vulgarem
 20 popularemque sensum accommodata omnia genera huius forensis nostrae dictionis. Sin autem ea, quae observata 109 sunt in usu ac tractatione dicendi, haec ab hominibus callidis ac peritis animadversa ac notata, verbis definita,
 25 generibus inlustrata, partibus distributa sunt—id quod video potuisse fieri—, non intellego, quam ob rem non, si minus illa subtili definitione, at hac vulgari opinione ars esse videatur. Sed sive est ars sive artis quaedam similitudo, non est ea quidem neglegenda; verum intellegendum est
 30 alia quaedam ad consequendam eloquentiam esse maiora.'
 Tum Antonius vehementer se adsentiri Crasso dixit, quod 24

M = HE 9 decet nec *H³*: denique *M* 16 verbis *M*
 posita *M* 17 exposuit *L*: deposuit *M*: posuit *Lg* 20 24
 definita *M*: designata *L* 31 assentire *M*

neque ita amplecteretur artem, ut ei solerent, qui omnem vim dicendi in arte ponerent, neque rursus eam totam, sicut plerique philosophi facerent, repudiaret. ‘Sed existimo’ inquit ‘gratum te his, Crasse, facturum, si ista exposueris quae putas ad dicendum plus quam ipsam 5
 111 artem posse prodesse.’ ‘Dicam equidem, quoniam institui, petamque a vobis,’ inquit ‘ne has meas ineptias efferatis; quamquam moderabor ipse, ne ut quidam magister atque artifex, sed quasi unus ex togatorum numero atque ex forensi usu homo mediocris neque omnino rudis videar non 10
 112 ipse a me aliquid promississe, sed fortuito in sermonem vestrum incidisse. Equidem cum peterem magistratum, solebam in prensando dimittere a me Scaevolam, cum ita ei dicerem, me velle esse ineptum, id erat, petere blandius, quod, nisi inepte fieret, bene non posset fieri;—hunc autem 15
 esse unum hominem ex omnibus, quo praesente ego ineptum esse me minime vellem—quem quidem nunc mearum ineptiarum testem et spectatorem fortuna constituit: nam quid est ineptius quam de dicendo dicere, cum ipsum dicere numquam sit non ineptum, nisi cum est necessarium?’ 20
 113 ‘Perge vero,’ inquit ‘Crasse,’ Mucius; ‘istam enim culpam, quam vereris, ego praestabo.’ ‘Sic igitur’ inquit ‘sentio,’ Crassus ‘naturam primum atque ingenium ad dicendum vim adferre maximam; neque vero istis, de quibus paulo ante dixit Antonius, scriptoribus artis rationem dicendi et 25
 viam, sed naturam defuisse; nam et animi atque ingeni celeres quidam motus esse debent, qui et ad excogitandum acuti et ad explicandum ornandumque sint uberes et ad
 114 memoriam firmi atque diuturni; et si quis est qui haec putet arte accipi posse,—quod falsum est; praeclare enim 30
 res se habeat, si haec accendi aut commoveri arte possint; inseri quidem et donari ab arte non possunt; omnia sunt enim illa dona naturae—quid de illis dicam, quae certe cum

ipso homine nascuntur, linguae solutio, vocis sonus, latera,
vires, conformatio quaedam et figura totius oris et corporis?
Neque enim haec ita dico, ut ars aliquos limare non possit 115
—neque enim ignoro, et quae bona sint, fieri meliora posse
5 doctrina, et, quae non optima, aliquo modo acui tamen et
corrigi posse—, sed sunt quidam aut ita lingua haesitantes
aut ita voce absoni aut ita vultu motuque corporis vasti
atque agrestes, ut, etiam si ingeniis atque arte valeant, tamen
10 quidam ita in eisdem rebus habiles, ita naturae muneribus
ornati, ut non nati, sed ab aliquo deo ficti esse videantur.
Magnum quoddam est onus atque munus suscipere atque 116
profiteri se esse, omnibus silentibus, unum maximis de rebus
magno in conventu hominum audiendum; adest enim fere
15 nemo, quin acutius atque acrius vitia in dicente quam recta
videat; ita quicquid est, in quo offenditur, id etiam illa,
quae laudanda sunt, obruit. Neque haec in eam sententiam 117
disputo, ut homines adulescentis, si quid naturale forte non
habeant, omnino a dicendi studio deterream: quis enim
20 non videt C. Coelio, aequali meo, magno honori fuisse,
homini novo, illam ipsam, quamcumque adsequi potuerat,
in dicendo mediocritatem? Quis vestrum aequalem, Q.
Varium, vastum hominem atque foedum, non intellegit illa
ipsa facultate, quamcumque habuit, magnam esse in civitate
25 gratiam consecutum? Sed quia de oratore quaerimus, 26
fingendus est nobis oratione nostra detractis omnibus vitiis 118
orator atque omni laude cumulatus. Neque enim, si multi-
tudo litium, si varietas causarum, si haec turba et barbaria
forensis dat locum vel vitiosissimis oratoribus, idcirco nos
30 hoc, quod quaerimus, omittemus. Itaque in eis artibus, in
quibus non utilitas quaeritur necessaria, sed animi libera

M = *HE* 1 laterum *Pearce* 5 optima non *M* 11 ficti *L*
rec.: electi *M*: dati *Friedrich* 15 in dicente *M rec.*: indicet
rec. 21 homini novo *L*: omnino *M* 22 aequalem meum *M*
27 cumulandus *M* 30 hoc *L*: hic *M*

quaedam oblectatio, quam diligenter et quam prope fasti-
 diose iudicamus! Nullae enim lites neque controversiae
 sunt, quae cogant homines sicut in foro non bonos oratores,
 119 item in theatro actores malos perpeti. Est igitur oratori
 diligenter providendum, non uti eis satis faciat, quibus 5
 necesse est, sed ut eis admirabilis esse videatur, quibus
 libere liceat iudicare; ac, si quaeritis, plane quid sentiam
 enuntiabo apud homines familiarissimos, quod adhuc semper
 tacui et tacendum putavi: mihi etiam qui optime dicunt
 quique id facillime atque ornatissime facere possunt, tamen, 10
 nisi timide ad dicendum accedunt et in ordianda oratione
 perturbantur, paene impudentes videntur,—tametsi id ac-
 120 cidere non potest; ut enim quisque optime dicit, ita
 maxime dicendi difficultatem variosque eventus orationis
 expectationemque hominum pertimescit;—qui vero nihil 15
 potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum
 auribus efficere atque edere, is mihi, etiam si commovetur in
 dicendo, tamen impudens videtur; non enim pudendo, sed
 non faciendo id, quod non decet, impudentiae nomen
 121 effugere debemus; quem vero non pudet,—id quod in 20
 plerisque video—hunc ego non reprehensione solum, sed
 etiam poena dignum puto: Equidem et in vobis animum
 advertere soleo et in me ipso saepissime experior, ut et
 exalbescam in principiis dicendi et tota mente atque artibus
 omnibus contremiscam; adolescentulus vero sic initio 25
 accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium
 Q. Maximo debuerim, quod continuo consilium dimiserit,
 122 simul ac me fractum ac debilitatum metu viderit.’ Hic
 omnes adsensi significare inter sese et conloqui coeperunt;
 fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor, qui tamen non 30
 modo non obsesset eius orationi, sed etiam probitatis com-
 27 mendatione prodesset. Tum Antonius ‘saepe, ut dicis,’

M = HE 18 enim pudendo sed *L rec.*: enim faciendo solum
 quod non decet sed *H*: enim faciendo sed *M* 30 non modo *om. M*

inquit 'animadverti, Crasse, et te et ceteros summos oratores, quamquam tibi par mea sententia nemo umquam fuit, in dicendi exordio permoveri; cuius quidem rei cum causam 123 quaererem, quidnam esset cur, ut in quoque oratore
 5 plurimum esset, ita maxime is pertimesceret, has causas inveniebam duas: unam, quod intellegent ei, quos usus ac natura docuisset, non numquam summis oratoribus non satis ex sententia eventum dicendi procedere; ita non iniuria, quotienscumque dicerent, id, quod aliquando posset
 10 accidere, ne illo ipso *tempore* accideret, timere; altera est 124 haec, de qua queri saepe soleo; quod ceterarum homines artium spectati et probati, si quando aliquid minus bene fecerunt quam solent, aut noluisse aut valetudine impediti non potuisse consequi id, quod scirent, putantur: 'noluit'
 15 inquirunt 'hodie agere Roscius,' aut 'crudior fuit'; oratoris peccatum, si quod est animadversum, stultitiae peccatum videtur; stultitia autem excusationem non habet, 125 quia nemo videtur, aut quia crudus fuerit aut quod ita maluerit, stultus fuisse; quo etiam gravius iudicium in
 20 dicendo subimus: quotiens enim dicimus, totiens de nobis iudicatur, et, qui semel in gestu peccavit, non continuo existimatur nescire gestum, cuius autem in dicendo quid reprehensum est, aut aeterna in eo aut certe diuturna valet
 25 permulta, quae orator a natura nisi haberet, non multum a magistro adiuvaretur, valde tibi adsentior inque eo vel maxime probavi summum illum doctorem, Alabandensem Apollonium, qui cum mercede doceret, tamen non patiebatur eos, quos iudicabat non posse oratores evadere,
 30 operam apud sese perdere, dimittebatque et ad quam quemque artem putabat esse aptum, ad eam impellere

1-5 *M = HE* 6 *seqq. M = H* 4 *ut om. M* 5 *causas post hoc verbum deficit E*
 10 *tempore add. Cod. Gud.²: ne illo ipso H m: in H rasura: ne tum L* 22 *qui . . . reprehensus M: cuius . . . reprehensum L*

- 127 atque hortari solebat. Satis est enim in ceteris artificii
 percipiendis tantum modo similem esse hominis et id, quod
 tradatur vel etiam inculcetur, si qui forte sit tardior, posse
 percipere animo et memoria custodire; non quaeritur
 mobilitas linguae, non celeritas verborum, non denique ea, 5
 128 quae nobis non possumus fingere, facies, vultus, sonus: in
 oratore autem acumen dialecticorum, sententiae philoso-
 phorum, verba prope poetarum, memoria iuris consultorum,
 vox tragoedorum, gestus paene summorum actorum est
 requirendus; quam ob rem nihil in hominum genere rarius 10
 perfecto oratore inveniri potest; quae enim, singularum
 rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur,
 ea nisi omnia sunt in oratore summa, probari non possunt.
 129 Tum Crassus 'atqui vide' inquit 'in artificio perquam tenui
 et levi quanto plus adhibeatur diligentiae, quam in hac re, 15
 quam constat esse maximam: saepe enim soleo audire
 Roscium, cum ita dicat, se adhuc reperire discipulum, quem
 quidem probaret, potuisse neminem, non quo non essent
 quidam probabiles, sed quia, si aliquid modo esset viti, id
 ferre ipse non posset; nihil est enim tam insigne nec tam 20
 ad diuturnitatem memoriae stabile quam id, in quo aliquid
 130 offenderis. Itaque ut ad hanc similitudinem huius histrionis
 oratoriam laudem dirigamus, videtisne quam nihil ab eo
 nisi perfecte, nihil nisi cum summa venustate fiat, nisi ita,
 ut deceat et uti omnis moveat atque delectet? Itaque hoc 25
 iam diu est consecutus, ut, in quo quisque artificio excel-
 leret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolu-
 tionem perfectionemque in oratore desiderans, a qua ipse
 longe absum, facio impudenter; mihi enim volo ignosci,
 ceteris ipse non ignosco; nam qui non potest, qui vitiose 30
 facit, quem denique non decet, hunc, ut Apollonius iubebat,

1-9 paene summo- *M* = *H* 9 -rum *seqq. rec.*? 2 per-
 cipiendis *L rec.*: perficiendis *M* 7 sententia *M*: scientia *rec.*,
 quod maluit Friedrich 9 post summo- deficit *H* 13 possunt
codd.; potest *Babe* 14 perquam *Lambinus*: opera quam *codd.*

ad id, quod facere possit, detrudendum puto.' 'Num tu ²⁹
 igitur' inquit Sulpicius 'me aut hunc Cottam ius civile aut ¹³¹
 rem militarem iubes discere? Nam quis ad ista summa
 atque in omni genere perfecta potest pervenire?' Tum
 5 ille 'ego vero,' inquit 'quod in vobis egregiam quandam ac
 praeclaram indolem ad dicendum esse cognovi, idcirco haec
 exposui omnia; nec magis ad eos deterrendos, qui non
 possent, quam ad vos, qui possetis, exacuendos accommo-
 davi orationem meam; et quamquam in utroque vestrum
 10 summum esse ingenium studiumque perspexi, tamen haec,
 quae sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi,
 quam solent Graeci dicere, in te, Sulpici, divina sunt; ego ¹³²
 enim neminem nec motu corporis neque ipso habitu atque
 forma aptiorem nec voce pleniorem aut suaviorem mihi
 15 videor audisse; quae quibus a natura minora data sunt,
 tamen illud adsequi possunt, ut eis, quae habent, modice
 et scienter utantur et ut ne dedeant. Id enim est maxime
 vitandum et de hoc uno minime est facile praecipere non
 mihi modo, qui sicut unus paterfamilias his de rebus loquor,
 20 sed etiam ipsi illi Roscio, quem saepe audio dicere caput
 esse artis decere, quod tamen unum id esse, quod tradi arte
 non possit. Sed, si placet, sermonem alio transferamus et ¹³³
 nostro more aliquando, non rhetorico, loquamur.' 'Minime
 vero,' inquit Cotta; 'nunc enim te iam exoremus necesse
 25 est, quoniam retines nos in hoc studio nec ad aliam dimittis
 artem, ut nobis explices, quicquid est istud, quod tu in
 dicendo potes;—neque enim sumus nimis avidi; ista tua
 mediocri eloquentia contenti sumus—idque ex te quaerimus,
 (ut ne plus nos adsequamur, quam quantum tu in dicendo
 30 adsecutus es), quoniam, quae a natura expetenda sunt, ea
 dicis non nimis deesse nobis, quid praeterea esse adsumen-
 dum putes?' Tum Crassus adridens 'quid censes,' inquit ⁸⁰
 'Cotta, nisi studium et ardorem quandam amoris? sine quo ¹³⁴

cum in vita nihil quisquam egregium, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo umquam adsequetur. Neque vero vos ad eam rem video esse cohortandos, quos, cum mihi quoque
 135 sitis molesti, nimis etiam flagrare intellego cupiditate. Sed profecto studia nihil prosunt perveniendi aliquo, nisi illud, 5 quod eo, quo intendas, ferat deducatque, cognoris. Qua re quoniam mihi levius quoddam onus imponitis neque ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantulacumque est, facultate quaeritis, exponam vobis non quandam aut perreconditam aut valde difficilem aut magnificam aut gravem 10 rationem consuetudinis meae, qua quondam solitus sum uti, cum mihi in isto studio versari adulescenti licebat.' Tum Sulpicius 'o diem, Cotta, nobis' inquit 'optatum! Quod enim neque precibus umquam nec insidiando nec speculando adsequi potui, ut, quid Crassus ageret meditandi aut 15 dicendi causa, non modo videre mihi, sed ex eius scriptore et lectore Diphilo suspicari liceret, id spero nos esse adeptos omniaque iam ex ipso, quae diu cupimus, cognituros.'

31 Tum Crassus 'atqui arbitrator, Sulpici, cum audieris, non
 137 tam te haec admiraturum, quae dixero, quam existimaturum 20 tum, cum ea audire cupiebas, causam cur cuperes non fuisse; nihil enim dicam reconditum, nihil exspectatione vestra dignum, nihil aut inauditum vobis aut cuiquam novum. Nam principio, id quod est homine ingenuo liberaliterque educato dignum, non negabo me ista omnium communia et contrita 25 praeepta didicisse: primum oratoris officium esse dicere ad persuadendum accommodate; deinde esse omnem orationem aut de infinitae rei quaestione sine designatione personarum et temporum aut de re certis in personis ac temporibus locata; 138 in utraque autem re quicquid in controversiam veniat, in eo 30 quaeri solere aut factumne sit aut, si est factum, quale sit aut etiam quo nomine vocetur aut, quod non nulli addunt, rec-

1 quisquam *Madvig Adv. Crit.* iii. 86: quicquam *codd.*
 expiscari *Siesbyus*

tene factum esse videatur ; existere autem controversias :¹⁴⁰
 etiam ex scripti interpretatione, in quo aut ambigue quid
 sit scriptum aut contrarie aut ita, ut a sententia scriptura dis-
 sentiat ; his autem omnibus partibus subiecta quaedam esse
 5 argumenta propria. Sed causarum, quae sint a communi :¹⁴¹
 quaestione seiunctae, partim in iudiciis versari, partim in
 deliberationibus ; esse etiam genus tertium, quod in laudan-
 dis aut vituperandis hominibus poneretur ; certosque esse
 locos, quibus in iudiciis uteremur, in quibus aequitas quae-
 10 reretur ; alios in deliberationibus, quae omnes ad utilitatem
 dirigerentur eorum quibus consilium daremus ; alios item in
 laudationibus, in quibus ad personarum dignitatem omnia
 referrentur ; cumque esset omnis oratoris vis ac facultas in :¹⁴²
 quinque partis distributa, ut deberet reperire primum quid
 15 diceret, deinde inventa non solum ordine, sed etiam mo-
 mento quodam atque iudicio dispensare atque componere ;
 tum ea denique vestire atque ornare oratione ; post memoria
 saepire ; ad extremum agere cum dignitate ac venustate.
 Etiam illa cognoram et acceperam, ante quam de re dice- :¹⁴³
 20 remus, initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent ;
 deinde rem demonstrandam ; postea controversiam consti-
 tuendam ; tum id, quod nos intenderemus, confirmandum ;
 post, quae contra dicerentur, refellenda ; extrema autem
 oratione ea, quae pro nobis essent, amplificanda et augenda,
 25 quaeque essent pro adversariis, infirmanda atque frangenda.
 Audieram etiam quae de orationis ipsius ornamentis tra-
 32 derentur, in qua praecipitur primum, ut pure et Latine :¹⁴⁴
 loquamur, deinde ut plane et dilucide, tum ut ornate, post
 ad rerum dignitatem apte et quasi decore ; singularumque
 30 rerum praecepta cognoram. Quin etiam, quae maxime pro :¹⁴⁵
 145 pria essent naturae, tamen his ipsis artem adhiberi videram ;
 nam de actione et de memoria quaedam brevia, sed magna

10 qui omnes *vulg.*, *correxerit Ellendt cum codd.*
 quo *Schüts*

27 qua *codd.* :

cum exercitatione praecepta gustaram. In his enim fere rebus omnis istorum artificum doctrina versatur, quam ego si nihil dicam adiuvere, mentiar; habet enim quaedam quasi ad commonendum oratorem, quo quidque referat et quo intuens ab eo, quodcumque sibi proposuerit, minus
 146 aberret. Verum ego hanc vim intellego esse in praeceptis omnibus, non ut ea secuti oratores eloquentiae laudem sint adepti, sed, quae sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam observasse atque collegisse; sic esse non eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum; 10 quod tamen, ut ante dixi, non eicio; est enim, etiam si minus necessarium ad bene dicendum, tamen ad cognoscendum non inliberale; et exercitatio quaedam suscipienda vobis est; quamquam vos quidem iam pridem estis in cursu: sed eis, qui ingrediuntur in stadium, quique ea, 15 quae agenda sunt in foro tamquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi ludicra praediscere ac meditari.’
 148 ‘Hanc ipsam’ inquit Sulpicius ‘nosse volumus; ac tamen ista, quae abs te breviter de arte decursa sunt, audire cupimus, quamquam sunt nobis quoque non inaudita; verum 20 illa mox; nunc de ipsa exercitatione quid sentias quaerimus.’
 33
 149 ‘Equidem probo ista,’ Crassus inquit ‘quae vos facere soletis, ut, causa aliqua posita consimili causarum earum, quae in forum deferuntur, dicatis quam maxime ad veritatem accommodate; sed plerique in hoc vocem modo, neque 25 eam scienter, et viris exercent suas et linguae celeritatem incitant verborumque frequentia delectantur; in quo fallit eos, quod audierunt, dicendo homines, ut dicant, efficere
 150 solere; vere enim etiam illud dicitur, perverse dicere homines perverse dicendo facillime consequi. Quam ob rem 30 in istis ipsis exercitationibus, etsi utile est etiam subito saepe dicere, tamen illud utilius, sumpto spatio ad cogitandum

9 atque collegisse *Nisoli*; atque id egisse *codd.*: redegisse *Bake*
 15 in stadium *Lambinus* ‘*ex cod. longe optimo*’: ad studium *codd.*

paratius atque accuratius dicere. Caput autem est, quod, ut vere dicam, minime facimus (est enim magni laboris, quem plerique fugimus), quam plurimum scribere. Stilus optimus et praestantissimus dicendi effector ac magister ;
 5 neque iniuria ; nam si subitam et fortuitam orationem commentatio et cogitatio facile vincit, hanc ipsam profecto adsi-
 dua ac diligens scriptura superabit. Omnes enim, sive artis 151
 sunt loci sive ingeni cuiusdam ac prudentiae, qui modo insunt in ea re, de qua scribimus, anquirentibus nobis omni-
 10 que acie ingeni contemplantibus ostendunt se et occurrunt ; omnesque sententiae verbaque omnia, quae sunt cuiusque generis maxime inlustria, sub acumen stili subeant et succedant necesse est ; tum ipsa conlocatio conformatioque
 15 oratorio numero et modo. Haec sunt, quae clamores et 152
 admirationes in bonis oratoribus efficiunt ; neque ea quisquam, nisi diu multumque scriptitarit, etiam si vehementissime se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur ; et qui a scribendi consuetudine ad dicendum venit, hanc
 20 adfert facultatem, ut, etiam subito si dicat, tamen illa, quae dicantur, similia scriptorum esse videantur ; atque etiam, si quando in dicendo scriptum attulerit aliquid, cum ab eo discesserit, reliqua similis oratio consequetur ; ut concitato 153
 navigio, cum remiges inhibuerunt, retinet tamen ipsa navis
 25 motum et cursum suum intermisso impetu pulsuque remorum, sic in oratione perpetua, cum scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum scriptorum similitudine et vi concitata. In cotidianis autem commentationibus
 30 equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maxime, qua C. Carbonem nostrum illum inimicum solitum esse uti sciebam, ut aut versibus propositis quam maxime gravibus aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam rem

34
154

ipsam, quam legissem, verbis aliis quam maxime possem
lectis, pronuntiarem; sed post animadverti hoc esse in hoc
viti, quod ea verba, quae maxime cuiusque rei propria quae-
que essent ornatissima atque optima, occupasset aut Ennius,
si ad eius versus me exercebam, aut Graecus, si eius ora- 5
tionem mihi forte proposuisssem: in, si eisdem verbis uterer,
nihil prodesse; si aliis, etiam obesse, cum minus idoneis
155 mihi consuescerem. Postea mihi placuit, eoquae sum usus
adulescens, ut summorum oratorum Graecas orationes ex-
plicarem, quibus lectis hoc adsequebar, ut, cum ea, quae 10
legeram Graece, Latine redderem, non solum optimis verbis
uterer et tamen usitatis, sed etiam exprimerem quaedam
verba imitando, quae nova nostris essent, dum modo essent
156 idonea. Iam vocis et spiritus et totius corporis et ipsius
linguae motus et exercitationes non tam artis indigent quam 15
laboris; quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos
imitemur, quorum similes velimus esse. Intuendi nobis
sunt non solum oratores, sed etiam actores, ne mala consue-
tudine ad aliquam deformitatem pravitatemque veniamus.
157 Exercenda est etiam memoria ediscendis ad verbum quam 20
plurimis et nostris scriptis et alienis; atque in ea exercita-
tione non sane mihi displicet adhibere, si consueris, etiam
istam locorum simulacrorumque rationem, quae in arte
traditur. Educenda deinde dicitio est ex hac domestica
exercitatione et umbratili medium in agmen, in pulverem, 25
in clamorem, in castra atque in aciem forensam; subeundus
visus hominum et periclitandae vires ingeni, et illa com-
158 mentatio inclusa in veritatis lucem proferenda est. Legendi
etiam poetae, cognoscendae historiae, omnium bonarum
artium doctores atque scriptores eligendi et pervolvendi et 30
exercitationis causa laudandi, interpretandi, corrigendi, vitu-

6 posuisssem *Friedrich* 21 - citatione incipit *H* fol. xix *M - H*
27 visus *Victor*: usus *codl.* hominum *Lg* 2, 36: omnium *codl.*:
om. *H* 30 eligendi *H*: legendi *m*: et legendi *L*

perandi [refellendi]; disputandumque de omni re in contrarias partis et, quicquid erit in quaque re, quod probabile videri possit, eliciendum [atque dicendum]; perdiscendum 159
 ius civile, cognoscendae leges, percipienda omnis antiquitas,
 5 senatoria consuetudo, disciplina rei publicae, iura sociorum, foedera, pactiones, causa imperi cognoscenda est; libandus est etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum quidam lepos, quo tamquam sale perspergatur omnis oratio. Effudi vobis omnia quae sentiebam, quae fortasse, quemcumque
 10 patrefamilias adripuissetis ex aliquo circulo, eadem vobis percontantibus respondisset.'

Haec cum Crassus dixisset, silentium est consecutum; 35
 sed quamquam satis eis, qui aderant, ad id, quod erat propositum, dictum videbatur, tamen sentiebant celerius esse
 15 multo quam ipsi vellent ab eo peroratum. Tum Scaevola 'quid est, Cotta?' inquit 'quid tacetis? Nihilne vobis in mentem venit, quod praeterea ab Crasso requiratis?' 'Id 161
 me hercule' inquit 'ipsum attendo: tantus enim cursus verborum fuit et sic evolavit oratio, ut eius vim et incitationem
 20 aspexerim, vestigia ingressumque vix viderim, et tamquam in aliquam locupletem ac refertam domum venerim, non explicata veste neque proposito argento neque tabulis et signis propalam conlocatis, sed his omnibus multis magnificisque rebus constructis ac reconditis; sic modo in oratione
 25 Crassi divitias atque ornamenta eius ingeni per quaedam involucra atque integumenta perspexi, sed ea contemplari cum cuperem, vix aspiciendi potestas fuit; itaque nec hoc possum dicere, me omnino ignorare, quid possideat, neque plane nosse atque vidisse.' 'Quin tu igitur facis idem,' 162
 30 inquit Scaevola 'quod faceres, si in aliquam domum plenam ornamentorum villamve venisses? Si ea seposita, ut dicis,

M = H 1 refellendi *om. Hm* 3 eliciendum *Lm*: eligendum *M* atque dicendum *om. L* 16 quid *recc.*: quod *HL Nonius*
 29 vidisse *recc.*: id vidisse *Friedrich*: invidisse *M* 31 villamve
vulg.: villam *H*, *secl. Friedrich*

essent, tu, qui valde spectandi cupidus esses, non dubitares
 rogare dominum, ut proferri iuberet, praesertim si esset
 familiaris: similiter nunc petes a Crasso, ut illam copiam
 ornamentorum suorum, quam constructam uno in loco quasi
 per transennam praetereuntes strictim aspeximus, in lucem 5
 163 proferat et suo quidque in loco conlocet.' 'Ego vero' inquit
 Cotta 'a te peto, Scaevola:—me enim et hunc Sulpicium
 impedit pudor ab homine omnium gravissimo, qui genus
 huius modi disputationis semper contempserit, haec, quae
 isti forsitan puerorum elementa videantur, exquirere:—sed 10
 tu hanc nobis veniam, Scaevola, da, et perforce, ut Crassus
 haec, quae coartavit et peranguste refersit in oratione sua,
 164 dilatet nobis atque explicet.' 'Ego me hercule' inquit Mucius
 'antea vestra magis hoc causa volebam, quam mea; neque
 enim tanto opere hanc a Crasso disputationem desiderabam, 15
 quanto opere eius in causis oratione delector; nunc vero,
 Crasse, mea quoque te iam causa rogo, ut, quoniam tantum
 habemus oti, quantum iam diu nobis non contigit, ne gra-
 veris exaedificare id opus, quod instituisti: formam enim
 totius negotii opinione meliorem maioremque video, quam 20
 36 vehementer probo.' 'Enimvero' inquit Crassus 'mirari satis
 165 non queo etiam te haec, Scaevola, desiderare, quae neque
 ego ita teneo, uti ei, qui docent, neque sunt eius generis,
 ut, si optime tenerem, digna essent ista sapientia ac tuis
 auribus.' 'Ain tu?' inquit ille: 'si de istis communibus et 25
 pervagatis vix huic aetati audiendum putas, etiamne illa
 neglegere possumus, quae tu oratori cognoscenda esse dixisti,
 de naturis hominum, de moribus, de rationibus eis, quibus
 hominum mentes et incitarentur et reprimerentur, de historia,
 de antiquitate, de administratione rei publicae, denique de 30
 nostro ipso iure civili? Hanc enim ego omnem scientiam

M = *H* 2 esset *H*: esses *Lm* 17 te iam *Kiesling*:
 etiam *codd.* 18 graveris *m*: gravere *H rec.* 20 maioremque
rec.: graviolem *H* 28 de moribus . . . hominum *om. M*

et copiam rerum in tua prudentia sciebam inesse; in oratoris vero instrumento tam lautam supellectilem numquam videram.' 'Potes igitur,' inquit Crassus 'ut alia omittam 166 innumerabilia et immensa et ad ipsum tuum ius civile
 5 veniam, oratores putare eos, quos multas horas exspectavit, cum in campum properaret, et ridens et stomachans P. Scaevola, cum Hypsaeus maxima voce, plurimis verbis a M. Crasso praetore contenderet, ut ei, quem defendebat, causa cadere liceret, Cn. autem Octavius, homo consularis, non minus
 10 longa oratione recusaret, ne adversarius causa caderet ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelae iudicio atque omni molestia stultitia adversarii liberaretur?' 'Ego vero istos,' 167 inquit—'memini enim mihi narrare Mucium—non modo oratoris nomine sed ne foro quidem dignos vix putarim.'
 15 'Atqui non defuit illis patronis' inquit Crassus 'eloquentia neque dicendi ratio aut copia, sed iuris civilis scientia: quod alter plus lege agendo petebat, quam quantum lex in XII tabulis permiserat, quod cum impetrasset, causa caderet; alter iniquum putabat plus secum agi, quam quod erat in
 20 actione; neque intellegebat, si ita esset actum, litem adversarium perditurum. Quid? in his paucis diebus nonne 37 168 nobis in tribunali Q. Pompei praetoris urbani familiaris nostri sedentibus homo ex numero disertorum postulabat, ut illi, unde peteretur, vetus atque usitata exceptio daretur
 25 CIVIS PECUNIAE DIES FVISSET? quod petitoris causa comparatum esse non intellegebat, ut, si ille infitiator probasset iudici ante petitam esse pecuniam, quam esset coepta deberi, petitor rursus cum peteret, ne exceptione excluderetur, QVOD
 EA RES IN IVDICIVM ANTE VENISSET. Quid ergo hoc fieri 169
 30 turpius aut dici potest, quam eum, qui hanc personam suscepit, ut amicorum controversias causasque tueatur, laborantibus succurrat, aegris medeatur, adflictos excitet, hunc

M = H
vulg.

14 putari *Mm*
 19 erat *M*: esset *L*

16 scientia *Mm*: prudentia *L*
 21 in his *vulg.*: in *om. H*

in minimis tenuissimisque rebus ita labi, ut aliis miserandus,
 170 aliis inridendus esse videatur? Equidem propinquum no-
 strum P. Crassum [illum Divitem] cum multis aliis rebus
 elegantem hominem et ornatum tum praecipue in hoc effe-
 rendum et laudandum puto, quod, cum P. Scaevolae frater 5
 esset, solitus est ei persaepe dicere neque illum in iure civili
 satis [illi arti] facere posse, nisi dicendi copiam adsumpsisset
 —quod quidem hic, qui mecum consul fuit, filius eius est
 consecutus—neque se ante causas amicorum tractare atque
 171 agere coepisse, quam ius civile didicisset. Quid vero ille 10
 [M.] Cato? Nonne et eloquentia tanta fuit, quantam illa
 tempora atque illa aetas in hac civitate ferre maximam
 potuit, et iuris civilis omnium peritissimus? Verecundius
 hac de re iam dudum loquor, quod adest vir in dicendo
 summus, quem ego unum oratorem maxime admiror; sed 15
 172 tamen idem hoc semper ius civile contempsit. Verum,
 quoniam sententiae atque opinionis meae voluistis esse par-
 ticipes, nihil occultabo et, quoad poterō, vobis exponam,
 38 quid de quaque re sentiam. Antoni incredibilis quae-
 dam et prope singularis et divina vis ingeni videtur, etiam si 20
 hac scientia iuris nudata sit, posse se facile ceteris armis
 prudentiae tueri atque defendere; quam ob rem hic nobis
 sit exceptus; ceteros vero non dubitabo primum inertiae
 173 condemnare sententia mea, post etiam impudentiae; nam
 volitare in foro, haerere in iure ac praetorum tribunalibus, 25
 iudicia privata magnarum rerum obire, in quibus saepe non
 de facto, sed de aequitate ac iure certetur, iactare se in
 causis centumviralibus, in quibus usucapionum, tutelarum,
 gentilitatum, agnationum, adlutionum, circumlutionum, nex-
 orum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, tes- 30
 tamentorum ruptorum aut ratorum, ceterarumque rerum

M = H 3 illum Divitem *seclusit Bake* 7 illi arti *seclusit Ernesti*
 -di copiam: *incipit p. xxi. codicis Harleiani* 11 *M. om. Hm* 12
 ferre *m*: ea ferre *H*¹: et ferre *H*²

innumerabilium iura versentur, cum omnino, quid suum,
 quid alienum, qua re denique civis aut peregrinus, servus
 aut liber quispiam sit, ignoret, insignis est impudentiae.
 Illa vero deridenda adrogantia est, in minoribus navigiis 174
 5 rudem esse se confiteri, quinquere mis autem aut etiam
 maiores gubernare didicisse. Tu mihi cum in circulo de-
 cipiari adversari stipulatiuncula et cum obsignes tabellas
 clientis tui, quibus in tabellis id sit scriptum, quo ille capi-
 atur, ego tibi ullam causam maiorem committendam putem?
 10 Citius hercule is, qui duorum scalmorum naviculam in portu
 everterit, in Euxino ponto Argonautarum navem gubernarit.
 Quid? si ne parvae quidem causae sunt, sed saepe maximae, 175
 in quibus certatur de iure civili, quod tandem os est eius
 patroni, qui ad eas causas sine ulla scientia iuris audet acce-
 15 dere? Quae potuit igitur esse causa maior, quam illius
 militis? de cuius morte cum domum falsus ab exercitu
 nuntius venisset et pater eius re credita testamentum mu-
 tasset et, quem ei visum esset, fecisset heredem essetque
 20 domum revenisset egissetque lege in hereditatem paternam
 testamento exheres filius. [Nempe] in ea causa quaesitum
 est de iure civili, possetne paternorum bonorum exheres esse
 filius, quem pater testamento neque heredem neque ex-
 heredem scripsisset nominatim. Quid? qua de re inter 39
 25 Marcellos et Claudios patricios centumviri iudicarunt, cum 176
 Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudii patricii eiusdem homi-
 nis hereditatem gente ad se redisse dicerent, nonne in ea
 causa fuit oratoribus de toto stirpis et gentilitatis iure dicen-
 dum? Quid? quod item in centumvirali iudicio certatum 177
 30 esse accepimus, cum Romam in exilium venisset, cui Romae
 exulare ius esset, si se ad aliquem quasi patronum appli-
 casset, intestatoque esset mortuus, nonne in ea causa ius

M = H 2 demum *m* 11 evertit *H* 21 Nempe *om. Hm*
 30 cum Romam *Ellendt*: qui Romam *codd.*

applicationis obscurum sane et ignotum patefactum in iudicio
 178 atque inlustratum est a patrono? Quid? nuper, cum ego
 C. Sergi Oratae contra hunc nostrum Antonium iudicio
 privato causam defenderem, nonne omnis nostra in iure
 versata defensio est? Cum enim M. Marius Gratidianus 5
 aedis Oratae vendidisset neque servire quandam earum
 aedium partem in mancipi lege dixisset, defendebamus,
 quicquid fuisset incommodi in mancipio, id si venditor
 179 scisset neque declarasset, praestare debere. Quo quidem in
 genere familiaris noster M. Buculeius, homo neque meo 10
 iudicio stultus et suo valde sapiens et ab iuris studio non
 abhorrens, simili [in re] quodam modo nuper erravit: nam
 cum aedis L. Fufio venderet, in mancipio lumina, uti tum
 essent, ita recepit; Fufius autem, simul atque aedificari
 coeptum est in quadam parte urbis, quae modo ex illis 15
 aedibus conspici posset, egit statim cum Buculeio, quod,
 cuicumque particulae caeli offereretur, quamvis esset procul,
 180 mutari lumina putabat. Quid vero? clarissima M^r. Curi
 causa Marcique Coponi nuper apud centumviros quo
 concursu hominum, qua exspectatione defensa est? Cum 20
 Q. Scaevola, aequalis et conlega meus, homo omnium et
 disciplina iuris civilis eruditissimus et ingenio prudentiaque
 acutissimus et oratione maxime limatus atque subtilis atque,
 ut ego soleo dicere, iuris peritorum eloquentissimus, elo-
 quentium iuris peritissimus, ex scripto testamentorum iura 25
 defenderet negaretque, nisi postumus et natus et, ante quam
 in suam tutelam veniret, mortuus esset, heredem eum esse
 posse, qui esset secundum postumum et natum et mortuum
 heres institutus; ego autem defenderem eum hac tum mente
 fuisse, qui testamentum fecisset, ut, si filius non esset, qui in 30
 suam tutelam veniret, M^r. Curius esset heres, num destitit
 uterque nostrum in ea causa in auctoritatibus, in exemplis,

4 in iure versata *om. M.*
 aedificari *H*

12 in re *om. L*

14 ex-

in testamentorum formulis, hoc est, in medio iure civili
 versari? Omitto iam plura exempla causarum amplissi- 40
 marum, quae sunt innumerabilia : capitis nostri saepe potest
 15 accidere ut causae versentur in iure. Etenim si C. Mancin-
 um, nobilissimum atque optimum virum atque consularem,
 cum eum propter invidiam Numantini foederis pater patratus
 ex s. c. Numantinis dedidisset eumque illi non recepissent
 posteaque Mancinus domum revenisset neque in senatum
 10 introire dubitasset, P. Rutilius, M. filius, tribunus plebis,
 iussit educi, quod eum civem negaret esse, quia memoria sic
 esset proditum, quem pater suus aut populus vendidisset aut
 pater patratus dedidisset, ei nullum esse postliminium, quam 182
 possumus reperire ex omnibus rebus civilibus causam con-
 tentionemque maiorem quam de ordine, de civitate, de liber-
 15 tate, de capite hominis consularis, praesertim cum haec non
 in crimine aliquo, quod ille posset infitari, sed in civili iure
 consisteret? Similique in genere, inferiore ordine, si quis
 apud nos servisset ex populo foederato seseque liberasset
 et postea domum revenisset, quaesitum est apud maiores
 20 nostros, num is ad suos postliminio redisset et amisisset
 hanc civitatem. Quid? de libertate, quo iudicium gravius 183
 esse nullum potest, nonne ex iure civili potest esse con-
 tentio, cum quaeritur, is, qui domini voluntate census sit,
 continuone, an, ubi lustrum sit conditum, liber sit? Quid?
 25 quod usu memoria patrum venit, ut paterfamilias, qui ex
 Hispania Romam venisset, cum uxorem praegnantem in
 provincia reliquisset, Romae alteram duxisset neque nuntium
 priori remisisset, mortuusque esset intestato et ex utraque
 filius natus esset, mediocrisne res in contentionem adducta
 30 est, cum quaereretur de duobus civium capitibus et de
 puero, qui ex posteriore natus erat, et de eius matre, quae,
 si iudicaretur certis quibusdam verbis, non novis nuptiis

M = H 24 liber sit *m* : liber *H* : sitne liber *L* 27 Romaeque
vcc. 29 controversiam *L*

fieri cum superiore divortium, in concubinae locum duce-
 184 retur? Haec igitur et horum similia iura suae civitatis
 ignorantem erectum et celsum, alacri et prompto ore atque
 vultu, huc atque illuc intuentem vagari cum magna caterva
 toto foro, praesidium clientibus atque opem amicis et prope 5
 cunctis civibus lucem ingeni et consili sui porrigentem atque
 tendentem, nonne in primis flagitiosum putandum est?

41
 185 Et quoniam de impudentia dixi, castigemus etiam segni-
 tatem hominum atque inertiam; nam si esset ista cognitio
 iuris magna atque difficilis, tamen utilitatis magnitudo 10
 deberet homines ad suscipiendum discendi laborem impel-
 lere: sed, o di immortales, non dicerem hoc, audiente
 Scaevola, nisi ipse dicere soleret nullius artis sibi faciliorem
 186 cognitionem videri. Quod quidem certis de causis a
 plerisque aliter existimatur: primum, quia veteres illi, qui 15
 huic scientiae praefuerunt, obtinendae atque augendae
 potentiae suae causa pervulgari artem suam noluerunt;
 deinde, postea quam est editum, expositis a Cn. Flavio
 primum actionibus, nulli fuerunt, qui illa artificiose digesta
 generatim componerent; nihil est enim, quod ad artem 20
 redigi possit, nisi ille prius, qui illa tenet, quorum artem
 instituere vult, habet illam scientiam, ut ex eis rebus, quarum
 187 ars nondum sit, artem efficere possit. Hoc video, dum
 breviter voluerim dicere, dictum a me esse paulo obscurius;
 42 sed experiar et dicam, si potero, planius. Omnia fere, quae 25
 sunt conclusa nunc artibus, dispersa et dissipata quondam
 fuerunt; ut in musicis numeri et voces et modi; in geo-
 metria lineamenta, formae, intervalla, magnitudines; in
 astrologia caeli conversio, ortus, obitus motusque siderum;
 in grammaticis poetarum pertractatio, historiarum cognitio, 30
 verborum interpretatio, pronuntiandi quidam sonus; in hac
 denique ipsa ratione dicendi excogitare, ornare, disponere,

1 locum *rec.*: loco *LH*
 segnitiam *sive* segnitiam *codd.*

8 segnitatem *ex Nonio*, p. 174:

meminisse, agere, † ignota quondam omnibus et diffusa late
 videbantur. Adhibita est igitur ars quaedam extrinsecus ex 188
 alio genere quodam, quod sibi totum philosophi adsumunt,
 quae rem dissolutam divulsamque conglutinaret et ratione
 5 quadam constringeret. Sit ergo in iure civili finis hic:
 legitimae atque usitatae in rebus causisque civium aequabi-
 litatis conservatio. Tum sunt notanda genera et ad certum 189
 numerum paucitatemque revocanda. Genus autem id est,
 quod sui similis communione quadam, specie autem diffe-
 10 rentis, duas aut pluris complectitur partis; partes autem
 sunt, quae generibus eis, ex quibus manant, subiciuntur;
 omniaque, quae sunt vel generum vel partium nomina,
 definitionibus, quam vim habeant, est exprimendum; est
 enim definitio rerum earum, quae sunt eius rei propriae,
 15 quam definire volumus, brevis et circumscripta quaedam
 explicatio. Hisce ego rebus exempla adiungerem, nisi 190
 apud quos haec haberetur oratio cernerem; nunc com-
 plectar, quod proposui, brevi: si enim aut mihi facere
 licuerit, quod iam diu cogito, aut alius quispiam aut me
 20 impedito occuparit aut mortuo effecerit, ut primum omne
 ius civile in genera digerat, quae perpauca sunt, deinde
 eorum generum quasi quaedam membra dispertiat, tum
 propriam cuiusque vim definitione declaret, perfectam
 artem iuris civilis habebitis, magis magnam atque uberem
 25 quam difficilem et obscuram. Atque interea tamen, dum 191
 haec, quae dispersa sunt, coguntur, vel passim licet car-
 pentem et conligentem undique repleti iusta iuris civilis
 scientia. Nonne videtis equitem Romanum, hominem 43
 acutissimo omnium ingenio, sed minime ceteris artibus
 30 eruditum, C. Aculeonem, qui mecum vivit semperque vixit,
 ita tenere ius civile, ut ei, cum ab hoc discesseritis, nemo de

M = H 1 ignota *codd. alii alia temptaverunt* quondam *codd.* :
 quodam modo *Harnacker* : quodam *H¹* 2 ex *om. M* 19 diu
om. M 21 generum *codd.* : genere *H* : *om. L* 26 cogantur
Ernesti 27 iusta *vcc.* : istam *H* : ista *m*

192 eis, qui peritissimi sunt, anteponatur? Omnia sunt enim
 posita ante oculos, conlocata in usu cotidiano, in congres-
 sione hominum atque in foro; neque ita multis litteris aut
 voluminibus magnis continentur; eadem enim elata sunt
 primum a pluribus, deinde paucis verbis commutatis etiam 5
 193 ab eisdem scriptoribus scripta sunt saepius. Accedit vero,
 quo facilius percipi cognoscique ius civile possit, quod
 minime plerique arbitrantur, mira quaedam in cognoscendo
 suavitas et delectatio; nam, sive quem haec Aeliana studia
 delectant, plurima est et in omni iure civili et in pontificum 10
 libris et in XII tabulis antiquitatis effigies, quod et verborum
 vetustas prisca cognoscitur et actionum genera quaedam
 maiorum consuetudinem vitamque declarant; sive quem
 civilis scientia, quam Scaevola non putat oratoris esse
 propriam, sed cuiusdam ex alio genere prudentiae, totam 15
 hanc descriptis omnibus civitatis utilitatibus ac partibus XII
 tabulis contineri videbit: sive quem ista praepotens et
 gloriosa philosophia delectat,—dicam audacius—hosce habet
 fontis omnium disputationum suarum, qui iure civili et
 194 legibus continentur: ex his enim et dignitatem maxime 20
 expetendam videmus, cum vera virtus atque honestus
 labor honoribus, praemiis, splendore decoratur, vitia autem
 hominum atque fraudes damnis, ignominiis, vinclis, ver-
 beribus, exsiliis, morte multantur; et docemur non infinitis
 concertationumque plenis disputationibus, sed auctoritate 25
 nutuque legum domitas habere libidines, coercere omnis
 cupiditates, nostra tueri, ab alienis mentis, oculos, manus
 44 abstinere. Fremant omnes licet, dicam quod sentio: biblio-
 195 thecas me hercule omnium philosophorum unus mihi
 videtur XII tabularum libellus, si quis legum fontis et capita 30
 viderit, et auctoritatis pondere et utilitatis ubertate superare.

M = H 9 *Aeliana Madvig: aliena codd.* 13 *sive quis civili*
scientia H: quem γε: quod L: civilem scientiam codd. 19 *Post*
verba iure civili explicit fol. xxiv codicis Harleiani nondum perscriptum
at cum verus et iustus atque honestus codd.: corr. Friedrich

Ac si nos, id quod maxime debet, nostra patria delectat, 196
 cuius rei tanta est vis ac tanta natura, ut Ithacam illam in
 asperrimis saxulis tamquam nidulum adfixam sapientissimus
 vir immortalitati anteponeret, quo amore tandem inflammati
 5 esse debemus in eius modi patriam, quae una in omnibus
 terris domus est virtutis, imperi, dignitatis? Cuius primum
 nobis mens, mos, disciplina nota esse debet, vel quia est
 patria parens omnium nostrum, vel quia tanta sapientia
 fuisse in iure constituendo putanda est quanta fuit in his
 10 tantis opibus imperi comparandis. Percipietis etiam illam 197
 ex cognitione iuris laetitiam et voluptatem, quod, quantum
 praestiterint nostri maiores prudentia ceteris gentibus, tum
 facillime intellegetis, si cum illorum Lycurgo et Dracone et
 Solone nostras leges conferre volueritis; incredibile est
 15 enim, quam sit omne ius civile praeter hoc nostrum incon-
 ditum ac paene ridiculum; de quo multa soleo in sermonibus
 cotidianis dicere, cum hominum nostrorum prudentiam
 ceteris omnibus et maxime Graecis antepono. His ego de
 causis dixeram, Scaevola, eis, qui perfecti oratores esse
 20 vellent, iuris civilis esse cognitionem necessariam.

Iam vero ipsa per sese quantum adferat eis, qui ei ⁴⁵
 praesunt, honoris, gratiae, dignitatis, quis ignorat? Itaque, ¹⁹⁸
 ut apud Graecos infimi homines mercedula adducti mini-
 stros se praebent in iudiciis oratoribus, ei, qui apud illos
 25 *πραγματικοί* vocantur, sic in nostra civitate contra amplissi-
 mus quisque et clarissimus vir, ut ille, qui propter hanc
 iuris civilis scientiam sic appellatus a summo poeta est:

egregie cordatus homo, catus Aelius Sextus,
 multique praeterea, qui, cum ingenio sibi auctore digni-
 30 tatem peperissent, perfecerunt ut in respondendo iure
 auctoritate plus etiam quam ipso ingenio valerent. Sene- 199

²⁹ auctore dignitatem *codd.*: auctoritatem *Manutius*: auctorum
 dignitatem *Muther*: auctore *deleverunt edd.* non nulli ³⁰ repperis-
 sent *codd.*: *corr. Matthiae*

ctuti vero celebrandae et ornandae quod honestius potest
 esse perfugium quam iuris interpretatio? Equidem mihi
 hoc subsidium iam inde ab adulescentia comparavi, non
 solum ad causarum usum forensem, sed etiam ad decus
 atque ornamentum senectutis, ut, cum me vires, quod fere 5
 iam tempus adventat, deficere coepissent, ista ab solitudine
 domum meam vindicarem. Quid est enim praeclarius
 quam honoribus et rei publicae muneribus perfunctum
 senem posse suo iure dicere idem, quod apud Ennium dicat
 ille Pythius Apollo, se esse eum, unde sibi, si non populi et 10
 reges, at omnes sui cives consilium expetant,

summarum rerum incerti: quos ego ope mea
 †ex incertis certos compotesque consili
 dimitto, ut ne res temere tractent turbidas:

200 est enim sine dubio domus iuris consulti totius oraculum 15
 civitatis; testis est huiusce Q. Muci ianua et vestibulum,
 quod in eius infirmissima valetudine adfectaque iam aetate
 maxima cotidie frequentia civium ac summorum hominum
 splendore celebratur.

46 Iam illa non longam orationem desiderant, quam ob rem 20
 201 existimem publica quoque iura, quae sunt propria civitatis
 atque imperi, tum monumenta rerum gestarum et vetustatis
 exempla oratori nota esse debere; nam ut in rerum priva-
 tarum causis atque iudiciis depromenda saepe oratio est ex
 iure civili et idcirco, ut ante diximus, oratori iuris civilis 25
 scientia necessaria est, sic in causis publicis iudiciorum,
 contionum, senatus omnis haec et antiquitatis memoria et
 publici iuris auctoritas et regendae rei publicae ratio ac
 scientia tamquam aliqua materies eis oratoribus, qui versantur
 202 in re publica, subiecta esse debet. Non enim causidicum 30
 nescio quem neque clamatorem aut rabulam hoc sermone

6 ita *Madvig* 12 *summarum Lagg. omnes*: suarum summarum
 L mea ope *codd.*: *corr. G. Hermann* 13 ex incertis *codd.*:
 incepti *Ribbeck* 31 proclamatorem *codd.*: *corr. Ellendt*.

nostro conquirimus, sed eum virum, qui primum sit eius
 artis antistes, cuius cum ipsa natura magnam homini facultatem daret, *auctor* tamen esse deus putatur, ut id ipsum, quod erat hominis proprium, non partum per nos, sed
 5 divinitus ad nos delatum videretur; deinde, qui possit non tam caduceo quam nomine oratoris ornatus incolumis vel inter hostium tela versari; tum, qui scelus fraudemque nocentis possit dicendo subicere odio civium supplicioque constringere; idemque ingeni praesidio innocentiam iudiciorum poena liberare; idemque languentem labentemque
 10 populum aut ad decus excitare aut ab errore deducere aut inflammare in improbos aut incitatum in bonos mitigare; qui denique, quemcumque in animis hominum motum res et causa postulet, eum dicendo vel excitare possit vel sedare.
 15 Hanc vim si quis existimat aut ab eis, qui de dicendi ratione scripserunt, expositam esse aut a me posse exponi tam brevi, vehementer errat neque solum inscientiam meam sed ne rerum quidem magnitudinem perspicit: equidem vobis, quoniam ita voluistis, fontis, unde hauriretis, atque itinera
 20 ipsa ita putavi esse demonstranda, non ut ipse dux essem, quod et infinitum est et non necessarium, sed ut demonstrarem tantum viam et, ut fieri solet, digitum ad fontis intenderem.'

'Mihi vero' inquit Mucius 'satis superque abs te videtur
 25 istorum studiis, si modo sunt studiosi, esse factum; nam, ut Socratem illum solitum aiunt dicere perfectum sibi opus esse, si qui satis esset concitatus cohortatione sua ad studium cognoscendae percipiendaeque virtutis; quibus enim id persuasum esset, ut nihil mallent esse se, quam bonos viros,
 30 eis reliquam facilem esse doctrinam; sic ego intellego, si in haec, quae patefecit oratione sua Crassus, intrare volueritis,

3 auctor tamen esse *Tittler*: tamen esse *codd.*: invenisse *Madvig*:
 adfuisse *Fiderit*: effecisse *Harnacker*: largitus t. e. *Sorof* 18 rerum
codd.: rei *Babe*

facillime vos ad ea, quae cupitis, perventuros, ab hoc aditu
 205 ianuaque patefacta.' 'Nobis vero' inquit Sulpicius 'ista
 sunt pergrata perque iucunda ; sed pauca etiam requirimus
 in primisque ea, quae valde breviter a te, Crasse, de ipsa
 arte percurta sunt, cum illa te et non contemnere et didi- 5
 cisse confiterere : ea si paulo latius dixeris, expleris omnem
 expectationem diuturni desiderii nostri ; nam nunc, quibus
 studendum rebus esset accepimus, quod ipsum est tamen
 magnum ; sed vias earum rerum rationemque cupimus
 206 cognoscere.' 'Quid si,' inquit Crassus 'quoniam ego, quo 10
 facilius vos apud me tenerem, vestrae potius obsecutus sum
 voluntati, quam aut consuetudini aut naturae meae, petimus
 ab Antonio, ut ea, quae continet neque adhuc protulit, ex
 quibus unum libellum sibi excidisse iam dudum questus
 est, explicet nobis et illa dicendi mysteria enuntiet?' 'Ut 15
 videtur,' inquit Sulpicius ; 'nam Antonio dicente etiam
 207 quid tu intellegas, sentiemus.' 'Peto igitur' inquit Crassus
 'a te, quoniam id nobis, Antoni, hominibus id aetatis
 oneris ab horum adulescentium studiis imponitur, ut ex-
 ponas, quid eis de rebus, quas a te quaeri vides, sentias.' 20
 48 'Deprehensum equidem me' inquit Antonius 'plane video
 atque sentio, non solum quod ea requiruntur a me, quorum
 sum ignarus atque insolens, sed quia, quod in causis valde
 fugere soleo, ne tibi, Crasse, succedam, id me nunc isti
 208 vitare non sinunt ; verum hoc ingrediar ad ea, quae vultis, 25
 audacius, quod idem mihi spero usu esse venturum in hac
 disputatione, quod in dicendo solet, ut nulla exspectetur
 ornata oratio : neque enim sum de arte dicturus, quam
 numquam didici, sed de mea consuetudine ; ipsaque illa,
 quae in commentarium meum rettuli, sunt eius modi, non 30
 aliqua mihi doctrina tradita, sed in rerum usu causisque
 tractata ; quae si vobis, hominibus eruditissimis, non prob-
 abuntur, vestram iniquitatem accusatote, qui ex me ea

quaesieritis, quae ego nescirem; meam facilitatem laudatote, cum vobis non meo iudicio, sed vestro studio inductus non gravate respondero.' Tum Crassus 'perge modo,' 209 inquit 'Antoni; nullum est enim periculum, ne quid tu 5 eloquere nisi ita prudenter, ut neminem nostrum paeniteat ad hunc te sermonem impulsisse.'

'Ego vero,' inquit, 'pergam et id faciam, quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo, ut, quid illud sit, de quo disputetur, explanetur, ne vagari et 10 errare cogatur oratio, si ei, qui inter se dissenserint, non idem [esse] illud, de quo agitur, intellegant. Nam si forte 210 quaereretur quae esset ars imperatoris, constituendum putarem principio, quis esset imperator; qui cum esset constitutus administrator quidam belli gerendi, tum adiun- 15 geremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum conlationibus, de oppidorum oppugnationibus, de comteatu, de insidiis faciendis atque vitandis, de reliquis rebus, quae essent propriae belli administrandi; quarum qui essent animo et scientia compotes, eos esse imperatores dicerem, uterique 20 exemplis Africanorum et Maximorum, Epaminondam atque Hannibalem atque eius generis homines nominarem. Sin 211 autem quaereremus quis esset is, qui ad rem publicam moderandam usum et scientiam et studium suum contulisset, definirem hoc modo: qui quibus rebus utilitas rei 25 publicae pareretur augeturque, teneret eisque uteretur, hunc rei publicae rectorem et consili publici auctorem esse habendum, praedicaremque P. Lentulum principem illum et Ti. Gracchum patrem et Q. Metellum et P. Africanum et C. Laelium et innumerabilis alios cum ex nostra civitate tum 30 ex ceteris. Sin autem quaereretur quisnam iuris consultus 212 vere nominaretur, eum dicerem, qui legum et consuetudinis eius, qua privati in civitate uterentur, et ad respondendum et ad agendum et ad cavendum peritus esset, et ex eo

11 esse del. Schütte

14 quidam secl. Friedrich: om. L

genere Sex. Aelium, M' Manilium, P. Mucium nominarem.
 49 Atque, ut iam ad leviora artium studia veniam, si musicus,
 si grammaticus, si poeta quaeratur, possim similiter ex-
 plicare, quid eorum quisque profiteatur et quo non amplius
 ab quoque sit postulandum. Philosophi denique ipsius, 5
 qui de sua vi ac sapientia unus omnia paene profitetur, est
 tamen quaedam descriptio, ut is, qui studeat omnium rerum
 divinarum atque humanarum vim naturam causasque nosse
 et omnem bene vivendi rationem tenere et persequi, nomine
 213 hoc appelletur. Oratorem autem, quoniam de eo quaerimus, 10
 equidem non facio eundem quem Crassus, qui mihi visus
 est omnem omnium rerum atque artium scientiam compre-
 hendere uno oratoris officio ac nomine; atque eum puto
 esse, qui et verbis ad audiendum iucundis et sententiis
 ad probandum accommodatis uti possit in causis forensibus 15
 atque communibus: hunc ego appello oratorem eumque
 esse praeterea instructum voce et actione et lepore quodam
 214 volo. Crassus vero mihi noster visus est oratoris facul-
 tatem non illius artis terminis, sed ingeni sui finibus
 immensis paene describere; nam et civitatum regendarum 20
 oratori gubernacula sententia sua tradidit, in quo per mihi
 mirum visum est, Scaevola, te hoc illi concedere, cum
 saepissime tibi senatus breviter impoliteque dicenti maximis
 sit de rebus adsensus. M. vero Scaurus, quem non longe
 ruri apud se esse audio, vir regendae rei publicae scientis- 25
 simus, si audierit hanc auctoritatem gravitatis et consili sui
 vindicari a te, Crasse, quod eam oratoris propriam esse
 dicas, iam, credo, huc veniat et hanc loquacitatem nostram
 vultu ipso aspectuque conterreat; qui quamquam est in
 dicendo minime contemnendus, prudentia tamen rerum 30
 215 magnarum magis quam dicendi arte nititur. Neque vero,
 si quis utrumque potest, aut ille consili publici auctor ac
 senator bonus ob eam ipsam causam orator est aut hic
 disertus atque eloquens, si est idem in procuratione civitatis

egregius, illam scientiam dicendi copia est consecutus :
 multum inter se distant istae facultates longeque sunt
 diversae atque seiunctae neque eadem ratione ac via
 M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Laelius, qui omnes
 5 eloquentes fuerunt, orationem suam et rei publicae digni-
 tatem exornabant. Neque enim est interdictum aut a rerum 50
 natura aut a lege aliqua atque more, ut singulis hominibus
 ne amplius quam singulas artis nosse liceat. Qua re non, 216
 si eloquentissimus Athenis Pericles idemque in ea civitate
 10 plurimos annos princeps consili publici fuit, idcirco eiusdem
 hominis atque artis utraque facultas existimanda est, nec, si
 P. Crassus idem fuit eloquens et iuris peritus, ob eam
 causam inest in facultate dicendi iuris civilis scientia. Nam 217
 si ut quisque in aliqua arte et facultate excellens aliam
 15 quoque artem sibi adsumpserit, is perficiet ut, quod prae-
 terea sciet, id eius, in quo excellet, pars quaedam esse
 videatur, licet ista ratione dicamus pila bene et duodecim
 scriptis ludere proprium esse iuris civilis, quoniam utrumque
 eorum P. Mucius optime fecerit ; eademque ratione dicantur
 20 ei quos *φυσικούς* Graeci nominant eidem poetae, quoniam
 Empedocles physicus egregium poema fecerit. At hoc ne
 philosophi quidem ipsi, qui omnia sicut propria sua esse
 atque a se possideri volunt, dicere audent, geometriam aut
 musicam philosophi esse, quia Platonem omnes in illis
 25 artibus praestantissimum fuisse fateantur. Ac si iam placet 218
 omnis artis oratori subiungere, tolerabilius est sic potius
 dicere, ut, quoniam dicendi facultas non debeat esse ieiuna
 atque nuda, sed aspersa atque distincta multarum rerum
 iucunda quadam varietate, sit boni oratoris multa auribus
 30 accepisse, multa vidisse, multa animo et cogitatione, multa
 etiam legendo percucurrisse, neque ea ut sua possedissee sed

1 illam *Manutius* : aliquam *codd.* : alienam *Wyttenbach* : aliam
Stroebel scientia . . . copiam *L.* 9 si *Lambinus* : etsi *codd.* 14
 si ut quisque *Naegelsbach* : si quisque ut *codd.* 20 ei quos *Bake* :
 et quos *codd.*

ut aliena libasse ; fateor enim callidum quendam hunc et nulla in re tironem ac rudem nec peregrinum atque hospitem in agendo esse debere.

51 Neque vero istis tragoediis tuis, quibus uti philosophi
 219 maxime solent, Crasse, perturbor, quod ita dixisti, neminem 5
 posse eorum mentis, qui audirent, aut inflammare dicendo
 aut inflammatas restinguere, cum eo maxime vis oratoris
 magnitudoque cernatur, nisi qui [rerum omnium] naturam et
 mores hominum atque rationes penitus perspexerit, in quo
 philosophia sit oratori necessario percipienda ; quo in studio 10
 hominum [quoque] ingeniosissimorum otiosissimorumque
 totas aetates videmus esse contritas. Quorum ego copiam
 magnitudinemque cognitionis atque artis non modo non
 contemno, sed etiam vehementer admiror ; nobis tamen, qui
 in hoc populo foroque versamur, satis est ea de motibus 15
 animorum et scire et dicere quae non abhorrent ab hominum
 220 moribus. Quis enim umquam orator magnus et gravis, cum
 iratum adversario iudicem facere vellet, haesitavit ob eam
 causam, quod nesciret, quid esset iracundia, fervore mentis
 an cupiditas puniendi doloris ? Quis, cum ceteros animorum 20
 motus aut iudicibus aut populo dicendo miscere atque agitare
 vellet, ea dixit, quae a philosophis dici solent ? qui partim
 omnino motus negant in animis ullos esse debere, quique
 eos in iudicium mentibus concitent, scelus eos nefarium
 facere ; partim, qui tolerabiliores volunt esse et ad veritatem 25
 vitae propius accedere, permediocris ac potius levis motus
 221 debere esse dicunt. Orator autem omnia haec, quae putan-
 tur in communi vitae consuetudine mala ac molesta et
 fugienda, multo maiora et acerbiora verbis facit ; itemque
 ea, quae vulgo expetenda atque optabilia videntur, dicendo 30
 . amplificat atque ornat ; neque vult ita sapiens inter stultos

8 rerum omnium *secl. Reid* et *addidit Reid* 11 quoque *om.*
vulg. : Graeciae *Cima* 15 de motibus *Ernesti* : de moribus *codd.*
 17 moribus *codd.* : auribus *Madvig*

videri, ut ei, qui audiant, aut illum ineptum et Graeculum
 putent, aut, etiam si valde probent ingenium, oratoris sapien-
 tiam admirentur, se esse stultos moleste ferant; ~~sed ita~~ 222
 peragrat per animos, ita sensus hominum mentisque per-
 5 tractat, ut non desideret philosophorum descriptiones neque
 exquirat oratione, summum illud bonum in animone sit an
 in corpore, virtute an voluptate definiatur, an haec inter se
 iungi copularique possint; an vero, ut quibusdam visum,
 nihil certum sciri, nihil plane cognosci et percipi possit;
 10 quarum rerum fateor magnam multiplicemque esse disci-
 plinam et multas copiosas variasque rationes. Sed aliud 223
 quiddam, longe aliud, Crasse, quaerimus: acuto homine
 nobis opus est et natura usuque callido, qui sagaciter per-
 vestiget, quid sui cives eique homines, quibus aliquid dicendo
 15 persuadere velit, cogitent, sentiant, opinentur, exspectent;
 teneat oportet venas cuiusque generis, aetatis, ordinis, et 52
 eorum, apud quos aliquid aget aut erit acturus, mentis
 sensusque degustet; philosophorum autem libros reservet 224
 sibi ad huiusce modi Tusculani requiem atque otium, ne, si
 20 quando ei dicendum erit de iustitia et fide, mutuetur a
 Platone; qui, cum haec exprimenda verbis arbitraretur,
 novam quandam finxit in libris civitatem; usque eo illa,
 quae dicenda de iustitia putabat, a vitae consuetudine et a
 civitatum moribus abhorrebant. Quod si ea probarentur in 225
 25 populis atque in civitatibus, quis tibi, Crasse, concessisset,
 clarissimo viro et amplissimo et principi civitatis, ut illa
 diceres in maxima contione tuorum civium, quae dixisti?
 'Eripite nos ex miseriis, eripite ex faucibus eorum, quorum
 crudelitas *nisi* nostro sanguine non potest expleri; nolite
 30 sinere nos cuiquam servire, nisi vobis universis, quibus et
 possumus et debemus.' Omitto miserias, in quibus, ut illi
 aiunt, vir fortis esse non potest; omitto faucis, ex quibus te
 eripi vis, ne iudicio iniquo exsorbeatur sanguis tuus, quod

1 et *Pearce*: aut *codd.*29 nisi *addidit Doederlein*

sapienti negant accidere posse : servire vero non modo te, sed universum senatum, cuius tum causam agebas, ausus es
 226 dicere? Potestne virtus, Crasse, servire istis auctoribus, quorum tu praecepta oratoris facultate complecteris? Quae et semper et sola libera est, quaeque, etiam si corpora capta 5 sint armis aut constricta vinculis, tamen suum ius atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat. Quae vero addidisti, non modo senatum servire posse populo, sed etiam debere, quis hoc philosophus tam mollis, tam languidus, tam enervatus, tam omnia ad voluptatem corporis 10 doloremque referens probare posset, senatum servire populo, cui populus ipse moderandi et regendi sui potestatem quasi
 53 quasdam habenas tradidisset? Itaque haec cum a te
 227 divinitus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, homo doctus et philosophiae deditus, non modo parum commode, 15 sed etiam turpiter et flagitiose dicta esse dicebat; idemque Servium Galbam, quem hominem probe commeminisse se aiebat, pergraviter reprehendere solebat, quod is, L. Scribonio quaestionem in eum ferente, populi misericordiam concitasset, cum M. Cato, Galbae gravis atque acer inimicus, 20 aspere apud populum Romanum et vehementer esset locutus, quam orationem in Originibus suis exposuit ipse.
 228 Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is C. Sulpici Gali propinqui sui Q. pupillum filium ipse paene in umeros suos extulisset, qui patris clarissimi recordatione et memoria 25 fletum populo moveret, et duos filios suos parvos tutelae populi commendasset ac se, tamquam in procinctu testamentum faceret sine libra atque tabulis, populum Romanum tutorem instituere dixisset illorum orbitati. Itaque, cum et invidia et odio populi tum Galba premeretur, hisce eum 30 tragoediis liberatum ferebat; quod item apud Catonem scriptum esse video, nisi pueris et lacrimis usus esset, poenas eum daturum fuisse. Haec Rutilius valde vituperabat et huic humilitati dicebat vel exilium fuisse vel mortem ante-

ponendam. Neque vero hoc solum dixit, sed ipse et sensit 229
et fecit : nam cum esset ille vir exemplum, ut scitis, inno-
centiae cumque illo nemo neque integrior esset in civitate
neque sanctor, non modo supplex iudicibus esse noluit, sed
5 ne ornatius quidem aut liberius causam dici suam, quam
simplex ratio veritatis ferebat. Paulum huic Cottae tribuit
partium, disertissimo adulescenti, sororis suae filio ; dixit
item causam illam quadam ex parte Q. Mucius, more suo,
nullo apparatu, pure et dilucide. Quod si tu tunc, Crasse, 230
10 dixisses, qui subsidium oratori ex illis disputationibus, quibus
philosophi utuntur, ad dicendi copiam petendum esse paulo
ante dicebas, et, si tibi pro P. Rutilio non philosophorum
more, sed tuo licuisset dicere, quamvis scelerati illi fuissent,
sicuti fuerunt pestiferi cives supplicioque digni, tamen
15 omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus evel-
lisset vis orationis tuae. Nunc talis vir amissus est, dum
causa ita dicitur, ut si in illa commenticia Platonis civitate
res ageretur. Nemo ingemuit, nemo inclamavit patronorum,
nihil cuiquam doluit, nemo est questus, nemo rem publicam
20 imploravit, nemo supplicavit ; quid multa ? pedem nemo in
illo iudicio supposit, credo, ne Stoicis renuntiaretur. Imi-
tatus est homo Romanus et consularis veterem illum Socra-
tem, qui, cum omnium sapientissimus esset sanctissimeque
vixisset, ita in iudicio capitis pro se ipse dixit, ut non
25 supplex aut reus, sed magister aut dominus videretur esse
iudicum. Quin etiam, cum ei scriptam orationem disertis-
simus orator Lysias attulisset, quam, si ei videretur, edisceret,
ut ea pro se in iudicio uteretur, non invitus legit et commode
scriptam esse dixit ; ‘ sed ’ inquit ‘ ut, si mihi calceos Sicyonios
30 attulisses, non uterer, quamvis essent habiles atque apti ad
pedem, quia non essent viriles, ’ sic illam orationem disertam
sibi et oratoriam videri, fortem et virilem non videri. Ergo ille
quoque damnatus est ; neque solum primis sententiis, quibus
tantum statuebant iudices, damnarent an absolverent, sed

- 232 etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant; erat enim Athenis reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi poenae aestimatio; et sententia cum iudicibus daretur, interrogabatur reus, quam [quasi aestimationem] commeruisse se maxime confiteretur. Quod cum interrogatus Socrates esset, respondit sese meruisse ut amplissimis honoribus et praemiis decoraretur et ut ei victus cotidianus in Prytaneo publice praeberetur, qui honos apud Graecos maximus habetur.
- 233 Cuius responso iudices sic exarserunt, ut capitum hominem innocentissimum condemnarent; qui quidem si absolutus 10 esset, quod me hercule, etiam si nihil ad nos pertinet, tamen propter eius ingeni magnitudinem vellem, quonam modo istos philosophos ferre possemus, qui nunc, cum ille damnatus est nullam aliam ob culpam nisi propter dicendi inscientiam, tamen a se oportere dicunt peti praecepta dicendi? 15 Quibuscum ego non pugno, utrum sit melius aut verius: tantum dico et aliud illud esse atque hoc et hoc sine illo summum esse posse.
- 55
234 Nam quod ius civile, Crasse, tam vehementer amplexus es, video quid egeris; tum, cum dicebas, videbam; primum 20 Scaevolae te dedisti, quem omnes amare meritissimo pro eius eximia suavitate debemus; cuius artem cum indotatam esse et incomptam videres, verborum eam dote locupletasti et ornasti; deinde quod in ea tu plus operae laborisque consumpseras, cum eius studi tibi et hortator et magister 25 esset domi, veritus es, nisi istam artem oratione exaggerasses, ne operam perdidisses. Sed ego ne cum ista quidem arte pugno. Sit sane tanta quantam tu illam esse vis—etenim sine controversia et magna est et late patet et ad multos pertinet et summo in honore semper fuit et clarissimi cives 30 ei studio etiam hodie praesunt—sed vide, Crasse, ne dum

4 quasi aestimationem *damnavit Baks* 8 haberetur *codd.*:
habetur *Ernesti* 22 et incomitatam et incomptam *codd.*: *corr.*
Pearce

novo et alieno ornatu velis ornare iuris civilis scientiam, suo quoque eam concesso et tradito spolies atque denudes. Nam, si ita diceres, qui iuris consultus esset, esse eum ²³⁶ oratorem, itemque qui esset orator, iuris eundem esse ⁵ consultum, praeclaras duas artis constitueres atque inter se paris et eiusdem socias dignitatis. Nunc vero iuris consultum sine hac eloquentia, de qua quaerimus, fateris esse posse, fuisseque plurimos; oratorem negas, nisi illam scientiam adsumpserit, esse posse. Ita est tibi iuris consultus ipse per ¹⁰ se nihil nisi leguleius quidam cautus et acutus, praeco actionum, cantor formularum, auceps syllabarum; sed quia saepe utitur orator subsidio iuris in causis, idcirco istam iuris scientiam eloquentiae tamquam ancillulam pedisequamque adiunxisti.

¹⁵ Quod vero impudentiam admiratus es eorum patronorum, ⁵⁶ qui aut, cum parva nescirent, magna profiterentur aut ea, ²³⁷ quae maxima essent in iure civili, tractare auderent in causis, cum ea nescirent numquamque didicissent, utriusque rei facilis est et prompta defensio. Nam neque illud est ²⁰ mirandum, qui, quibus verbis coemptio fiat, nesciat, eundem eius mulieris, quae coemptionem fecerit, causam posse defendere; nec, si parvi navigi et magni eadem est in gubernando scientia, idcirco qui, quibus verbis erectum cieri oporteat, nesciat, idem erciscundae familiae causam agere ²⁵ non possit. Nam, quod maximas centumviralis causas in ²³⁸ iure positas protulisti, quae tandem earum causa fuit, quae ab homine eloquenti iuris imperito non ornatissime potuerit dici? Quibus quidem in causis omnibus, sicut in ipsa M'. Curi, quae abs te nuper est dicta, et in C. Hostili ³⁰ Mancini controversia atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore, non remisso nuntio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de iure dissensio: quaero igitur, quid ²³⁹ adiuerit oratorem in his causis iuris scientia, cum hic iuris

consultus superior fuerit discessurus, qui esset non suo artificio, sed alieno, hoc est, non iuris scientia, sed eloquentia, sustentatus. Equidem hoc saepe audivi: cum aedilitatem P. Crassus peteret eumque maior natu et iam consularis Ser. Galba adsectaretur, quod Crassi filiam Gaiō 5 filio suo despondisset, accessisse ad Crassum consulendi causa quendam rusticanum, qui cum Crassum seduxisset atque ad eum rettulisset responsumque ab eo verum magis quam ad suam rem accommodatum abstulisset, ut eum tristem Galba vidit, nomine appellavit quaesivitque, qua de 10 re ad Crassum rettulisset; ex quo ut audivit commotumque 240 ut vidit hominem, 'suspenso' inquit 'animo et occupato Crassum tibi respondisse video,' deinde ipsum Crassum manuprehendit et 'heus tu,' inquit 'quid tibi in mentem venit ita respondere?' Tum ille fidenter homo peritissimus 15 confirmare ita se rem habere, ut respondisset, nec dubium esse posse; Galba autem adludens varie et copiose multas similitudines adferre multaque pro aequitate contra ius dicere; atque illum, cum disserendo par esse non posset—quamquam fuit Crassus in numero disertorum, sed par 20 Galbae nullo modo—ad auctores confugisse et id, quod ipse diceret, et in P. Muci fratris sui libris et in Sex. Aeli commentariis scriptum protulisse ac tamen concessisse Galbae disputationem sibi probabilem et prope veram videri. 57 Ac tamen, quae causae sunt eius modi, ut de earum iure 25 241 dubium esse non possit, omnino in iudicium vocari non solent. Num quis eo testamento, quod paterfamilias ante fecit quam ei filius natus esset, hereditatem petit? Nemo; quia constat agnascendo rumpi testamentum; ergo in hoc genere iuris iudicia nulla sunt: licet igitur impune oratori 30 omnem hanc partem iuris non controversi ignorare, quae 242 pars sine dubio multo maxima est; in eo autem iure, quod

25 ac tamen *P*: attamen *codd.*31 non controversi *Babe*: in controversiis *codd.*: sine controversiis *Klots*

ambigitur inter peritissimos, non est difficile oratori eius partis, quamcumque defendet, auctorem aliquem invenire; a quo cum amentatas hastas acceperit, ipse eas oratoris lacertis viribusque torquebit. Nisi vero—bona venia huius
 5 optimi viri dixerim—Scaevolae tu libellis aut praeceptis soceri tui causam M' Curi defendisti, non adripuisti patrocinium aequitatis et defensionem testamentorum ac voluntatis mortuorum. Ac mea quidem sententia—frequens enim 243 te audivi atque adfui—multo maiorem partem sententiarum
 10 sale tuo et lepore et politissimis facetiis pellexisti, cum et illud nimium acumen inluderet et admirarere ingenium Scaevolae qui excogitasset nasci prius oportere quam emori; cumque multa conligeret et ex legibus et ex senatus consultis et ex vita ac sermone communi non modo acute sed etiam
 15 ridicule ac facete, ubi si verba, non rem sequeremur, confici nihil posset: itaque hilaritatis plenum iudicium ac laetitiae fuit; in quo quid tibi iuris civilis exercitatio profuerit, non intellego; dicendi vis egregia, summa festivitate et venustate coniuncta, profuit. Ipse ille Mucius paterni iuris defensor 244
 20 et quasi patrimonii propugnator sui, quid in illa causa, cum contra te diceret, attulit, quod de iure civili depromptum videretur? Quam legem recitavit? Quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? Nempe eius omnis oratio versata est in eo, ut scriptum plurimum valere oportere
 25 defenderet; at in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes, cum in eius modi causis alias scriptum, alias aequitatem defendere docentur. Et, credo, in illa 245 militis causa, si tu aut heredem aut militem defendisses, ad Hostilianas te actiones, non ad tuam vim et oratoriam facultatem contulisses: tu vero, vel si testamentum defenderes, sic ageres, ut omne omnium testamentorum ius in eo iudicio positum videretur, vel si causam ageres militis, patrem eius, ut soles, dicendo a mortuis excitasses; statu-

isses ante oculos ; complexus esset filium flensque eum
centum viris commendasset ; lapides me hercule omnis flere
ac lamentari coegisses, ut totum illud VTI LINGVA NVN-
CVPASSIT non in XII tabulis, quas tu omnibus bibliothecis
anteponis, sed in magistri carmine scriptum videretur. 5

58
246 Nam quod inertiam accusas adulescentium, qui istam
artem primum facillimam non ediscant, [quae] quam sit
facilis, illi viderint, qui eius artis adrogantia, quasi difficillima
sit, ita subnixa ambulant, deinde etiam tu ipse videris, qui
eam artem facilem esse dicis, quam concedis adhuc artem 10
omnino non esse, sed aliquando, si quis aliam artem
didicerit, ut hanc artem efficere possit, tum esse illam artem
futuram ; deinde, quod sit plena delectationis ; in quo tibi
remittunt omnes istam voluptatem et ea se carere patiuntur ;
nec quisquam est eorum, qui, si iam sit ediscendum sibi 15
aliquid, non Teucrum Pacuvi malit quam Manilianas
247 venalium vendendorum leges ediscere ; tum autem quod
amore patriae censes nos nostrorum maiorum inventa nosse
debere, non vides veteres leges aut ipsas sua vetustate con-
senuisse aut novis legibus esse sublatas ? Quod vero viros 20
bonos iure civili fieri putas, quia legibus et praemia propo-
sita sint virtutibus et supplicia vitiis, equidem putabam
virtutem hominibus, si modo tradi ratione possit, instituendo
et persuadendo, non minis et vi ac metu tradi. Nam ipsum
quidem illud etiam sine cognitione iuris, quam sit bellum 25
248 cavere malum, scire possumus. De me autem ipso, cui uni
tu concedis, ut sine ulla iuris scientia tamen causis satis
facere possim, tibi hoc, Crasse, respondeo, neque me
umquam ius civile didicisse neque tamen in eis causis, quas
in iure possem defendere, umquam istam scientiam deside- 30
rasse ; aliud est enim esse artificem cuiusdam generis atque

3 coegisset *codd.* : *corr. Bake* nuncupasset *codd.* : *corr. Manutius*
7 quae *secl. Ellendt* 13 in quo *Ernesti cum Gud.*³ : in qua
codd.

artis, aliud in communi vita et vulgari hominum consuetu-
 dine nec hebetem nec rudem. Cui nostrum licet fundos 249
 nostros obire aut res rusticas vel fructus causa vel delecta-
 tionis invisere? Tamen nemo tam sine oculis, tam sine
 5 mente vivit, ut quid sit sementis ac messis, quid arborum
 putatio ac vitium, quo tempore anni aut quo modo ea fiant
 omnino nesciat. Num igitur si qui fundus inspiciendus aut
 si mandandum aliquid procuratori de agri cultura aut
 imperandum vilico est, Magonis Karthaginiensis sunt libri
 10 perdiscendi? an hac communi intelligentia contenti esse
 possumus? Cur ergo non eidem in iure civili, praesertim
 cum in causis et in negotiis et in foro conteramur, satis
 instructi esse possumus ad hoc dumtaxat, ne in nostra
 patria peregrini atque advenae esse videamur? Ac si iam 250
 15 sit causa aliqua ad nos delata obscurior, difficile, credo, sit,
 cum hoc Scaevola communicare; quamquam ipsi omnia,
 quorum negotium est, consulta ad nos et exquisita deferunt.
 An vero, si de re ipsa, si de finibus, cum in rem praesentem
 [non] venimus, si de tabulis et perscriptionibus controversia
 20 est, contortas res et saepe difficilis necessario perdiscimus;
 si leges nobis aut si hominum peritorum responsa cogno-
 scenda sunt, veremur ne ea, si ab adulescentia iuri civili
 minus studuerimus, non queamus cognoscere?

Nihilne igitur prodest oratori iuris civilis scientia? Non 59
 25 possum negare prodesse ullam scientiam, ei praesertim,
 cuius eloquentia copia rerum debeat esse ornata; sed multa
 et magna et difficilia sunt ea, quae sunt oratori necessaria,
 ut eius industriam in plura studia distrahere nolim. Quis 251
 30 neget opus esse oratori in hoc oratorio motu statuque Rosci
 gestum et venustatem? Tamen nemo suaserit studiosis
 dicendi adulescentibus in gestu discendo histrionum more

a non hebetem L: non esse h. *Friedrich* non licet *codd.*: nunc
Schütts: non *delet Bake* 9 est *Madvig*: sit *codd.* 19 non
codd.: *delet Ernesti*

elaborare. Quid est oratori tam necessarium quam vox? Tamen me auctore nemo dicendi studiosus Graecorum more tragoedorum voci serviet, qui et annos compluris sedentes declamitant et cotidie, ante quam pronuntient, vocem cubantes sensim excitant eandemque, cum egerunt, 5
 sedentes ab acutissimo sono usque ad gravissimum sonum recipiunt et quasi quodam modo conligunt. Hoc nos si facere velimus, ante condemnentur ei, quorum causas receperimus, quam totiens, quotiens praescribitur, Paeanem
 25² aut hymnum recitarimus. Quod si in gestu, qui multum 10
 oratorem adiuvat, et in voce, quae una maxime eloquentiam vel commendat vel sustinet, elaborare nobis non licet ac tantum in utroque adsequi possumus, quantum in hac acie cotidiani muneris spati nobis datur, quanto minus est ad iuris civilis perdiscendi occupationem descendendum? 15
 Quod et summatim percipi sine doctrina potest et hanc habet ab illis rebus dissimilitudinem, quod vox et gestus subito sumi et aliunde adripi non potest, iuris utilitas ad quamque causam quamvis repente vel a peritis vel de libris
 25³ depromi potest. Itaque illi disertissimi homines ministros 20
 habent in causis iuris peritos, cum ipsi sint imperitissimi, ei qui, ut abs te paulo ante dictum est, pragmatici vocantur; in quo nostri omnino melius multo, quod clarissimorum hominum auctoritate leges et iura tecta esse voluerunt. Sed tamen non fugisset hoc Graecos homines, si ita necesse 25
 esse arbitrati essent, oratorem ipsum erudire *in* iure civili, 60
 non ei pragmaticum adiutorem dare. Nam quod dicis 254
 senectutem a solitudine vindicari iuris civilis scientia, fortasse etiam pecuniae magnitudine; sed nos non quid nobis utile, verum quid oratori necessarium sit, quaerimus. 30
 Quamquam, quoniam multa ad oratoris similitudinem ab

10 hymnum recitarimus *Ritschl*: munitionem citarimus *codd.*: nomionem citarimus *Talaeus* 21 peritissimi *codd.*: correxit *Lambinus*
 26 in *om. codd.*, add. *Manutius*

uno artifice sumimus, solet idem Roscius dicere se, quo plus sibi aetatis accederet, eo tardiores tibicinis modos et cantus remissiores esse facturum. Quod si ille astrictus certa quadam numerorum moderatione et pedum tamen aliquid
 5 ad requiem senectutis excogitat, quanto facilius nos non laxare modos, sed totos mutare possumus? Neque enim 255 hoc te, Crasse, fallit, quam multa sint et quam varia genera dicendi, id quod haud sciam an tu primus ostenderis, qui iam diu multo dicis remissius et lenius quam solebas;
 10 neque minus haec tamen tua gravissimi sermonis lenitas, quam illa summa vis et contentio probatur: multique oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus et Laelium, qui omnia sermone conficerent paulo intentiore, numquam, ut Ser. Galba, lateribus aut clamore contenderent. Quod
 15 si iam hoc facere non poteris aut noles, vereris ne tua domus talis et viri et civis, si a litigiosis hominibus non colatur, a ceteris deseratur? Equidem tantum absum ab ista sententia, ut non modo non arbitrer subsidium senectutis in eorum, qui consultum veniant, multitudine esse
 20 ponendum, sed tamquam portum aliquem expectem istam quam tu times, solitudinem. Subsidium enim bellissimum existimo esse senectuti otium.

Reliqua vero etiam si adiuvant, historiam dico et prudentiam iuris publici et antiquitatis memoriam et exemplorum
 25 copiam, si quando opus erit, a viro optimo et istis rebus instructissimo, familiari meo Congo mutuabor, neque repugnabo, quo minus, id quod modo hortatus es, omnia legant, omnia audiant, in omni recto studio atque humanitate versentur; sed me hercule non ita multum spati mihi habere
 30 videntur, si modo ea facere et persequi volent, quae a te, Crasse, praecepta sunt; qui mihi prope iam nimis duras

2 accederet *codd.*: acceleret *Madvig*: accedere *Cima* 24
 a. memoriam et *Koch*: antiquitatis iter et *codd.*: antiquitatis notitiam et *Ellendt*: iter et *secl. Friedrich* 26 Congo *edd.* (*cf. p. Plane.*
 24. 58): Longo *L*: Conge e

leges imponere visus es huic aetati, sed tamen ad id, quod
 257 cupiunt, adipiscendum prope necessarias. Nam et subitae
 ad propositas causas exercitationes et accuratae ac meditatae
 commentationes ac stilus ille tuus, quem tu vere dixisti
 perfectorem dicendi esse ac magistrum, multi sudoris est; 5
 et illa orationis suae cum scriptis alienis comparatio et de
 alieno scripto subita vel laudandi vel vituperandi vel com-
 probandi vel refellendi causa disputatio non mediocris
 61 contentionis est vel ad memoriam vel ad imitandum. Illud
 258 vero fuit horribile, quod me hercule vereor ne maiorem vim 10
 ad deterrendum habuerit quam ad cohortandum: voluisti
 enim in suo genere unum quemque nostrum quasi quendam
 esse Roscium; dixistisque non tam ea, quae recta essent,
 probari, quam quae prava, fastidiis adhaerescere; quod ego
 non tam fastidiose in nobis quam in histrionibus spectari 15
 259 puto; itaque nos raucos saepe attentissime audiri video;
 tenet enim res ipsa atque causa; at Aesopum, si paulum
 inrauserit, explodi. A quibus enim nihil praeter voluptatem
 aurium quaeritur, in eis offenditur, simul atque imminuitur
 aliquid de voluptate, in eloquenti autem multa sunt quae 20
 teneant; quae si omnia summa non sunt et pleraque tamen
 magna sunt, necesse est ea ipsa, quae sunt, mirabilia
 videri.
 260 Ergo, ut ad primum illud revertar, sit orator nobis is, qui,
 ut Crassus descripsit, accommodate ad persuadendum 25
 possit dicere; is autem concludatur in ea, quae sunt in usu
 civitatum vulgari ac forensi, remotisque ceteris studiis,
 quamvis ea sint ampla atque praeclara, in hoc uno opere,
 ut ita dicam, noctes et dies urgeatur; imiteturque illum, cui
 sine dubio summa vis dicendi conceditur, Atheniensem 30
 Demosthenem, in quo tantum studium fuisse tantusque
 labor dicitur, ut primum impedimenta naturae diligentia
 industriaque superaret, cumque ita balbus esset, ut eius
 ipsius artis, cui studeret, primam litteram non posset dicere,

perfecit meditando, ut nemo planius esse locutus putaretur ;
deinde cum spiritus eius esset angustior, tantum continenda 261
anima in dicendo est adsecutus, ut una continuatione ver-
borum, id quod eius scripta declarant, binæ ei contentiones
5 vocis et remissiones continerentur ; qui etiam, ut memoriae
proditum est, coniectis in os calculis, summâ voce versus
multos uno spiritu pronuntiare consuescebat ; neque is con-
sistens in loco, sed inambulans atque ascensu ingrediens
arduo. Hisce ego cohortationibus, Crasse, ad studium et 262
10 ad laborem incitandos iuvenis vehementer adsentior ; cetera,
quae conlegisti ex variis et diversis studiis et artibus, tametsi
ipse es omnia consecutus, tamen ab oratoris proprio officio
atque munere seiuncta esse arbitror.'

Haec cum Antonius dixisset, sane dubitare visus est 62
15 Sulpicius et Cotta, utrius oratio propius ad veritatem vide-
retur accedere. Tum Crassus 'operarium nobis quendam, 263
Antoni, oratorem facis atque haud scio an aliter sentias et
utare tua illa mirifica ad refellendum consuetudine, qua tibi
nemo umquam praestitit ; cuius quidem ipsius facultatis
20 exercitatio oratorum propria est, sed iam in philosophorum
consuetudine versatur maximeque eorum, qui de omni re
proposita in utramque partem solent copiosissime dicere.
Verum ego non solum arbitrabar, his praesertim audientibus, 264
a me informari oportere, qualis esse posset is, qui habitaret
25 in subselliis neque quicquam amplius adferret, quam quod
causarum necessitas postulare, sed maius quiddam vide-
bam, cum censebam oratorem, praesertim in nostra re
publica, nullius ornamenti expertem esse oportere. Tu
autem, quoniam exiguis quibusdam finibus totum oratoris
30 munus circumdedisti, hoc facilius nobis expones ea, quae
abs te de officiis praeceptisque oratoris quaesita sunt ; sed
opinor secundum hunc diem ; satis enim multa a nobis
hodie dicta sunt. Nunc et Scaevola, quoniam in Tuscu- 265
lanum ire constituit, paulum requiescet, dum se calor frangat ;

et nos ipsi, quoniam id temporis est, valetudini demus operam.' Placuit sic omnibus. Tum Scaevola 'sane' inquit 'vellem non constituissem [in Tusculanum] me hodie venturum esse L. Aelio ; libenter audirem Antonium' ; et, cum exurgeret, simul adridens 'neque enim' inquit 'tam 5 mihi molestus fuit, quod ius nostrum civile pervellit, quam iucundus, quod se id nescire confessus est.'

3 in Tusculanum *seclusimus*

4 L. Aelio *Orelli*: Laelio *codd.*

M. TVLLI CICERONIS

DE ORATORE

AD QVINTVM FRATREM LIBRI TRES

LIBER SECVNDVS

MAGNA nobis pueris, Quinte frater, si memoria tenes, **1**
opinio fuit L. Crassum non plus attigisse doctrinae, quam
quantum prima illa puerili institutione potuisset; M. autem
Antonium omnino omnis eruditionis expertem atque igna
5 rum fuisse; erantque multi qui, quamquam non ita se rem
habere arbitrarentur, tamen, quo facilius nos incensos studio
discendi a doctrina deterrent, libenter id, quod dixi, de
illis oratoribus praedicarent, ut, si homines non eruditi
summam essent prudentiam atque incredibilem eloquentiam
10 consecuti, inanis omnis noster esse labor et stultum in nobis
erudiendis patris nostri, optimi ac prudentissimi viri, stu-
dium videretur. Quos tum, ut pueri, refutare domesticis
testibus patre et C. Aculeone propinquo nostro et L. Cice-
rone patruo solebamus, quod de Crasso pater et Aculeo,
15 quocum erat nostra matertera, quem Crassus dilexit ex
omnibus plurimum, et patruus, qui cum Antonio in Cili-
ciam profectus una decesserat, multa nobis de eius studio
et doctrina saepe narravit; cumque nos cum consobrinis

§§ 1-13 *Deficientibus M lectiones e (Erlangensis manus recentioris) dedimus*

3 potuisset *codd.*: paravisset *Reid* 5 non *om. L* 7 dicendi *e*
10 esset *e*

nostris, Aculeonis filiis, et ea disceremus, quae Crasso pla-
 cerent, et ab eis doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur,
 etiam illud saepe intelleximus, cum essemus eius domi,
 quod vel pueri sentire poteramus, illum et Graece sic loqui,
 nullam ut nosse aliam linguam videretur, et doctoribus 5
 nostris ea ponere in percontando eaque ipsum omni in
 sermone tractare, ut nihil esse ei novum, nihil inauditum
 3 videretur. De Antonio vero, quamquam saepe ex humanis-
 simo homine patruo nostro acceperamus, quem ad modum
 ille vel Athenis vel Rhodi se doctissimorum hominum ser- 10
 monibus dedisset, tamen ipse adulescentulus, quantum illius
 ineuntis aetatis meae patiebatur pudor, multa ex eo saepe
 quaesivi. Non erit profecto tibi, quod scribo, hoc novum;
 nam iam tum ex me audiebas mihi illum ex multis variis-
 que sermonibus nullius rei, quae quidem esset in eis artibus, 15
 de quibus aliquid existimare possem, rudem aut ignarum
 4 esse visum. Sed fuit hoc in utroque eorum, ut Crassus non
 tam existimari vellet non didicisse, quam illa despiciere et
 nostrorum hominum in omni genere prudentiam Graecis
 anteferre; Antonius autem probabiliorem hoc populo ora- 20
 tionem fore censebat suam, si omnino didicisse numquam
 putaretur; atque ita se uterque graviorem fore, si alter con-
 5 temnere, alter ne nosse quidem Graecos videretur. Quorum
 consilium quale fuerit, nihil sane ad hoc tempus; illud
 autem est huius institutae scriptionis ac temporis, neminem 25
 eloquentia non modo sine dicendi doctrina, sed ne sine
 omni quidem sapientia florere umquam et praestare po-
 2 tuisse. Etenim ceterae fere artes se ipsae per se tuentur
 singulae; bene dicere autem, quod est scienter et perite et
 ornate dicere, non habet definitam aliquam regionem, cuius 30
 terminis saepta teneatur: omnia, quaecumque in hominum
 disceptationem cadere possunt, bene sunt ei dicenda, qui

3 domi *Gulielmius*: modi *codd.*
 25 descriptionis *maluit Reid*

11 dedisset *ε*: dedidisset *recc.*
 31 saeptum *maluit Lambinus*

hoc se posse profitetur, aut eloquentiae nomen relinquendum
 est. Qua re equidem et in nostra civitate et in ipsa Graecia, 6
 quae semper haec summa duxit, multos et ingeniis *eximiis*
 et magna laude dicendi sine summa rerum omnium scientia
 5 fuisse fateor; talem vero existere eloquentiam, qualis fuit in
 Crasso et Antonio, non cognitis rebus omnibus, quae ad
 tantam prudentiam pertinerent, tantamque dicendi copiam,
 quanta in illis fuit, non potuisse confirmo. Quo etiam feci 7
 libentius, ut eum sermonem, quem illi quondam inter se de
 10 his rebus habuissent, mandarem litteris, vel ut illa opinio,
 quae semper fuisset, tolleretur, alterum non doctissimum,
 alterum plane indoctum fuisse; vel ut ea, quae existima-
 rem a summis oratoribus de eloquentia divinitus esse dicta,
 custodirem litteris, si ullo modo adsequi complectique
 15 potuissem; vel me hercule etiam ut laudem eorum iam
 prope senescentem, quantum ego possem, ab oblivione
 hominum atque a silentio vindicarem. Nam si ex scriptis 8
 cognosci ipsi suis potuissent, minus hoc fortasse mihi esse
 putassem laborandum; sed cum alter non multum, quod
 20 quidem exstaret, et id ipsum adulescens, alter nihil admo-
 dum scripti reliquisset, deberi hoc a me tantis hominum
 ingeniis putavi, ut, cum etiam nunc vivam illorum memo-
 riam teneremus, hanc immortalem redderem, si possem.
 Quod hoc etiam spe adgredior maiore ad probandum, quia 9
 25 non de Ser. Galbae aut C. Carbonis eloquentia scribo
 aliquid, in quo liceat mihi fingere, si quid velim, nullius
 memoria iam me refellente, sed edo haec eis cognoscenda,
 qui eos ipsos, de quibus loquor, saepe audierunt; ut duos
 summos viros eis, qui neutrum illorum viderint, eorum,
 30 quibus ambo illi oratores cogniti sint, vivorum et praesen-
 tium memoria teste commendemus. Nec vero te, carissime 3
 10

3 et ingeniis et magna *codd.*: *eximiis add. Stangl*: et ingeniis
 magnos et laude *Ellendt*: *alii alia temptaverunt* 5 fuit e fuerit
vcc. 6 in tantam *L*e

frater atque optime, rhetoricis nunc quibusdam libris, quos tu agrestis putas, insequor ut erudiam; quid enim tua potest esse oratione aut subtilius aut ornatus? Sed sive iudicio, ut soles dicere, sive, ut ille pater eloquentiae de se Isocrates scripsit ipse, pudore a dicendo et timiditate in- 5 genua quadam refugisti, sive, ut ipse iocari soleo, unum putasti satis esse non modo in una familia rhetorem, sed paene in tota civitate, non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod merito propter eorum, qui de dicendi ratione disputarunt, ieiunitatem bonarum artium possit in- 10 ludi; nihil enim mihi quidem videtur in Crassi et Antoni sermone esse praeteritum, quod quisquam summis ingeniis, acerrimis studiis, optima doctrina, maximo usu cognosci ac percipi potuisse arbitraretur, quod tu facillime poteris iudicare, qui prudentiam rationemque dicendi per te ipsum, 15 usum autem per nos percipere voluisti. Sed quo citius hoc, quod suscepimus, non mediocre munus conficere possimus, omissa nostra adhortatione ad eorum, quos proposuimus, sermonem disputationemque veniamus.

12 Postero igitur die, quam illa erant acta, hora fere secunda, 20 cum etiam tum in lecto Crassus esset et apud eum Sulpicius sederet, Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repente eo Q. Catulus senex cum C. Iulio fratre venit; quod ubi audivit, commotus Crassus surrexit omnesque admirati maiorem aliquam esse causam eorum adventus 25 suspicati sunt. Qui cum inter se, ut ipsorum usus ferebat, amicissime consalutassent: 'quid vos tandem?' Crassus 'num quidnam' inquit 'novi?' 'Nihil sane,' inquit Catulus 'etenim vides esse ludos; sed—vel tu nos ineptos licet' inquit 'vel molestos putes—cum ad me in Tusculanum' 30 inquit 'heri vesperi venisset Caesar de Tusculano suo, dixit

3 potest. . . ornatus esse *vulg.*: *correxerit ed. Norimberg*: potest esse tua *ed. Venet.* 1488 sed quoniam sive iudicio *rec.*: quoniam *om.* € 4 soles *Pearce*: soleo *codd.*

mihi a se Scaevolam hinc euntem esse conventum, ex quo
 mira quaedam se audisse dicebat; te, quem ego totiens
 omni ratione temptans ad disputandum elicere non potuis-
 sem, permulta de eloquentia cum Antonio disseruisse et
 5 tamquam in schola prope ad Graecorum consuetudinem
 disputasse: ita me frater exoravit ne ipsum quidem a studio 14
 audiendi nimis abhorrentem, sed me hercule verentem, ne
 molesti vobis interveniremus, ut huc secum venirem; et-
 enim Scaevolam ita dicere aiebat, bonam partem sermonis
 10 in hunc diem esse dilatam. Hoc tu si cupidius factum
 existimas, Caesari attribues; si familiarius, utrique no-
 strum; nos quidem, nisi forte molesti intervenimus, venisse
 delectat.' Tum Crassus 'equidem, quaecumque vos causa 4
 huc attulisset, laetarer, cum apud me viderem homines mihi 15
 15 carissimos et amicissimos; sed tamen, vere dicam, quaevis
 malletm fuisset, quam ista, quam dicis. Ego enim, ut, quem
 ad modum sentio, loquar, numquam mihi minus quam
 hesterno die placui; magis adeo id facilitate quam alia ulla
 culpa mea contigit, qui, dum obsequor adulescentibus, me
 20 senem esse sum oblitus fecique id, quod ne adulescens
 quidem feceram, ut eis de rebus, quae doctrina aliqua con-
 tinerentur, disputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi per-
 opportune, quod transactis iam meis partibus ad Antonium
 audiendum venistis.' Tum Caesar 'equidem,' inquit 16
 25 'Crasse, ita sum cupidus in illa longiore te ac perpetua
 disputatione audiendi, ut, si id mihi minus contingat, vel
 hoc sim cotidiano tuo sermone contentus; itaque experiar
 equidem illud, ut ne Sulpicius familiaris meus aut Cotta plus
 quam ego apud te valere videantur, et te exorabo profecto,
 30 ut mihi quoque et Catulo tuae suavitatis aliquid impertias;

3 temptans: hic redeunt *M* (= *H*) *m* (= *Lag.* 36) 17 sentiam *m*
 18 magis *codd.*: cui magis *Muther* 23 partibus *vulg.*: artibus *M*
 25 et ita *M* 26 vel hoc *Le*: vel ut hoc *M* 28 illud *om. M*
 et ne *H* 29 videantur *L*: videar *H*: videatur *recc.*

sin tibi id minus libebit, non te urgebo neque committam,
 17 ut, dum vereare tu ne sis ineptus, me esse iudices.' Tum
 ille 'ego me hercule' inquit, 'Caesar, ex omnibus Latinis
 verbis huius verbi vim vel maximam semper putavi; quem
 enim nos ineptum vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen 5
 habere ductum, quod non sit aptus, idque in sermonis
 nostri consuetudine perlate patet; nam qui aut tempus quid
 postulet non videt aut plura loquitur aut se ostentat aut
 eorum, quibuscum est, vel dignitatis vel commodi rationem
 non habet aut denique in aliquo genere aut inconcinnus 10
 18 aut multus est, is ineptus esse dicitur. Hoc vitio cumulata
 est eruditissima illa Graecorum natio; itaque quod vim
 huius mali Graeci non vident, ne nomen quidem ei vitio
 imposuerunt; ut enim quaeras omnia, quo modo Graeci
 ineptum appellent, non reperies. Omnium autem ine- 15
 ptiarum, quae sunt innumerabiles, haud sciam an nulla sit
 maior quam, ut illi solent, quocumque in loco, quoscumque
 inter homines visum est, de rebus aut difficillimis aut non
 necessariis argutissime disputare. Hoc nos ab istis adule-
 5 scentibus facere inviti et recusantes heri coacti sumus.' Tum 20
 19 Catulus 'ne Graeci quidem,' inquit 'Crasse, qui in civitati-
 bus suis clari et magni fuerunt, sicuti tu es nosque omnes
 in nostra re publica volumus esse, horum Graecorum, qui
 se inculcant auribus nostris, similes fuerunt, nec in otio
 20 sermones huius modi disputationesque fugiebant. Ac si tibi 25
 videntur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non
 habent, inepti, sicut debent videri, num tandem aut locus
 hic non idoneus videtur, in quo porticus haec ipsa, ubi
 nunc ambulamus, et palaestra et tot locis sessiones gymnasia-
 siorum et Graecorum disputationum memoriam quodam 30
 modo commovent? Aut num importunum tempus in tanto

1 libebit *L*: licebit *M* 11 cumulata *H*¹: commaculata *Doe-*
derlein 13 videntur *H*: non vident eo *Friedrich* 16 nulla ϵ :
 ulla *H* 17 quoscumque ϵ : quosque *codd.* 20 Tum *incipit A,*
redeunt cum E tum mutili recentiores 24 nec tamen *L* 30
 Graecorum *L* disputationem *M*

otio, quod et raro datur et nunc peroptato nobis datum est? Aut homines ab hoc genere disputationis alieni, qui omnes ei sumus, ut sine his studiis vitam nullam esse ducamus?' 'Omnia ista' inquit Crassus 'ego alio modo interpretor, qui 21
5 primum palaestram et sedes et porticus etiam ipsos, Catule, Graecos exercitationis et delectationis causa non disputationis invenisse arbitror; nam et saeculis multis ante gymnasia inventa sunt, quam in eis philosophi garrere coeperunt, et hoc ipso tempore, cum omnia gymnasia philosophi teneant,
10 tamen eorum auditores discum audire quam philosophum malunt; qui simul ut increpuit, in media oratione de maximis rebus et gravissimis disputantem philosophum omnes unctionis causa relinquunt; ita levissimam delectationem gravissimae, ut ipsi ferunt, utilitati anteponunt. Otium autem 22
15 quod dicis esse, adsentior; verum oti fructus est non contentio animi, sed relaxatio. Saepe ex socero meo audivi, 6 cum is diceret socerum suum Laelium semper fere cum Scipione solitum rusticari eosque incredibiliter repuerascere esse solitos, cum rus ex urbe tamquam e vinclis evolavissent.
20 Non audeo dicere de talibus viris, sed tamen ita solet narrare Scaevola, conchas eos et umbilicos ad Caietam et ad Laurentum legere consuesse et ad omnem animi remissionem ludumque descendere. Sic enim res sese habet, ut, 23 quem ad modum volucris videmus procreationis atque utilitatis suae causa effingere et construere nidos, easdem autem, cum aliquid effecerint, levandi laboris sui causa passim ac libere solutas opere volitare, sic nostri animi negotiis forensibus atque urbano opere defessi gestiant ac volitare cupiant vacui cura ac labore. Itaque illud ego, quod in causa Cu- 24
30 riana Scaevolae dixi, non dixi secus ac sentiebam: nam 'si,' inquam 'Scaevola, nullum erit testamentum recte factum,

M = *AEH* 6 et delectationis *om. M* non disputationis
om. M 9 timeant *M* 17 suum *recc.*: meum *M* 18 repuerascere *L*: repuerescere *M* 20 narrari *M* 28 gestiant . . . cupiunt
codd. Itaque delevit *Lambinus* ut (l. 23)

nisi quod tu scripseris, omnes ad te cives cum tabulis veniemus, omnium testamenta tu scribes unus. Quid igitur?' inquam 'quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages?' Tum illud addidi 'mihi enim liber esse non videtur, qui non 5 aliquando nihil agit.' In qua permaneo, Catule, sententia meque, cum huc veni, hoc ipsum nihil agere et plane cessare delectat. Nam, quod addidisti tertium, vos esse eos, qui vitam insuavem sine his studiis putaretis, id me non modo non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. 10 Nam ut C. Lucilius, homo doctus et perurbanus, dicere solebat ea, quae scriberet neque se ab indoctissimis neque a doctissimis legi velle, quod alteri nihil intellegerent, alteri plus fortasse quam ipse; de quo etiam scripsit 'Persium non curo legere,'—hic fuit enim, ut noramus, omnium fere 15 nostrorum hominum doctissimus—'Laelium Decimum volo,' quem cognovimus virum bonum et non inlitteratum, sed nihil ad Persium; sic ego, si iam mihi disputandum sit de his nostris studiis, nolim equidem apud rusticos, sed multo minus apud vos; malo enim non intellegi orationem 20 meam quam reprehendi.' Tum Caesar 'equidem,' inquit 'Catule, iam mihi videor navasse operam, quod huc venerim; nam haec ipsa recusatio disputationis disputatio quaedam fuit mihi quidem periuconda. Sed cur impedimus Antonium, cuius audio esse partis, ut de tota eloquentia 25 disserat, quemque iam dudum et Cotta et Sulpicius expectat?' 'Ego vero' inquit Crassus 'neque Antonium verbum facere patiar et ipse obmutescam, nisi prius a vobis impetraro'—'Quidnam?' inquit Catulus. 'Ut hic sitis hodie.' Tum, cum ille dubitaret, quod ad fratrem promiserat, 'ego' inquit Iulius 'pro utroque respondeo: sic faciemus; atque ista quidem condicione, vel ut verbum

11 Lucius *M* doctus *om. M* 12 ea quae scriberet *om. M*
 13 alteri plus *om. M* 23 disputationis *om. M* 26 expectant *L*
 29 impetrabo *M*

nullum faceres, me teneres.' Hic Catulus adrisit et simul, 28
 'praecisa' inquit 'mihi quidem est dubitatio, quoniam
 neque domi imperaram et hic, apud quem eram futurus,
 sine mea sententia tam facile promisit.'

5 Tum omnes oculos in Antonium coniecerunt, et ille
 'audite vero, audite,' inquit 'hominem enim audietis de
 schola atque a magistro et Graecis litteris eruditum, et eo
 quidem loquar confidentius, quod Catulus auditor accessit,
 cui non solum nos Latini sermonis, sed etiam Graeci ipsi
 10 solent suae linguae subtilitatem elegantiamque concedere.
 Sed quia tamen hoc totum, quicquid est, sive artificium 29
 sive studium dicendi, nisi accessit os, nullum potest esse,
 docebo vos, discipuli, id quod ipse non didici, quid de omni
 genere [dicendi] sentiam.' Hic postea quam adriserunt, 'res 30
 15 mihi videtur esse' inquit 'facultate praeclara, arte medio-
 cris; ars enim earum rerum est, quae sciuntur; oratoris
 autem omnis actio opinionibus, non scientia, continetur;
 nam et apud eos dicimus, qui nesciunt, et ea dicimus, quae
 nescimus ipsi; itaque et illi alias aliud eisdem de rebus et
 20 sentiunt et iudicant et nos contrarias saepe causas dicimus,
 non modo ut Crassus contra me dicat aliquando aut ego
 contra Crassum, cum alterutri necesse sit falsum dicere, sed
 etiam ut uterque nostrum eadem de re alias aliud defendat,
 cum plus uno verum esse non possit. Ut igitur in eius
 25 modi re, quae mendacio nixa sit, quae ad scientiam non
 saepe perveniat, quae opiniones hominum et saepe errores
 aucupetur, ita dicam, si causam putatis esse, cur audiatis.'
 'Nos vero et valde quidem' Catulus inquit 'putamus atque 8
 eo magis, quod nulla mihi ostentatione videris esse usurus; 31
 30 exorsus es enim non gloriose, ut tu putas, magis a veritate,

14 dicendi *om. M* 18 et ea . . . ipsi *om. M* 21 non *AE* γ :
 nos *voc.* 23 alius aliud *M* 25 ad scientiam *L* : scientia *H* :
 in scientia *H* : scientiam *Mm* 26 perveniat *codd.* : pertineat
Harnecker 30 magis ut tu putas a veritate *H* : magis a veritate ut
 tu putas *AE*

quid quaeque doceat, tamen hoc certius esse nihil potest,
 quam quod omnes artes aliae sine eloquentia suum munus
 praestare possunt, orator sine ea nomen obtinere suum non
 potest; ut ceteri, si disertis sint, aliquid ab hoc habeant,
 hic, nisi domesticis se instruxerit copiis, aliunde dicendi
 10 copiam petere non possit.' Tum Catulus 'etsi,' inquit
 39 'Antoni, minime impediendus est interpellatione iste cursus
 orationis tuae, patiere tamen mihi que ignosces; "non enim
 possum quin exclamem," ut ait ille in Trinummo: ita vim
 oratoris cum exprimere subtiliter visus es, tum laudare 10
 copiosissime; quod quidem eloquentem vel optime facere
 oportet, ut eloquentiam laudet; debet enim ad eam laudan-
 dam ipsam illam adhibere, quam laudat. Sed perge porro;
 tibi enim adsentior vestrum esse hoc totum diserte dicere,
 idque si quis in alia arte faciat, eum adsumpto aliunde uti 15
 40 bono, non proprio nec suo.' Et Crassus 'nox te' inquit
 'nobis, Antoni, expolivit hominemque reddidit; nam he-
 sterno sermone unius cuiusdam operis, ut ait Caecilius,
 remigem aliquem aut baiulum nobis oratorem descriperas,
 inopem quendam humanitatis atque inurbanum.' Tum 20
 Antonius 'heri enim' inquit 'hoc mihi proposueram, ut, si
 te refellissem, hos a te discipulos abducerem; nunc, Catulo
 audiente et Caesare, videor debere non tam pugnare tecum
 41 quam quid ipse sentiam dicere. Sequitur igitur, quoniam
 nobis est hic, de quo loquimur, in foro atque in oculis 25
 civium constituendus, ut videamus, quid ei negoti demus
 cuique eum muneri velimus esse praepositum; nam Crassus
 heri, cum vos, Catule et Caesar, non adessetis, posuit bre-
 viter in artis distributione idem, quod Graeci plerique po-
 suerunt, neque sane quid ipse sentiret, sed quid ab illis 30
 diceretur, ostendit: duo prima genera quaestionum esse, in

M = AEH 1 quid quaeque *rec.*: quidque *M*: quid quique
Adler doceat *Kayser*: doceant *rec. om.* *M* 2 quam *damnavit*
Madvig Adv. Crit. ii. 185 8 noenum *Ritschl* 9 mihi vim
L. vulg. 22 a te *rec.*: ante *AE¹H marg.* 25 vobis *Mm*
loquitur *M* 31 primum *M*

quibus eloquentia versaretur, unum infinitum, alterum certum. Infinitum mihi videbatur id dicere, in quo aliquid 42 generatim quaeretur, hoc modo: expetendane esset eloquentia? expetendine honores? Certum autem, in quo 5 quid in personis et in constituta re et definita quaeretur; cuius modi sunt, quae in foro atque in civium causis disceptationibusque versantur. Ea mihi videntur aut in lite 43 oranda aut in consilio dando esse posita; nam illud tertium, quod et a Crasso tactum est et, ut audio, [ille] ipse Aristoteles, qui haec maxime inlustravit, adiunxit, etiam si opus est, minus est tamen necessarium.' 'Quidnam?' inquit Catulus; 'an laudationes? Id enim video poni genus tertium.' 'Ita,' inquit Antonius 'et in eo quidem genere scio 44 et me et omnis, qui adfuerunt, delectatos esse vehementer, 15 cum a te est Popilia, mater vestra, laudata, cui primum mulieri hunc honorem in nostra civitate tributum puto. Sed non omnia, quaecumque loquimur, mihi videntur ad artem et ad praecepta esse revocanda; ex eis enim fontibus, unde [ad] omnia ornamenta dicendi [praecepta] sumuntur, 20 licebit etiam laudationem ornare neque illa elementa desiderare, quae ut nemo tradat, quis est qui nesciat, quae sint in homine laudanda? Positis enim eis rebus, quas Crassus in illius orationis suae, quam contra conlegam censor habuit, principio dixit: quae natura aut fortuna darentur 25 hominibus, in eis rebus se vinci posse animo aequo pati; quae ipsi sibi homines parare possent, in eis rebus se pati non posse vinci; qui laudabit quempiam, intellet exponenda sibi esse fortunae bona; ea sunt generis, pecuniae, propinquorum, amicorum, opum, valetudinis, formae, virium, ingenii 30 et ceterarum rerum, quae sunt aut corporis aut extraneae; si habuerit, bene rebus eis usum; si non habuerit, sapienter

M = AEH

ille *om. M*

vulg. sumentur

his rebus *L*

8 ornanda *M*: ordinanda *L*

19 ad (et *E*) omnia ornamenta *M*: omnia ornate

L edd. vet.

30 rerum *om. M*

9 tractatum *M*

in rebus *M*:

22 Possit *Mm*

31 rebus *om. rec.*

caruisse; si amiserit, moderate tulisse; deinde, quid sapienter
 is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid iuste, quid
 magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid denique
 cum aliqua virtute aut fecerit aut tulerit: haec et quae sunt
 eius generis facile videbit, qui volet laudare; et qui vitu- 5
 47 perare, contraria.' 'Cur igitur dubitas,' inquit Catulus,
 'facere hoc tertium genus, quoniam est in ratione rerum?
 Non enim, si est facilius, eo de numero quoque est excer-
 pendum.' 'Quia nolo,' inquit, 'omnia, quae cadunt ali-
 quando in oratorem, quamvis exigua sint, ea sic tractare, 10
 48 quasi nihil possit dici sine praeceptis suis; nam et testi-
 monium saepe dicendum est ac non numquam etiam accu-
 ratius, ut mihi etiam necesse fuit in Sex. Titium, seditiosum
 civem et turbulentum; explicavi in eo testimonio dicendo
 omnia consilia consulatus mei, quibus illi tribuno plebis pro 15
 re publica restitsem, quaeque ab eo contra rem publicam
 facta arbitrarer, exposui; diu retentus sum, multa audiui,
 multa respondi. Num igitur placet, cum de eloquentia
 praecipias, aliquid etiam de testimoniis dicendis quasi in
 12 arte tradere?' 'Nihil sane' inquit Catulus 'necesse est.' 20
 49 'Quid si, quod saepe summis viris accidit, mandata sint
 exponenda aut in senatu ab imperatore aut ad imperatorem
 aut ad regem aut ad populum aliquem a senatu, num quia
 genere orationis in eius modi causis accuratiore est utendum,
 idcirco pars etiam haec causarum numeranda videtur aut 25
 propriis praeceptis instruenda?' 'Minime vero,' inquit Ca-
 tulus; 'non enim deerit homini diserto in eius modi rebus
 50 facultas ex ceteris rebus et causis comparata.' 'Ergo item'
 inquit 'illa, quae saepe diserte agenda sunt et quae ego
 paulo ante, cum eloquentiam laudarem, dixi oratoris esse, 30
 neque habent suum locum ullum in divisione partium neque

M = *AEH* 2 quem *rec.*: quidem *M* quid *m.*, quid *pie*
om. M 5 laudare quempiam *L vulg.* 7 rationem *Mm*
 11 testimonium *Mm*: testimonio *L* 28 facultas ex ceteris rebus
om. Mm

certum praeceptorum genus et agenda sunt non minus diserte, quam quae in lite dicuntur, obiurgatio, cohortatio, consolatio, quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desideret; sed ex artificio res istae praecepta
 5 non quaerunt.' 'Plane' inquit Catulus 'adsentior.' 'Age 51
 vero,' inquit Antonius 'qualis oratoris et quanti hominis in dicendo putas esse historiam scribere?' 'Si, ut Graeci scripserunt, summi,' inquit Catulus; 'si, ut nostri, nihil opus est oratore; satis est non esse mendacem.' 'Atqui,
 10 ne nostros contemnas,' inquit Antonius, 'Graeci quoque ipsi sic initio scriptitarunt, ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso; erat enim historia nihil aliud nisi annalium confectio, 52
 cuius rei memoriaeque publicae retinendae causa ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mucium pontificem maxi-
 15 mum res omnis singulorum annorum mandabat litteris pontifex maximus referebatque in album et proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi, eique etiam nunc annales maximi nominantur. Hanc similitudinem 53
 scribendi multi secuti sunt, qui sine ullis ornamentis monu-
 20 menta solum temporum, hominum, locorum gestarumque rerum reliquerunt; itaque qualis apud Graecos Pherecydes, Hellanicus, Acusilas fuit aliique permulti, talis noster Cato et Pictor et Piso, qui neque tenent, quibus rebus ornatur oratio—modo enim huc ista sunt importata—et, dum in-
 25 tellegatur quid dicant, unam dicendi laudem putant esse brevitatem. Paulum se erexit et addidit maiorem historiae 54
 sonum vocis vir optimus, Crassi familiaris, Antipater; ceteri non exornatores rerum, sed tantum modo narratores fuerunt.' 'Est,' inquit Catulus 'ut dicis; sed iste ipse Caelius ne- 13
 30 que distinxit historiam varietate colorum neque verborum

2 cohortatio] post hoc verbum desunt duo folia in A: unde facta est lacuna in codd. Lagg. 2. 4, 13. 32 Gud.¹ celt. eiusdem generis usque ad § 60 M = HE 7 sicut M rec. 11 ipsi om. M 16 referebat Lambinus: efferebat codd. 17 eique H¹E² 36: hique e: ii qui E¹ vulg. 20 gestarum M 24 hinc M 30 colorum Jacobs: locorum codd.

conlocatione et tractu orationis leni et aequabili perpolivit illud opus ; sed ut homo neque doctus neque maxime aptus ad dicendum, sicut potuit, dolavit ; vicit tamen, ut
 55 dicis, superiores.' 'Minime mirum,' inquit Antonius 'si ista res adhuc nostra lingua inlustrata non est ; nemo enim 5 studet eloquentiae nostrorum hominum, nisi ut in causis atque in foro eluceat ; apud Graecos autem eloquentissimi homines remoti a causis forensibus cum ad ceteras res inlustris tum ad historiam scribendam maxime se applicaverunt : namque et Herodotum illum, qui princeps genus 10 hoc ornavit, in causis nihil omnino versatum esse accepimus ; atqui tanta est eloquentia, ut me quidem, quantum ego Graece scripta intellegere possum, magno opere delectet ;
 56 et post illum Thucydides omnis dicendi artificio mea sententia facile vicit ; qui ita creber est rerum frequentia, ut 15 verborum prope numerum sententiarum numero consequatur, ita porro verbis est aptus et pressus, ut nescias, utrum res oratione an verba sententiis inlustrentur : atqui ne hunc quidem, quamquam est in re publica versatus, ex numero accepimus eorum, qui causas dictitarunt ; et hos ipsos libros 20 tum scripsisse dicitur, cum a re publica remotus atque, id quod optimo cuique Athenis accidere solitum est, in
 57 exilium pulsus esset ; hunc consecutus est Syracosius Philistus, qui, cum Dionysi tyranni familiarissimus esset, otium suum consumpsit in historia scribenda maximeque 25 Thucydidem est, ut mihi videtur, imitatus. Postea vero ex clarissima quasi rhetoris officina duo praestantes ingenio, Theopompus et Ephorus ab Isocrate magistro impulsus se ad historiam contulerunt ; causas omnino numquam attigerunt.
 14
 58 Denique etiam a philosophia profectus princeps Xenophon, 30 Socraticus ille, post ab Aristotele Callisthenes, comes

M = HE 1 aequali *M* 9 maxime *om. M* 16 prope
 numero *M* 20 dictitarunt *M* : dictitarent *M* : dictitarint *L* 22
 esset *M* 27 rhetorum *Mueller*

Alexandri, scripsit historiam, et is quidem rhetorico paene more; ille autem superior leniore quodam sono est usus, et qui illum impetum oratoris non habeat, vehemens fortasse minus, sed aliquanto tamen est, ut mihi quidem videtur, 5 dulcior. Minimus natu horum omnium Timaeus, quantum autem iudicare possum, longe eruditissimus et rerum copia et sententiarum varietate abundantissimus et ipsa compositione verborum non impolitus magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum usum forensem.' Haec 59
 10 cum ille dixisset, 'quid est,' inquit 'Catule?' Caesar; 'ubi sunt, qui Antonium Graece negant scire? Quot historicos nominavit! Quam scienter, quam proprie de uno quoque dixit!' 'Id me hercule' inquit Catulus 'admirans illud iam mirari desino, quod multo magis ante mirabar, 15 hunc, cum haec nesciret, in dicendo posse tantum.' 'Atqui, Catule,' inquit Antonius 'non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans horum libros et non nullos alios, sed delectationis causa, cum est otium, legere soleo. Quid ergo 60 est? Est, fatebor, aliquid tamen; ut, cum in sole ambulem, etiam si ego aliam ob causam ambulem, fieri natura tamen, ut colorer, sic, cum istos libros ad Misenum—nam Romae vix licet—studiosius legerim, sentio illorum tactu orationem meam quasi colorari. Sed ne latius hoc vobis patere videatur, haec dumtaxat in Graecis intellego, quae 25 ipsi, qui scripserunt, voluerunt vulgo intellegi: in philosophos 61 vestros si quando incidi, deceptus indicibus librorum, qui sunt fere inscripti de rebus notis et inlustribus, de virtute, de iustitia, de honestate, de voluptate, verbum prorsus nullum intellego; ita sunt angustis et concisis disputationibus 30 inligati; poetas omnino quasi alia quadam lingua locutos

M = *HE* 8 impolitus *L*: incompositus *M* 14 mirari *L*:
 admirari *M* 19 est *add. Reid* fateor *Lambinus cum E*¹
 22 tactu *M*: cantu *m* 25 scrip[serunt] *redit A cum suis*
 26 qui sunt *m*: quos *A*: quos *H¹E*: quod sunt *L vulg.* 29
 concisis *L vulg.*: longis *Mm*

non conor attingere. Cum eis me, ut dixi, oblecto, qui res gestas aut orationes scripserunt suas aut qui ita loquuntur, ut videantur voluisse esse nobis, qui non sumus eruditissimi, familiares. Sed illuc redeo: videtisne, quantum munus sit oratoris historia? Haud scio an flumine orationis et varietate maximum; neque eam reperio usquam separatim instructam rhetorum praeceptis; sita sunt enim ante oculos. Nam quis nescit primam esse historiae legem, ne quid falsi dicere audeat? Deinde ne quid veri non audeat? Ne quae suspicio gratiae sit in scribendo? Ne quae simultatis? Haec scilicet fundamenta nota sunt omnibus, ipsa autem exaedificatio posita est in rebus et verbis: rerum rationem temporum desiderat, regionum descriptionem; vult etiam, quoniam in rebus magnis memoriae dignis consilia primum, deinde acta, postea eventus expectentur, et de consiliis significari quid scriptor probet et in rebus gestis declarari non solum quid actum aut dictum sit, sed etiam quo modo, et cum de eventu dicatur, ut causae explicentur omnes vel casus vel sapientiae vel temeritatis hominumque ipsorum non solum res gestae, sed etiam, qui fama ac nomine excellent, de cuiusque vita atque natura; verborum autem ratio et genus orationis fusum atque tractum et cum lenitate quadam aequabiliter profluens sine hac iudiciali asperitate et sine sententiarum forensibus aculeis persequendum est. Harum tot tantarumque rerum videtisne nulla esse praecepta, quae in artibus rhetorum reperiantur? In eodem silentio multa alia oratorum officia iacuerunt, cohortationes, praecepta, consolationes, admonita, quae tractanda sunt omnia disertissime, sed locum suum in his artibus,

M = *AEH* 1 conor *vulg.*: cogor *M* 3 prudentissimi *Mm*
 5 oratoris *vulg.*: oris *A*: horis *H¹E¹* 7 ita *Mm* 9 neque...
 neque *M* 14 quoniam *L rec.*: quod tamen *Mm* memoriae
 dignis *L rec.*: memoria digna *Mm* 15 expectantur
L 23 lenitate *M* aequabiliter *M*: equabili *L rec.* 24
 forensium *L rec.* 25 ulla *maluit Ellendt* 28 praecepta consolationis *M*

quae traditae sunt, habent nullum. Atque in hoc genere 65
 illa quoque est infinita silva, quod oratori plerique, ut etiam
 Crassus ostendit, duo genera ad dicendum dederunt: unum
 de certa definitaque causa, quales sunt, quae in litibus,
 5 quae in deliberationibus versantur, addat, si quis volet,
 etiam laudationes; alterum, quod appellant omnes fere
 scriptores, explicat nemo, infinitam generis sine tempore et
 sine persona quaestionem. Hoc quid et quantum sit, cum
 dicunt, intellegere mihi non videntur: si enim est oratoris, 66
 10 quaecumque res infinite posita sit, de ea posse dicere,
 dicendum erit ei, quanta sit solis magnitudo, quae forma
 terrae; de mathematicis, de musicis rebus non poterit quin
 dicat hoc onere suscepto recusare; denique ei, qui profitetur
 esse suum non solum de eis controversiis, quae temporibus
 15 et personis notatae sunt, hoc est, de omnibus forensibus,
 sed etiam de generum infinitis quaestionibus dicere, nullum
 potest esse genus orationis, quod sit exceptum. Sed si illam 16
 quoque partem quaestionum oratori volumus adiungere 67
 vagam et liberam et late patentem, ut de rebus bonis aut
 20 malis, expetendis aut fugiendis, honestis aut turpibus, utili-
 bus aut inutilibus, de virtute, de iustitia, de continentia, de
 prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate,
 de amicitia, de officio, de fide, de ceteris virtutibus con-
 trariisque vitiis dicendum oratori putemus; itemque de re
 25 publica, de imperio, de re militari, de disciplina civitatis, de
 hominum moribus, adsumamus eam quoque partem, sed ita,
 ut sit circumscripta modicis regionibus. Equidem omnia, 68
 quae pertinent ad usum civium, morem hominum, quae
 versantur in consuetudine vitae, in ratione rei publicae, in
 30 hac societate civili, in sensu hominis communi, in natura, in
 moribus, comprehendenda esse oratori puto; si minus ut

M = AEH 7 oratores *M* 11 plenitudo *M* 15 notae *codd.*:
correxerit Manutius 18 adiungere *L vulg.*: adiungimus *M*: adiungi
Friedrich 21 an inut. *M* 24 putamus *M* 30 sensu hominis
M: s. hominum *vulg.*

18 laborabit.' Tum Catulus 'quo ista maiora ac mirabiliora
 74 fecisti, eo me maior expectatio tenet quibusnam rationibus
 quibusque praeceptis ea tanta vis comparetur; non quo
 mea quidem iam intersit—neque enim aetas id mea de-
 siderat et aliud genus quoddam dicendi nos secuti sumus, 5
 qui numquam sententias de manibus iudicum vi quadam
 orationis extorsimus ac potius placatis eorum animis tantum,
 quantum ipsi patiebantur, accepimus—sed tamen ista tua
 nullum ad usum meum, tantum cognoscendi studio adductus
 75 requiro. Nec mihi opus est Graeco aliquo doctore, qui 10
 mihi pervulgata praecepta decantet, cum ipse numquam
 forum, numquam ullum iudicium aspexerit; ut Peripateticus
 ille dicitur Phormio, cum Hannibal Karthagine expulsus
 Ephesum ad Antiochum venisset exsul proque eo, quod
 eius nomen erat magna apud omnis gloria, invitatus esset 15
 ab hospitibus suis, ut eum, quem dixi, si vellet, audiret;
 cumque is se non nolle dixisset, locutus esse dicitur homo
 copiosus aliquot horas de imperatoris officio et de [omni]
 re militari. Tum, cum ceteri, qui illum audierant, vehe-
 menter essent delectati, quaerebant ab Hannibale, quidnam 20
 ipse de illo philosopho iudicaret: hic Poenus non optime
 Graece, sed tamen libere respondisse fertur, multos se
 deliros senes saepe vidisse, sed qui magis quam Phormio
 76 deliraret vidisse neminem. Neque me hercule iniuria; quid
 enim aut adrogantius aut loquacius fieri potuit quam Hanni- 25
 bali, qui tot annis de imperio cum populo Romano omnium
 gentium victore certasset, Graecum hominem, qui numquam
 hostem, numquam castra vidisset, numquam denique mini-
 mam partem ullius publici muneris attigisset, praecepta de
 re militari dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte 30
 dicendi praecipiant, videntur; quod enim ipsi experti non

M = AEH 9 studium *M* 18 imperatoris *rec.*: imperii
M: de omni re *rec.* 24 delectaret *M* 26 annis *Mm*: annos
rec. 27 numquam hostem *om. M*

sunt, id docent ceteros ; sed hoc minus fortasse errant, quod non te, ut Hannibalem *ille*, sed pueros aut adulescentulos docere conantur.' 'Erras, Catule,' inquit Antonius 'nam egomet in multos iam Phormiones incidi. Quis enim est 19
77
5 istorum Graecorum, qui quemquam nostrum quicquam intellegere arbitretur? Ac mihi quidem non ita molesti sunt; facile omnis perpetior et perfero; nam aut aliquid adferunt, quod mihi non displiceat, aut efficiunt, ut me non didicisse minus paeniteat; dimitto autem eos non tam
10 contumeliose quam philosophum illum Hannibal, et eo fortasse plus habeo etiam negoti. Sed tamen est eorum doctrina, quantum ego iudicare possum, perridicula: divi- 78
dunt enim totam rem in duas partis, in causae controversiam et in quaestionis: causam appellant rem positam in discepta-
15 tione reorum et controversia; quaestionem autem rem positam in infinita dubitatione; de causa praecepta dant; de altera parte dicendi mirum silentium est. Deinde quin- 79
que faciunt quasi membra eloquentiae, invenire quid dicas, inventa disponere, deinde ornare verbis, post memoriae
20 mandare, tum ad extremum agere ac pronuntiare; rem sane non reconditam; quis enim hoc non sua sponte viderit, neminem posse dicere, nisi et quid diceret et quibus verbis et quo ordine diceret haberet et ea meminisset? Atque haec ego non reprehendo, sed ante oculos posita esse
25 dico, ut eas item quattuor, quinque, sexve partis vel etiam septem, quoniam aliter ab aliis digeruntur, in quas est ab his omnis oratio distributa: iubent enim exordiri ita, ut 80
eum, qui audiat, benevolum nobis faciamus et docilem et attentum; deinde rem narrare, et ita ut veri similis narratio
30 sit, ut aperta, ut brevis; post autem dividere causam aut proponere; nostra confirmare argumentis ac rationibus;

M = AEH 2 *ille add. Pearce* 10 Hannibal is . . . et eo spatio relicto *M*: fortasse verba non nulla interciderunt post is[te
16 infinitam divisionis dubitatione *M* 25 sex vel etiam *AEH*: sexne partes vel etiam *H* 29 et ita *M*: et *om. rec.* 30 et brevis *M*

deinde contraria refutare ; tum autem alii conclusionem orationis et quasi perorationem conlocant, alii iubent, ante quam peroretur, orandi aut augendi causa digredi, deinde
 81 concludere ac perorare. Ne haec quidem reprehendo ; sunt enim concinne distributa, sed tamen, id quod necesse fuit 5 hominibus expertibus veritatis, non perite : quae enim praecepta principiorum et narrationum esse voluerunt, ea in
 82 totis orationibus sunt conservanda ; nam ego mihi benevolum iudicem facilius facere possum, cum sum in cursu orationis, quam cum omnia sunt inaudita ; docilem autem 10 non cum polliceor me demonstraturum, sed tum, cum doceo et explano ; attentum vero [crebro] tota actione excitandis mentibus iudicum, non prima denuntiatione efficere possumus.
 83 Iam vero narrationem quod iubent veri similem esse et apertam et brevem, recte nos admonent : quod haec 15 narrationis magis putant esse propria quam totius orationis, valde mihi videntur errare ; omninoque in hoc omnis est error, quod existimant artificium esse hoc quoddam non dissimile ceterorum, cuius modi de ipso iure civili hesterno die Crassus componi posse dicebat : ut genera rerum primum 20 exponerentur, in quo vitium est, si genus ullum praetermittitur ; deinde singulorum partes generum, in quo et deesse aliquam partem et superare mendosum est ; tum verborum omnium definitiones, in quibus neque abesse
 20 quicquam decet neque redundare. Sed hoc si in iure civili, 25
 84 si etiam in parvis aut mediocribus rebus doctiores adsequi possunt, non idem sentio tanta hac in re tamque immensa posse fieri ; sin autem qui arbitrantur, deducendi sunt ad eos, qui haec docent ; omnia iam explicata et perpolita adsequentur ; sunt enim innumerabiles de his rebus libri 30 neque abditi neque obscuri : sed videant quid velint ; ad

M = *AEH* 3 augendi] egendi *M* 6 non peri^v *H* : non peri te *A* 12 crebro vulg. : credo *Mm* 21 praetermittatur *vulg.*
 26 doctores *codd.* : corr. *Lambinus* 30 adsequentur *AE* : consequentur *H* 31 neque abditi *om. M*

ludendumne an ad pugnandum arma sint sumpturi; aliud
 enim pugna et acies, aliud ludus campusque noster desiderat;
 ac tamen ars ipsa ludicra armorum et gladiatori et militi pro-
 dest aliquid; sed animus acer et praesens et acutus idem
 5 atque versutus invictos viros efficit [non difficilius arte con-
 iuncta]. Qua re ego tibi oratorem sic iam instituam, si 85
 potuero, ut quid efficere possit ante perspiciam: sit enim mihi
 tinctus litteris; audierit aliquid, legerit, ista ipsa praecepta
 acceperit; temptabo quid deceat, quid voce, quid viribus,
 10 quid spiritu, quid lingua efficere possit. Si intellegam posse
 ad summos pervenire, non solum hortabor, ut elaboret, sed
 etiam, si vir quoque bonus mihi videbitur esse, obsecrabo;
 tantum ego in excellenti oratore et eodem bono viro pono
 esse ornamentum universae civitati; sin videbitur, cum omnia
 15 summe fecerit, tamen ad mediocri oratores esse venturus, per-
 mittam ipsi quid velit; molestus magno opere non ero; sin
 plane abhorrebit et erit absurdus, ut se contineat aut ad
 aliud studium transferat, admonebo; nam neque is, qui op- 86
 time potest, deserendus ullo modo est a cohortatione nostra
 20 neque is, qui aliquid potest, deterrendus: quod alterum
 divinitatis mihi cuiusdam videtur, alterum, vel non facere
 quod non optime possis, vel facere quod non pessime facias,
 humanitatis, tertium vero illud, clamare contra quam deceat
 et quam possit, hominis est, ut tu, Catule, de quodam
 25 clamatore dixisti, stultitiae suae quam plurimos testis dome-
 stico praeconio conligentis. De hoc igitur, qui erit talis, ut 87
 cohortandus adiuvandusque sit, ita loquamur, ut ei tradamus
 ea dumtaxat, quae nos usus docuit, ut nobis ducibus veniat
 eo, quo sine duce ipsi pervenimus, quoniam meliora docere
 30 non possumus. Atque ut a familiari nostro exordiar, hunc 21
 ego, Catule, Sulpicium primum in causa parvula adule- 88

M = *AEH* 5 non . . . coniuncta *delet* *Eliendt* 15 summa
vulg. oratores se *A*: orator esse *HE* 25 stultitiae . . . testis
om. M domesticos *M* 27 sit *om. M*

scentulum audiui voce et forma et motu corporis et reliquis
 rebus aptis ad hoc munus, de quo quaerimus, oratione autem
 celeri et concitata, quod erat ingeni, et verbis effervescenti-
 bus et paulo nimium redundantibus, quod erat aetatis.
 Non sum aspernatus; volo enim se efferat in adolescente 5
 fecunditas; nam facilius sicut in vitibus revocantur ea,
 quae se nimium profuderunt, quam, si nihil valet materies,
 nova sarmenta cultura excitantur; item volo esse in adule-
 scente, unde aliquid amputem; non enim potest in eo sucus
 esse diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem execu- 10
 89 tum. Vidi statim indolem neque dimisi tempus et eum
 sum cohortatus, ut forum sibi ludum putaret esse ad di-
 scendum, magistrum autem, quem vellet, eligeret; me qui-
 dem si audiret, L. Crassum: quod iste adripuit et ita sese
 facturum confirmavit atque etiam addidit, gratiae scilicet 15
 causa, me quoque sibi magistrum futurum. Vix annus
 intercesserat ab hoc sermone cohortationis meae, cum iste
 accusavit C. Norbanum, defendente me: non est credibile
 quid interesse mihi sit visum inter eum, qui tum erat et qui
 anno ante fuerat. Omnino in illud genus eum Crassi 20
 magnificum atque praeclarum natura ipsa ducebat, sed ea
 non satis proficere potuisset, nisi eodem studio atque imita-
 22 tionem intendisset atque ita dicere consuisset, ut tota mente
 90 Crassum atque omni animo intueretur. Ergo hoc sit primum
 in praeceptis meis, ut demonstramus, quem imitetur [atque 25
 ita, ut, quae maxime excellent in eo, quem imitabitur, ea
 diligentissime persequatur]; tum accedat exercitatio, qua
 illum, quem delegerit, imitando effingat atque exprimat, non
 ut multos imitatores saepe cognovi, qui aut ea, quae facilia

M = AEH 3 ingeni, et *m*: ingenii sed *M*: ingeniis et *L* 7 pro-
 diderunt *Mm*: prodierunt *H* (se omisso) 8 item *M*: ita *recc.*
 11 indocilem *M* 12 ad discendum *vulg.*: addicendum *A*: delere
voluit Schüts 25 atque . . . persequatur *delet Schüts, cp. § 92*
 26 excellant *recc.* 28 *seqq.* non ut multos . . . diligentissime
 persequatur *om. M nulla lacuna indicata*

sunt, aut etiam illa, quae insignia ac paene vitiosa, conse-
 ctantur imitando. Nihil est facilius, quam amictum imitari 91
 alicuius aut statum aut motum; si vero etiam vitiosi aliquid
 est, id sumere et in eo vitio *similem* esse non magnum est,
 5 ut ille, qui nunc etiam, amissa voce, furit in re publica,
 Fufius, nervos in dicendo C. Fimbriae, quos tamen habuit
 ille, non adsequitur, oris pravitatem et verborum latitudinem
 imitatur; sed tamen ille nec deligere scivit, cuius potissi-
 mum similis esset, et in eo ipso, quem delegerat, imitari
 10 etiam vitia voluit; qui autem ita faciet, ut oportet, primum 92
 vigilet necesse est in deligendo; deinde, quem probarit, in
 eo, quae maxime excellent, ea diligentissime persequatur.
 Quid enim causae censetis esse cur aetates extulerint
 singulae singula prope genera dicendi? Quod non tam
 15 facile in nostris oratoribus possumus iudicare, quia scripta,
 ex quibus iudicium fieri posset, non multa sane reliquerunt,
 quam in Graecis, ex quorum scriptis, cuiusque aetatis quae
 dicendi ratio voluntasque fuerit, intellegi potest. Antiquis- 93
 simi fere sunt, quorum quidem scripta constant, Pericles
 20 atque Alcibiades et eadem aetate Thucydides, subtiles,
 acuti, breves, sententiisque magis quam verbis abundantes:
 non potuisset accidere, ut unum genus esset omnium, nisi
 aliquem sibi proponerent ad imitandum. Consecuti sunt
 hos Critias, Theramenes, Lysias: multa Lysiae scripta sunt;
 25 non nulla Critiae; de Theramene audimus; omnes etiam
 tum retinebant illum Pericli sucum, sed erant paulo uberiore
 filo. Ecce tibi est exortus Isocrates, [magister istorum 94
 omnium,] cuius e ludo tamquam ex equo Troiano meri

M = AEH 3 vitiosi *Manutius*: vitiose *codd.* 4 in eo vitio
 similem *Adler*: in eo vitiosum *codd.*: in eo vitio totum *Mueller*: in eo
 ipsum vitiosum *Ellendt*: in eo ambitiosum *Lachmann* (*Lucret.* ii. 30):
 in eo ipso vitio non suum *Bake* 11 probarit *Sorof*: proba-
 vavit *codd.*: probabit *Lachmann*: probaverit *ed. Norimberg*: *ed. Venet.*
 1488 (*Omniboni Leonicensi*) 13 tulerint *Sorof* 27 magister
 istorum omnium *damnat Lambinus*: habet *Nomius p. 344 M* 28
 meri *Nomius l. l.*: innumeri *codd.*

principes exierunt ; sed eorum partim in pompa, partim in
 23 acie illustres esse voluerunt. Atque et illi, Theopompi,
 Ephori, Philisti, Naucratae multique alii naturis differunt,
 voluntate autem similes sunt et inter sese et magistri ;
 et hi, qui se ad causas contulerunt, ut Demosthenes, 5
 Hyperides, Lycurgus, Aeschines, Dinarchus aliique com-
 plures, etsi inter se pares non fuerunt, tamen omnes sunt in
 eodem veritatis imitandae genere versati, quorum quam diu
 mansit imitatio, tam diu genus illud dicendi studiumque
 95 vixit; postea quam extinctis his omnis eorum memoria sen-
 sim obscurata est et evanuit, alia quaedam dicendi molliora
 ac remissiora genera viguerunt. Inde Demochares, quem
 aiunt sororis filium fuisse Demostheni; tum Phalereus ille
 Demetrius omnium istorum mea sententia politissimus,
 aliique horum similes exstiterunt. Quae si volumus usque 15
 ad hoc tempus persequi, intellegemus, ut hodie etiam
 Alabandensem illum Meneclum et eius fratrem Hieroclem,
 quos ego audivi, tota imitetur Asia, sic semper fuisse
 96 aliquem, cuius se similis plerique esse vellent. Hanc igitur
 similitudinem qui imitatione adsequi volet, cum exercita-
 tionibus crebris atque magnis tum scribendo maxime perse-
 quatur; quod si haec noster Sulpicius faceret, multo eius
 oratio esset pressior; in qua nunc interdum, ut in herbis
 rustici solent dicere in summa ubertate, inest luxuries quae-
 97 dam, quae stilo depascenda est.' Hic Sulpicius 'me qui- 25
 dem' inquit 'recte mones, idque mihi gratum est; sed ne
 te quidem, Antoni, multum scriptitasse arbitror.' Tum ille
 'quasi vero' inquit 'non ea praecipiam aliis, quae mihi ipsi
 desint: sed tamen ne tabulas quidem conficere existimor:
 verum et in hoc ex re familiari mea et in illo ex eo, quod 30
 dico, quantum id cumque est, quid faciam iudicari potest.

M = *AEH* 2 atque *M*: atqui *Ellendt*: itaque *vulg.* 4 sese
 et *L*: sese *M* 7 non *om.* *H* 14 potentissimus *Mm* 16 hodie
vulg.: etiam *M*: etiam hodie *Ellendt* 18 imitatur *vulg.* 23
 pressior *vulg.*: *psidium HE*³ 32: *psidia AE*¹ 28 non *occlusit Friedrich*

Atque esse tamen multos videmus, qui neminem imitentur 98
 et suapte natura, quod velint, sine cuiusquam similitudine
 consequantur; quod et in vobis animadverti recte potest,
 Caesar et Cotta; quorum alter inusitatum nostris quidem
 5 oratoribus leporem quendam et salem, alter acutissimum et
 subtilissimum dicendi genus est consecutus; neque vero
 vester aequalis C. Curio, patre mea sententia vel eloquen-
 tissimo temporibus illis, quemquam mihi magno opere vide-
 tur imitari; qui tamen verborum gravitate et elegantia et
 10 copia suam quandam expressit quasi formam figuramque
 dicendi; quod ego maxime iudicare potui in ea causa, quam
 ille contra me apud centumviros pro fratribus Cossis dixit;
 in qua nihil illi defuit, quod non modo copiosus, sed etiam
 sapiens orator habere deberet.

15 Verum ut aliquando ad causas deducamus illum, quem 24
 constituimus, et eas quidem, in quibus plusculum negoti 99
 est, iudiciorum atque litium—riserit aliquis fortasse hoc
 praeceptum; est enim non tam acutum quam necessarium
 magisque monitoris non fatui quam eruditi magistri—hoc ei
 20 primum praecipiemus, quascumque causas erit tractaturus,
 ut eas diligenter penitusque cognoscat. Hoc in ludo non 100
 praecipitur; faciles enim causae ad pueros deferuntur; lex
 peregrinum vetat in murum ascendere; ascendit; hostis
 reppulit: accusatur. Nihil est negoti eius modi causam
 25 cognoscere; recte igitur nihil de causa discenda praecipiant;
 [haec est enim in ludo causarum formula fere.] At vero in
 foro tabulae testimonia, pacta conventa stipulationes, co-
 gnationes adfinitates, decreta responsa, vita denique eorum,
 qui in causa versantur, tota cognoscenda est; quarum rerum
 30 negligentia plerasque causas et maxime privatas—sunt
 enim multo saepe obscuriores—videmus amitti. Ita non 101

M = *AEH* 7 *C.* addidit *Reid*
 ascendit *rvcc.* (! *m*): ascendit *HA*
 31 multae *Pluygers*

19 *ei vulg.*: enim *codd.* 23
 26 haec . . . fere *seclusit Bake*

nulli, dum operam suam multam existimari volunt, ut toto
 foro volitare et a causa ad causam ire videantur, causas
 dicunt incognitas; in quo est illa quidem magna offensio
 vel neglegentiae, susceptis rebus, vel perfidiae, receptis; sed
 etiam illa maior opinione, quod nemo potest de ea re, quam 5
 non novit, non turpissime dicere: ita dum inertiae vituperationem,
 quae maior est, contemnunt, adsequuntur etiam
 102 illam, quam magis ipsi fugiunt, tarditatis. Equidem soleo
 dare operam, ut de sua quisque re me ipse doceat et ut ne
 quis alius adsit, quo liberius loquatur, et agere adversari 10
 causam, ut ille agat suam et quicquid de sua re cogitarit in
 medium proferat: itaque cum ille discessit, tris personas
 unus sustineo summa animi aequitate, meam, adversari,
 iudicis. Qui locus est talis, ut plus habeat adiumenti quam
 incommodi, hunc iudico esse dicendum; ubi plus mali quam 15
 103 boni reperio, id totum abiudico atque eicio. Ita adsequor,
 ut alio tempore cogitem quid dicam et alio dicam; quae
 duo plerique ingenio freti simul faciunt; sed certe eidem
 illi melius aliquanto dicerent, si aliud sumendum sibi tempus
 104 ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cum rem 20
 penitus causamque cognovi, statim occurrit animo, quae sit
 causa ambigendi; nihil est enim, quod inter homines ambi-
 gatur, sive ex crimine causa constat, ut facinoris, sive ex
 controversia, ut hereditatis, sive ex deliberatione, ut belli,
 [sive ex persona, ut laudis,] sive ex disputatione, ut de 25
 25 ratione vivendi, in quo non aut quid factum sit aut fiat
 105 futurumve sit quaeratur aut quale sit aut quid vocetur. Ac
 nostrae fere causae, quae quidem sunt criminum, plerumque
 infitiatione defenduntur; nam et de pecuniis repetundis
 quae maximae sunt, neganda fere sunt omnia, et de ambitu 30
 raro illud datur, ut possis liberalitatem atque benignitatem
 ab ambitu atque largitione seiungere; de sicariis, de vene-

M = AEH 2 causas dicunt *m rec.*: causas sciunt *M* 16 ab dco
mutt. rec. non nulli: laudat Ellendt 25 sive ex persona ut laudis,
om. M: sive ex laudatione ut personae *Küssling* 27 qui vocetur
Piderit 31 atque ben. *om. M*

ficiis, de peculatu infitiari necesse est: id est igitur genus primum causarum in iudiciis ex controversia facti; in deliberationibus plerumque ex futuri, raro ex instantis aut acti. Saepe etiam res non sit necne, sed qualis sit quae-
 5 ritur; ut cum L. Opimi causam defendebat apud populum, audiente me, C. Carbo consul, nihil de C. Gracchi nece negabat, sed id iure pro salute patriae factum esse dicebat; ut eidem Carboni tribuno plebis alia tum mente rem publicam capessenti P. Africanus de Ti. Graccho interroganti
 10 responderat iure caesum videri; iure autem omnia defenduntur, quae sunt eius generis, ut aut oportuerit aut licuerit aut necesse fuerit aut imprudentia aut casu facta esse videantur. Iam quid vocetur, quaeritur, cum quo verbo
 15 quid appellandum sit, contenditur; ut mihi ipsi cum hoc Sulpicio fuit in Norbani causa summa contentio; pleraque enim de eis, quae ab isto obiciebantur, cum confiterer, tamen ab illo maiestatem minutam negabam, ex quo verbo lege Appuleia tota illa causa pendebat. Atque in hoc
 20 genere causarum non nulli praecipunt ut verbum illud, quod causam facit, breviter uterque definiat, quod mihi quidem perquam puerile videri solet: alia est enim, cum inter doctos homines de eis ipsis rebus, quae versantur in artibus, disputatur, verborum definitio, ut cum quaeritur, quid sit ars, quid sit lex, quid sit civitas, in quibus hoc
 25 praecipit ratio et doctrina, ut vis eius rei, quam definias, sic exprimatur, ut neque absit quicquam neque supersit; quod quidem in illa causa neque Sulpicius fecit neque ego
 30 facere conatus sum; nam quantum uterque nostrum potuit, omni copia dicendi dilatavit, quid esset maiestatem minuere: etenim definitio primum reprehenso verbo uno aut addito aut dempto saepe extorquetur e manibus; deinde genere

M = AEH 4 acti *Reid*: facti *codd.* 10 responderat *m*
recc.: respondeat *M* 20 breviter uterque *recc.*: breviterque *M*:
 lucide breviterque definiat *m*: unde *Ellendt non noluit* luc. br. de-
 finiatur 24 quid sit ars *om. M* 26 neque supersit *om. M*

ipso doctrinam redolet exercitationemque paene puerilem :
 tum et in sensum et in mentem iudicis intrare non potest,
 26 ante enim praeterlabitur, quam percepta est. Sed in eo
 110 genere, in quo quale sit quid, ambigitur, existit etiam ex
 scripti interpretatione saepe contentio, in quo nulla potest 5
 esse nisi ex ambiguo controversia ; nam illud ipsum, quod
 scriptum a sententia discrepat, genus quoddam habet am-
 bigui ; quod tum explicatur, cum ea verba, quae desunt,
 suggesta sunt, quibus additis defenditur sententiam scripti
 perspicuam fuisse ; ex contrariisque scriptis si quid ambi- 10
 gitur, non novum genus nascitur, sed superioris generis
 causa duplicatur ; idque aut numquam diiudicari poterit
 aut ita diiudicabitur, ut referendis praeteritis verbis id
 scriptum, quodcumque defendemus, suppleatur ; ita fit, ut
 unum genus in eis causis, quae propter scriptum ambiguntur, 15
 111 relinquantur, si est scriptum aliquid ambiguae. Ambiguorum
 autem cum plura genera sunt, quae mihi videntur ei melius
 nosse, qui dialectici appellantur, hi autem nostri ignorare,
 qui non minus nosse debeant, tum illud est frequentissimum
 in omni consuetudine vel sermonis vel scripti, cum idcirco 20
 aliquid ambigitur, quod aut verbum aut verba sint praeter-
 112 missa. Iterum autem peccant, cum genus hoc causarum,
 quod in scripti interpretatione versatur, ab illis causis, in
 quibus, qualis quaeque res sit, disceptatur, seiungunt ; nus-
 quam enim tam quaeritur, quale sit genus ipsum rei quam 25
 in scripto, quod totum a facti controversia separatum est.
 113 Ita tria sunt omnino genera, quae in disceptationem et
 controversiam cadere possint : quid fiat factum futurumve
 sit, aut quale sit, aut quo modo nominetur ; nam illud quidem,
 quod quidam Graeci adiungunt, ‘rectene factum sit,’ totum 30
 in eo est ‘quale sit.’ Sed iam ad institutum revertar meum.

M = *AEH* 2 tum et *recc.* : quom et *HA* : cum et *E* 3 praela-
 bitur *AE*¹ 3a 5 interpretatione *vulg.* : incertatione *AEH* (*hic*
 incerta . . . tione) 11 non novum *H recc.* : novum *AEm* : sed
om. AEm 13 ut de *M* 29 quale sit aut *om. M*

Cum igitur accepta causa et genere cognito rem tractare ²⁷
 coepi, nihil prius constituo, quam quid sit illud, quo mihi ¹¹⁴
 sit referenda omnis illa oratio, quae sit propria quaestionis
 et iudici; deinde illa duo diligentissime considero, quo-
 5 rum alterum commendationem habet nostram aut eorum,
 quos defendimus, alterum est accommodatum ad eorum
 animos, apud quos dicimus, ad id, quod volumus, commo-
 vendos. Ita omnis ratio dicendi tribus ad persuadendum ¹¹⁵
 rebus est nixa: ut probemus vera esse, quae defendimus;
 10 ut conciliemus eos nobis, qui audiunt; ut animos eorum,
 ad quemcumque causa postulabit motum, vocemus. Ad ¹¹⁶
 probandum autem duplex est oratori subiecta materies:
 una rerum earum, quae non excogitantur ab oratore, sed in
 re positae ratione tractantur, ut tabulae, testimonia, pacta
 15 conventa, quaestiones, leges, senatus consulta, res iudicatae,
 decreta, responsa, reliqua, si quae sunt, quae non reperiun-
 tur ab oratore, sed ad oratorem a causa [atque a re] de-
 feruntur; altera est, quae tota in disputatione et in argu-
 mentatione oratoris conlocata est; ita in superiore genere ¹¹⁷
 20 de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de invenien-
 dis cogitandum est. Atque isti quidem, qui docent, cum
 causas in plura genera secuerunt, singulis generibus argu-
 mentorum copiam suggerunt; quod etiam si ad instituendos
 adolescentulos magis aptum est, ut, simul ac posita causa
 25 sit, habeant quo se referant, unde statim expedita possint
 argumenta depromere, tamen et tardi ingeni est rivulos
 consecrari, fontis rerum non videre, et iam aetatis est usus-
 que nostri a capite quod velimus arcessere et unde omnia
 manent videre. Et primum genus illud earum rerum, quae ¹¹⁸

M = AEH 1 accepta causa et genere cognito *Bake*: accepto
 causae genere *codd.*: et *om. codd. plurimi*: cognitam *M* 2 quid sit
 illud quo mihi *vulg.*: quod sit *M* 9 ut *vulg.*: an ut *M*: aut ut *H²E²*
 15 iudicato *M* 16 sunt reliquae si quae sunt *M* pariuntur *recc.*
 17 a re *M*: arte *H²*: a reis *L recc*: atque a re *secl. Friedrich* 23
 copiam *vulg.*: copias *HE²*: copia *AE¹ Gud.³* si *om. AEM* 25
 habent *M*

ad oratorem deferuntur, mediatum nobis in perpetuum ad omnem usum similium rerum esse debet; nam et pro tabulis et contra tabulas et pro testibus et contra testis et pro quaestionibus et contra quaestiones et item de ceteris rebus eiusdem generis vel separatim dicere solemus de 5 genere universo vel definite de singulis temporibus, hominibus, causis; quos quidem locos—vobis hoc, Cotta et Sulpici, dico—multa commentatione atque meditatione paratos atque 119 expeditos habere debetis. Longum est enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare aut infirmare testis, tabulas, 10 quaestiones oporteat. Haec sunt omnia ingeni vel mediocris, exercitationis autem maximae; artem quidem et praecepta dumtaxat hactenus requirunt, ut certis dicendi luminibus 120 ornentur. Itemque illa, quae sunt alterius generis, quae tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis inlustrem perpolitamque desiderant; itaque cum haec duo nobis quaerenda sint in causis, primum quid, deinde quo modo dicamus, alterum, quod totum arte tinctum videtur, tametsi artem requirit, tamen prudentiae est paene mediocris quid dicendum sit 20 videre; alterum est, in quo oratoris vis illa divina virtusque cernitur, ea, quae dicenda sunt, ornate, copiose varieque 28 dicere. Qua re illam partem superiorem, quoniam semel 121 ita vobis placuit, non recusabo quo minus perpoliam atque conficiam—quantum consequar, vos iudicabitis—quibus ex 25 locis ad eas tris res, quae ad fidem faciendam solae valent, ducatur oratio, ut et concilientur animi et doceantur et moveantur; [haec sunt enim tria.] Ea vero quem ad modum inlustrentur, praesto est, qui omnis docere possit,

M = AEH 3 tabulas pro *M* testis pro *M* 8 atque meditatione *om. M* 10 ratione *rec. non nulli*: oratione *Mm* testis *om. M* 13 certis *edd.*: ceteris *codd.* 27 ducat *M* 28 haec sunt enim tria *secluserit Kayser*: trita *Muther*: tria numero ea vero *vulg.*: tria vero *M*: tria nec vero *m*: tria haec vero *Lg.* 36 quod defendit *Ellendt*

qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maxime auxit,
 qui solus effecit. Namque ego, Catule,—dicam enim non 122
 reverens adsentandi suspensionem—neminem esse oratorem
 paulo inlustriorem arbitror [neque Graecum neque Latinum]
 5 quem aetas nostra tulerit, quem non et saepe et diligenter
 audierim; itaque si quid est in me—quod iam sperare
 videor, quoniam quidem vos, his ingeniis homines, tantum
 operae mihi ad audiendum datis—ex eo est, quod nihil
 quisquam umquam me audiente egit orator, quod non in
 10 memoria mea penitus insederit: itaque ego is, qui sum,
 quantuscumque sum ad iudicandum, omnibus auditis
 oratoribus, sine ulla dubitatione sic statuo et iudico, nemi-
 nem omnium tot et tanta, quanta sint in Crasso, habuisse
 ornamenta dicendi. Quam ob rem, si vos quoque hoc 123
 15 idem existimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio, si, cum
 ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut institui, crearo,
 aluero, confirmaro, tradam eum Crasso et vestiendum et
 ornandum.' Tum Crassus, 'tu vero,' inquit 'Antoni, perge, 124
 ut instituisti; neque enim est boni neque liberalis parentis,
 20 quem procrearis et eduxeris, eum non et vestire et
 ornare, praesertim cum te locupletem esse negare non
 possis. Quod enim ornamentum, quae vis, qui animus,
 quae dignitas illi oratori defuit, qui in causa peroranda non
 dubitavit excitare reum consularem et eius diloricare tuni-
 25 cam et iudicibus cicatrices adversas senis imperatoris osten-
 dere? qui idem, hoc accusante Sulpicio, cum hominem
 seditiosum furiosumque defenderet, non dubitavit seditiones
 ipsas ornare ac demonstrare gravissimis verbis multos saepe
 impetus populi non iniustos esse, quos praestare nemo

M = *AEH* 1 primus *L*: primum *Mm* hausit *Mm* 4
 neque . . . Latinum *seclusit Bake* 5 saepe tulerim et *Mm* 7 his
 ingeniis *rec.*: eius ingenii *M* 8 mihi *rec.*: nihil *M* 10 itaque
 ego *M*: atque ego *rec.* 16 crebro adiuvero confirmabo *M* 19
 enim *om. M* 24 diis diloricari *AH*, unde digitis non nulli 26
 accusante *rec.*: ante *M*

posset ; multas etiam e re publica seditiones saepe esse factas, ut cum reges essent exacti, ut cum tribunicia potestas [esset] constituta ; illam Norbani seditionem ex luctu civium et ex Caepionis odio, qui exercitum amiserat, neque reprimi
 125 potuisse et iure esse conflata? Potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam novus sine quadam incredibili vi ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manli, quid de Q. Regis commiseratione dicam? Quid de aliis innumerabilibus? In quibus hoc non maxime enituit quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare, 10
 29 sed haec ipsa, quae nunc ad me delegare vis, ea semper in te eximia et praestantia fuerunt.' Tum Catulus 'ego vero'
 126 inquit 'in vobis hoc maxime admirari soleo, quod, cum inter vos in dicendo dissimillimi sitis, ita tamen uterque vestrum dicat, ut ei nihil neque a natura denegatum neque 15 a doctrina non delatum esse videatur; qua re, Crasse, neque tu tua suavitate nos privabis, ut, si quid ab Antonio aut praetermissum aut relictum sit, non explices; neque te, Antoni, si quid non dixeris, existimabimus non potuisse
 127 potius quam a Crasso dici maluisse.' Hic Crassus 'quin tu,' 20 inquit 'Antoni, omittis ista, quae proposuisti, quae nemo horum desiderat: quibus ex locis ea, quae dicenda sunt in causis, reperiantur; quae quamquam a te novo quodam modo praeclareque dicuntur, sunt tamen et re faciliora et praeceptis pervagata; illa deprome nobis unde adferas, quae 25 saepissime tractas semperque divinitus.'
 128 'Depromam equidem,' inquit 'et quo facilius id a te exigam, quod peto, nihil tibi a me postulanti recusabo. Meae

M = AEH 1 e re publica *vulg.*: reip. *Mm*: reip. causa *maluit*
Friedrich 3 esset *om.* *Mm* 4 miserat *M* 5 potuisset iure *M*
 8 Mallii *M* 9 hoc non maxime *M*: hoc maxime non *m*: non
 maxime hoc *L* 11 quae semper *Bake* 19 disseris *M* 22
 sint *recc. non nulli* 23 quae quamquam *vulg.*: quamquam *M* 27
 inquit Antonius *L* 28 peto *A*: petam *E*: peto a te *L*

totius rationis in dicendo et istius ipsius facultatis, quam modo Crassus in caelum verbis extulit, tres sunt res, ut ante dixi: una conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. Harum trium partium prima leni- 129
 5 tatem orationis, secunda acumen, tertia vim desiderat; nam hoc necesse est, ut is, qui nobis causam adiudicaturus sit, aut inclinatione voluntatis propendeat in nos aut defensionis argumentis adducatur aut animi permotione cogatur. Sed quoniam illa pars, in qua rerum ipsarum explicatio ac
 10 defensio posita est, videtur omnem huius generis quasi doctrinam continere, de ea primum loquemur et pauca dicemus: pauca enim sunt, quae usu iam tractata et animo quasi notata habere videamur. Ac tibi sapienter monenti, 30
 Crasse, libenter adsentiemur, ut singularum causarum defen- 130
 15 siones quas solent magistri pueris tradere, relinquamus, aperiamus autem capita ea, unde omnis ad omnem et causam et orationem disputatio ducitur. Neque enim quotiens verbum aliquod est scribendum nobis, totiens eius verbi litterae sunt cogitatione conquirendae; nec quotiens
 20 causa dicenda est, totiens ad eius causae seposita argumenta revolvi nos oportet, sed habere certos locos, qui, ut litterae ad verbum scribendum, sic illi ad causam explicandam statim occurrant. Sed hi loci ei demum oratori prodesse 131
 possunt, qui est versatus in rerum vel usu, quem aetas
 25 denique adferet, vel auditione et cogitatione, quae studio et diligentia praecurrit aetatem. Nam si tu mihi quamvis eruditum hominem adduxeris, quamvis acrem et acutum in cogitando, quamvis ad pronuntiandum expeditum, si erit idem in consuetudine civitatis, in exemplis, in institutis, in
 30 moribus ac voluntatibus civium suorum hospes, non multum

M = *AEH* 1 rationis *M*: orationis *vulg.*: moderationis *Madvig*
Adv. iii. 90 2 res *Friedrich*: rationes *codd.* 8 aut *vulg.*: ab *M*
 9 in qua *vulg.*: qua *M* 12 usur iam *vulg.*: vis...viam *M* et...
 notata *om.* *M* 13 monente *L. Crasso M* 22 explicandum *M*
 24 rerum *M*: rebus *L. vulg.* 25 adfert *P² vulg.* 26 praecurrit *mL*

- ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur : sub-
 acto mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed
 [novato et] iterato, quo meliores fetus possit et grandiores
 edere ; subactio autem est usus, auditio, lectio, litterae.
- 132 Ac primum naturam causae videat, quae numquam latet, 5
 factumne sit quaeratur, an quale sit, an quod nomen habeat ;
 quo perspecto statim occurrit naturali quadam prudentia,
 non his subductionibus, quas isti docent, quid faciat
 causam, id est, quo sublato controversia stare non possit ;
 deinde quid veniat in iudicium : quod isti sic iubent quae- 10
 rere : interfecit Opimius Gracchum. Quid facit causam ?
 Quod rei publicae causa, cum ex senatus consulto ad arma
 vocasset. Hoc tolle, causa non erit. At id ipsum negat
 contra leges licuisse Decius. Veniet igitur in iudicium
 licueritne ex senatus consulto servandae rei publicae causa. 15
 Perspicua sunt haec quidem et in vulgari prudentia sita ;
 sed illa quaerenda, quae et ab accusatore et a defensore
 argumenta ad id, quod in iudicium venit, spectantia debent
 adferri. Atque hic illud videndum est, in quo summus est
 31
 133 error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus, 20
 non quo hoc quidem ad dicendum magno opere pertineat,
 sed tamen ut videatis, quale sit genus hoc eorum, qui sibi
 eruditi videntur. Hebes atque impolitum : constituunt enim
 in partiendis orationum modis duo genera causarum : unum
 appellant, in quo sine personis atque temporibus de universo 25
 genere quaeratur ; alterum, quod personis certis et tem-
 poribus definiatur ; ignari omnis controversias ad universi
 134 generis vim et naturam referri ; nam in ea ipsa causa, de qua
 ante dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimi persona,

M = AEH 2 sed novato *om. M*: novato et *om. Leid.*
 8 subactionibus *M* 10 quid . . . Gracchum *om. M* 13 id *om. M*
 negant *M* 14 sed ecuius *AE*: s'ecui *H* 17 a *om. M*
 18 spectanti *M* 22 quale *M*: quam *L vulg.* 25 appel-
 landi *M* 29 nihil pertinet *L vulg.*: ne pertineat *M* optimi
 personas *M*

nihil Deci; de ipso [enim] universo genere infinita
 quaestio est, num poena videatur esse adficiendus, qui
 civem ex senatus consulto patriae conservandae causa
 interemerit, cum id per leges non liceret; nulla denique
 5 est causa, in qua id, quod in iudicium venit, reorum per-
 sonis ac non generum ipsorum universa dubitatione quaer-
 ratur. Quin etiam in eis ipsis, ubi de facto ambigitur, 135
 ceperitne pecunias contra leges [P.] Decius, argumenta et
 criminum et defensionis revocentur oportet ad genus et [ad]
 10 naturam universam: quod sumptuosus, de luxurie, quod
 alieni appetens, de avaritia, quod seditiosus, de turbulentis
 et malis civibus, quod a multis arguitur, de genere testium;
 contraque, quae pro reo dicentur, omnia necessario a tem-
 pore atque homine ad communis rerum et generum summas
 15 revolventur. Atque haec forsitan homini non omnia, quae 136
 sunt in natura rerum, celeriter animo comprehendenti per-
 multa videantur, quae veniant in iudicium tum, cum de
 facto quaeratur; sed tamen criminum multitudo est et
 defensionum, non locorum infinita. Quae vero, cum de 32
 20 facto non ambigitur, quaeruntur, qualia sint, ea si ex reis 137
 numeres, et innumerabilia sunt et obscura; si ex rebus,
 valde et modica et inlustria; nam si Mancini causam in
 uno Mancino ponimus, quotienscumque is, quem pater
 patratu dediderit, receptus non erit, totiens causa nova
 25 nascetur; sin illa controversia causam facit, videaturne ei,
 quem pater patratu dediderit, si is non sit receptus, post-
 liminium esse, nihil ad artem dicendi nec ad argumenta
 defensionis Mancini nomen pertinet; ac, si quid adfert 138
 praeterea hominis aut dignitas aut indignitas, extra quae-

M = *AEH* 1 nihil *om.* *M*: nihil Deci *seclusit Friedrich* ipso
 enim *AE vulg.*: ipso vero *H*: ipso *Friedrich* 4 interfecerit *L*
 6 disputatione *L vulg.* 8 *P. om. M* argumento criminum *M*
 9 ad *om. M* 17 videntur *M* cum de *vulg.*: quod e *M*
 19 defensionum *Piderit*: defensorum *A*: non d. aut *codd.* 25
 videantur *M* 26 si *Lε*: ne *M* 29 aut indignitas *om. M* (iii *litt.*
sp. vac. H: lacunae signum *E*)

stionem est et ea tamen ipsa oratio ad universi generis
 disputationem referatur necesse est. Haec ego non eo
 consilio disputo, ut homines eruditos redarguam; quam-
 quam reprehendendi sunt qui in genere definiendo istas
 causas describunt in personis et in temporibus positas esse; 5
 139 nam etsi incurrunt tempora et personae, tamen intel-
 legendum est, non ex eis, sed ex genere quaestionis pendere
 causas. Sed hoc nihil ad me; nullum enim nobis cer-
 tamen cum istis esse debet; tantum satis est intellegi ne
 hoc quidem eos consecutos, quod in tanto otio etiam sine 10
 hac forensi exercitatione efficere potuerunt, ut genera rerum
 140 discernere eaque paulo subtilius explicarent. Verum hoc,
 ut dixi, nihil ad me; illud ad me ac multo etiam magis ad
 vos, Cotta noster et Sulpici: quo modo nunc se istorum
 artes habent, pertimescenda est multitudo causarum; est 15
 enim infinita, si in personis ponitur; quot homines, tot
 causae; sin ad generum universas quaestiones referuntur,
 ita modicae et paucae sunt, ut eas omnis diligentes et
 memores et sobrii oratores percursas animo et prope dicam
 decantatas habere debeant; nisi forte existimatis a M'. Curio 20
 causam didicisse L. Crassum et ea re multa attulisse, quam
 ob rem postumo non nato Curium tamen heredem Coponi
 141 esse oporteret: nihil ad copiam argumentorum neque ad
 causae vim ac naturam nomen Coponi aut Curi pertinuit;
 in genere erat universo rei negotique, non in tempore ac 25
 nominibus, omnis quaestio: cum scriptum ita sit SI MIHI
 FILIVS GENITVR, ISQVE PRIVS MORITVR, et cetera, TVM
 MIHI ILLE SIT HERES, si natus filius non sit, videaturne is,
 qui filio mortuo institutus heres sit, heres esse: perpetui
 iuris et universi generis quaestio non hominum nomina, sed 30
 33 rationem dicendi et argumentorum fontis desiderat. In

142

M = *AEH* 1 oratione *M* ad u. g. disp. *om. M* 5
 describunt *codd.*: describunt *Cima* 25 interponere *M* 27 geni-
 tor *M* TVM VT *rec.* 28 ut videatur *M* is *om. M* 30
 sed *om. M* 31 fortis *M*

quo etiam isti nos iuris consulti impediunt a discendoque deterrent; video enim in Catonis et in Bruti libris nominatim fere referri, quid alicui de iure viro aut mulieri responderit; credo, ut putaremus in hominibus, non in re consulationis aut dubitationis causam aliquam fuisse; ut, quod homines innumerabiles essent, debilitati [a iure cognoscendo] voluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abiceremus. Sed haec Crassus aliquando nobis expedit et exponet discripta generatim; est enim, ne forte nescias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus [se] ius civile, quod nunc diffusum et dissipatum esset, in certa genera coacturum et ad artem facilem redacturum.' 'Et quidem' inquit Catulus 'haudquaquam id est difficile Crasso, qui et, quod disci potuit de iure, didicit et, quod eis, qui eum docuerunt, defuit, ipse adferet, ut, quae sint in iure, vel apte describere vel ornate inlustrare possit.' 'Ergo' inquit 'ista' Antonius 'tum a Crasso discemus, cum se de turba et a subselliis in otium, ut cogitat, soliumque contulerit.' 'Iam id quidem saepe' inquit Catulus 'ex eo audivi, cum diceret sibi iam certum esse a iudiciis causisque discedere; sed, ut ipsi soleo dicere, non licebit; neque enim auxilium suum saepe a viris bonis frustra implorari patietur neque id aequo animo feret civitas, quae si voce L. Crassi carebit, ornamento quodam se spoliata putabit.' 'Nam hercle,' inquit Antonius 'si haec vere a Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pistrino, Crasse, vivendum; et istam oscitantem et dormitantem sapientiam Scaevolarum et ceterorum

M = *AEH* 3 responderint *L* vulg. 4 consulta rationis *M*
 6 inn. sint *M* a iure *codd.*: in iure *Schüts*: numero *Bake*: tanto
 numero *Sorof*: munere *Stangl*: etiam in re cognoscenda *Harnecker*:
 a iure cognoscendo *damnat Ellendt* 9 discripta *Piderit*: descripta
codd. 10 se om. *M* 12 et a. a. f. red. om. *M* 15 apte *M*:
 acute *L*: aperte *Friedrich* describere *Piderit*: describere *codd.* 16
 inquit ista *H*: ista inq. *cett.* 18 ut cogitat om. *M* 19 iam
 certum *Friedrich*: incertum *H'E*² 26 pristino instituto *Mm*
 'rectam scripturam meorum solus *Lg.* 84 habet' *Ellendt* 27 et
 dormitantem om. *Mm*

- 145 beatorum otio concedamus.' Adrisit hic Crassus leniter et 'pertexe modo,' inquit 'Antoni, quod exorsus es; me tamen ista oscitans sapientia, simul atque ad eam confugero, in libertatem vindicabit.'
- 34 'Huius quidem loci, quem modo sum exorsus, hic est 5 finis,' inquit Antonius; 'quoniam intellexeretur non in hominum innumerabilibus personis neque in infinita temporum varietate, sed in generum causis atque naturis omnia sita esse, quae in dubium vocarentur, genera autem esse definita non solum numero, sed etiam paucitate, ut eam 10 materiem orationis, quae cuiusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis discriptam, instructam 146 ornatamque comprehenderent, rebus dico et sententiis. Ea vi sua verba parient, quae semper satis ornata mihi quidem videri solent, si eius modi sunt, ut ea res ipsa peperisse 15 videatur; ac si verum quaeritis, quod mihi quidem videatur—nihil enim aliud adfirmare possum nisi sententiam et opinionem meam—hoc instrumentum causarum et generum universonum in forum deferre debemus neque, ut quaeque res delata ad nos erit, tum denique scrutari locos, ex quibus 20 argumenta eruamus; quae quidem omnibus, qui ea medio-criter modo considerarint, studio adhibito et usu pertractata esse possunt; sed tamen animus referendus est ad ea capita et ad illos, quos saepe iam appellavi, locos, ex quibus 147 omnia ad omnem orationem inventa ducuntur, atque hoc 25 totum est sive artis sive animadversionis sive consuetudinis nosse regiones, intra quas venire et pervestiges, quod quaeras: ubi eum locum omnem cogitatione saepseris, si modo usum rerum percallueris, nihil te effugiet atque omne, 35 quod erit in re, occurret atque incidet. Et sic, cum ad 30 inveniendum in dicendo tria sint: acumen, deinde ratio,

M = *AEH* 2 pretexto *M* 6 intellegitur *vulg.* 7 in *om.* *M*
 finita *M* 16 videatur *codd.*: videtur *Stangl* 17 et *codd.*: vel
Friedrich 19 in forum *om.* *M* 26 sive consuetudinis *om.* *M*
 27 venire *M* (*viii litterarum spatio vacuo H*) 29 usum *M*: usu *vulg.*
 30 sic *m*: si *ML*

quam licet, si volumus, appellemus artem, tertium diligentia, non possum equidem non ingenio primas concedere, sed tamen ipsum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat; diligentia, inquam, quae cum omnibus in rebus 148
 5 tum in causis defendendis plurimum valet. Haec praecipue colenda est nobis; haec semper adhibenda; haec nihil est quod non adsequatur: causa ut penitus, quod initio dixi, nota sit, diligentia est; ut adversarium attente audiamus atque ut eius non solum sententias sed etiam verba omnia
 10 excipiamus, vultus denique perspiciamus omnis, qui sensus animi plerumque indicant, diligentia est; id tamen dissi- 149
 mulanter facere, ne sibi ille aliquid proficere videatur, prudentia est; deinde ut in eis locis, quos proponam paulo post, pervolvatur animus, ut penitus insinuet in causam, ut
 15 sit cura et cogitatione intentus, diligentia est; ut his rebus adhibeat tamquam lumen aliquod memoriam, ut vocem, ut viris, *diligentia est*. Inter ingenium quidem et diligentiam 150
 perpaulum loci reliquum est arti: ars demonstrat tantum, ubi quaeras, atque ubi sit illud, quod studeas invenire;
 20 reliqua sunt in cura, attentione animi, cogitatione, vigilantia, adsiduitate, labore; complectar uno verbo, quo saepe iam usi sumus, diligentia; qua una virtute omnes virtutes reliquae continentur. Nam orationis quidem copia videmus ut 151
 abundant philosophi, qui, ut opinor—sed tu haec, Catule,
 25 melius—nulla dant praecepta dicendi nec idcirco minus, quaecumque res proposita est, suscipiunt, de qua copiose et abundanter loquantur.’ Tum Catulus ‘est,’ inquit ‘ut dicis, 36
 Antoni, ut plerique philosophi nulla tradant praecepta 152
 dicendi et habeant paratum tamen quid de quaque re
 30 dicant; sed Aristoteles, is, quem ego maxime admiror,

M = AEH 6 vobis *Mm* 11 id . . . prudentia est *secl. Schütz*
 14 in *om. M* 17 diligentia est *add. Ernesti et vulg.: det Mm*
 18 relicuum *A*; relicum *E*; relictum *P¹O* ars *om. M* 22 usi *om.*
M: sum usus *L* virtute omnes *om. m* 26 positust *H*

posuit quosdam locos, ex quibus omnis argumenti via non modo ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc orationem, qua in causis utimur, inveniretur; a quo quidem homine iam dudum, Antoni, non aberrat oratio tua, sive tu similitudine illius divini ingeni in eadem incurris vestigia 5 sive etiam illa ipsa legisti atque didicisti, quod quidem mihi magis veri simile videtur; plus enim te operae Graecis 153 dedisse rebus video quam putaramus.' Tum ille 'verum' inquit 'ex me audies, Catule: semper ego existimavi iucundio diorem et probabiliorem huic populo oratorem fore, qui 10 primum quam minimam artifici alicuius, deinde nullam Graecarum rerum significationem daret: atque ego idem existimavi pecudis esse, non hominis, cum tantas res Graeci susciperent, profiterentur, agerent seseque et videndi res obscurissimas et bene vivendi et copiose dicendi 15 rationem daturus hominibus pollicerentur, non admovere aurem et, si palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos civis auctoritatem tuam, subauscultando tamen excipere voces eorum et procul quid narrarent attendere. Itaque feci, Catule, et istorum omnium summatim causas et 20 37 genera ipsa gustavi.' 'Valde hercule' inquit Catulus 'timide 154 tamquam ad aliquem libidinis scopulum sic tuam mentem ad philosophiam appulisti, quam haec civitas aspernata numquam est; nam et referta quondam Italia Pythagoreorum fuit tum, cum erat in hac gente magna illa Graecia; 25 ex quo etiam quidam Numam Pompilium, regem nostrum, fuisse Pythagoreum ferunt, qui annis ante permultis fuit quam ipse Pythagoras; quo etiam maior vir habendus est, quoniam illam sapientiam constituendae civitatis duobus prope saeculis ante cognovit, quam eam Graeci natam esse 30

M = *AEH* 1 proposuit *L* *vulg.* argumenti *M*: argu-
 menti ratio γ *Lambinus*: argumentatio *L*: arg. via c 32 7 magis
seclusit Friedrich 8 putaramus *A*: putaram *HL*: putaremus *E*
 15 videndi *M* 17 si ipsa iam audires *M*: audires *m* 29 quo-
 niam *Stroebel*: quom (cum) *M*: quod *Sorof* cum . . . cognorit
Henrichsen

senserunt; et certe non tulit ullos haec civitas aut gloria clariores aut auctoritate graviore aut humanitate politiores P. Africano, C. Laelio, L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Graecia palam semper habuerunt. Atque ego
 5 hoc ex eis saepe audivi, cum dicerent pergratum Atheniensis et sibi fecisse et multis principibus civitatis, quod, cum ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tris illius aetatis nobilissimos philosophos misissent, Carneadem et Critolaum et Diogenem; itaque eos, dum Romae essent,
 10 et a se et ab aliis frequenter auditos; quos tu cum haberes auctores, Antoni, miror cur philosophiae sicut Zethus ille Pacuvianus prope bellum indixeris.' 'Minime,' inquit An- 156
 tonius; 'ac sic decrevi philosophari potius, ut Neoptolemus apud Ennium "paucis: nam omnino haud placet." Sed
 15 tamen haec est mea sententia, quam videbar exposuisse: ego ista studia non improbo, moderata modo sint: opinionem istorum studiorum et suspicionem artificii apud eos, qui res iudicent, oratori adversariam esse arbitror, imminuit enim et oratoris auctoritatem et orationis fidem. Sed, ut eo
 20 revocetur, unde huc declinavit oratio, ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Romam venisse dixisti, videsne Diogenem eum fuisse, qui diceret artem se tradere bene disserendi et vera ac falsa diiudicandi, quam verbo Graeco *διαλεκτικὴν* appellaret? In hac arte, si modo est haec ars,
 25 nullum est praeceptum, quo modo verum inveniat, sed tantum est, quo modo iudicetur; nam et omne, quod 158
 eloquimur sic, ut id aut esse dicamus aut non esse, et, si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, ut iudicent, verumne sit an falsum, et, si coniuncte sit elatum et
 30 adiuncta sint alia, iudicant, rectene adiuncta sint et verane summa sit unius cuiusque rationis, et ad extremum ipsi se

M = *AEH* 10 tum cum *M* 11 auctores *om. M* 14 quam
 omnino *HE*¹ 29 verum *M* 30 alia *vulg.*: alteri *M* iudicant *M*
 iudicent *L vulg.* 31 uniusque *AH*: unicusque *E*

compungunt suis acuminibus et multa quaerendo reperiunt non modo ea, quae iam non possint ipsi dissolvere, sed etiam quibus ante exorsa et potius detexta prope retexantur.

159 Hic nos igitur Stoicus iste nihil adiuvat, quoniam, quem ad modum inveniam quid dicam, non docet; atque idem 5 etiam impedit, quod et multa reperit, quae negat ullo modo posse dissolvi, et genus sermonis adfert non liquidum, non fusum ac profluens, sed exile, aridum, concisum ac minutum, quod si qui probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non esse fateatur; haec enim nostra oratio multi- 10 tudinis est auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quae non aurificis statera, 160 sed populari quadam trutina examinantur; qua re istam artem totam dimittimus, quae in excogitandis argumentis muta nimium est, in iudicandis nimium loquax. Critolaum 15 istum, quem cum Diogene venisse commemoras, puto plus huic nostro studio prodesse potuisse; erat enim ab isto Aristotele, a cuius inventis tibi ego videor non longe aberrare. Atque inter hunc Aristotelem, cuius et illum legi librum, in quo exposuit dicendi artis omnium superiorum, 20 et illos, in quibus ipse sua quaedam de eadem arte dixit, et hos germanos huius artis magistros hoc mihi visum est interesse, quod ille eadem acie mentis, qua rerum omnium vim naturamque viderat, haec quoque aspexit, quae ad dicendi artem, quam ille despiciebat, pertinebant; illi 25 autem, qui hoc solum colendum ducebant, habitaverunt in hac una ratione tractanda non eadem prudentia qua ille, 161 sed usu in hoc uno genere studioque maiore. Carneadi vero vis incredibilis illa dicendi et varietas perquam esset optanda nobis, qui nullam umquam in illis suis disputationibus rem defendit quam non probarit, nullam oppugnavit

M = *AEH*. 6 neget *L* *vulg.* 14 dimittimus *m*: dimittimus *L* 16 simul cum *L* puto *om. M* 26 colendum ducebant *L*: celebrabant *E*¹ 31 oppugnavit *M*

quam non everterit. Sed hoc maius est quiddam quam ab his, qui haec tradunt et docent, postulandum sit.

Ego autem, si quem nunc plane rudem institui ad dicendum velim, his potius tradam adsiduis uno opere eandem
 5 incudem diem noctemque tundentibus, qui omnis tenuissimas particulas atque omnia minima mansa ut nutrices infantibus pueris in os inserant; sin sit is, qui et doctrina mihi liberaliter institutus et aliquo iam imbutus usu et satis acri ingenio esse videatur, illuc eum rapiam, ubi non seclusa
 10 aliqua acula teneatur, sed unde universum flumen erumpat; qui illi sedis et quasi domicilia omnium argumentorum commonstret et ea breviter inlustret verbisque definiat. Quid enim est, in quo haereat, qui viderit omne, quod
 15 sumatur in oratione aut ad probandum aut ad refellendum, aut ex *re* sua sumi vi atque natura aut adsumi foris? [Ex] sua vi, cum aut res quae sit tota quaeratur, aut pars eius, aut vocabulum quod habeat, aut quippiam, rem illam quod attingat; extrinsecus autem, cum ea, quae sunt foris neque haerent in rei natura, conliguntur. Si res tota quaeritur,
 20 definitione universa vis explicanda est, sic: 'si maiestas est amplitudo ac dignitas civitatis, is eam minuit, qui exercitum hostibus populi Romani tradidit, non qui eum, qui id fecisset, populi Romani potestati tradidit.' Sin pars, parti-
 25 tione, hoc modo: 'aut senatui parendum de salute rei publicae fuit aut aliud consilium instituendum aut sua sponte faciendum; aliud consilium, superbum; suum, adrogans; utendum igitur fuit consilio senatus.' Si ex vocabulo, ut Carbo: 'si consul est, qui consulit patriae, quid aliud fecit Opimius?' Sin ab eo, quod rem attingit,
 30 plures sunt argumentorum sedes ac loci, nam et coniuncta

M = *AEH* 2 ut ab his *L* 6 mansa *om.* *L* ut aiunt *L*
 7 qui et *L*: quid de *sive*: qui de *Mm* mihi *om.* *M* 14 ad
 probandum aut ad *om.* *M*: aut probandum aut repellendum *Friedrich*
 20 vis *om.* *M* 23 sed in partitione *M* 28 Carvos ei *M* 29
 sin *om.* *M*

quaeremus et genera et partis generibus subiectas et similitudines et dissimilitudines et contraria et consequentia et consentanea et quasi praecurrentia et repugnantia et causas rerum vestigabimus et ea, quae ex causis orta sint, et
 40 maiora, paria, minora quaeremus. Ex coniunctis sic argu- 5
 167 menta ducuntur: 'si pietati summa tribuenda laus est, debetis moveri, cum Q. Metellum tam pie lugere videatis.' Ex genere autem: 'si magistratus in populi Romani esse potestate debent, quid Norbanum accusas, cuius tribunatus
 168 voluntati paruit civitatis?' Ex parte autem ea, quae est 10
 subiecta generi: 'si omnes, qui rei publicae consulunt, cari nobis esse debent, certe in primis imperatores, quorum consiliis, virtute, periculis retinemus et nostram salutem et imperi dignitatem.' Ex similitudine autem: 'si ferae
 partus suos diligunt, qua nos in liberos nostros indulgentia 15
 169 esse debemus?' At ex dissimilitudine: 'si barbarorum est in diem vivere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent.' Atque utroque in genere et similitudinis et dissimilitudinis exempla sunt ex aliorum factis aut dictis aut
 170 eventis et fictae narrationes saepe ponendae. Iam ex con- 20
 trario: 'si Gracchus nefarie, praeclare Opimius.' Ex consequentibus; 'si et ferro interfectus ille et tu inimicus eius cum gladio cruento comprehensus in illo ipso loco et nemo praeter te ibi visus est et causa nemini et tu semper audax, quid est quod de facinore dubitare possimus?' Ex con- 25
 sentaneis et ex praecurrentibus et ex repugnantibus, ut olim Crassus adulescens: 'non si Opimium defendisti, Carbo, idcirco te isti bonum civem putabunt: simulasse te et aliquid quaesisse perspicuum est, quod Ti. Gracchi mortem saepe in contionibus deplorasti, quod P. Africani necis 30

M = AEH 2 sequentia *M* 12 vobis *M* 21 si...t *M*
 unde Ti. Gracchus *maluit Halm* 21 nef. pr. Op. *om. M* 23
 ei *M*: et *L* 24 et tunc *M*: et tute *Stangl* 26 ex repugnantibus
 re
 bus *m*: ex pugnantibus *A*: expugnantibus *HE* olim *om. M*
 29 aliud quid *L*

socius fuisti, quod eam legem in tribunatu tulisti, quod semper a bonis dissedisti.' Ex causis autem rerum sic: 171

'avaritiam si tollere vultis, mater eius est tollenda, luxuries.'

Ex eis autem, quae sunt orta de causis: 'si aerari copiis
5 et ad belli adiumenta et ad ornamenta pacis utimur, vectigalibus serviamus.' Maiora autem et minora et paria com- 172
parabimus sic: ex maiore: 'si bona existimatio divitiis praestat et pecunia tanto opere expetitur, quanto gloria magis est expetenda!' ex minore:

10 'hic parvae consuetudinis

causa huius mortem tam fert familiariter:

quid si ipse amasset? Quid hic mihi faciet patri?'

Ex pari: 'est eiusdem et eripere et contra rem publicam largiri pecunias.' Foris autem adsumuntur ea, quae non 173

15 sua vi, sed extranea sublevantur, ut haec: 'hoc verum est; dixit enim Q. Lutatius. Hoc falsum est; habita enim quaestio est. Hoc sequi necesse est; recito enim tabulas.'

De quo genere toto paulo ante dixi. Haec, ut brevissime 41
dici potuerunt, ita a me dicta sunt; ut enim si aurum cui, 174

20 quod esset multifariam defossum, commonstrare vellem, satis esse deberet, si signa et notas ostenderem locorum, quibus cognitis ipse sibi foderet et id quod vellet parvo labore, nullo errore, inveniret; sic has ego argumentorum notavi notas quae quaerenti demonstrant, ubi sint; reliqua

25 cura et cogitatione eruuntur; quod autem argumentorum 175 genus cuique causarum generi maxime conveniat, non est artis exquisitae praescribere, sed est mediocris ingeni iudicare, neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi

M = *AEH* 1 quod eam *L*: quidem *M* 2 dissensisti *L*
6 paria (viii litt. spat. vac.) mus *H*: paria. mus *A*: paria comparabimus *A*: paria queramus *H*²*E*² 13 es *M* publicam *om.* *M*
17 recito *codd.*: recita *Sorof* 20 quom id *M*: quod id *m* 22 ille sibi ipse *L* 24 notavi notas quae quaerenti demonstrant *Pearce*: novi *ML*: volui *lo Ellendt* quae illa mihi q. *L* demonstrant *ML*: demonstrari *m*: demonstrare *Ellendt* 27 sed *M*: et *L*

explicemus, sed ut doctissimis hominibus usus nostri quasi
 quaedam monita tradamus. Hic igitur locis in mente et
 cogitatione defixis et in omni re ad dicendum posita exci-
 tatis, nihil erit quod oratorem effugere possit non modo in
 forensibus disceptationibus, sed omnino in ullo genere 5
 176 dicendi. Si vero adsequetur, ut talis videatur, qualem se
 videri velit et animos eorum ita adficiat, apud quos aget,
 ut eos quocumque velit vel trahere vel rapere possit, nihil
 profecto praeterea ad dicendum requiret.

Iam illud videmus nequaquam satis esse reperire quid 10
 177 dicas, nisi id inventum tractare possis; tractatio autem varia
 esse debet, ne aut cognoscat artem qui audiat aut defeti-
 getur similitudinis satietate: proponi oportet quid adferas
 et qua re ita sit ostendere; ex eisdem illis locis interdum
 concludere, relinquere alias alioque transire; saepe non 15
 proponere ac ratione ipsa adferenda quid proponendum
 fuerit, declarare; si cui quid simile dicas, prius ut simile
 [dicas] confirmes, deinde quod agitur, adiungas; inter-
 puncta argumentorum plerumque occulas, ne quis ea
 numerare possit, ut re distinguantur, verbis confusa esse 20
 videantur.

42
 178 Haec properans ut et apud doctos et semidoctus ipse
 percurro, ut aliquando ad illa maiora veniamus: nihil est
 enim in dicendo, Catule, maius, quam ut faveat oratori is,
 qui audiet, utique ipse sic moveatur, ut impetu quodam 25
 animi et perturbatione magis quam iudicio aut consilio
 regatur: plura enim multo homines iudicant odio aut amore
 aut cupiditate aut iracundia aut dolore aut laetitia aut spe
 aut timore aut errore aut aliqua permotione mentis quam

M = AEH 1 nostris *M* 6 assequitur *L* se *om. M*
 12 cognoscatur item qui *M* 17 si quidquid *M* 18 dicas con-
 firmes *M*: dicas *om. L* 18 interpuncta *rec.* (inter *mendose cor-*
ruptum A): puncta *m*: interiuncta *Nonius p. 148* 19 occulas
Nonius: occultes *M*: ut occulas *L* 20 verbis ne *M*: verbis nec *m*
 21 videatur *M* 22 semidoctos *mL*

veritate aut praescripto aut iuris norma aliqua aut iudici
 formula aut legibus. Qua re, nisi quid vobis aliud placet, 179
 ad illa pergamus. 'Paulum' inquit Catulus 'etiam nunc
 deesse videtur eis rebus, Antoni, quas exposuisti, quod sit
 5 tibi ante explicandum, quam illuc proficiscare, quo te dicis
 intendere.' 'Quidnam?' inquit. 'Qui ordo tibi placeat'
 inquit Catulus 'et quae dispositio argumentorum, in qua tu
 mihi semper deus videri soles.' 'Vide quam sim' inquit 180
 'deus in isto genere, Catule: non hercule mihi nisi ad-
 10 monito venisset in mentem; ut possis existimare me in ea,
 in quibus non numquam aliquid efficere videor, usu solere
 in dicendo vel casu potius incurrere. Ac res quidem ista,
 quam ego, quia non noram, sic tamquam ignotum hominem
 praeteribam, tantum potest in dicendo, ut ad vincendum
 15 nulla plus possit; sed tamen mihi videris ante tempus a me
 rationem ordinis et disponendarum rerum requisisse; nam 181
 si ego omnem vim oratoris in argumentis et in re ipsa per
 se comprobanda posuissem, tempus esset iam de ordine
 argumentorum et de conlocatione rerum aliquid dicere;
 20 sed cum tria sint a me proposita, de uno dictum, cum de
 duobus reliquis dixerō, tum erit denique de disponenda tota
 oratione quaerendum.

Valet igitur multum ad vincendum probari mores et in- 43
 182
 stituta et facta et vitam eorum, qui agent causas, et eorum,
 25 pro quibus, et item improbari adversariorum, animosque
 eorum, apud quos agetur, conciliari quam maxime ad bene-
 volentiam cum erga oratorem tum erga illum, pro quo dicit
 orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus
 gestis, existimatione vitae; quae facilius ornari possunt, si

<i>M</i> = <i>AEH</i>	2 nobis <i>Mγ</i>	3 Paululum <i>L</i>	8 sum <i>M</i>	17
et re <i>AE'm</i>	19 collocatione <i>Lg.</i>	32 <i>O</i> : cōlocatio (ne rerum <i>in sp.</i>		
<i>vac. H</i>): conlatio <i>A</i>	aliqua <i>M</i>	20 posita <i>HAm</i>		23
dicendum <i>M</i>	24 et facta et vitam <i>om. M</i>	25 etiam imp. <i>M</i>		
26 agitur <i>L</i>	27 tum erga or. <i>ML</i>	28 omnis robustis <i>M</i>		

modo sunt, quam fingi, si nulla sunt. Sed haec adiuvant
 in oratore: lenitas vocis, vultus pudor[is significatio], ver-
 borum comitas; si quid persequere acrius, ut invitus et
 coactus facere videare. Facilitatis, liberalitatis, mansuetu-
 dinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non avidi signa 5
 proferre perutile est; eaque omnia, quae proborum, demis-
 sorum, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non
 acerborum sunt, valde benevolentiam conciliant abalienant-
 que ab eis, in quibus haec non sunt; itaque eadem sunt in
 183 adversarios ex contrario conferenda. Sed genus hoc totum 10
 orationis in eis causis excellit, in quibus minus potest in-
 flammari animus iudicis acri et vehementi quadam incita-
 tione; non enim semper fortis oratio quaeritur, sed saepe
 placida, summissa, lenis, quae maxime commendat reos.
 Reos autem appello non eos modo, qui arguuntur, sed 15
 184 omnis, quorum de re disceptatur; sic enim olim loqueban-
 tur. Horum igitur exprimere mores oratione iustos, inte-
 gros, religiosos, timidos, perferentis iniuriarum mirum quid-
 dam valet; et hoc vel in principiis vel in re narranda vel in
 perorando tantam habet vim, si est suaviter et cum sensu 20
 tractatum, ut saepe plus quam causa valeat. Tantum autem
 efficitur sensu quodam ac ratione dicendi, ut quasi mores
 oratoris effingat oratio; genere enim quodam sententiarum
 et genere verborum, adhibita etiam actione leni facilitatem-
 que significante efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni 25
 44 viri esse videamur. Huic autem est illa dispar adiuncta
 185 ratio orationis, quae alio quodam genere mentis iudicium
 permovet impellitque, ut aut oderint aut diligant aut in-
 videant aut salvum velint aut metuant aut sperent aut cupiant

M = *AEH* 1 adiuvant *ML*: adiuvat *M* 2 pudoris significa-
 tio et comitas *secl. Friedrich qui adiuvat mavult* 4 liber *M* 8
 concinnant *M*: concinant *m* 9 non sunt *L vulg.* 11 excellit *L*
 14 summis alienisque *M* commendatos. reos aut. *M* 18
 perferendis *M* 27 ad ali *HA*: ad alio *E* 28 ut oderint *M*
 29 spernant *M*

aut abhorreant aut laentur aut maereant aut misereantur
aut poenire velint aut ad eos motus deducantur, si qui fini-
timi sunt [et de propinquis ac] talibus animi permotionibus.
Atque illud optandum est oratori, ut aliquam permotionem 186
5 animorum sua sponte ipsi adferant ad causam iudices ad id,
quod utilitas oratoris feret, accommodatam; facilius est enim
currentem, ut aiunt, incitare quam commovere languentem;
sin id aut non erit aut erit obscurius, sicut medico diligenti,
priusquam conetur aegro adhibere medicinam, non solum
10 morbus eius, cui mederi volet, sed etiam consuetudo valentis
et natura corporis cognoscenda est, sic equidem cum adgre-
dior in incipiti causa et gravi ad animos iudicum pertra-
ctandos, omni mente in ea cogitatione curaue versor, ut
odorer, quam sagacissime possim, quid sentiant, quid existi-
15 ment, quid exspectent, quid velint, quo deduci oratione
facillime posse videantur. Si se dant et, ut ante dixi, sua 187
sponte, quo impellimus, inclinant atque propendent, accipio
quod datur et ad id, unde aliquis flatus ostenditur, vela do;
sin est integer quietusque iudex, plus est operis; sunt enim
20 omnia dicendo excitanda, nihil adiuvante natura. Sed tantam
vim habet illa, quae recte a bono poeta dicta est

flexanima atque omnium regina rerum oratio,
ut non modo inclinantem excipere aut stantem inclinare,
sed etiam adversantem ac repugnantem, ut imperator fortis 45
25 ac bonus, capere possit. Haec sunt illa, quae me ludens 188
Crassus modo flagitabat, cum a me divinitus tractari solere
diceret et in causa M'. Aquili Gaique Norbani non nullis,

M = *AEH* 2 deducant *M* (diducant *AE*¹) 3 depropinquis
his ac *M*: et propinqui his ac *vulg.*: et de . . . permotionibus *sed.*
Kayser 5 adferant *om.* *M* 7 commoveri *M* 10 cui mederi
volet *om.* *M* 17 incu *H* (*vii litterarum spat. vac.*) *A*: incuent *E*¹:
incitent *E*²: incurrunt *o*: incumbunt *Lg.* 2: inclinant *vulg.* prop-
pendunt *M*: propellant *E*³ 22 flex atque animina *A*: flex-
atque animama *H*: flexa atque a minima *E*: flexa atque ab animi
notum *H*² 24 aversantem *H* 26 tractare *M* 27 C. Aquili
M: *corr.* *Lambinus*: C.que *H*: C. *AE*

que aliis quasi praeclare acta laudaret, quae me hercule ego, Crasse, cum a te tractantur in causis, horrere soleo : tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor oculis, vultu, gestu, digito denique isto significari solet ; tantum est flumen gravissimorum optimorumque verborum, tam integrae sententiae, tum verae, tam novae, tam sine pigmentis fucoque puerili, ut mihi non solum tu incendere iudicem, sed ipse
 189 ardere videaris. Neque fieri potest ut doleat is, qui audit, ut oderit, ut invidet, ut pertimescat aliquid, ut ad fletum misericordiamque deducatur, nisi omnes illi motus, quos 10 orator adhibere volet iudici, in ipso oratore impressi esse atque iniusti videbuntur. Quod si fictus aliqui dolor suscipiendus esset et si in eius modi genere orationis nihil esset nisi falsum atque imitatione simulatum, maior ars aliqua forsitan esset requirenda : nunc ego, quid tibi, Crasse, quid 15 ceteris accidat, nescio ; de me autem causa nulla est cur apud homines prudentissimos atque amicissimos mentiar : non me hercule umquam apud iudices [aut] dolorem aut misericordiam aut invidiam aut odium dicendo excitare volui quin ipse in commovendis iudicibus eis ipsis sensibus, 20
 190 ad quos illos adducere vellem, permoverer ; neque est enim facile perficere ut irascatur ei, cui tu velis, iudex, si tu ipse id lente ferre videre ; neque ut oderit eum, quem tu velis, nisi te ipsum flagrantem odio ante viderit ; neque ad misericordiam adducetur, nisi tu ei signa doloris tui verbis, sentiis, voce, vultu, conlacrimatione denique ostenderis ; ut enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quae nisi admoto igni ignem concipere possit, sic nulla mens est tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quae possit incendi, nisi ipse inflammatus ad eam et ardens accesserit. 30
 46
 191 Ac, ne hoc forte magnum ac mirabile esse videatur hominem totiens irasci, totiens dolere, totiens omni motu animi

M = *AEH* 8 ardere *om.* *M* 9 ad flectus *E* : adfectet *AH*
 30 accesserit *mL* : accesserit. *M*

concitari, praesertim in rebus alienis, magna vis est earum
sententiarum atque eorum locorum, quos agas tractesque
dicendo, nihil ut opus sit simulatione et fallaciis; ipsa enim
natura orationis eius, quae suscipitur ad aliorum animos
5 permovendos, oratorem ipsum magis etiam quam quem-
quam eorum qui audiunt permovet. Et ne hoc in causis, 192
in iudiciis, in amicorum periculis, in concursu hominum,
in civitate, in foro accidere miremur, cum agitur non solum
ingeni nostri existimatio, nam id esset levius;—quamquam,
10 cum professus sis te id posse facere, quod pauci, ne id
quidem neglegendum est;—sed alia sunt maiora multo,
fides, officium, diligentia, quibus rebus adducti, etiam cum
alienissimos defendimus, tamen eos alienos, si ipsi viri boni
volumus haberi, existimare non possumus—sed, ut dixi, ne 193
15 hoc in nobis mirum esse videatur, quid potest esse tam
fictum quam versus, quam scaena, quam fabulae? Tamen
in hoc genere saepe ipse vidi, ut ex persona mihi ardere
oculi hominis histrionis viderentur †spondalli illa dicentis:
segregare abs te ausu's aut sine illo Salamina ingredi?

20 neque paternum aspectum es veritus?
Numquam illum aspectum dicebat, quin mihi Telamo iratus
furere luctu fili videretur; at idem inflexa ad miserabilem
sonum voce,

cum aetate exacta indigem

25 liberum lacerasti, orbasti, extinxti; neque fratris necis,
neque eius gnati parvi, qui tibi in tutelam est traditus,
flens ac lugens dicere videbatur; quae si ille histrio, cotidie
cum ageret, tamen [recte] agere sine dolore non poterat,
quid Pacuvium putatis in scribendo leni animo ac remisso
30 fuisse? Fieri nullo modo potuit. Saepe enim audivi poetam 194

M = *AEH* 18 spondalli illa *M*: spondalia illa *L vulg.*: spondaulia
illa *Salmasius*: e sponda illa *G. Hermann Opusc.* i. 304: sponte aliena
illa *Madvig Adv. Crit.* iii. 91 19 ullo *M* 22 at idem *vulg.*:
utilem *M* 25 extinxisti *ML* 26 eius *om. HE*² 28 recte
secl. Ernesti

bonum neminem—id quod a Democrito et Platone in scriptis relictum esse dicunt—sine inflammatione animorum
 47 **existere posse et sine quodam adflatu quasi furoris. Quare nolite existimare me ipsum, qui non heroum veteres casus fictosque luctus velim imitari atque adumbrare dicendo** 5
neque actor sim alienae personae, sed auctor meae, cum mihi M'. Aquilius in civitate retinendus esset, quae in illa
 195 **causa peroranda fecerim, sine magno dolore fecisse: quem enim ego consulem fuisse, imperatorem ornatum a senatu, ovantem in Capitolium ascendisse meminissem, hunc cum** 10
adfectum, debilitatum, maerentem, in summum discrimen adductum viderem, non prius sum conatus misericordiam aliis commovere quam misericordia sum ipse captus. Sensi equidem tum magno opere moveri iudices, cum excitavi maestum ac sordidatum senem et cum ista feci, quae tu, 15
Crasse, laudas, non arte, de qua quid loquar nescio, sed motu magno animi ac dolore, ut discinderem tunicam, ut
 196 **cicatrices ostenderem. Cum C. Marius maerorem orationis meae praesens ac sedens multum lacrimis suis adiuverat cumque ego illum crebro appellans conlegam ei suum com-** 20
mendarem atque ipsum advocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam invocarem, non fuit haec sine meis lacrimis, non sine dolore [magno] miseratio omniumque deorum et hominum et civium et sociorum imploratio; quibus omnibus verbis, quae a me tum sunt habita, si 25
dolor fuisset meus, non modo non miserabilis, sed etiam inridenda fuisset oratio mea. Quam ob rem hoc vos doceo, Sulpici, bonus ego videlicet atque eruditus magister, ut in
 197 **dicendo irasci, ut dolere, ut flere possitis. Quamquam te quidem quid hoc doceam, qui in accusando sodali meo** 30
tantum incendium non oratione solum, sed etiam multo

M = AEH 5 vellem *vulg.* 12 sum *M*: essem *vulg.* 23
 magno miseratio *vulg.*: sine rati *M*: sine ratione *m* 30 sodali et
 quaestore *OP*

magis vi et dolore et ardore animi concitaras, ut ego ad id
 restinguendum vix conarer accedere? Habueras enim tu
 omnia in causa superiora : vim, fugam, lapidationem, cru-
 delitatem tribuniciam in Caepionis gravi miserabilique casu
 5 in iudicium vocabas ; deinde principem et senatus et civitatis,
 M. Aemilium, lapide percussus esse constabat ; vi pulsum
 e templo L. Cottam et T. Didium, cum intercedere vellent
 rogationi, nemo poterat negare. Accedebat ut haec tu
 adulescens pro re publica queri summa cum dignitate existi-
 10 marere ; ego, homo censorius, vix satis honeste viderer se-
 ditiosum civem et in hominis consularis calamitate crudelem
 posse defendere. Erant optimi cives iudices, bonorum
 virorum plenum forum, vix ut mihi tenuis quaedam venia
 daretur excusationis, quod tamen eum defenderem, qui mihi
 15 quaestor fuisset. Hic ego quid dicam me artem aliquam
 adhibuisse? Quid fecerim, narrabo ; si placuerit, vos
 meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium 199
 seditionum genera, vitia, pericula conlegi eamque orationem
 ex omni rei publicae nostrae temporum varietate repetivi
 20 conclusique ita, ut dicerem, etsi omnes semper molestae
 seditiones fuissent, iustas tamen fuisse non nullas et prope
 necessarias. Tum illa, quae modo Crassus commemorabat,
 egi : neque reges ex hac civitate exigi neque tribunos plebis
 creari neque plebiscitis totiens consularem potestatem minui
 25 neque provocationem, patronam illam civitatis ac vindicem
 libertatis, populo Romano dari sine nobilium dissensione
 potuisse ; ac, si illae seditiones saluti huic civitati fuissent,
 non continuo, si quis motus populi factus esset, id C. Nor-
 bano in nefario crimine atque in fraude capitali esse ponen-
 30 dum. Quod si umquam populo Romano concessum esset
 ut iure incitatus videretur, id quod docebam saepe esse

M = *AEH* 3 furta *m* : fucam *H*¹ : fuca *AE* 15 quaestor
L : legatus *M* : sodalis *Nonius* 18 seditionum *om. M* 26
 populi Romani *AEm* : p. r. *HP* 20 in nefario crimine *om. M*
 (*xxiv lit. spat. vac. H*) 30 quo si *M*

concessum, nullam illa causa iustiore[m] fuisse. Tum omnem orationem traduxi et converti in increpandam Caepionis fugam, in deplorandum interitum exercitus: sic et eorum dolorem, qui lugebant suos, oratione refricabam et animos equitum Romanorum, apud quos tum iudices causa agebatur, 5
 49 ad Q. Caepionis odium, a quo erant ipsi propter iudicia
 200 abalienati, renovabam. Quod ubi sensi me in possessionem iudici ac defensionis meae constitisse, quod et populi benevolentiam mihi conciliaram, cuius ius etiam cum seditionis coniunctione defenderam, et iudicum animos totos vel 10
 calamitate civitatis vel luctu ac desiderio propinquorum vel odio proprio in Caepionem ad causam nostram converteram, tum admiscere huic generi orationis vehementi atque atroci genus illud alterum, de quo ante disputavi, lenitatis et mansuetudinis coepi: me pro meo sodali, qui mihi in 15
 liberum loco more maiorum esse deberet, et pro mea omni fama prope fortunisque decernere; nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quam si is, qui saepe alienissimis a me, sed meis tamen civibus saluti existimarer fuisse, sodali meo auxilium ferre 20
 201 non potuissem. Petebam a iudicibus ut illud aetati meae, ut honoribus, ut rebus gestis, si iusto, si pio dolore me esse adfectum viderent, concederent; praesertim si in aliis causis intellexissent omnia me semper pro amicorum periculis, nihil umquam pro me ipso deprecatum. Sic in illa omni 25
 defensione atque causa, quod esse in arte positum videbatur, ut de lege Appuleia dicerem, ut quid esset minuere maiestatem explicarem, perquam breviter perstrinxi atque attigi; his duabus partibus orationis, quarum altera commendationem habet, altera concitationem, quae minime praeceptis 30
 artium sunt perpolitae, omnis est a me illa causa tractata, ut

M = AEH 1 causam *L* vulg. 7 ren. atque revocabam
OP 9 ius om. *M* 10 coniunctio *M* def. et iudicum om. *M*
 (ix litt. sp. vac. *H*) 16 maiore maiorum *A* 22 si pio om. *M* 23
 concederent om. *M* 29 orationis *M* (xii litt. spat. vac. *H*): orationibus
E^m: partibus orationis *L* vulg. 31 a me *L*: tamen *M*

et acerrimus in Caepionis invidia renovanda et in meis moribus erga meos necessarios declarandis mansuetissimus viderer : ita magis adfectis animis iudicum quam doctis, tua, Sulpici, est a nobis tum accusatio victa.' Hic Sulpicius, ⁵⁰
 5 'vere hercle,' inquit 'Antoni, ista commemoras ; nam ego nihil umquam vidi, quod tam e manibus elaberetur, quam mihi tum est elapsa illa ipsa causa. Cum enim, quem ad modum dixisti, tibi ego non iudicium, sed incendium tradidissem, quod tuum principium, di immortales, fuit ! qui
 10 timor ! quae dubitatio, quanta haesitatio tractusque verborum ! Ut tu illud initio, quod tibi unum ad ignoscendum homines dabant, tenuisti, te pro homine pernecessario, quaestore tuo, dicere ! Quam tibi primum munisti ad te audiendum viam. Ecce autem, cum te nihil aliud profecisse ²⁰³
 15 arbitrarer, nisi ut homines tibi civem improbum defendenti ignoscendum propter necessitudinem arbitrarentur, serpere occulte coepisti, nihil dum aliis suspicantibus, me vero iam pertimescente, ut illam non Norbani seditionem, sed populi Romani iracundiam neque eam iniustam, sed meritam ac
 20 debitam fuisse defenderes. Deinde qui locus a te praetermissus est in Caepionem ? Ut tu illa omnia odio, invidia, misericordia miscuisti ! Neque haec solum in defensione, sed etiam in Scauro ceterisque meis testibus, quorum testimonia non refellendo, sed ad eundem impetum populi
 25 confugiendo refutasti ; quae cum abs te modo commemorarentur, equidem nulla praecepta desiderabam ; ipsam tamen istam demonstrationem defensionum tuarum [abs te ipso commemoratam] doctrinam esse non mediocrem puto.'

'Atqui, si ita placet,' inquit [Antonius] 'trademus etiam, 30 quae nos sequi in dicendo quaeque maxime spectare

M = AEH 7 ipsa om. *L* causa om. *M* 8 dixi *M* 10
 quanta haesitatio om. *M* 11 ut tu γ (?) : Tu *M* : Tum *le* : ut tuo *L*
 13 dicere om. *M* 14 te om. *M* 25 commemorantur *M* 27
 demonstrationem . . . commemoratam om. *M* abs . . . commemorataui
seclusit Kayser 29 inquit Antonius om. *M* Antonius om. *L*

solemus ; docuit enim iam nos longa vita ususque rerum
 51 maximarum, ut quibus rebus animi hominum moverentur
 205 teneremus. Equidem primum considerare soleo, postuletne
 causa ; nam neque parvis in rebus adhibendae sunt hae
 dicendi faces neque ita animatis hominibus, ut nihil ad 5
 eorum mentis oratione flectendas proficere possimus, ne
 aut inrisione aut odio digni putemur, si aut tragoedias
 agamus in nugis aut convellere adoriamur ea, quae non
 206 possint commoveri. Iam quoniam haec fere maxime sunt
 in iudicum animis aut, quicumque illi erunt, apud quos 10
 agemus, oratione molienda, amor odium iracundia, invidia
 misericordia, spes laetitia, timor molestia : sentimus amorem
 conciliari, si id iure videamur, quod sit utile ipsis, apud
 quos agamus, defendere, aut si pro bonis viris aut certe pro
 eis, qui illis boni atque utiles sint, laborare, namque haec 15
 res amorem magis conciliat, illa virtutis defensio caritatem ;
 plusque proficit, si proponitur spes utilitatis futurae quam
 207 praeteriti benefici commemoratio. Enitendum est ut
 ostendas in ea re, quam defendas, aut dignitatem esse aut
 utilitatem, eumque, cui concilies hunc amorem, significes 20
 nihil ad utilitatem suam rettulisse ac nihil omnino fecisse
 causa sua ; invidetur enim commodis hominum ipsorum,
 208 studiis autem eorum ceteris commodandi favetur. Viden-
 dumque hoc loco est ne, quos ob benefacta diligere volumus,
 eorum laudem atque gloriam, cui maxime invideri solet, 25
 nimis efferre videamur ; atque eisdem his ex locis et in alios
 odium struere discemus et a nobis ac nostris demovere ;
 eademque haec genera sunt tractanda in iracundia vel
 excitanda vel sedanda ; nam si, quod ipsis, qui audiunt,

M = *AEH* 3 postulentne causam *M* 4 nam *om.* *M* 6
 possemus *M* 9 iam *Madvig*: Nam *codd.* 13 id iure *Lg.* 36 :
 id in re *M*: id velle *Lg.* 32 *vulg.*: id *L* videamur *Lg.* 32: vide-
 amus *M*: videre *L* 14 agamus *Friedrich*: agas *codd.* aut si
Bahr: si aut *codd.* 15 bonis *M* 16 defensi *M* 17 pro-
 ponitur *L*: ponetur *M* 19 inesse *L vulg.* 20 maiorem *M*
 23 cete . . modandi *M* (*cum spat. vac. H*)

perniciosum aut inutile sit, id factum augeas, odium creatur ;
 sin, quod aut in bonos viros aut in eos, quos minime quis-
 que debuerit, aut in rem publicam, tum excitatur, si non tam
 acerbum odium, tamen aut invidiae aut odi non dissimilis
 5 offensio ; item timor incutitur aut ex ipsorum periculis aut 209
 ex communibus : interior est ille proprius ; sed hic quoque
 communis ad eandem similitudinem est perducendus. Par 52
 atque una ratio est spei, laetitiae, molestiae ; sed haud sciam
 an acerrimus longe sit omnium motus invidiae nec minus
 10 virium opus sit in ea comprimenda quam in excitanda.
 Invident autem homines maxime paribus aut inferioribus,
 cum se relictos sentiunt, illos autem dolent evolasse ; sed
 etiam superioribus invidetur saepe vehementer et eo magis,
 si intolerantius se iactant et aequabilitatem communis iuris
 15 praestantia dignitatis aut fortunae suae transeunt ; quae si
 inflammanda sunt, maxime dicendum est non esse virtute
 parata, deinde etiam vitiis atque peccatis, tum, si erunt
 honestiora atque graviora, tamen non esse tanta illa merita,
 quantam insolentiam hominis quantumque fastidium ; ad 210
 20 sedandum autem, magno illa labore, magnis periculis esse
 parta nec ad suum commodum, sed ad aliorum esse conlata ;
eumque, si quam gloriam peperisse videatur, tamen etsi ea
 non sit iniqua merces periculi, tamen ea non delectari
 totamque abicere atque deponere ; omninoque perficiendum
 25 est, quoniam plerique sunt invidi maximeque hoc est com-
 mune vitium et perpetuum, invidetur autem praestanti
 florentique fortunae, ut haec opinio minuatur et illa ex-
 cellens opinione fortuna cum laboribus et miseriis permixta

M = AEH 4 invidia *L vulg.* 6 est ille proprius sed *om. M*
 (*xxxi litt. sp. vac. H*) 7 perducere (*viii litt. sp. vac. H*) *M* 9
 longe sit *H corr.* : non gessit *M* 12 cum . . . superioribus *om. M*
 13 invidentur *M* 17 parta *A vulg.* 18 tanti ulla *codd.* : *correxit*
Kayser 19 quanta insolentia *codd.* : *correxit Sorof* fas autem
 magno *M* (*xxvi litt. spat. vac. H*) 22 eumque si quam *Piderit* :
 quae suam *M* : quae si quam *Baiter* : seseque si quam *L* videatur
ML vulg. : videantur *Baiter* 26 pervagatum *L vulg.*

211 [esse] videatur. Iam misericordia movetur, si is, qui audit, adduci potest ut illa, quae de altero deplorentur, ad suas res revocet, quas aut tulerit acerbas aut timeat, ut intuens alium crebro ad se ipsum revertatur; et cum singuli casus humanarum miseriarum graviter accipiuntur, si dicuntur dolenter, 5 tum adflicta et prostrata virtus maxime luctuosa est.

Et ut illa altera pars orationis, quae probitatis commendatione boni viri debet speciem tueri, lenis, ut saepe iam dixi, atque summissa, sic haec, quae suscipitur ab oratore 53 ad commutandos animos atque omni ratione flectendos, 10
212 intenta ac vehemens esse debet. Sed est quaedam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum vehemens esse volumus, difficilis ad distinguendum similitudo; nam et ex illa lenitate, qua conciliamur eis, qui audiunt, ad hanc vim acerrimam, qua eosdem excitamus, influat oportet ali- 15 quid, et ex hac vi non numquam animi aliquid inflandum est illi lenitati; neque est ulla temperatior oratio quam illa, in qua asperitas contentionis oratoris ipsius humanitate conditur, remissio autem lenitatis quadam gravitate et conten- 213 tione firmatur. In utroque autem genere dicendi et illo, in 20 quo vis atque contentio quaeritur, et hoc, quod ad vitam et mores accommodatur, et principia tarda [sunt] et exitus item spissi et producti esse debent. Nam neque adsiliendum statim est ad genus illud orationis; abest enim totum a causa et homines prius ipsum illud, quod proprium sui iudici est, 25 audire desiderant; nec cum in eam rationem ingressus sis, 214 celeriter discedendum est; non enim, sicut argumentum, simul atque positum est, adripitur alterumque et tertium

M = AEH 1 esse om. *M* iam *L*: a *M*: at *Lambinus* 4
ita cum *L* casus humanarum *M*: rerum hum. *ε*: hum. miseriarum
L vulg. 7 et ut illa *L vulg.*: ut illa *M* commendationis *M* 12
alterum lene om. *M* 16 et ex hac *L vulg.*: ex hac *M* inflan-
dum *Gulielmius*: inflammandum *M*: influendum *L* 17 oratio om.
M 18 orationis *M* 20 In om. *M* 22 mortem *M*: morem *ε*
sunt del. *Pearce* item *Lambinus*: tamen *AmL*: om. *HE*: etiam
Madvig 23 ad silendum *M* 25 est audire *L*: et audiri *M*

poscitur, ita misericordiam aut invidiam aut iracundiam, simul atque intuleris, possis commovere : argumentum ratio ipsa confirmat idque, simul atque emissum est, adhaerescit ; illud autem genus orationis non cognitionem iudicis, sed
 5 magis perturbationem requirit, quam consequi nisi multa et varia et copiosa oratione et simili contentione actionis nemo potest ; qua re qui aut breviter aut summis dicunt, 215 docere iudicem possunt, commovere non possunt ; in quo sunt omnia.

10 Iam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partis facultatem ex eisdem suppeditari locis. Sed argumento resistendum est aut eis, quae comprobandi eius causa sumuntur, reprehendendis aut demonstrando, id, quod concludere illi velint, non effici ex propositis nec esse conse-
 15 quens, aut, si ita non refellas, adferendum est in contrariam partem, quod sit aut gravius aut aequae grave. Illa autem, 216 quae aut conciliationis causa leniter aut permotionis vehementer aguntur, contrariis commotionibus auferenda sunt, ut odio benevolentia, ut misericordia invidia tollatur.

20 Suavis autem est et vehementer saepe utilis iocus et facetiae ; quae, etiam si alia omnia tradi arte possunt, naturae sunt propria certe neque ullam artem desiderant : in quibus tu longe aliis mea sententia, Caesar, excellis ; quo magis mihi etiam aut testis esse potes nullam esse artem salis aut,
 25 si qua est, eam tu potissimum nos docere.' 'Ego vero,' 217 inquit 'omni de re facilius puto esse ab homine non inurbano, quam de ipsis facetiis disputari. Itaque cum quosdam Graecos inscriptos libros esse vidissem de ridi-

M = *AEH* 1 aut iracundiam *om. M* 2 rationis *M* : enim ratio *L* 3 idque *Sorof* : quae *codd.* : atque *Kayser* emissa *codd.* : *corr. Wytttenbach* 5 quam *ε* : *om. M* : quae *L* 6 copiosa et simili oratione *M* contentione actionis *codd.* : contentionis actione *Friedrich* 10 contraria parte *M* 18 auferenda *Lg.* 20 : efferenda *M* : inferenda *L* 19 ut *m. M* : et *m. L* 20 locus *M* 21 alio *M* 22 nulla esse arte *M* 25 tu nos pot. docebis *L vulg.* 26 puto posse facetius *L vulg.* 27 ipsis *L* : ipsius *M* disputare *Hγ* 28 de ridiculis *L* : perridiculis *M*

culis, non nullam in spem veneram posse me ex eis aliquid
discere; inveni autem ridicula et salsa multa Graecorum;
nam et Siculi in eo genere et Rhodii et Byzantii et praeter
ceteros Attici excellunt; sed qui eius rei rationem quandam
conati sunt artemque tradere, sic insulsi exstiterunt, ut nihil 5
218 aliud eorum nisi ipsa insulsitas rideatur; qua re mihi qui-
dem nullo modo videtur doctrina ista res posse tradi.
Etenim cum duo genera sint facetiarum, alterum aequabi-
liter in omni sermone fusum, alterum peracutum et breve,
illa a veteribus superior cavillatio, haec altera dicacitas no- 10
minata est. Leve nomen habet utraque res. Quippe; leve
219 enim est totum hoc risum movere. Verum tamen, ut dicis,
Antoni, multum in causis persaepe lepore et facetiis profici
vidi. Sed cum illo in genere perpetuae festivitatis ars non
desideretur (natura enim fingit homines et creat imitatores 15
et narratores facetos adiuvante et vultu et voce et ipso
genere sermonis) tum vero in hoc altero dicacitatis quid
habet ars loci, cum ante illud facete dictum emissum haerere
220 debeat, quam cogitari potuisse videatur? Quid enim hic
meus frater ab arte adiuvare potuit, cum a Philippo inter- 20
rogatus quid latraret, furem se videre respondit? Quid in
omni oratione Crassus vel apud centum viros contra Scae-
volam vel contra accusatorem Brutum, cum pro Cn. Plancio
diceret? Nam id, quod tu mihi tribuis, Antoni, Crasso est
omnium sententia concedendum; non enim fere quisquam 25
reperietur praeter hunc in utroque genere leporis excellens:
et illo, quod in perpetuitate sermonis, et hoc, quod in cele-
221 ritate atque dicto est. Nam haec perpetua contra Scaevolam
Curiana defensio tota redundavit hilaritate quadam et ioco;

M = *AEH* 5 artem . . . exstiterunt *om. M* 12 totum *om. M*
(xiv litt. sp. vac. *H*) rei summo vere *M* 14 illo in *m* : illo
*AE*¹γ 32 : in illo *HE*²*L* 16 et narratores *om. M* facetus *M* :
facetiarum *m* 23 Cn. Plancio diceret? Nam *om. M* (*xx fere litt.*
sp. vac. H) 26 praeter *om. M* 27 quod *e* : qui *codd.* quod
m : qui *codd.* 28 contra *E*²*L* : in *le* : *om. M* 29 quadam
. . . brevia *om. M*

dicta illa brevia non habuit; parcebat enim adversari digni-
tati, in quo ipse conservabat suam; quod est hominibus
facetis et dicacibus difficillimum, habere hominum rationem
et temporum et ea, quae occurrunt, cum salsissime dici
5 possunt, tenere; itaque non nulli ridiculi homines hoc
ipsum non insulse interpretantur; dicere enim aiunt En- 222
nium, flammam a sapiente facilius ore in ardente opprimi,
quam bona dicta teneat; haec scilicet bona dicta, quae salsa
sint; nam ea dicta appellantur proprio iam nomine. Sed 55
10 ut in Scaevola continuit ea Crassus atque in illo altero
genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, causam
illam disputationemque elusit, sic in Bruto, quem oderat et
quem dignum contumelia iudicabat, utroque genere pugna-
vit. Quam multa de balneis, quas nuper ille vendiderat, 223
15 quam multa de amisso patrimonio dixit! Atque illa
brevia, cum ille diceret se sine causa sudare, 'minime'
inquit 'modo enim existi de balneis.' Innumerabilia *alia*
fuerunt, sed non minus iucunda illa perpetua: cum enim
Brutus duo lectores excitasset et alteri de colonia Narbonensi
20 Crassi orationem legendam dedisset, alteri de lege Servilia,
et cum contraria inter sese de re publica capita contulisset,
noster hic facetissime tris patris Bruti de iure civili libellos
tribus legendos dedit. Ex libro primo: 'forte evenit ut in 224
Privernati essemus.' 'Brute, testificatur pater se tibi Privern-
25 natem fundum reliquisse.' Deinde ex libro secundo: 'in
Albano eramus ego et Marcus filius.' 'Sapiens videlicet
homo cum primis nostrae civitatis norat hunc gurgitem;
metuebat ne, cum is nihil haberet, nihil esse ei relictum
putaretur.' Tum ex libro tertio, in quo finem scribendi

M = *AEH* 2 est in *M* 4 occurrunt *A*¹ *vulg.*: occurrant *codd.*
6 enim aiunt (*xxxvi litt. sp. vac.*) pienti *H*: enim aut pienti *A*: enim
aut piente *E* enim aiunt *seclusit Bake* 12 elusit *Reid*: lusit
codd. 13 pugnabat *L* 16 minime mirum inquit *L vulg.* 17
huiusce modi *L*: *om. M* alia *Reid*: talia *Halm* 19 duos *mPO*²
21 contra *M* capita *om. M* contulissent *M* 24 essemus ego
et *M. filius Friedrich collata orat. pro Cluentio* § 144 28 nihil
haberet *om. M*

fecit—tot enim, ut audiui Scaevolam dicere, sunt veri Bruti libri—‘in Tiburti forte adsedimus ego et Marcus filius.’ ‘Ubi sunt hi fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis consignatos reliquit? Quod nisi puberem te, inquit, iam haberet, quartum librum composuisset et se 5
 225 etiam in balneis lotum cum filio scriptum reliquisset.’ Quis est igitur qui non fateatur hoc lepore atque his facetiis non minus refutatam esse Brutum quam illis tragoediis, quas egit idem, cum casu in eadem causa efferretur anus Iunia. Pro di immortales, quae fuit illa, quanta vis! quam inexspe- 10
 ctata! quam repentina! cum coniectis oculis, gestu omni ei imminenti, summa gravitate et celeritate verborum ‘Brute, quid sedes? Quid illam anum patri nuntiare vis tuo? Quid illis omnibus, quorum imagines duci vides? Quid maioribus tuis? Quid L. Bruto, qui hunc populum domi- 15
 natu regio liberavit? Quid te agere? Cui rei, cui gloriae, cui virtuti studere? Patrimonione augendo? At id non
 226 est nobilitatis. Sed fac esse, nihil superest; libidines totum dissipaverunt. An iuri civili? Est paternum. Sed dicet te, cum aedis venderes, ne in rutis quidem et caesis solium 20
 tibi paternum recepisse. An rei militari? Qui numquam castra videris! An eloquentiae? Quae neque est in te, et, quicquid est vocis ac linguae, omne in istum turpissimum calumniae quaestum contulisti! Tu lucem aspicere audes? Tu hos intueri? Tu in foro, [tu in urbe,] tu in civium esse 25
 conspectu? Tu illam mortuam, tu imagines ipsas non perhorrescis? Quibus non modo imitandis, sed ne collocandis

M = AEH 3 hi *AEm*: ii *H vulg.* 4 consignato *A* 5 si
M 6 lotum *vulg.*: locum *M*: locutum *L* 9 ferretur *M*: funere
 ferretur *L* 11 iectis *M* ei *Piderit*: et *M*: et *om.* *L*
 14 quid mai. *M*: quid *om.* *L* 19 iuri *vulg.*: iure *M*: in iure *L*
 20 rupiis . . . caesis *M*: ‘vix ullus liber notus est qui haec emendata
 scripta habent’ *Ellendt.* In altero quoque verbo multum turbantur *codd.*
dett. 21 recepisse *L*: reliquisse *M* militari *L vulg.*: militaris
M: militari? is *Friedrich* 22 neque *M*: nulla *L*: neque ulla
Klots 25 in foro tu in urbe tu *om.* *M* 27 ne collocandis
 quidem *L vulg.*: ne coniungendis *M*

quidem tibi locum ullum reliquisti.' Sed haec tragica atque
 divina; faceta autem et urbana innumerabilia vel ex una
 contione meministis; nec enim maior contentio umquam
 fuit nec apud populum gravior oratio quam huius contra
 5 conlegam in censura nuper neque lepore et festivitate con-
 ditior. Qua re tibi, Antoni, utrumque adsentior et multum
 facetias in dicendo prodesse saepe et eas arte nullo modo
 posse tradi: illud quidem admiror, te nobis in eo genere
 tribuisse tantum et non huius rei quoque palmam [ut cetera-
 10 rum] Crasso detulisse.' Tum Antonius 'ego vero ita fecis- 228
 sem,' inquit 'nisi interdum in hoc Crasso paulum inviderem;
 nam esse quamvis facetum atque salsum non nimis est per
 se ipsum invidendum; sed cum omnium sit venustissimus
 et urbanissimus, omnium gravissimum et severissimum et
 15 esse et videri, quod isti contigit uni, [id] mihi vix ferendum
 videbatur.' Hic cum adrisisset ipse Crassus, 'ac tamen,' 229
 inquit Antonius 'cum artem esse facetiarum, Iuli, [ullam]
 negares, aperuisti quiddam, quod praecipendum videretur:
 haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, tem-
 20 poris, ne quid iocus de gravitate decerperet; quod quidem
 in primis a Crasso observari solet. Sed hoc praeceptum
 praetermittendarum est facetiarum, cum eis nihil opus sit;
 nos autem quo modo utamur, cum opus sit, quaerimus, ut
 in adversarium et maxime, si eius stultitia poterit agitari;
 25 in testem stultum, cupidum, levem, si facile homines audi-
 turi videbuntur. Omnino probabiliora sunt, quae lacessiti 230
 dicimus quam quae priores, nam et ingeni celeritas maior
 est, quae apparet in respondendo, et humanitatis est respon-
 sio; videmur enim quieturi fuisse, nisi essemus lacessiti, ut
 30 in ipsa ista contione nihil fere dictum est ab hoc, quod

M = *AEH* 2 vel ex *Ellendt*: aut ex *M*: ex *L* *vulg.* 3 con-
 tentione *M*: maior contio *M*: contio maior *L*: contentio maior *codd.*
diff. 9 ut ceterarum *om.* *M* 11 paululum *L* 13 cum *L*
vulg.: quod *M* sis *L* *vulg.* 15 id *om.* *M* 17 quoniam *Mm*
 ullam *M*: Iuli *L* 20 locus *M* 22 praetermittendum *codd.*:
corr. ed. Lotteri 27 quam *L*: novam *M*

quidem facetius dictum videretur, quod non provocatus
 responderit; erat autem tanta in Domitio gravitas, tanta
 auctoritas, ut, quod esset ab eo obiectum, lepore magis
 57 levandum quam contentione frangendum videretur.' Tum
 231 Sulpicius 'quid igitur? Patiemur' inquit 'Caesarem, qui 5
 quamquam [M.] Crasso facetias concedit, tamen multo in eo
 studio magis ipse elaborat, non explicare nobis totum genus
 hoc iocandi quale sit et unde ducatur; praesertim cum
 tantam vim et utilitatem salis et urbanitatis esse fateatur?'
 'Quid, si' inquit Iulius 'adsentior Antonio dicenti nullam 10
 232 esse artem salis?' Hic cum Sulpicius reticuisset, 'quasi
 vero' inquit Crassus 'horum ipsorum, de quibus Antonius
 iam diu loquitur, ars ulla sit: observatio quaedam est, ut
 ipse dixit, earum rerum, quae in dicendo valent; quae si
 eloquentis facere posset, quis esset non eloquens? Quis 15
 enim haec non vel facile vel certe aliquo modo posset
 ediscere? Sed ego in his praeceptis hanc vim et hanc
 utilitatem esse arbitror, non ut ad reperiendum quod dica-
 mus, arte ducamur sed ut ea, quae natura, quae studio,
 quae exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus 20
 aut prava intellegamus, cum quo referenda sint didicerimus.
 233 Qua re, Caesar, ego quoque hoc a te peto, ut, si tibi videtur,
 disputes de hoc toto iocandi genere quid sentias, ne qua
 forte dicendi pars, quoniam ita voluistis, in hoc tali coetu
 atque in tam accurato sermone praeterita esse videatur.' 25
 'Ego vero,' inquit ille 'quoniam conlectam a conviva, Crasse,
 exigis, non committam ut, si defugerim, tibi causam aliquam
 recusandi dem. Quamquam soleo saepe mirari eorum impu-
 dentiam, qui agunt in scaena gestum inspectante Roscio;

M = *AEH* 4 elevandum *L* vulg. contione *L* 5
 patiemur *M*: patiemurne *H* *Lg.* 4 6 *M. om. L* 7 elaborat
rec. non nulli: laborat *codd.* 8 hoc ioc. quale *om. M* (*cum*
spatio vacuo duorum fere versuum) 13 quaedam est *L*: quaedam *M*
 15 possit *M* 17 his pr. *codd.*: iis pr. *H* 20 confidamus aut
 prava *om. M* (*xiii H, ix A, litt. sp. vac.*): confisi *E* 29 spectante
L vulg.

quis enim sese commovere potest, cuius ille vitia non videat? Sic ego nunc, Crasso audiente, primum loquar de facetiis et docebo sus, ut aiunt, oratorem eum, quem cum Catulus nuper audisset, faenum alios aiebat esse oportere.' Tum 234
 5 ille 'iocabatur' inquit 'Catulus, praesertim cum ita dicat ipse, ut ambrosia alendus esse videatur. Verum te, Caesar, audiamus, ut Antoni reliqua videamus.' Et Antonius 'perpauca quidem mihi restant,' inquit 'sed tamen defessus iam labore atque itinere disputationis meae requiescam in Cae-
 10 saris sermone quasi in aliquo peropportuno deversorio.' 'Atqui' inquit Iulius 'non nimis liberale hospitium meum 58
 dices; nam te in viam, simul ac perpaulum gustaris, extrudam et eiciam.'

Ac ne diutius vos demorer, de omni isto genere quid 235
 15 sentiam perbreuiter exponam. De risu quinque sunt, quae quaerantur: unum, quid sit; alterum, unde sit; tertium, sitne oratoris risum velle movere; quartum, quatenus; quintum, quae sint genera ridiculi. Atque illud primum, quid sit ipse risus, quo pacto concitetur, ubi sit, quo modo
 20 existat atque ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, et quo modo simul latera, os, venas, oculos, vultum occupet, viderit Democritus; neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet, et, si pertineret, nescire me tamen id non puderet, quod ne illi quidem scirent, qui pollicerentur.
 25 Locus autem et regio quasi ridiculi—nam id proxime quae- 236
 ritur—turpitudine et deformitate quadam continetur; haec enim ridentur vel sola vel maxime, quae notant et designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, ut ad illud tertium veniam, est plane oratoris movere risum; vel quod
 30 ipsa hilaritas benevolentiam conciliat ei, per quem excitata

M = AEH 3 suis *M*: si vis *M*: usus *O* 4 faenum *om.* *M*
 (*xxv fere litt. sp. vac. AH*) se *HE*: es (*sub lin.*) se *A* post
 oportere *AE* deficiunt. *Illum altera manus vetus supplevit* 7 ad
 Antoni reliqua redeamus *L vulg.* 12 perpaululum *L vulg.* 17
 velle risum *HL*: velle *secl. Friedrich* 20 teneamus et *M* 22
 sermo hic *M* 28 aliud t. *vulg.*

est; vel quod admirantur omnes acumen uno saepe in
 verbo positum maxime respondentis, non numquam etiam
 lacescentis; vel quod frangit adversarium, quod impedit,
 quod elevat, quod deterret, quod refutat; vel quod ipsum
 oratorem politum esse hominem significat, quod eruditum, 5
 quod urbanum, maxime quod tristitiam ac severitatem
 mitigat et relaxat odiosasque res saepe, quas argumentis
 237 dilui non facile est, ioco risuque dissolvit. Quatenus autem
 sint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter videndum
 est, quod in quarto loco quaerendi posueramus. Nam 10
 nec insignis improbitas et scelere iuncta nec rursus miseria
 insignis agitata ridetur: facinerosos [enim] maiore quadam
 vi quam ridiculi vulnerari volunt; miseros inludi nolunt, nisi
 se forte iactant; parcendum autem maxime est caritati
 59 hominum, ne temere in eos dicas, qui diliguntur. Haec 15
 238 igitur adhibenda est primum in iocando moderatio; itaque
 ea facillime luduntur, quae neque odio magno neque miseri-
 cordia maxima digna sunt; quam ob rem materies omnis
 ridiculorum est in eis vitiis, quae sunt in vita hominum
 neque carorum neque calamitosorum neque eorum, qui ob 20
 facinus ad supplicium rapiendi videntur; eaque belle agitata
 239 ridentur. Est etiam deformitatis et corporis vitiorum satis
 bella materies ad iocandum; sed quaerimus idem, quod in
 ceteris rebus maxime quaerendum est, quatenus; in quo
 non modo illud praecipitur, ne quid insulse, sed etiam, si 25
 quid perridicule possis, vitandum est oratori utrumque,
 ne aut scurrilis iocus sit aut mimicus. Quae cuius modi
 sint facilius iam intellegemus, cum ad ipsa ridiculorum
 genera venerimus.

M = *HA*² 4 delevat *M* 6 maximeque *L* *vulg.* 10 id
 quod *L* *vulg.* 12 enim *om. M* 13 miseros inludi nolunt *om. M*
 14 autem est maxime *Aε*: enim max. est *m* 17 facillime . . .
 magno neque *om. M* 21 agitata ridentur *L* *vulg.*: agitari videntur
M: eaque . . . ridentur *seclusit Friedrich* 22 Est *om. M* 25
 modo *ε*: *om. codd.* quid *om. M*: quis *P*¹ 27 cuiusque *L*

Duo sunt enim genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dicto : re, si quando quid tamquam aliqua 240 fabella narratur, ut olim tu, Crasse, in Memmium, comedisse eum lacertum Lari, cum esset cum eo Tarracinae de 5 amicu rixatus : salsa, ac tamen a te ipso ficta [tota] narratio ; addidisti clausulam : tota Tarracina tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse litteras L.L.L.M.M. ; cum quaereres id quid esset, senem tibi quendam oppidanum dixisse : ‘lacerat lacertum Lari mordax Memmius.’ Perspicitis 241 10 genus hoc quam sit facetum, quam elegans, quam oratorium, sive habeas vere quod narrare possis, quod tamen est mendaciunculis aspergendum, sive fingas. Est autem huius generis virtus, ut ita facta demonstras, ut mores eius, de quo narres, ut sermo, ut vultus omnes exprimantur, ut 15 eis, qui audiunt, tum geri illa fierique videantur. In re est 242 item ridiculum, quod ex quadam depravata imitatione sumi solet, ut idem Crassus : ‘per tuam nobilitatem, per vestram familiam !’ Quid aliud fuit, in quo contio rideret, nisi illa vultus et vocis imitatio ? ‘Per tuas statuas !’ vero 20 cum dixit et extento brachio paulum etiam de gestu addidit, vehementius risimus. Ex hoc genere est illa Rosciana imitatio senis :

‘tibi ego, Antipho, has sero, inquit ; seniumst, quom audio.’

Atqui ita est totum hoc ipso genere ridiculum, ut cautis- 25 sime tractandum sit ; mimorum est enim et ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscenitas. Orator surripiat oportet imitationem, ut is, qui audiet, cogitet plura quam videat ; praestet idem ingenuitatem et ruborem suum verborum turpitudine et rerum obscenitate vitanda. Ergo 60 243

M = *HA*² 2 aliquae fabellae narrantur *M* 5 tota om. *M*
 7 litteras duo *M* : l. duas *m* : tria l. l. l. duo m. m. *L* : LLLMM
Schüts quereremus *M* 8 oppidanum om. *M* (*viii* litt.
sp. vac. HA) 11 vere om. *M* (sive *A*) tandem *HA*
 12 fingere *M* (finger *xx* litt. *sp. vac. H*) 21 addi . . . Ex *HA*
 (*xx* litt. *sp. vac.*) : addidit ex *m* 24 atqui *Fleckeisen* : atque *codd.*
 toto *M* 26 aestimatio *M*

haec duo genera sunt eius ridiculi, quod in re positum est, quae sunt propria perpetuarum facetiarum, in quibus describuntur hominum mores et ita effinguntur, ut aut re narrata aliqua quales sint intellegantur aut imitatione breviter iniecta in aliquo insigni ad inridendum vitio repe- 5
 244 riantur. In dicto autem ridiculum est id, quod verbi aut sententiae quodam acumine movetur; sed ut in illo superiore genere vel narrationis vel imitationis vitanda est mimorum et ethologorum similitudo, sic in hoc scurrilis oratori dicacitas magno opere fugienda est. Qui igitur distingue- 10
 mus a Crasso, a Catulo, a ceteris familiarem vestrum Granium aut Vargulam amicum meum? Non me hercule in mentem mihi quidem venit: sunt enim dicaces; Granio quidem nemo dicacior. Hoc, opinor, primum, ne, quotienscumque potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere. 15
 245 Pusillus testis processit. 'Licet' inquit 'rogare?' Philippus. Tum quaesitor properans 'modo breviter.' Hic ille 'non accusabis: perpusillum rogabo.' Ridicule. Sed sedebat iudex L. Aurifex brevior ipse quam testis etiam: omnis est risus in iudicem conversus; visum est totum scurrile 20
 ridiculum. Ergo haec, quae cadere possunt in quos nolis, 246
 quamvis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia; ut iste, qui se vult dicacem et me hercule est, Appius, sed non numquam in hoc vitium scurrile delabitur. 'Cenabo' inquit 'apud te,' huic lusco familiari meo, C. Sextio; 'uni 25
 enim locum esse video.' Est hoc scurrile, et quod sine causa lacesivit et tamen id dixit, quod in omnis luscis conveniret; ea, quia meditata putantur esse, minus ridentur: illud egregium Sexti et ex tempore 'manus lava' 247
 inquit 'et cena.' Temporis igitur ratio et ipsius dicacitatis 30

*M = HA*² 5 irrid . . . re . . . om. *M* (sp. vac.) 8 vitandae
 et *M* 16 processit om. *M* 18 rogabo om. *H* cum hiatu 19
 etiam quam ipse testis *L* 21 ridiculum *M*: iudicium *L* post
 possunt deficit *A* cum suis *M = H* 26 Est om. *H* quod *H*:
 et quod *L*: quidem *le*: quidem et quod *e* 27 id dixit vulg.: ui
 dixit *H*: indixit *le*: dixit *Le*: uni dixit *Friedrich*

moderatio et temperantia et raritas dictorum distinguunt oratorem a scurra, et quod nos cum causa dicimus, non ut ridiculi videamur, sed ut proficiamus aliquid, illi totum diem et sine causa. Quid enim est Vargula adsecutus, cum
 5 eum candidatus A. Sempronius cum M. fratre suo complexus esset 'puer, abige muscas'? Risum quaesivit, qui est mea sententia vel tenuissimus ingeni fructus. Tempus igitur dicendi prudentia et gravitate moderabimur; quarum utinam artem aliquam haberemus! Sed domina natura est.
 10 Nunc exponamus genera ipsa summatim, quae risum maxime moveant. Haec igitur sit prima partitio, quod facete dicatur, id alias in re habere, alias in verbo facetias; maxime autem homines delectari, si quando risus coniuncte re verboque moveatur. Sed hoc mementote, quoscumque
 15 locos attingam, unde ridicula ducantur, ex eisdem locis fere etiam gravis sententias posse duci: tantum interest, quod gravitas honestis in rebus severisque, iocus in turpiculis et quasi deformibus ponitur, velut eisdem verbis et laudare frugi servum possimus et, si est nequam, iocari. Ridiculum
 20 est illud Neronianum vetus in furaci servo: solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum nec occlusum, quod idem in bono servo dici solet. Sed hoc eisdem verbis; ex eisdem
 [autem] locis [nascuntur] omnia. Nam quod Sp. Carvilio graviter claudicanti ex vulnere ob rem publicam accepto et
 25 ob eam causam verecundanti in publicum prodire mater dixit 'quin prodis, mi Spuri? quotienscumque gradum facies, totiens tibi tuarum virtutum veniat in mentem,' praeclarum et grave est: quod Calvino Glaucia claudicanti 'ubi est vetus illud: num claudicat? at hic clodicat!' hoc ridiculum est; et utrumque ex eo, quod in claudicatione animad-

61
248

249

M = H 1 distinguet *Lε* 7 est *Lε*: esset *M*: est ex *Friedrich*
 15 vocantur *Hm* 17 severisque *Friedrich*: severe *codd.* 19
 possumus *ε vulg.* 23 autem *om. m* nascuntur *om. H* 24
 cavillanti *Hm* 26 prodim: ut q. *H*: prodimus q. *m*: prodis mi
 Spuri ut q. *L*: prodi, mi Spuri, q. *Friedrich* 27 facias *Lε* veniet
L vulg. 28 Glaucia *om. Hm* 29 at hic clodicat *om. Hm*

verbum et ex eo, ut a Catulo in Philippum, in eum ipsum
 256 aliquid, qui lacessivit, infligitur. Sed cum plura sint am-
 bigui genera, de quibus est doctrina quaedam subtilior,
 attendere et aucupari verba oportebit; in quo, ut ea, quae
 sint frigidiora, vitemus,—est enim cavendum, ne arcessitum 5
 dictum putetur—permulta tamen acute dicemus. Alterum
 genus est, quod habet parvam verbi immutationem, quod in
 littera positum Graeci vocant *παρονομασίαν*, ut ‘Nobiliorem
 mobiliorem’ Cato; aut, ut idem, cum cuidam dixisset
 ‘eamus deambulatum’ et ille ‘quid opus fuit de?’ ‘Immo 10
 vero’ inquit ‘quid opus fuit te?’ Aut eiusdem responsio
 257 illa ‘si tu et adversus et aversus impudicus es.’ Etiam
 interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum
 convertas, quam ob rem ita quis vocetur; ut ego nuper
 Nummium divisorem, ut Neoptolemum ad Troiam, sic 15
 64 illum in campo Martio nomen invenisse; atque haec omnia
 verbo continentur. Saepe etiam versus facete interponitur,
 vel ut est vel paululum immutatus, aut aliqua pars versus,
 ut Stati a Scauro stomachante; ex quo sunt non nulli, qui
 tuam legem de civitate natam, Crasse, dicant: 20

st, tacete, quid hoc clamoris? Quibus nec mater nec pater,
 tanta confidentia? Auferte istam enim superbiam.

Nam in Caelio sane etiam ad causam utile fuit tuum illud,
 Antoni, cum ille a se pecuniam profectam diceret testis et
 haberet filium delicatiorem, abeunte iam illo, 25

sentin senem esse tactum triginta minis?

258 In hoc genus coniciuntur etiam proverbia, ut illud Scipionis,

M = H 6 acuta *Hm*² 7 parum *Hm* imitationem
Hm 8 *παρον. om. codd. habet Lg. 81* 9 mob. *om. Hm* ut
 idem *L (miro modo turbantur codices)* cuidam *rec. : quidem m*
 10 quid *Le : qui Hm ('idem quod cui' Friedrich)* 11 inquit *om. Hme :*
 quicquid *Hm* sponsio *Hm* 12 et aversus *om. Hm* 18 immu-
 tatus *H : imitatus m* 19 Stati a *Baks* satius *codd. : Staius ε :*
 21 *t. add. : si L vulg. : sed P²e : om. Hm* 22 confid. estis
codd. : corr. Schüts auferte *ε : aufert codd.* enim *om. Hme*
 25 iam etate *H : om. L : iam elate Friedrich* 26 sentiri *Hm*

cum Asellus omnis se provincias stipendia merentem per-
 grasse gloriaretur: 'agas asellum' et cetera; qua re ea quo-
 que, quoniam mutatis verbis non possunt retinere eandem
 venustatem, non in re, sed in verbis posita ducantur. Est 259
 5 etiam in verbo positum non insulsum genus ex eo, cum
 ad verbum, non ad sententiam rem accipere videare; ex
 quo uno genere totus est Tutor, mimus vetus, oppido
 ridiculus. Sed ab eo a mimis; tantum genus huius ridiculi
 insigni aliqua et nota re notari volo; est autem ex hoc
 10 genere illud, quod tu, Crasse, nuper ei, qui te rogasset, num
 tibi molestus esset futurus, si ad te bene ante lucem venisset,
 'tu vero' inquisti 'molestus non eris.' 'Iubebis igitur te'
 inquit 'suscitari?' Et tu 'certe negaram te molestum
 futurum.' Ex eodem hoc vetus illud est, quod aiunt Malu- 260
 15 ginensem illum [M.] Scipionem, cum ex centuria sua re-
 nuntiaret Acidinum consulem praecoque dixisset 'dic de
 L. Manlio': 'virum bonum' inquit 'egregiumque civem
 esse arbitror.' Ridicule etiam illud L. [Porcius] Nasica
 censori Catoni; cum ille 'ex tui animi sententia tu uxorem
 20 habes?' 'Non hercule' inquit 'ex mei animi sententia.'
 Haec aut frigida sunt aut tum salsa, cum aliud est exspe-
 ctatum. Natura enim nos, ut ante dixi, noster delectat error;
 ex quo, cum quasi decepti sumus expectatione, ridemus. 65
 In verbis etiam illa sunt, quae aut ex immutata oratione 261
 25 ducuntur aut ex unius verbi translatione aut ex inversione
 verborum. Ex immutatione, ut olim Rusca cum legem
 ferret annalem, dissuasor M. Servilius 'dic mihi,' inquit
 'M. Pinari, num, si contra te dixero, mihi male dicturus es,
 ut ceteris fecisti?' 'Ut sementem feceris, ita metes' inquit.
 30 Ex translatione autem, ut, cum Scipio ille maior Corinthiis 262
 statuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum essent impera-

M = H 4 dicuntur *Hm* 13 negaras *L* 15 *M. sustulit*
Ellendt 17 -que *om. Hm* 18 esse *om. Hm* *L. porcium*
Hm: *L. portius* *Le*: *L. scripsit Ellendt*

torum, turmalis dixit displicere. Invertuntur autem verba, ut, Crassus apud M. Perpernam iudicem pro Aculeone cum diceret, aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Aelius Lamia, deformis, ut nostis; qui cum interpellaret odiose, 'audiamus' inquit 'pulchellum puerum' Crassus; cum 5 esset arrisum, 'non potui mihi' inquit Lamia 'formam ipse fingere, ingenium potui'; tum hic 'audiamus' inquit 'disertum': multo etiam arrisum est vehementius. Sunt etiam illa venusta ut in gravibus sententiis, sic in facetiis— dixi enim dudum rationem aliam esse ioci, aliam severitatis, 10 263 gravium autem et iocorum unam esse materiam—ornant igitur in primis orationem verba relata contrarie, quod idem genus saepe est etiam facetum, ut Servius ille Galba cum iudices L. Scribonio tribuno plebis ferret familiaris suos et dixisset Libo 'quando tandem, Galba, de triclinio tuo 15 exhibis?' 'cum tu' inquit 'de cubiculo alieno.' A quo genere ne illud quidem plurimum distat, quod Glaucia Metello 'villam in Tiburti habes, cortem in Palatio.'

66 264 Ac verborum quidem genera, quae essent faceta, dixisse me puto; rerum plura sunt, eaque magis, ut dixi ante, ridentur; in quibus est narratio, res sane difficilis; exprimenda enim sunt et ponenda ante oculos ea, quae videantur et veri similia, quod est proprium narrationis, et quae sint, quod ridiculi proprium est, subturpia; cuius exemplum, ut brevissimum, sit sane illud, quod ante posui, Crassi de 25 Memmio. Et ad hoc genus ascribamus etiam narrationes 265 apologorum. Trahitur etiam aliquid ex historia, ut, cum Sex. Titius se Cassandram esse diceret, 'multos' inquit Antonius 'possum tuos Aiaces Oileos nominare.' Est etiam ex

M = H 1 tū malis erat *m* 2 Perpernam 'susto mendo'
 (Ell.) *codd.* 3 Heluius *codd.* 6 mihi *om.* *M* 10 rationem
Schüts: materiam *codd.* 11 gravium *recc.*: generum *Hm* materiam
Schüts: rationem *codd.* 13 Galba *om.* *Hm* 18 cortem *Lg.*
 36: cohortem *recc.* (? *H*) 19 quae *vulg.*: quam *HI* 25 sane . . .
 an- *om H* (cum lacuna) *m* de Memmio *om.* *m* 27 Sextius *Hm*

similitudine, quae aut conlationem habet aut tamquam imaginem : conlationem, ut ille Gallus olim testis in Pisonem, cum innumerabilem Magio praefecto pecuniam dixisset datam idque Scaurus tenuitate Magi redargueret, ‘errás,’
 5 inquit ‘Scaure ; ego enim Magium non conservasse dico, sed tamquam nudus nuces legeret, in ventre abstulisse’ ; ut illud M. Cicero senex, huius viri optimi, nostri familiaris, pater, ‘nostros homines similis esse Syrorum venalium : ut quisque optime Graece sciret, ita esse nequissimum.’ Valde 266
 10 autem ridentur etiam imagines, quae fere in deformitatem aut in aliquod vitium corporis ducuntur cum similitudine turpioris : ut meum illud in Helvium Manciam ‘iam ostendam cuius modi sis,’ cum ille ‘ostende, quaeso’ ; demonstravi digito pictum Gallum in Mariano scuto Cimbrico sub
 15 Novis distortum, eiecta lingua, buccis fluentibus ; risus est commotus ; nihil tam Manciae simile visum est ; ut cum Tito Pinario mentum in dicendo intorquenti : ‘tum ut diceret, si quid vellet, si nucem fregisset.’ Etiam illa, quae 267
 minuendi aut augendi causa ad incredibilem admirationem
 20 efferuntur ; velut tu, Crasse, in contione : ‘ita sibi ipsum magnum videri Memmium, ut in forum descendens caput ad fornicem Fabianum demitteret’ ; ex quo genere etiam illud est, quod Scipio apud Numantiam, cum stomacharetur cum C. Metello, dixisse dicitur : ‘si quantum pareret mater
 25 eius, asinum fuisse parituram.’ Arguta etiam significatio est, 268
 cum parva re et saepe verbo res obscura et latens inlustratur ; ut, cum C. Fabricio P. Cornelius, homo, ut existimabatur, avarus et furax, sed egregie fortis et bonus imperator, gratias ageret, quod se homo inimicus consulem fecisset, bello
 30 praesertim magno et gravi ‘nihil est, quod mihi gratias

M = H 2 collationis est *Friedrich* Gallius *Friedrich* 8 venalium ut quisque *om.* *Hm* 10 imagines *del. Bake* 11 dicuntur
Hm Bake 12 iam *om.* *Hm* 17 tertio paupario *Hm* : tertio
 penario *L* : tertii p. *Pearce* : *corr. Ursinus* incidendo *Hm* tum
om. Hm 21 discedens *L rec.* 22 Fabii *L* : Fabi € 29
 homo *om. Hm*

agas,' inquit 'si malui compilari quam venire'; ut Asello Africanus obicienti lustrum illud infelix, 'noli' inquit 'mirari; is enim, qui te ex aerariis exemit, lustrum condidit et taurum immolavit.' [Tacita suspicio est, ut religione civitatem obstrinxisse videatur Mummius, quod Asellum 5 ignominia levarit.]

67
269 Urbana etiam dissimulatio est, cum alia dicuntur ac sentias, non illo genere, de quo ante dixi, cum contraria dicas, ut Lamiae Crassus, sed cum toto genere orationis severe ludas, cum aliter sentias ac loquare; ut noster Scaevola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repensum, roganti, ut se in Asiam praefectum duceret 'quid tibi vis,' inquit 'insane? tanta malorum est multitudo civium, ut tibi ego hoc confirmem, si Romae manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse ven- 15 270 turum.' In hoc genere Fannius in annalibus suis Africanum hunc Aemilianum dicit fuisse *egregium* et Graeco eum verbo appellat *εἴρωνα*; sed, uti ei ferunt, qui melius haec norunt, Socratem opinor in hac ironia dissimulantiaque longe lepore et humanitate omnibus praestitisse. Genus 20 est perelegans et cum gravitate salsum cumque oratoriis 271 dictionibus tum urbanis sermonibus accommodatum. Et hercule omnia haec, quae a me de facetiis disputantur, non maiora forensium actionum quam omnium sermonum condimenta sunt. Nam sicut quod apud Catonem est—qui 25 multa rettulit, ex quibus a me exempli causa non nulla ponuntur—per mihi scitum videtur, C. Publicium solitum dicere 'P. Mummius cuiusvis temporis hominem esse,' sic profecto se res habet, nullum ut sit vitae tempus, in quo

M = H 4 *tacita . . . levarit* *secl. Ernesti* 17 fuisse *egregium* *Piderit*: fuisse *codd.*: multum fuisse *Ellendt*: floruisse *Bake*: aluisse *Jacobs*: fuisse *facetum* *Sorof* 18 verbo . . . -na *H*: verbo sed *le* 19 *ironiam* *L*: *irona* *ε* 21 *oratoris* *H*: *oratoribus* *M* 28 *Marium* *Hm*: *Nummium* *ε*: *Mummius* *rec.* cuiusvis *Lambinus*: quidvis *H rec.*: quod vis *m*: cuiusvis *vulg.* temporis *H*: temporibus *l*: tempori *Le*

non deceat leporem humanitatemque versari. Sed redeo 272
 ad cetera. Est huic finitimum dissimulationi, cum honesto
 verbo vitiosa res appellatur; ut cum Africanus censor tribu
 movebat eum centurionem, qui in Pauli pugna non ad-
 5 fuerat, cum ille se custodiae causa diceret in castris reman-
 sisse quaereretque, cur ab eo notaretur, 'non amo' inquit
 'nimium diligentis.' Acutum etiam illud est, cum ex al- 273
 terius oratione aliud excipias atque ille vult; ut Salinatori
 Maximus, cum Tarento amisso arcem tamen Livius re-
 10 tinuisset multaue ex ea proelia praeclara fecisset, cum
 aliquot post annis Maximus id oppidum recepisset rogaret-
 que eum Salinator, ut meminisset opera sua se Tarentum
 recepisse, 'quidni' inquit 'meminerim? Numquam enim
 recepissem, nisi tu perdidisses.' Sunt etiam illa subabsurda, 274
 15 sed eo ipso nomine saepe ridicula, non solum mimis perap-
 posita, sed etiam quodam modo nobis:

homo fatuus,
 postquam rem habere coepit, est emortuus.

Et

20 quid est tibi ista mulier? Uxor. Similis me dius fidius.

Et

quamdiu ad aquas fuit, numquam est emortuus.

Genus hoc levius et, ut dixi, mimicum, sed habet non num- 68
 quam aliquid etiam apud nos loci, ut vel non stultus quasi
 25 stulte cum sale dicat aliquid: ut tibi, Antoni, Mancina, cum
 audisset te censorem a M. Duronio de ambitu postulatam,
 'aliquando' inquit 'tibi tuum negotium agere licebit.' Valde 275
 haec ridentur et hercule omnia, quae a prudentibus [quasi]
 per simulationem [non intellegendi] subabsurde salseque
 30 dicuntur. Ex quo genere est etiam non videri intellegere

M = H 9 illius *Hm*: Livius Iulius *Le*: ille eius *Friedrich* 11
 annos *L* 14 cepissem *Hm* 18 mortuus *codd.*: *corr. Turnebus*
 (*item in v. 22*) 19 et *add. Lambinus* 25 stulte *om. Hm* Mancii
vulg.: minima *Hm* 28 haec (*xiv litt. sp. vac.*) tur et *H* 29 per
 sim. n. intell. *secl. Friedrich*: non int. *secl. Ernesti* dissimuiationem *Le*

quod intellegas, ut Pontidius 'qualem existimas, qui in
 adulterio deprehenditur?' 'tardum!' ut ego, qui in dilectu
 Metello, cum excusationem oculorum a me non acciperet
 276 et dixisset 'tu igitur nihil vides?' 'ego vero' inquam
 'a porta Esquilina video villam tuam;' ut illud Nasicae, 5
 qui cum ad poetam Ennium venisset eique ab ostio quae-
 renti Ennium ancilla dixisset domi non esse, Nasica sensit
 illam domini iussu dixisse et illum intus esse; paucis post
 diebus cum ad Nasicam venisset Ennius et eum ad ianuam
 quaereret, exclamat Nasica domi non esse, tum Ennius 10
 'quid? ego non cognosco vocem' inquit 'tuam?' Hic
 Nasica 'homo es impudens: ego cum te quaererem ancillae
 tuae credidi te domi non esse, tu mihi non credis ipsi?'
 277 Est bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit inridetur in eo
 ipso genere, quo dixit; ut, cum Q. Opimius consularis, 15
 qui adolescentulus male audisset, festivo homini Egilio, qui
 videretur mollior nec esset, dixisset 'quid tu, Egilia mea?
 quando ad me venis cum tua colu et lana?' 'Non pol'
 inquit 'audeo, nam me ad famosas vetuit mater accedere.'
 69 Salsa sunt etiam, quae habent suspicionem ridiculi abscon- 20
 278 ditam, quo in genere est Siculi illud, cui cum familiaris qui-
 dam quereretur quod diceret uxorem suam suspendisse se
 de ficu, 'amabo te,' inquit 'da mihi ex ista arbore quos
 seram surculos.' In eodem genere est, quod Catulus dixit
 cuidam oratori malo: qui cum in epilogo misericordiam se 25
 movisse putaret, postquam adsedit, rogavit hunc videreturne
 misericordiam movisse, 'ac magnam quidem,' inquit 'nemi-
 nem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseri-
 279 cordia digna visa sit.' Me tamen hercule etiam illa valde
 movent stomachosa et quasi submorosa ridicula, non cum 30

M = H 9 a ianua *L vulg.* 10 se domi *Le: se om. H (cum lacuna)* 11 quid *L: inquit M: ei quid Friedrich* 15 quod *codd.: corr. Manutius* 16 Aegilio *voluit Panofka* 18 tuo *Hm colu Le Non.: colo H* 23 ista *Le: ea Hm: illa Quintil. vi. 3. 88* 28 miseranda visa *L vulg.* 29 me quidem *Le vulg.* 30 non cum *Le vulg. ('sic omnes codd.' Ellendt): nam cum Friedrich*

a moroso dicuntur; tum enim non sal, sed natura ridetur; in quo, ut mihi videtur, persalsum illud est apud Novium:

‘quid ploras, pater?’

‘Mirum ni cantem: condemnatus sum.’

- 5 Huic generi quasi contrarium est ridiculi genus patientis ac
lenti, ut, cum Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat,
cum ille diceret ‘cave,’ rogavit ‘num quid aliud ferret
praeter arcam.’ Est etiam stultitiae salsa reprehensio, ut 280
ille Siculus, cui praetor Scipio patronum causae dabat
10 hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum,
‘quaeso,’ inquit ‘praetor, adversario meo da istum patronum,
deinde mihi neminem dederis.’ Movent illa etiam, quae
coniectura explanantur longe aliter atque sunt, sed acute at-
que concinne; ut, cum Scaurus accusaret Rutilium ambitus,
15 cum ipse consul esset factus, ille repulsam tulisset, et in eius
tabulis ostenderet litteras A. F. P. R. idque diceret esse,
actum fide P. Rutili; Rutilius autem, ante factum, post
relatum; C. Canius, eques Romanus, cum Rufo adesset,
exclamat, neutrum illis litteris declarari: ‘quid ergo?’
20 inquit Scaurus; ‘Aemilius fecit, plectitur Rutilius.’

- Ridentur etiam discrepantia: ‘quid huic abest nisi res et 70
virtus?’ Bella etiam est familiaris reprehensio quasi errantis; 281
ut cum obiurgavit Albium Granium quod, cum eius tabulis
quiddam ab Albucio probatum videretur, et valde absoluto
25 Scaevola gauderet neque intellegeret contra suas tabulas
esse iudicatum. Huic similis est etiam admonitio in con- 282
silio dando familiaris, ut, cum patrono malo, cum vocem in
dicendo obtudisset, suadebat Granium, ut mulsum frigidum
biberet, simul ac domum redisset, ‘perdam’ inquit ‘vocem,

M = H 1 dicuntur *Le vulg.*: dicantur *M* enim *codd.*: eius
Friedrich 2 salse *Hm* 4 mirum *om. Hm* 6 arcam (*cum lacuna*)
om. Hm 12 Risum movent *Muther* 14 accusaretur ut illum *Hm*
15 tulisset *om. Hm* 16 A. ad p̄torē eique *Hm* 21 Ridentur
Le vulg.: ridetur *M* huic *et Quintil.* vi. 3. 84: hinc *Hm*: hic *L*
23 Albucium *H*: Albius *Le* Granium *Lg. omnes* eius *Le*: ex
iis *H*: ex his *le* 24 ab *om. Hm* et *om. Hm*

- 283 si id fecero': 'melius est' inquit 'quam reum.' Bellum etiam est, cum quid cuique sit consentaneum dicitur; ut, cum Scaurus non nullam haberet invidiam ex eo, quod Phrygionis Pompei, locupletis hominis, bona sine testamento possederat, sederetque advocatus reo Bestiae, cum 5 funus quoddam duceretur, accusator C. Memmius 'vide,' inquit 'Scaure, mortuus rapitur, si potes esse possessor.'
- 284 Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quam quod est praeter expectationem, cuius innumerabilia sunt exempla, vel Appi maioris illius, qui in senatu, cum ageretur de agris 10 publicis et de lege Thoria et peteretur Lucullus ab eis, qui a pecore eius depasci agros publicos dicerent, 'non est' inquit 'Luculli pecus illud; erratis';—defendere Lucillum videbatur—'ego liberum puto esse: qua libet pascitur.'
- 285 Placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui Ti. Gracchum 15 perculit: cum ei M. Flaccus multis probris obiectis P. Mucium iudicem tulisset; 'eiero,' inquit 'iniquus est'; cum esset admurmuratum, 'ah,' inquit 'P. C., non ego mihi illum iniquum eiero, verum omnibus.' Ab hoc vero Crasso nihil facetius: cum laesisset testis Silus Pisonem, quod se in eum 20 audisse dixisset, 'potest fieri,' inquit 'Sile, ut is, unde te audisse dicis, iratus dixerit.' Adnuvit Silus. 'Potest etiam, ut tu non recte intellexeris.' Id quoque toto capite adnuvit, ut se Crasso daret. 'Potest etiam fieri,' inquit 'ut omnino, quod te audisse dicis, numquam audieris.' Hoc ita praeter 25 expectationem accidit, ut testem omnium risus obrueret. Huius generis est plenus Novius, cuius iocus est familiaris
- 71
286 'sapiens si agebis, tremes' et alia permulta. Saepe etiam facete concedas adversario id ipsum, quod tibi ille detrahit;

M = H 6 *C. om. Hme* 7 potest *Hme* 10 vel *codd.*:
 ut *L* 11 premeretur *Le* Lucilius *codd. plur.* 16 pertulit
Hm Crassus *Hm* 17 uero *Hm*: euiro *PO*: euiro
O rec. 18 illum *om. Hm* 19 eiuero *H*: euiro *m* Crasse
He 20 Sillus *Hm* 21 fieri *om. Hm* ille *Hm* 26 testimonium
 risus obruerit *Hm* 27 est plenus *Le Sorof*: et plenius
Hm cuius iocus est *Sorof*: est locus est *L*: et locus est *e*

ut C. Laelius, cum ei quidam malo genere natus diceret, indignum esse suis maioribus, 'at hercule' inquit 'tu tuis dignus.' Saepe etiam sententiose ridicula dicuntur, ut M. Cincius, quo die legem de donis et muneribus tulit, cum C. Cento prodisset et satis contumeliose 'quid fers, Cinciole?' quaesisset, 'ut emas,' inquit 'Gai, si uti velis.' Saepe etiam salse, quae fieri non possunt, optantur; ut M. Lepidus, cum, ceteris se in campo exercentibus, ipse in herba recubisset, 'vellem hoc esset,' inquit 'laborare.'

Salsum est etiam quaerentibus et quasi percontantibus lente respondere quod nolint; ut censor Lepidus, cum M. Antistio Pyrgensi equum ademisset amicique [cum] vociferarentur et quaerent, quid ille patri suo responderet, cur ademptum sibi equum diceret, cum optimus colonus, parcissimus, modestissimus, frugalissimus esset, 'me istorum' inquit 'nihil credere.' Conliguntur a Graecis, alia non nulla, exsecrationes, admirationes, minationes; sed haec ipsa nimis mihi videor in multa genera discripsisse; nam illa, quae verbi ratione et vi continentur, certa fere ac definita sunt; quae plerumque, ut ante dixi, laudari magis quam rideri solent; haec autem, quae sunt in re ipsa et sententia, partibus sunt innumerabilia, generibus pauca; expectationibus enim decipiendis et naturis aliorum inridendis [ipsorum ridicule indicandis] et similitudine turpioris et dissimulatione et subabsurda dicendo et stulta reprehendendo risus moventur. Itaque imbuendus est is, qui iocose volet dicere, quasi natura quadam apta ad haec genera et moribus, ut ad cuiusque modi genus ridiculi vultus etiam accommodetur; qui quidem quo severior est et tristior, ut in te, Crasse, hoc illa, quae dicuntur, salsiora videri solent. Sed iam tu,

M = *H* 1 de malo *m* 2 moribus *Hme* 4 quod ei *codd.*
 7 fieri *Le*: ei *Hm* 14 diceret *om. Hm* *Redeunt A cum suis*
et E *M* = *AEH* 17 adm. min. *om. M* 19 continet *AE* 3a
 23 irriden le *M* 24 indicandis *om. e* turpiore *M*
 26 movetur *malit Friedrich* 30 sessiora *M*

Antoni, qui hoc deversorio sermonis mei libenter acquieturum te esse dixisti, tamquam in Pomptinum deverteris, neque amoenum neque salubrem locum, censeo, ut satis diu te putes requiesse et iter reliquum conficere pergas.'

'Ego vero, atque hilare quidem a te acceptus,' inquit 'et 5 cum doctior per te, tum etiam audacior factus iam ad iocandum; non enim vereor ne quis me in isto genere levio-rem iam putet, quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores et Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protu-
291 listi. Sed habetis ea, quae vultis ex me audire, de quibus 10 quidem accuratius dicendum et cogitandum fuit; nam cetera faciliora sunt atque ex eis, quae dicta sunt, reliqua
72 nascuntur omnia. Ego enim cum ad causam sum adgres- sus atque omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus, cum et argumenta causae et eos locos, quibus animi iudicium 15 conciliantur, et illos, quibus permoventur, vidi atque cognovi, tum constituo quid habeat causa quaeque boni, quid mali; nulla enim fere potest res in dicendi disceptationem aut controversiam vocari, quae non habeat utrumque, sed,
292 quantum habeat, id refert; mea autem ratio haec esse in 20 dicendo solet, ut, boni quod habeam, id amplectar, exornem, exaggerem, ibi commorer, ibi habitem, ibi haeream; a malo autem vitioque causae ita recedam, non ut me id fugere appareat, sed ut totum bono illo ornando et augendo dis- simulatum obruatur; et, si causa est in argumentis, firmis- 25 sima quaeque maxime tueor, sive plura sunt sive aliquod unum; sin autem in conciliatione aut in permotione causa est, ad eam me potissimum partem, quae maxime movere
293 animos hominum potest, confero. Summa denique huius generis haec est, ut si in refellendo adversario firmior esse 30

M = *AEFI* 1 qui *L*: quid *M*: qui in *Schütz* mei *vulg.*:
tui *codd.* 2 Pontinum *Mm* 5 accep. . . . per te *M* 10 volui-
stis *L vulg.* 12 iam dicta *L vulg.* 16 concitantur *M* 19
utrumque . . . habeat *om. M* 21 habeat *L vulg.* 26 tuor
AE Lg. 32

oratio quam in confirmandis nostris rebus potest, omnia in illum tela conferam ; si nostra probari facilius, quam illa redargui possunt, abducere animos a contraria defensione et ad nostram conor deducere. Duo denique illa, quae 294
 5 facillima videntur, quoniam quae difficiliora sunt, non possum, mihi pro meo iure sumo : unum, ut molesto aut difficili argumento aut loco non numquam omnino nihil respondeam, quod forsitan aliquis iure inriserit ; quis enim est, qui id facere non possit ? sed tamen ego de mea nunc,
 10 non de aliorum facultate disputo confiteorque me, si quae premat res vehementius, ita cedere solere, ut non modo non abiecto, sed ne reiecto quidem scuto fugere videar, sed adhibere quandam in dicendo speciem atque pompam et pugnae similem fugam ; consistere vero in meo praesidio
 15 sic, ut non fugiendi hostis, sed capiendi loci causa cessisse videar ; alterum est illud, quod ego maxime oratori caven- 295
 dum et providendum puto quodque me sollicitare summe solet : non tam ut prosim causis, elaborare soleo, quam ut ne quid obsim ; non quin enitendum sit in utroque, sed
 20 tamen multo est turpius oratori nocuisse videri causae quam non profuisse. Sed quid hoc loco vos inter vos, Catule ? 73
 An haec, ut sunt contemnenda, contemnitis ? ' Minime,' inquit ille ' sed Caesar de isto ipso quiddam velle dicere videbatur.' ' Me vero libente' inquit Antonius ' dixerit sive
 25 refellendi causa sive quaerendi.' Tum Iulius ' ego me her- 296
 cule,' inquit ' Antoni, semper is fui, qui de te oratore sic praedicarem, unum te in dicendo mihi videri tectissimum propriumque hoc esse laudis tuae nihil a te umquam esse dictum, quod obsesset ei, pro quo diceres ; idque memoria
 30 teneo, cum mihi sermo cum hoc Crasso, multis audientibus, esset institutus Crassusque plurimis verbis eloquentiam

M = *AEH* 2 sin *vulg.* 4 traducere *L vulg.* 8 senserit *M*
 9 id *om. M* 14 eo *M* 15 accessisse *M* 19 non quid *M*
 22 contemnimus *M* 27 lectissimum *M* 28 a te unquam
Lg. 32 : unquam *HA* : unquam a te *E* 30 quod mihi *M*

laudaret tuam, dixisse me cum ceteris tuis laudibus hanc
 esse vel maximam quod non solum quod opus esset diceres,
 297 sed etiam quod non opus esset non diceres; tum illum
 mihi respondere memini, cetera in te summe esse laudanda,
 illud vero improbi esse hominis et perfidiosi, dicere quod 5
 alienum esset et noceret ei, pro quo quisque diceret; qua
 re non sibi eum disertum, qui id non faceret, videri, sed
 improbum, qui faceret. Nunc, si tibi videtur, Antoni,
 demonstrares velim, qua re tu hoc ita magnum putes nihil in
 causa mali facere, ut nihil tibi in oratore maius esse videatur.' 10
 74 'Dicam equidem, Caesar,' inquit 'quid intellegam, sed et tu
 298 et vos hoc omnes,' inquit, 'mementote, non me de perfecti
 oratoris divinitate quadam loqui, sed de exercitationis et
 consuetudinis meae mediocritate. Crassi quidem responsum
 excellentis cuiusdam est ingeni ac singularis; cui quidem 15
 portenti simile esse visum est posse aliquem inveniri orato-
 rem, qui aliquid mali faceret dicendo obessetque ei, quem
 299 defenderet; facit enim de se coniecturam; cuius tanta vis
 ingeni est, ut neminem nisi consulto putet, quod contra se
 ipsum sit, dicere; sed ego non de praestanti quadam et 20
 eximia, sed prope de vulgari et communi vi nunc disputo.
 Ita apud Graecos fertur incredibili quadam magnitudine
 consili atque ingeni Atheniensis ille fuisse Themistocles;
 ad quem quidam doctus homo atque in primis eruditus
 accessisse dicitur eique artem memoriae, quae tum primum 25
 proferebatur, pollicitus esse se traditurum; cum ille quae-
 sisset quidnam illa ars efficere posset, dixisse illum doctorem,
 ut omnia meminisset; et ei Themistoclem respondisse
 gratius sibi illum esse facturum, si se oblivisci quae vellet
 300 quam si meminisse docuisset. Videsne quae vis in homine 30

M = *AEH* 11 inquit *om.* *M* intellegam sed *om.* *M* (cum
 lacuna *H*) 12 de *om.* *M* 21 vi nunc *Friedrich* lingua *M*: pru-
 dentia *L vulg.* disputo, ita *Schütz*: disputata *HA*: disputo, ut
L vulg.: disputabam ut *Ellendt* 26 pollicitum *codd.*: *corr. edd.*
 se *om.* *M* 28 et *om.* *M*

acerrimi ingeni, quam potens et quanta mens fuerit? Qui
 ita responderit, ut intellegere possemus nihil ex illius animo,
 quod semel esset infusum, umquam effluere potuisse; cum
 quidem ei fuerit optabilius oblivisci posse potius quod
 5 meminisse nollet quam quod semel audisset vidissetve
 meminisse. Sed neque propter hoc Themistocli responsum
 memoriae nobis opera danda non est neque illa mea cautio
 et timiditas in causis propter praestantem prudentiam Crassi
 negligenda est; uterque enim istorum non mihi attulit
 10 aliquam, sed suam significavit facultatem. Etenim per- 301
 multa sunt in causis in omni parte orationis circumspi-
 cienda, ne quid offendas, ne quo inruas: saepe aliqui testis
 aut non laedit aut minus laedit, nisi lacessatur; orat reus,
 urgent advocati, ut invehamur, ut male dicamus, denique
 15 ut interrogemus: non moveor, non obtempero, non satis
 facio; neque tamen ullam adsequor laudem; homines enim
 imperiti facilius quod stulte dixeris reprehendere quam
 quod sapienter tacueris laudare possunt. Hic quantum fit 302
 mali, si iratum, si non stultum, si non levem testem laesis!
 20 Habet enim et voluntatem nocendi in iracundia et vim in
 ingenio et pondus in vita. Nec, si hoc Crassus non com-
 mittit, ideo non multi et saepe committunt. Quo quidem
 mihi turpius videri nihil solet, quam quod ex oratoris dicto
 aliquo aut responso aut rogato sermo ille sequitur: 'occidit.'
 25 'Adversariumne?' 'Immo vero' aiunt 'se et eum, quem 75
 defendit.' Hoc Crassus non putat nisi perfidia accidere 303
 posse; ego autem saepissime video in causis aliquid mali
 facere homines minime malos. Quid, illud, quod supra
 dixi, solere me cedere et, ut planius dicam, fugere ea, quae
 30 valde causam meam premerent, cum id non faciunt alii

M = *AEH* 1 qui . . . itarit ut intellegere pos . . . animo *M*
 (*cum lacunis*) 3 effluere *vulg.*: efficere *M* 7: effugere *m* 5
 nolit *M* 14 aut male *M* 16 nullam *M* 20 in (*bis*) *om.* *M*
 et . . . vita *M* (*cum lacuna*) 23 quod *M*: cum *L* *vulg.* 24
 rogatu *M* *vulg.*: rogato *vulg.*

versanturque in hostium castris ac sua praesidia dimittunt, mediocriterne causis nocent, cum aut adversariorum adiumenta confirmant aut ea, quae sanare nequeunt, exulcerant? 5
 304 Quid, cum personarum, quas defendunt, rationem non habent, si, quae sunt in eis invidiosa, non mitigant exte- 5
 nuando, sed laudando et efferendo invidiosiora faciunt, quantum est in eo tandem mali? Quid, si in homines caros iudicibusque iucundos sine ulla praemunitione orationis acerbius et contumeliosius invehant, nonne a te
 305 iudices abalienes? Quid, si, quae vitia aut incommoda 10
 sunt in aliquo iudice uno aut pluribus, ea tu in adversariis exprobrando non intellegas te in iudices invehi, mediocre peccatum est? Quid, si, cum pro altero dicas, litem tuam facias aut laesus efferare iracundia, causam relinquant, nihilne noceas? In quo ego, non quo libenter male audiam, sed 15
 quia causam non libenter relinquo, nimium patiens et lentus existimor; ut, cum te ipsum, Sulpici, obiurgabam, quod ministratorem peteres, non adversarium; ex quo etiam illud adsequor, ut, si quis mihi male dicat, petulans aut plane
 306 insanus esse videatur. In ipsis autem argumentis si quid 20
 posueris aut aperte falsum aut ei, quod dixeris dicturusve sis, contrarium aut genere ipso remotum ab usu iudiciorum ac foro, nihilne noceas? Quid multa? Omnis cura mea solet in hoc versari semper—dicam enim saepius—si possim ut boni efficiam aliquid dicendo; sin id minus, ut certe ne 25
 quid mali.

76 Itaque nunc illuc redeo, Catule, in quo tu me paulo ante
 307 laudabas, ad ordinem conlocationemque rerum ac locorum; cuius ratio est duplex; altera, quam adfert natura causarum, altera, quae oratorum iudicio et prudentia comparatur: 30
 nam ut aliquid ante rem dicamus, deinde ut rem expona-

M = *AEH* 2 aut *om. M* 10 alienes *H* 12 medicreane
Kayser 13 si *L vulg.*: ei *M* 17 ut *M*: aut *L* 23 ac
 . . . multa *om. M* 24 saepius *om. M* 25 sin *vulg.*: si *M*

mus, post ut eam probemus nostris praesidiis confirmandis, contrariis refutandis, deinde ut concludamus atque ita per-
 oremus, hoc dicendi natura ipsa praescribit ; ut vero statua- 308
 mus ea, quae probandi et docendi causa dicenda sunt,
 5 quem ad modum componamus, id est vel maxime proprium
 oratoris prudentiae. Multa enim occurrunt argumenta ;
 multa, quae in dicendo profutura videantur ; sed eorum
 partim ita levia sunt, ut contemnenda sint ; partim, etiam si
 quid habent adiumenti, sunt non numquam eius modi, ut
 10 insit in eis aliquid viti neque tanti sit illud, quod prodesse
 videatur, ut cum aliquo malo coniungatur ; quae autem 309
 utilia sunt atque firma, si ea tamen, ut saepe fit, valde
 multa sunt, ea, quae ex eis aut levissima sunt aut aliis
 gravioribus consimilia, secerni arbitror oportere atque ex
 15 oratione removeri : equidem cum conligo argumenta causa-
 rum, non tam ea numerare soleo quam expendere. Et 77
 quoniam, quod saepe iam dixi, tribus rebus homines ad 310
 nostram sententiam perducimus, aut docendo aut conci-
 liando aut permovendo, una ex tribus his rebus res prae
 20 nobis est ferenda, ut nihil aliud nisi docere velle videamur ;
 reliquae duae, sicuti sanguis in corporibus, sic illae in per-
 petuis orationibus fusae esse debebunt ; nam et principia et
 ceterae partes orationis, de quibus paulo post pauca dice-
 mus, habere hanc vim magno opere debent, ut ad eorum
 25 mentis, apud quos agetur, movendas *pertinere* possint. Sed 311
 his partibus orationis quae, etsi nihil docent argumentando,
 persuadendo tamen et commovendo perficiunt plurimum,
 quamquam maxime proprius est locus et in exordiendo et
 in perorando, digredi tamen ab eo, quod proposueris atque
 30 agas, permovendorum animorum causa saepe utile est ;

M = AEH 3 genus nat. *L* 4 deprobandi *M*: et probandi
maluit Friedrich 9 ut quam *M*: quam ut *R* 16 quom *A*: ut *e*
 17 homines *recc. unus vel duo*: omnes *codd.* 25 agetur *L* per-
 tinere *Sorof*: permovere *M*: permanare *L* possent *M* (311) 27
 proficiunt *Lle* 32

312 itaque vel re narrata et exposita saepe datur ad commoven-
 dos animos digrediendi locus, vel argumentis nostris confir-
 matis vel contrariis refutatis vel utroque loco vel omnibus,
 si habet eam causa dignitatem atque copiam, recte id fieri
 potest; eaeque causae sunt ad augendum et ad ornandum 5
 gravissimae atque plenissimae, quae plurimos exitus dant
 ad eius modi digressionem, ut eis locis uti liceat, quibus
 animorum impetus eorum, qui audiant, aut impellantur
 313 aut reflectantur. Atque etiam in illo reprehendo eos, qui,
 quae minime firma sunt, ea prima conlocant; in quo illos 10
 quoque errare arbitror, qui, si quando—id quod mihi
 numquam placuit—pluris adhibent patronos, ut in quoque
 eorum minimum putant esse, ita eum primum volunt dicere:
 res enim hoc postulat, ut eorum exspectationi, qui audiunt,
 quam celerrime succurratur; cui si initio satis factum non 15
 sit; multo plus sit in reliqua causa laborandum; male enim
 se res habet, quae non statim, ut dici coepta est, melior
 314 fieri videtur. Ergo ut in oratore optimus quisque, sic in
 oratione firmissimum quodque sit primum; dum illud tamen
 in utroque teneatur, ut ea, quae excellent, serventur etiam 20
 ad perorandum; si quae erunt mediocria, nam vitiosis
 nusquam esse oportet locum, in mediam turbam atque in
 315 gregem coniciantur. Hisce omnibus rebus consideratis
 tum denique id, quod primum est dicendum, postremum
 soleo cogitare, quo utar exordio. Nam si quando id primum 25
 invenire volui, nullum mihi occurrit nisi aut exile aut
 78 nugatorium aut vulgare aut commune. Principia autem
 dicendi semper cum accurata et acuta et instructa sen-
 tentiis, apta verbis, tum vero causarum propria esse debent;

M = *AEH* 2 nostris *recc.*: *om. codd.* 3 vel contr. ref.
 conf. *M* loco *om. L* 4 causa dignitatis atque causam *M*
 5 augendum *cod. Lambini*: agendum *codd.* orandum *M* 12
 ut in quoque *L*: uti quoque *M* 18 est sic et *L* 22 atque in *M*
 23 coniciantur *Ellendt*: coiciuntur *M*: coiciuntur *O*: coniciantur *vulg.*
 27 aut commune *H recc.*: atque commune *AEγL vulg.*

prima est enim quasi cognitio et commendatio orationis in principio, quaeque continuo eum, qui audit, permulcere atque allicere debet; in quo admirari soleo non equidem 316 istos, qui nullam huic rei operam dederunt, sed hominem 5 in primis disertum atque eruditum, Philippum, qui ita solet surgere ad dicendum, ut quod primum verbum habiturus sit, nesciat; et ait idem, cum brachium concalfece- rit, tum se solere pugnare; neque attendit eos ipsos, unde hoc simile ducat, primas illas hastas ita iactare leniter, ut et 10 venustati vel maxime serviant et reliquis viribus suis consulant. Nec est dubium, quin exordium dicendi vehemens 317 et pugnax non saepe esse debeat; sed si in ipso illo gladiatorio vitae certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiunt, quae non ad vulnus, sed ad 15 speciem valere videantur, quanto hoc magis in oratione est spectandum, in qua non vis potius quam delectatio postulatur! Nihil est denique in natura rerum omnium, quod se universum profundat et quod totum repente evolvat; sic omnia, quae fiunt quaeque aguntur acerrime, 20 lenioribus principiis natura ipsa praetexit. Haec autem in 318 dicendo non extrinsecus alicunde quaerenda, sed ex ipsis visceribus causae sumenda sunt; idcirco tota causa pertemptata atque perspecta, locis omnibus inventis atque instructis considerandum est quo principio sit utendum. 25 Sic et facile reperientur; sumentur enim ex eis rebus, 319 quae erunt uberrimae vel in argumentis vel in eis partibus, ad quas dixi digredi saepe oportere; [ita] et momenti aliquid adferent, cum erunt paene ex intima defensione

M = *AEH* 2 quaeque *M*: quae *L* 3 quo *ε* 32: qua *codd.*
 7 bacchum *M* concalfececit *mL* 9 dicat *Me* leviter *M*
 10 vel *codd.*: quam *H*¹ 13 quod ferro *L* 16 est spectandum
Wytttenbach: expectandum *M*: exspectandum est *L* quem *Mm*:
 sed *L* 18 se repente *maluit Friedrich* 19 evolvat *M*: volvat *m*:
 evolat *ε*: evolet *L vulg.* 20 protexit *H*: contextit *R*: retexit
Prisc. i. 507 23 inspecta *H* 26 velut in *M*

deprompta, et apparebit ea non modo non esse communia
 nec in alias causas posse transferri, sed penitus ex ea causa
 79
 320 quae [tum] agatur, effloruisse. Omne autem principium
 aut rei totius, quae agetur, significationem habere debet
 aut aditum ad causam et communionem aut quoddam 5
 ornamentum et dignitatem; sed oportet, ut aedibus ac
 templis vestibula et aditus, sic causis principia pro portione
 rerum praeponere; itaque in parvis atque infrequentibus
 321 causis ab ipsa re est exordiri saepe commodius; sed cum
 erit utendum principio, quod plerumque erit, aut ex reo 10
 aut ex adversario aut ex re aut ex eis, apud quos agetur,
 sententias duci licebit. Ex reo (reos appello, quorum res
 est), quae significant bonum virum, quae liberalem, quae
 calamitosum, quae misericordia dignum, quae valeant contra
 falsam criminationem; ex adversario eisdem ex locis fere 15
 322 contraria; ex re, si crudelis, si nefanda, si praeter opinionem,
 si immerito, si misera, si ingrata, si indigna, si nova, si quae
 restitui sanarique non possit; ex eis autem, apud quos
 agetur, ut benevolos beneque existimantis efficiamus, quod
 agendo efficitur melius quam rogando. Est id quidem in 20
 totam orationem confundendum nec minime in extremam;
 323 sed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. Nam
 et attentum monent Graeci ut principio faciamus iudicem
 et docilem; quae sunt utilia, sed non principi magis
 propria quam reliquarum partium; faciliora etiam in prin- 25
 cipiis, quod et attenti tum maxime sunt, cum omnia exspec-
 tant, et dociles magis *in* initiis esse possunt; illustriora
 enim sunt, quae in principiis quam quae in mediis causis

M = AEH 1 deprompta *M*: depromptae *vulg.* 3 quae
 tum agatur *L vulg.*: quaeritur *M*: quaecumque agitur *Friedrich* et
 floruisse *M* 5 communionem *rec.*: ad comutationem *M*: mu-
 nitionem *L vulg.* 11 agetur *codd.*: agitur *Friedrich* 12 de-
 cebit *L* 15 adversariorum *M* 16 ex rei *M* infanda *L*
 22 gignantur *M* 23 et *om. M* 25 prompta *Mγ* 27 et
om. M in *add. Pideri'*

dicuntur aut arguendo aut refellendo. Maximam autem 324
 copiam principiorum ad iudicem aut adliciendum aut
 incitandum ex eis locis trahemus, qui ad motus animorum
 conficiendos inerunt in causa, quos tamen totos explicare
 5 in principio non oportebit, sed tantum impelli iudicem
 primo leviter, ut iam inclinato reliqua incumbat oratio. 80
 Conexum autem ita sit principium consequenti orationi, 325
 ut non tamquam citharoedi prooemium adfectum aliquid,
 sed cohaerens cum omni corpore membrum esse videatur.
 10 Nam non nulli, cum illud meditati ediderunt, sic ad reliqua
 transeunt, ut audientiam fieri sibi *non* velle videantur.
 Atque eius modi illa prolusio debet esse, non ut Samni-
 tium, qui vibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando
 nihil utuntur, sed ut ipsis sententiis, quibus proluserint, vel
 15 pugnare possint.

Narrare vero rem quod breviter iubent, si brevitatis appel- 326
 landa est, cum verbum nullum redundat, brevis est L. Crassi
 oratio; si tum est brevitatis, cum tantum verborum est
 quantum necesse est, aliquando id opus est; sed saepe
 20 obest vel maxime in narrando, non solum quod obscurita-
 tem adfert, sed etiam quod eam virtutem, quae narrationis
 est maxima, ut iucunda et ad persuadendum accommodata
 sit, tollit. Videant illa

nam is postquam excessit ex ephebis

25 quam longa est narratio! Mores adulescentis ipsius et 327
 servilis percontatio, mors Chrysidis, vultus et forma et
 lamentatio sororis, reliqua pervarie iucundeque narrantur.
 Quod si hanc brevitatem quaesisset:

M = *AEH* 1 maxima autem copia *MγL* 2 aut inc. *om. M*
 3 trahitur *L*: trahetur *Ellendt* 4 explicari *L vulg.* 8
 adfectum *L vulg.*: adfectum *M* 9 membrorum *M* 11 velle *codd.*:
 nolle *e rec.*: velle non *Friedrich* 15 possunt *M* 22 accommo-
 data *L vulg.*: occupata *M* 23 videant *e* 32: vident *ML*: videatur
Friedrich: videlicet *O Lg.* 2: vel *Klots*: ut *vulg.* 24 nam
 ipsast quam *M* epheos *M* 25 adul. . . . mors *om. M*

effertur, imus, ad sepulcrum venimus,
in ignem imposita est,

[fere] decem versiculis totum conficere potuisset; quam-
quam hoc ipsum 'effertur, imus,' concisum est ita, ut non
328 brevitati servitum sit, sed magis venustati. Quod si nihil 5
fuisset, nisi 'in ignem imposita est,' tamen res tota cognosci
facile potuisset. Sed et festivitatem habet narratio distincta
personis et interpuncta sermonibus, et est et probabilius,
quod gestum esse dicas, cum quem ad modum actum sit
exponas, et multo apertius ad intellegendum est, si tcon- 10
329 stituitur aliquando ac non ista brevitate percurritur. Aper-
tam enim narrationem tam esse oportet quam cetera; sed
hoc magis in hac elaborandum est, quod et difficilius est
non esse obscurum in re narranda quam aut in principio
aut in argumentando aut in perorando; et maiore etiam 15
periculo haec pars orationis obscura est quam ceterae, vel
quia, si quo alio in loco est dictum quid obscurius, tantum
id perit, quod ita dictum est, narratio obscura totam occae-
cat orationem; vel quod alia possis, semel si obscurius
dixeris, dicere alio loco planius, narrationis unus est in 20
causa locus. Erit autem perspicua narratio, si verbis usi-
tatis, si ordine temporum servato, si non interrupte narra-
81 bitur. Sed quando utendum sit aut non sit narratione,
330 id est consili; neque enim si nota res est nec dubium quid
gestum sit, narrare oportet, nec si adversarius narravit, nisi 25
si refellemus; ac si quando erit narrandum, nec illa, quae
suspicionem et crimen efficient contraque nos erunt, acriter

M = AEH 2 in ignem imposita est *M* (*ante lacunam*): in igni
positast *Piderit* 3 in his fere decem *L* 4 efferimus *M* 8 et
est et *AE*: et est *codd.* (*HR rec.*) 10 si sic *L* 12 rationem *M*
ceteras *codd.* 13 in hac *L vulg.* 15 aut purgando aut
perorando *M*: aut purg. *delevit Lambinus* [*qui et argumentando*
maluit]: aut purg. aut per. *secl. Friedrich* etiam periculo *m*:
et ridiculo *M* 16 ceterae *L vulg.*: cetera *M* 17 quod
obsc *M* 18 id *om. M* 24 nec si dubium sit *L* 26 nec *rec.*:
ne *MO*: videndum ne *Lambinus*

persequemur et, quicquid potuerit, detrahemus; ne illud, quod Crassus, si quando fiat, perfidia, non stultitia fieri putat, ut causae noceamus, accidat. Nam ad summam totius causae pertinet, caute an contra demonstrata res sit,
5 quod omnis orationis reliquae fons est narratio.

Sequitur, ut causa ponatur, in quo videndum est, quid in 331
controversiam veniat; tum suggerenda sunt firmamenta
causae coniuncte et infirmandis contrariis et tuis confir-
mandis. Namque una in causis ratio quaedam est eius
10 orationis, quae ad probandam argumentationem valet; ea
autem et confirmationem et reprehensionem quaerit; sed
quia neque reprehendi, quae contra dicuntur, possunt, nisi
tua confirmes, neque haec confirmari, nisi illa reprehendas,
idcirco haec et natura et utilitate et tractatione coniuncta
15 sunt. Omnia autem concludenda *sunt* plerumque rebus 332
augendis vel inflammando iudice vel mitigando; omniaque
cum superioribus orationis locis tum maxime extremo ad
mentis iudicium quam maxime permovendas et ad utilitatem
nostram vocandas conferenda sunt.

20 Neque sane iam causa videtur esse cur secernamus ea 333
praecepta, quae de suasionibus tradenda sunt aut lauda-
tionibus, sunt enim pleraque communia, sed tamen suadere
aliquid aut dissuadere gravissimae mihi personae videtur
esse; nam et sapientis est consilium explicare suum de
25 maximis rebus et honesti et disertis, ut mente providere,
auctoritate probare, oratione persuadere possis. Atque 82
haec in senatu minore apparatu agenda sunt; sapiens enim
est consilium multisque aliis dicendi relinquendus locus,
vitanda etiam ingeni ostentationis suspicio: contio capit 334

M = *AEH* 1 persequamur . . . detrahemus *M* poterit *L*
3 ut causae *L*: causae *M* 4 demonstrares si quod *M* 6 Se-
quatur *M* 8 tuis alienis *M*: tuis argumentis *m* 11 quaeret *M*
13 tua *M* 16 inflammandos *AER* 32 17 extremo . . .
maxime *om.* *M* 20 videntur *M* 26 possit *L vulg.* 28 ac
linquendi *M*: ac loquendi *Lg.* 2, 4, 13, 36 (*Ellendt*) 29 ingeniis *M*

omnem vim orationis et gravitatem varietatemque desiderat. Ergo in suadendo nihil est optabilius quam dignitas; nam qui utilitatem petit, non quid maxime velit suasor, sed quid interdum magis sequatur, videt. Nemo est enim, praesertim in tam clara civitate, quin putet expetendam maxime 5 dignitatem, sed vincit utilitas plerumque, cum subest ille timor ea neglecta ne dignitatem quidem posse retineri.

335 Controversia autem est inter hominum sententias aut in illo, utrum sit utilius; aut etiam, cum id convenit, certatur, utrum honestati potius an utilitati consulendum sit; quae 10 quia pugnare inter se saepe videntur, qui utilitatem defendet, enumerabit commoda pacis, opum, potentiae, vectigalium, praesidi militum, ceterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemque incommoda contrariorum; qui ad dignitatem impellit, maiorum exempla, quae erant vel cum 15 periculo gloriosa, conliget, posteritatis immortalem memoriam augebit, utilitatem ex laude nasci defendet semperque

336 eam cum dignitate esse coniunctam. Sed quid fieri possit aut non possit quidque etiam sit necesse aut non sit, in utraque re maxime est quaerendum; inciditur enim omnis 20 [iam] deliberatio, si intellegitur non posse fieri aut si necessitas adfertur; et qui id docuit non videntibus aliis, is plurimum vidit. Ad consilium autem de re publica dandum 337 caput est nosse rem publicam; ad dicendum vero probabiliter nosse mores civitatis, qui quia crebro mutantur, genus 25 quoque orationis est saepe mutandum; et quamquam una fere vis est eloquentiae, tamen quia summa dignitas est populi, gravissima causa rei publicae, maximi motus multitudinis, genus quoque dicendi grandius quoddam et in-

M = *AEH* 3 putant *L*: putat *vcc.* 5 tam *om.* *M* expectandam *M* 9 quid conveniat *M* 11 aequitatem *M* 12 potentiae pecuniae *L* vulg. 13 utilitates *del. Manutius* 14 metiamur *H*: metimus *H marg.* *Aγ* 32 15 impellet *L* vulg. 19 aut non possit *om.* *M* 21 iam *om.* *M* 23 videt *M* 25 qui *om.* *M*

lustrius esse adhibendum videtur ; maximaque pars orationis
 admovenda est ad animorum motus non numquam aut
 cohortatione aut commemoratione aliqua aut in spem aut
 in metum aut ad cupiditatem aut ad gloriam concitandos,
 5 saepe etiam a temeritate, iracundia, spe, iniuria, invidia,
 crudelitate revocandos. Fit autem ut, quia maxima quasi
 oratoris scaena videatur contionis esse, natura ipsa ad or-
 natius dicendi genus excitetur ; habet enim multitudo vim
 quandam talem, ut, quem ad modum tibicen sine tibiis
 10 canere, sic orator sine multitudine audiente eloquens esse
 non possit. Et cum sint populares multi varique lapsus, 339
 vitanda est acclamatio adversa populi, quae aut orationis
 peccato aliquo excitatur, si aspere, si arroganter, si turpiter,
 si sordide, si quo animi vitio dictum esse aliquid videtur,
 15 aut hominum offensione vel invidia, quae aut iusta est aut
 ex criminatione atque fama, aut res si displicet, aut si est
 in aliquo motu suae cupiditatis aut metus multitudo. His
 quattuor causis totidem medicinae opponuntur : tum obiur-
 gatio, si est auctoritas ; tum admonitio quasi lenior obiur-
 gatio ; tum promissio, si audierint, probaturos ; tum depre-
 catio, quod est infirmum, sed non numquam utile. Nullo 340
 autem loco plus facetiae prosunt et celeritas et breve aliquod
 dictum nec sine dignitate et cum lepore ; nihil enim tam
 facile quam multitudo a tristitia et saepe ab acerbitate
 25 commode et breviter et acute et hilare dicto deducitur.

Exposui fere, ut potui, vobis in utroque genere causarum 84
 quae sequi solerem, quae fugere, quae spectare quaque
 omnino in causis ratione versari. Nec illud tertium lauda- 341
 tionum genus est difficile, quod ego initio quasi a praeceptis
 30 nostris secreveram ; sed et quia multa sunt orationum genera

M = *AEH* 3 spe *H* : in spe *AE* 4 in *om. M* metu *HE*
 5 a *om. M* eritate *M* : veritate *e* 7 videtur contio esse *Kayser*
 (*rec. non nulli* contio) 8 excitetur *L vulg.* 14 si quo *P¹*
Lambinus : si quom *M* : si quoque *L vulg.* 21 infimum *L vulg.*
 22 ad b. *M* : et *L* : ac *Friedrich* 24 a *mL* : ab t. *H* : ad *AE* 32
 28 laudationis *Es* 32 30 sunt *codd.* : essent *Pearce*

et graviora et maioris copiae, de quibus nemo fere praeci-
peret, et quod nos laudationibus non ita multum uti solere-
mus, totum hunc segregabam locum; ipsi enim Graeci magis
legendi et delectationis aut hominis alicuius ornandi quam
utilitatis huius forensis causa laudationes scriptitaverunt; 5
quorum sunt libri, quibus Themistocles, Aristides, Agesilaus,
Epaminondas, Philippus, Alexander aliique laudantur; no-
strae laudationes, quibus in foro utimur, aut testimoni brevi-
tatem habent nudam atque inornatam aut scribuntur ad
funebrem contionem, quae ad orationis laudem minime 10
accommodata est. Sed tamen, quoniam est utendum ali-
quando, non numquam etiam scribendum, vel ut Q. Tuberoni
Africanum avunculum laudanti scripsit C. Laelius, vel ut
nosmet ipsi ornandi causa Graecorum more, si quos veli-
mus, laudare possimus, sit a nobis quoque tractatus hic 15
342 locus. Perspicuum est igitur alia esse in homine optanda,
alia laudanda: genus, forma, vires, opes, divitiae cetera[que],
quae fortuna dat aut extrinsecus aut corpori, non habent in
se veram laudem, quae deberi virtuti uni putatur; sed
tamen, quod ipsa virtus in earum rerum usu et moderatione 20
maxime cernitur, tractanda in laudationibus etiam haec sunt
naturae et fortunae bona; in quibus est summa laus non
extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia,
non se praetulisse aliis propter abundantiam fortunae, ut
opes et copiae non superbiae videantur ac libidini, sed 25
bonitati ac moderationi facultatem et materiam dedisse.
343 Virtus autem, quae est per se ipsa laudabilis et sine qua
nihil laudari potest, tamen habet pluris partis, quarum alia
est *alia* ad laudationem aptior; sunt enim aliae virtutes,
quae videntur in moribus hominum et quadam comitate ac 30

M = AEH 7 alii qui *M* 12 vel ut *Mueller*: velut *codd.*
Q. Verburg: *P. M*: *Publio L* 17 ceteraque quae *L vulg.*
 18 dat *vulg.*: det *M* corpore *M* 19 se *om. M* 28
 audiri *M* 29 alia *add. Manutius* 30 et *om. M*

beneficentia positae; aliae, quae in ingeni aliqua facultate aut animi magnitudine ac robore; nam clementia, iustitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus iucunda est auditu in laudationibus; omnes enim hae virtutes non 344
 5 tam ipsis, qui eas habent, quam generi hominum fructuosae putantur. Sapientia et magnitudo animi, qua omnes res humanae tenues ac pro nihilo putantur, et in excogitando vis quaedam ingeni et ipsa eloquentia admirationis habet non minus, iucunditatis minus: ipsos enim magis videntur, 10 quos laudamus, quam illos, apud quos laudamus, ornare ac tueri. Sed tamen in laudando iungenda sunt etiam haec genera virtutum; ferunt enim aures hominum cum illa, quae iucunda et grata, tum etiam illa, quae mirabilia sunt in virtute, laudari. Et quoniam singularum virtutum sunt 85
 15 certa quaedam officia ac munera et sua cuique virtuti laus 345 propria debetur, erit explicandum in laude iustitiae, quid cum fide, quid cum aequabilitate, quid cum eius modi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit; itemque in ceteris res gestae ad cuiusque virtutis genus et vim et nomen ac- 20 commodabuntur. Gratissima autem laus eorum factorum 346 habetur, quae suscepta videntur a viris fortibus sine emolumento ac praemio; quae vero etiam cum labore ac periculo ipsorum, haec habent uberrimam copiam ad laudandum, quod et dici ornatissime possunt et audiri facillime; ea 25 enim denique virtus esse videtur praestantis viri, quae est fructuosa aliis, ipsi aut laboriosa aut periculosa aut certe gratuita. Magna etiam illa laus et admirabilis videri solet tulisse casus sapienter adversos, non fractum esse fortuna, retinuisse in rebus asperis dignitatem; neque tamen illa 347
 30 non ornant, habiti honores, decreta virtutis praemia, res gestae iudiciis hominum comprobatae; in quibus etiam

M = *AEH* 1 beneficio *M* (? *A*) 3 iudicandast *M* 7 prope
 nihilo *M* 8 habent *Kayser* 9 videntur *M*: videtur *L* 32 *uulg.*
 10 quam . . . laudamus *om. M* 11 in *om. M* 18 gerit *M*:
 gesserit *e*

felicitem ipsam deorum immortalium iudicio tribui laudationis est. Sumendae autem res erunt aut magnitudine praestabiles aut novitate primae aut genere ipso singulares; neque enim parvae neque usitatae neque vulgares admiratione aut omnino laude dignae videri solent. Est etiam 5 cum ceteris praestantibus viris comparatio in laudatione praeclara. De quo genere libitum mihi est paulo plura quam ostenderam dicere, non tam propter usum forensem, qui est a me omni hoc sermone tractatus, quam ut hoc videretis, si laudationes essent in oratoris officio, quod 10 nemo negat, oratori virtutum omnium cognitionem, sine qua laudatio effici non possit, esse necessariam. Iam vituperandi praecepta contrariis ex vitiis sumenda esse perspicuum est; simul est illud ante oculos, nec bonum virum proprie et copiose laudari sine virtutum nec improbum 15 notari ac vituperari sine vitiorum cognitione satis insignite atque aspere posse. Atque his locis et laudandi et vituperandi saepe nobis est utendum in omni genere causarum.

350 Habetis de inveniendis rebus disponendisque quid sentiam; adiungam etiam de memoria, ut labore Crassum levem neque ei quicquam aliud, de quo disserat, relinquam 86 nisi ea, quibus haec exornentur.' 'Perge vero,' inquit Crassus 'libenter enim te cognitum iam artificem aliquandoque evolutum illis integumentis dissimulationis tuae nudatumque perspicio; et quod mihi nihil aut [quod] non multum 351 relinquis, percommode facis estque mihi gratum.' 'Iam istuc, quantum tibi ego reliquerim,' inquit Antonius 'erit in tua potestate; si enim vere agere volueris, omnia tibi relinquo; sin dissimulare, tu quem ad modum his satis 30 facias, videris. Sed, ut ad rem redeam, non sum tanto ego' inquit 'ingenio, quanto Themistocles fuit, ut oblivionis

M = *AEH* 6 viribus *M* comprobatio *M* 12 posset
Sorof 26 quod *om. M* 31 ut *om. M*

artem quam memoriae malim ; gratiamque habeo Simonidi illi Cio, quem primum ferunt artem memoriae protulisse. Dicunt enim, cum cenaret Crannone in Thessalia Simonides 352 apud Scopam fortunatum hominem et nobilem cecinisset-
 5 que id carmen, quod in eum scripsisset, in quo multa ornandi causa poetarum more in Castorem scripta et Pollucem fuissent, nimis illum sordide Simonidi dixisse se dimidium eius ei, quod pactus esset, pro illo carmine daturum ; reliquum a suis Tyndaridis, quos aequae laudasset, peteret,
 10 si ei videretur. Paulo post esse ferunt nuntiatum Simonidi, 353 ut prodiret ; iuvenis stare ad ianuam duo quosdam, qui eum magno opere evocarent ; surrexisse illum, prodisse, vidisse neminem : hoc interim spatio conclave illud, ubi epularetur Scopas, concidisse ; ea ruina ipsum cum cognatis oppressum
 15 suis interisse : quos cum humare vellent sui neque possent obtritros internoscere ullo modo, Simonides dicitur ex eo, quod meminisset quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator unius cuiusque sepeliendi fuisse ; hac tum re admonitus invenisse fertur ordinem esse maxime, qui
 20 memoriae lumen adferret. Itaque eis, qui hanc partem 354 ingeni exercerent, locos esse capiendos et ea, quae memoria tenere vellent effingenda animo atque in eis locis conlocanda ; sic fore, ut ordinem rerum locorum ordo conservaret, res autem ipsas rerum effigies notaret atque ut locis
 25 pro cera, simulacris pro litteris uteremur. Qui sit autem 87
 oratori memoriae fructus, quanta utilitas, quanta vis, quid 355
 me attinet dicere ? tenere, quae didiceris in accipienda causa, quae ipse cogitaris ? omnis fixas esse in animo sententias ? omnem descriptum verborum apparatus ? ita
 30 audire vel eum, unde discas, vel eum, cui respondendum sit, ut illi non infundere in auris tuas orationem, sed in animo

M = *AEH* 1 memoriae *om.* *M* : recordationis *e* 2 Cio
Victorius : Chio *codd.* 11 duos *mL* 14 carum ipsum *M* cum
suis *L* 24 effigie *M* 31 vel illi *M*

videantur inscribere? Itaque soli qui memoria vigent, sciunt quid et quatenus et quo modo dicturi sint, quid responderint, quid supersit: eidemque multa ex aliis causis 356 aliquando a se acta, multa ab aliis audita meminerunt. Quare confiteor equidem huius boni naturam esse principem, 5 sicut earum rerum, de quibus ante locutus sum, omnium; sed haec ars tota dicendi, sive artis imago quaedam et similitudo est, habet hanc vim, non ut totum aliquid, cuius in ingeniis nostris pars nulla sit, pariat et procreet, verum ut ea, quae sunt orta iam in nobis et procreata, educet 10 357 atque confirmet; verum tamen neque tam acri memoria fere quisquam est, ut, non dispositis notatisque rebus, ordinem verborum omnium aut sententiarum complectatur, neque vero tam hebeti, ut nihil hac consuetudine et exercitatione adiuvetur. Vidit enim hoc prudenter sive Simonides 15 sive alius quis invenit, ea maxime animis effingi nostris, quae essent a sensu tradita atque impressa; acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus esse sensum videndi; qua re facillime animo teneri posse ea, quae perciperentur auribus aut cogitatione, si etiam commendatione oculorum 20 animis traderentur; ut res caecas et ab aspectu iudicio remotas conformatio quaedam et imago et figura ita notaret, ut ea, quae cogitando complecti vix possemus, intuendo 358 quasi teneremus. His autem formis atque corporibus, sicut omnibus, quae sub aspectum veniunt, [admonetur memoria 25 nostra atque excitatur;] sede opus est, etenim corpus intellegi sine loco non potest. Qua re ne in re nota et pervulgata multus et insolens sim, locis est utendum multis, inlustribus, explicatis, modicis intervallis; imaginibus autem

M = *AEH* 9 sit *om. M* pariet *M* 13 omnium aut
Stangl: aut hominum aut *M*: aut *L* 16 effingi *M*: affigi *recc.*
20 commēne oculorum *M*: cum mente *corr. E* 21 ab *L*: *om. M*
aspectu *M*: aspectus iudicis *vulg.*: iudicio *Madvig Adv. Crit. ii.*
186 caecas et aspectu remotas *Friedri. h* 25 admonetur me-
moria nostra atque excitatur *add. vulg.* 26 sed locis opus est *vulg.*

agentibus, acribus, insignitis, quae occurrere celeriterque
 percutere animum possint; quam facultatem et exercitatio
 dabit, ex qua consuetudo gignitur, et similium verborum
 conversa et immutata casibus aut traducta ex parte ad genus
 5 notatio et unius verbi imagine totius sententiae informatio
 pictoris cuiusdam summi ratione et modo formarum varietate
 locos distinguentis. Sed verborum memoria, quae minus est
 nobis necessaria, maiore imaginum varietate distinguitur;
 multa enim sunt verba, quae quasi articuli conectunt membra
 10 orationis, quae formari similitudine nulla possunt; eorum
 fingendae sunt nobis imagines, quibus semper utamur; rerum
 memoria propria est oratoris; eam singulis personis bene
 positus notare possumus, ut sententias imaginibus, ordinem
 locis comprehendamus. Neque verum est, quod ab inertibus
 15 dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere et obscurari
 etiam id, quod per se natura tenere potuisset: vidi enim ego
 summos homines et divina prope memoria, Athenis Char-
 madam, in Asia, quem vivere hodie aiunt, Scepsium Metro-
 dorum, quorum uterque tamquam litteris in cera, sic se
 20 aiebat imaginibus in eis locis, quos haberet, quae meminisse
 vellet, perscribere. Qua re hac exercitatione non eruenda
 memoria est, si est nulla naturalis; sed certe, si latet, evo-
 canda est.

Habetis sermonem bene longum hominis, utinam non
 25 impudentis! Illud quidem certe, non nimis verecundi; qui
 quidem, cum te, Catule, tum etiam L. Crasso audiente, de
 dicendi ratione tam multa dixerim; nam istorum aetas
 minus me fortasse movere debuit. Sed mihi ignoscetis
 profecto, si modo, quae causa me nunc ad hanc insolitam
 30 mihi loquacitatem impulerit, acceperitis.' 'Nos vero,'
 inquit Catulus 'etenim pro me hoc et pro meo fratre re-
 spondeo, non modo tibi ignoscimus, sed te diligimus

M = *AEH* 6 summa *M* 8 maiorum *M* 18 Sceptium *M*
 29 nunc *H*: non *M*: *om. rec.* 31 spondeo *M*

magnamque tibi habemus gratiam ; et cum humanitatem et
 facilitatem agnoscimus tuam, tum admiramur istam scientiam
 et copiam. Equidem etiam hoc me adsecutum puto, quod
 magno sum levatus errore et illa admiratione liberatus, quod
 multis cum aliis semper admirari solebam, unde esset illa 5
 tanta tua in causis divinitas ; nec enim te ista attigisse arbi-
 trabar, quae diligentissime cognosse et undique conlegisse
 usuque doctum partim correxisse video, partim comprobasse ;
 363 neque eo minus eloquentiam tuam et multo magis virtutem
 et diligentiam admiror et simul gaudeo iudicium animi mei 10
 comprobari, quod semper statui neminem sapientiae laudem
 et eloquentiae sine summo studio et labore et doctrina con-
 sequi posse. Sed tamen quidnam est [id] quod dixisti fore,
 ut tibi ignosceremus, si cognossemus, quae te causa in ser-
 monem impulisset ? Quae est enim alia causa, nisi quod 15
 nobis et horum adolescentium studio, qui te attentissime
 364 audierunt, morem gerere voluisti ? Tum ille. ‘ adimere ’
 inquit ‘ omnem recusationem Crasso volui, quem ego paulo
 ante sciebam vel pudentius vel invitius, nolo enim dicere de
 tam suavi homine fastidiosius, ad hoc genus sermonis 20
 accedere. Quid enim poterit dicere ? Consularem se [esse]
 hominem et censorium ? Eadem nostra causa est. An
 aetatem adferet ? Quadriennio minor est. An se haec
 nescire ? Quae ego sero, quae cursim arripui, quae subsi-
 civis operis, ut aiunt, iste a puero, summo studio, summis 25
 doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit :
 etenim me dicentem qui audiret, nemo umquam tam sui
 despiciens fuit quin speraret aut melius aut eodem modo se
 posse dicere ; Crasso dicente nemo tam arrogans, qui
 similiter se umquam dicturum esse confideret. Quam ob 30

M = *AEH* 13 id *om.* *MP* 18 paulo ante sciebam *M* :
 ante *om.* *L* : p. a. sentiebam *maluit Kayser* 21 esse *om.* *ML*
 23 Triennio *Manutius* 24 subsiciv. *M* 27 me dicentem *L* :
 de dicentem *M* : te d. *m* tam sui *om.* *M*

rem ne frustra hi tales viri venerint, te aliquando, Crasse, audiamus.'

Tum ille 'ut ita ista esse concedam,' inquit 'Antoni, quae ⁹⁰ sunt valde secus, quid mihi [tu] tandem hodie aut cuiquam ³⁶⁵ homini quod dici possit reliquisti? Dicam enim vere, amicissimi homines, quod sentio : saepe ego doctos homines, quid dico saepe? immo non numquam; saepe enim qui potui, qui puer in forum venerim neque inde umquam diutius quam quaestor afuerim? Sed tamen audivi, ut heri ¹⁰ dicebam, et Athenis cum essem, doctissimos viros et in Asia istum ipsum Scepsium Metrodorum, cum de his ipsis rebus disputaret; neque vero mihi quisquam copiosius umquam visus est neque subtilius in hoc genere dicendi ¹⁵ aliquid intellegerem ab Antonio praetermissum, non essem tam inurbanus et paene inhumanus, ut in eo gravarer, quod vos cupere sentirem.' Tum Sulpicius 'an ergo' inquit ³⁶⁶ 'oblitus es, Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi eius distinctionem ²⁰ atque ornatum relinqueret?' Hic ille 'primum quis Antonio permisit,' inquit 'ut et partis faceret et utram vellet prior ipse sumeret? Deinde, ego si recte intellexi, cum valde libenter audirem, mihi coniuncte est visus de utraque re dicere.' 'Ille vero' inquit Cotta 'ornamenta orationis non ²⁵ attigit neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen suum invenit.' 'Verba igitur' inquit Crassus 'mihi reliquit Antonius, rem ipse sumpsit.' Tum Caesar 'si, quod diffi- ³⁶⁷ cilius est, id tibi reliquit, est nobis' inquit 'causa, cur te audire cupiamus; sin, quod facilius, tibi causa non est, cur

M = *AEH* 3 ista *om. M* 4 longe *L vulg.* tu *om M*
 6 ego *om. M* 8 qui puer *L*: quique *M* 16 ut in *M*: uti *L*
vulg. 20 exornatum *M* 21 ut et *vulg.*: mei *M*: et...
 sumeret *om. M* 23 diligenter *Ruhnken* 24 dicere. Ille *om. M*
 25 suum *M*: ipsum *L*: ipsa suum *Schüts* 27 ille *H* quid
M 28 id *om. M*

recuses.' Et Catulus 'quid, quod dixisti,' inquit 'Crasse, si [hic] hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum, nihilne ad fidem tuam putas pertinere?' Tum Cotta ridens 'possem tibi,' inquit 'Crasse, concedere: sed vide ne quid Catulus attulerit religionis: opus hoc censorium est, id 5 autem committere vides quam homini censorio conveniat.' 'Agite vero' [ille] inquit 'ut vultis. Sed nunc quidem, quoniam est id temporis, surgendum censeo et requiescendum; post meridiem, si ita vobis est commodum, loquemur aliquid, nisi forte in crastinum differre mavultis.' Omnes se 10 vel statim vel si ipse post meridiem mallet, quam primum tamen audire velle dixerunt.

M = AEH 2 hic *om. M* 3 tuam *om. L* 6 quam
AE cett.: quam sit *HL* homini turpe *L vulg.* censorio *codd.*
(cum lacuna xii sive xiv litt. HA) conveniat *e*: an *excidit* aptum
Friedrich 10 me in *L* 11 post meridiem *eL*: post *M*

M. TVLLI CICERONIS

DE ORATORE

AD QVINTVM FRATREM LIBRI TRES

LIBER TERTIVS

INSTITVENTI mihi, Quinte frater, eum sermonem referre^I
et mandare huic tertio libro, quem post Antoni disputa-^I
tionem Crassus habuisset, acerba sane recordatio veterem
animi curam molestiamque renovavit. Nam illud immor-
5 talitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Crassi
morte extincta subita est vix diebus decem post eum diem,
qui hoc et superiore libro continetur. Ut enim Romam a
rediit extremo ludorum scaenicorum die, vehementer com-
motus oratione ea, quae ferebatur habita esse in contione
10 a Philippo, quem dixisse constabat videndum sibi esse aliud
consilium; illo senatu se rem publicam gerere non posse,
mane Idibus Septembribus et ille et senatus frequens vocatu
Drusi in curiam venit; ibi cum Drusus multa de Philippo
questus esset, rettulit ad senatum de illo ipso, quod in eum
15 ordinem consul tam graviter in contione esset invecus.
Hic, ut saepe inter homines sapientissimos constare vidi, 3
quamquam hoc Crasso, cum aliquid accuratius dixisset,
semper fere contigisset, ut numquam dixisse melius puta-
retur, tamen omnium consensu sic esse tum iudicatum

M = *AEH* 12 Septembribus *vulg.*: Septembris *codd.*:
Septembr. is *Friedrich* 15 tam *L vulg.*: tum *M* 16 Huc *M*
18 contigisse *M* 19 esset *M*

ceteros a Crasso semper omnis, illo autem die etiam ipsum a se superatum. Deploravit enim casum atque orbitatem senatus, cuius ordinis a consule, qui quasi parens bonus aut tutor fidelis esse deberet, tamquam ab aliquo nefario praedone diriperetur patrimonium dignitatis; neque vero esse mirandum, si, cum suis consiliis rem publicam profligasset, consilium senatus a re publica repudiaret. Hic cum homini et vehementi et diserto et in primis forti ad resistendum Philippo quasi quasdam verborum faces admovisset, non tulit ille et graviter exarsit pigneribusque ablatis Crassum instituit coercere. Quo quidem ipso in loco multa a Crasso divinitus dicta esse ferebantur, cum sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. 'An tu, cum omnem auctoritatem universi ordinis pro pignere putaris eamque in conspectu populi Romani concideris, me his existimas pigneribus terri? Non tibi illa sunt caedenda, si L. Crassum vis coercere: haec tibi est incidenda lingua, qua vel evulsa spiritu ipso libidinem tuam libertas mea refutabit.' Permulta tum vehementissima contentione animi, ingeni, virium ab eo dicta esse constabat sententiamque eam, quam senatus frequens secutus est ornatissimis et gravissimis verbis, ut populo Romano satis fieret, numquam senatus neque consilium rei publicae neque fidem defuisse ab eo dictam et eundem, id quod in auctoritatibus perscriptis exstat, scribendo ad fuisse. Illa tamquam cycnea fuit divini hominis vox et oratio, quam quasi exspectantes post eius interitum veniebamus in curiam, ut vestigium illud ipsum, in quo ille postremum institisset, contueremur: namque tum latus ei dicenti condoluisse sudoremque multum consecutum esse audiebamus; ex quo cum cohorrisset, cum febris domum

M = *AEH* 10 ablatis *vulg.*: allatis *codd.* 12 esse ferebantur
Lambinus: efferebantur *codd.* 15 putares . . . concideres *L* 16
 me his *dett.*: meis *ML* 18 excidenda *L* 24 dicta *M* 28
 ille *L*: ipse *M*: *om. Vict.* 30 dicenti *om. M* doluisset *M*

rediit dieque septimo lateris dolore consumptus est. O 7
 fallacem hominum spem fragilemque fortunam et inanis
 nostras contentiones, quae medio in spatio saepe frangun-
 tur et corruunt aut ante in ipso cursu obruuntur, quam
 5 portum conspicerere potuerunt! Nam quam diu Crassi fuit
 ambitionis labore vita districta, tam diu privatis magis officiis
 et ingeni laude floruit quam fructu amplitudinis aut rei
 publicae dignitate; qui autem annus ei primus ab honorum
 perfunctione aditum omnium concessu ad summam aucto-
 10 ritatem dabat, is eius omnem spem atque omnia vitae con-
 silia morte pervertit. Fuit hoc luctuosum suis, acerbum 8
 patriae, grave bonis omnibus; sed ei tamen rem publicam
 casus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso a dis im-
 mortalibus vita, sed donata mors esse videatur. Non vidit
 15 flagrantem bello Italiam, non ardentem invidia senatum,
 non sceleris nefarii principes civitatis reos, non luctum
 filiae, non exsilium generi, non acerbissimam C. Mari fugam,
 non illam post reditum eius caedem omnium crudelissimam,
 non denique in omni genere deformatam eam civitatem, in
 20 qua ipse florentissima multum omnibus [gloria] praestitisset.

Et quoniam attigi cogitatione vim varietatemque fortunae, 3
 non vagabitur oratio mea longius atque eis fere ipsis de- 9
 finietur viris, qui hoc sermone, quem referre suscepimus,
 continentur. Quis enim non iure beatam L. Crassi mor-
 25 tem illam, quae est a multis saepe defleta, dixerit, cum
 horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremum fere con-
 locuti sunt, eventum recordatus? Tenemus enim memoria
 Q. Catulum, virum omni laude praestantem, cum sibi non
 incolumem fortunam, sed exsilium et fugam deprecaretur,
 30 esse coactum, ut vita se ipse privaret. Iam M. Antoni in 10
 eis ipsis rostris, in quibus ille rem publicam constantissime

M = AEH 3 medio *L*: mediocri *M* 7 fructum *M* 7 32
 12 hi *mL* 15 non *om. M* 20 gloria *om. M* 26 tum cum
vulg.: tum *om. m*: cum *om. Mm* 28 Q. Catulum *om. M* 29
 exsilium *L vulg.*: exitum *M*

consul defenderat quaeque censor imperatoris manubiis
 ornat, positum caput illud fuit, a quo erant multorum
 [civium] capita servata; neque vero longe ab eo C. Iuli
 caput hospitis Etrusci scelere proditum cum L. Iuli fratris
 capite iacuit, ut ille, qui haec non vidit, et vixisse cum re 5
 publica pariter et cum illa simul exstinctus esse videatur.
 Neque enim propinquum suum, maximi animi virum,
 P. Crassum, suapte interfectum manu neque conlegae sui,
 pontificis maximi, sanguine simulacrum Vestae respersum
 esse vidit; cui maerori, qua mente ille in patriam fuit, etiam 10
 C. Carbonis, inimicissimi hominis, eodem illo die mors
 11 fuisset nefaria; non vidit eorum ipsorum, qui tum adule-
 scentes Crasso se dicarant, horribilis miserosque casus; ex
 quibus [C.] Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis
 diebus post mortem Crassi depulsus per invidiam tribunatu 15
 non multis ab eo tempore mensibus eiectus est e civitate;
 Sulpicius autem, qui in eadem invidiae flamma fuisset, qui-
 buscum privatus coniunctissime vixerat, hos in tribunatu
 spoliare instituit omni dignitate; cui quidem ad summam
 gloriam eloquentiae efflorescenti ferro erepta vita est et 20
 poena temeritatis non sine magno rei publicae malo con-
 12 stituta. Ego vero te, Crasse, cum vitae flore tum mortis
 opportunitate divino consilio et ornatum et exstinctum
 esse arbitror; nam tibi aut pro virtute animi constantiaque
 tua civilis ferri subeunda fuit crudelitas aut, si qua te for- 25
 tuna ab atrocitate mortis vindicasset, eadem esse te funerum
 patriae spectatorem coegisset; neque solum tibi impro-
 borum dominatus, sed etiam propter admixtam civium
 4 caedem bonorum victoria maerori fuisset. Mihi quidem,
 13 Quinte frater, et eorum casus, de quibus ante dixi, et ea, 30
 quae nosmet ipsi ob amorem in rem publicam incredibilem

M = AEH 3 civium *om. M* 5 vidit *om. M* 10 quo
 maerore *M* 12 nefariam *M* 14 C. *om. M* 18 vixerat
om. M 20 efflorescenti *E, nesti*: florescenti *codd.*

et singularem pertulimus ac sensimus, cogitanti sententia
 saepe tua vera ac sapiens videri solet, qui propter tot tantos
 tam praecipitisque casus clarissimorum hominum atque op-
 timorum virorum me semper ab omni contentione ac dimi-
 5 catione [animi] revocasti. Sed quoniam haec iam neque in 14
 integro nobis esse possunt et summi labores nostri magna
 compensati gloria mitigantur, pergamus ad ea solacia, quae
 non modo sedatis molestiis iucunda, sed etiam haerentibus
 salutaria nobis esse possint, sermonemque L. Crassi reli-
 10 quum ac paene postremum memoriae prodamus, atque ei,
 si nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen
 studio meritam gratiam debitamque referamus. Neque 15
 enim quisquam nostrum, cum libros Platonis mirabiliter
 scriptos legit, in quibus omnibus fere Socrates exprimitur,
 15 non, quamquam illa scripta sunt divinitus, tamen maius
 quiddam de illo, de quo scripta sunt, suspicatur; quod
 item nos postulamus non a te quidem, qui nobis omnia
 summa tribuis, sed a ceteris, qui haec in manus sument,
 maius ut quiddam de L. Crasso, quam quantum a nobis
 20 exprimeretur, suspicentur. Nos enim, qui ipsi sermoni non 16
 interfuissemus et quibus C. Cotta tantum modo locos ac
 sententias huius disputationis tradidisset, quo in genere ora-
 tionis utrumque oratorem cognoveramus, id ipsum sumus
 in eorum sermone adumbrare conati: quod si quis erit, qui
 25 ductus opinione vulgi aut Antonium ieiuniorem aut Cras-
 sum pleniorem fuisse putet, quam quo modo a nobis uter-
 que inductus est, is erit ex eis, qui aut illos non audierit
 aut iudicare non possit; nam fuit uterque, ut exposui
 antea, cum studio atque ingenio et doctrina praestans om-
 30 nibus, tum in suo genere perfectus, ut neque in Antonio
 deesset hic ornatus orationis neque in Crasso redundaret.

M = AEH 5 animi *H*: om. *AEm*: nimia *Stangl* 9 possint
M: possunt *vulg.* 15 non om. *M* illa om. *M* 20 sermonem
AE: sermo 32 22 quo uti genere *Richter* 26 a nobis om. *M*
 27 audierint et possint *vulg.*: corr. *Stangl*

5 Ut igitur ante meridiem discesserunt paulumque re-
 17 quierunt, in primis hoc a se Cotta animadversum esse dice-
 bat, omne illud tempus meridianum Crassum in acerrima
 atque attentissima cogitatione posuisse seseque, qui vultum
 eius, cum ei dicendum esset, obtutumque oculorum in cogi- 5
 tando probe nosset atque in maximis causis saepe vidisset,
 tum dedita opera quiescentibus aliis in eam exedram venisse,
 in qua Crassus posito lectulo recubisset, cumque eum de-
 fixum in cogitatione esse sensisset, statim recessisse atque in
 eo silentio duas horas ferè esse consumptas. Deinde cum 10
 omnes inclinato iam in posmeridianum tempus die venis-
 sent ad Crassum, 'quid est, Crasse,' inquit Iulius 'imusne
 sessum? Etsi admonitum venimus te, non flagitatum.'
 13 Tum Crassus 'an me tam impudentem esse existimatis, ut
 vobis hoc praesertim munus putem *me* diutius posse de- 15
 bere?' 'Quinam igitur' inquit 'ille locus? An in media
 silva placet? Est enim is maxime et opacus et frigidus.'
 'Sane,' inquit Crassus 'etenim est in eo loco sedes huic
 nostro non importuna sermoni.' Cum placuisset idem
 ceteris, in silvam venitur et ibi magna cum audiendi ex- 20
 spectatione considitur.

19 Tum Crassus 'cum auctoritas atque amicitia vestra tum
 Antoni facilitas eripuit' inquit 'mihi in optima mea causa
 libertatem recusandi: quamquam in partienda disputatione
 nostra, cum sibi de eis, quae dici ab oratore oporteret, 25
 sumeret, mihi autem relinqueret, ut explicarem, quem ad
 modum illa ornari oporteret, ea divisit, quae seiuncta esse
 non possunt. Nam cum omnis ex re atque verbis constet
 oratio, neque verba sedem habere possunt, si rem sub-
 20 traxeris, neque res lumen, si verba semoveris. Ac mihi 30
 quidem veteres illi maius quiddam animo complexi plus

M = *AEH* 1 Ut *om. M* paulumque requierunt *om. M*
 11 inclinato iam in *hic deficit H* 13 et ne *AE* 36 13 admo(nitum)
hic deficiunt M 15 *me addidit Lambinus* deberi *Pearce* 16
 quinam *Manutius*: quidnam *codd.* 25 de his *codd.*

multo etiam vidisse videntur, quam quantum nostrorum
 ingeniorum acies intueri potest, qui omnia haec, quae supra
 et subter, unum esse et una vi atque [una] consensione
 naturae constricta esse dixerunt; nullum est enim genus
 5 rerum, quod aut avulsum a ceteris per se ipsum constare
 aut quo cetera si careant, vim suam atque aeternitatem
 conservare possint. Sed si haec maior esse ratio videtur,
 quam ut hominum possit sensu aut cogitatione compre-
 6 hendi, est etiam illa Platonis vera et tibi, Catule, certe non
 10 inaudita vox, omnem doctrinam harum ingenuarum et
 humanarum artium uno quodam societatis vinculo con-
 tineri; ubi enim perspecta vis est rationis eius, qua causae
 rerum atque exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium
 quasi consensus doctrinarum concentusque reperitur. Sed 22
 15 si hoc quoque videtur esse altius, quam ut id nos humi
 strati suspicere possimus, illud certe tamen, quod amplexi
 sumus, quod profitemur, quod suscepimus, nosse et tenere
 debemus. Una est enim, quod et ego hesterno die dixi et
 aliquot locis antemeridiano sermone significavit Antonius,
 20 eloquentia, quascumque in oras disputationis regionesve
 delata est; nam sive de caeli natura loquitur sive de terrae, 23
 sive de divina vi sive de humana, sive ex inferiore loco sive
 ex aequo sive ex superiore, sive ut impellat homines sive ut
 doceat sive ut deterreat sive ut concitet sive ut reflectat
 25 sive ut incendat sive ut leniat, sive ad paucos sive ad multos
 sive inter alienos sive cum suis sive secum, rivis est diducta
 oratio, non fontibus, et, quocumque ingreditur, eodem est
 instructu ornatuque comitata. Sed quoniam oppressi iam 24
 sumus opinionibus non modo vulgi, verum etiam hominum
 30 leviter eruditorum, qui, quae complecti tota nequeunt, haec
 facilius divulsa et quasi discerpta contrectant, et qui tam-
 quam ab animo corpus, sic a sentiis verba seiungunt,
 quorum sine interitu fieri neutrum potest, non suscipiam

oratione mea plus quam mihi imponitur; tantum significabo brevi neque verborum ornatum inveniri posse non partis expressisque sententiis, neque esse ullam sententiam
 25 inlustrem sine luce verborum. Sed prius quam illa conor attingere, quibus orationem ornari atque inluminari putem, 5 proponam breviter quid sentiam de universo genere dicendi.

7 Natura nulla est, ut mihi videtur, quae non habeat in suo genere res compluris dissimilis inter se, quae tamen consimili laude dignentur; nam et auribus multa percipimus, quae etsi nos vocibus delectant, tamen ita sunt varia 10 saepe, ut id, quod proximum audias, iucundissimum esse videatur; et oculis conliguntur paene innumerabiles voluptates, quae nos ita capiunt, ut unum sensum *in* dissimili genere delectent; et reliquos sensus voluptates oblectant dispare, ut sit difficile iudicium excellentis maxime suavi- 15 tatis. Atque hoc idem, quod est in naturis rerum, transferri potest etiam ad artis; una fingendi est ars, in qua praestantes fuerunt Myro, Polyclitus, Lysippus, qui omnes inter se dissimiles fuerunt, sed ita tamen, ut neminem sui velis esse dissimilem; una est ars ratioque picturae, dis- 20 simillimique tamen inter se Zeuxis, Aglaophon, Apelles, neque eorum quisquam est, cui quicquam in arte sua desse videatur. Et si hoc in his quasi mutis artibus est mirandum et tamen verum, quanto admirabilius in oratione atque in lingua? Quae cum in eisdem sententiis verbisque 25 versetur, summas habet dissimilitudines; non sic, ut alii vituperandi sint, sed ut ei, quos constet esse laudandos, in 27 dispari tamen genere laudentur. Atque id primum in poetis cerni licet, quibus est proxima cognatio cum oratoribus: quam sunt inter sese Ennius, Pacuvius Acciusque 30 dissimiles, quam apud Graecos Aeschylus, Sophocles,

3 partis *Lambinus*: partitis *codd.*
 16 Atque *Lambinus*: at *codd.*

10 nos omnia *maluit Sorof*
 30 quam sunt *Bake*: quam sint *codd.*

Euripides, quamquam omnibus par paene laus in dissimili scribendi genere tribuitur! Aspicite nunc eos homines 28 atque intuemini, quorum de facultate quaerimus [quid intersit inter oratorum studia atque naturas]: suavitatem 5 Isocrates, subtilitatem Lysias, acumen Hyperides, sonitum Aeschines, vim Demosthenes habuit. Quis eorum non egregius? tamen *quis* cuiusquam nisi sui similis? Gravitate Africanus, lenitatem Laelius, asperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo et canorum. Quis horum 10 non princeps temporibus illis fuit? et suo tamen quisque 8 in genere princeps. Sed quid ego vetera conquiram, cum mihi liceat uti praesentibus exemplis atque vivis? Quid 29 iucundius auribus nostris umquam accidit huius oratione Catuli? quae est pura sic, ut Latine loqui paene solus 15 videatur, sic autem gravis, ut in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas ac lepos. Quid multa? istum audiens equidem sic iudicare soleo, quicquid aut addideris aut mutaris aut detraxeris, vitiosius et deterius futurum. Quid, 30 noster hic Caesar nonne novam quandam rationem attulit 20 orationis et dicendi genus induxit prope singulare? Quis umquam res praeter hunc tragicas paene comice, tristis remisse, severas hilare, forensis scaenica prope venustate tractavit atque ita, ut neque iocus magnitudine rerum excluderetur nec gravitas facetiis minueretur? Ecce prae- 31 25 sentes duo prope aequales Sulpicius et Cotta. Quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere praestans? Limatus alter et subtilis, rem explicans propriis aptisque verbis; haeret in causa semper et quid iudici probandum sit cum acutissime vidit, omissis ceteris argumentis in eo 30 mentem orationemque defigit; Sulpicius autem fortissimo quodam animi impetu, plenissima et maxima voce, summa contentione corporis et dignitate motus, verborum quoque

2 tribuitur *Bake*: tribuatur *codd.* 3 quid . . . naturas *secl. Bake*
7 quis cuiusquam *vulg.*: cuiusquam *codd.* 11 conquiram *Bake*

9 ea gravitate et copia est, ut unus ad dicendum instructis-
 32⁹ simus a natura esse videatur. Ad nosmet ipsos iam revertor,
 quoniam sic fuimus semper comparati, ut hominum ser-
 monibus quasi in aliquod contentionis iudicium vocaremur.
 Quid tam dissimile quam ego in dicendo et Antonius? cum 5
 ille is sit orator, ut nihil eo possit esse praestantius, ego
 autem, quamquam memet mei paenitet, cum hoc maxime
 tamen in comparatione coniungar. Videtisne, genus hoc
 quod sit Antoni? Forte, vehemens, commotum in agendo,
 praemunitum et ex omni parte causae saeptum, acre, acutum, 10
 enucleatum, in sua quaque re commorans, honeste cedens,
 acriter insequens, terrens, supplicans, summa orationis varie-
 33 tate, nulla nostrarum aurium satietate. Nos autem, qui-
 cumque in dicendo sumus, quoniam esse aliquo in numero
 vobis videmur, certe tamen ab huius multum genere dis- 15
 tamus; quod quale sit, non est meum dicere, propterea
 quod minime sibi quisque notus est et difficillime de se
 quisque sentit; sed tamen dissimilitudo intellegi potest et
 ex motus mei mediocritate et ex eo, quod, quibus vestigiis
 primum institi, in eis fere soleo perorare et quod aliquanto 20
 me maior in verbis [quam in sententiis] eligendis labor et
 cura torquet verentem, ne, si paulo obsoletior fuerit oratio,
 34 non digna expectatione et silentio fuisse videatur. Quod si
 in nobis, qui adsumus, tantae dissimilitudines *sunt*, tam
 certae res cuiusque propriae et in ea varietate fere melius 25
 a deteriore facultate magis quam genere distinguitur atque
 omne laudatur, quod in suo genere perfectum est, quid
 censetis, si omnis, qui ubique sunt aut fuerunt oratores,
 amplecti voluerimus, nonne fore ut, quot oratores, totidem
 paene reperiantur genera dicendi? Ex qua mea disputa- 30
 tione forsitan occurrat illud, si paene innumerabiles sint

11 in sua *Adler*: in summa *Scheibe*: in una *codd.*: non in una *Bake*
 21 in verbis quam in sententiis eligendis *codd. qui et aliter turbantur*:
 in verbis eligendis *Schüts* 24 sunt *addidit Bake*

quasi formae figuraeque dicendi, specie dispares, genere laudabiles, non posse ea, quae inter se discrepant, eisdem praeceptis atque una institutione formari. Quod non est 35 ita, diligentissimeque hoc est eis, qui instituunt aliquos
 5 atque erudiunt, videndum, quo sua quemque natura maxime ferre videatur. Etenim videmus ex eodem quasi ludo [sum-
 morum in suo cuiusque genere artificum et magistrorum] exisse discipulos dissimilis inter se ac tamen laudandos, cum ad cuiusque naturam institutio doctoris accommo-
 10 daretur. Cuius est vel maxime insigne illud exemplum, ut 36 ceteras artis omittamus, quod dicebat Isocrates doctor singularis se calcaribus in Ephoro, contra autem in Theopompo frenis uti solere: alterum enim exsultantem verborum audacia reprimebat alterum cunctantem et quasi verecun-
 15 dantem incitabat. Neque eos similis effecit inter se, sed tantum alteri adfinxit, de altero limavit, ut id conformaret in utroque, quod utriusque natura pateretur. Haec eo mihi ¹⁰ praedicenda fuerunt, ut, si non omnia, quae proponerentur a ³⁷ me, ad omnium vestrum studium et ad genus id, quod quis-
 20 que vestrum in dicendo probaret, adhaerescerent, id a me genus exprimi sentiretis, quod maxime mihi ipsi probaretur.

Ergo haec et agenda sunt ab oratore, quae explicavit Antonius, et dicenda quodam modo. Quinam igitur dicendi est modus melior, nam de actione post videro, quam
 25 ut Latine, ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcumque agetur, apte congruenterque dicamus? Atque eorum quidem, quae 38 duo prima dixi, rationem non arbitror exspectari a me puri dilucidique sermonis, neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat; nec sperare, qui Latine non
 30 possit, hunc ornate esse dicturum; neque vero, qui non dicat quod intellegamus, hunc posse quod admiremur dicere. Linquamus igitur haec, quae cognitionem habent facilem,

16 conformaret *codd. pauci*: confirmaret *codd. plurimi*
 lucidique *L* 29 speramus *Lambinus*

usum necessarium. Nam alterum traditur litteris doctrina-
 que puerili, alterum adhibetur ob eam causam, ut intelle-
 gatur quid quisque dicat, quod videmus ita esse neces-
 39 sarium, ut tamen eo minus nihil esse possit. Sed omnis
 loquendi elegantia, quamquam expolitur scientia litterarum, 5
 tamen augetur legendis oratoribus et poetis; sunt enim illi
 veteres, qui ornare nondum poterant ea, quae dicebant,
 omnes prope praeclare locuti; quorum sermone adsuefacti
 qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui nisi Latine.
 Neque tamen erit utendum verbis eis, quibus iam con- 10
 suetudo nostra non utitur, nisi quando ornandi causa parce,
 quod ostendam; sed usitatis ita poterit uti, lectissimis ut
 utatur, is, qui in veteribus erit scriptis studiose et multum
 II
 40 volutatus. Atque, ut Latine loquamur, non solum viden-
 dum est, ut et verba efferamus ea, quae nemo iure repre- 15
 hendat, et ea sic et casibus et temporibus et genere et
 numero conservemus, ut ne quid perturbatum ac discrepans
 aut praeposterum sit, sed etiam lingua et spiritus et vocis
 41 sonus est ipse moderandus. Nolo exprimi litteras putidius,
 nolo obscurari neglegentius; nolo verba exiliter exanimata 20
 exire, nolo inflata et quasi anhelata gravius. Nam de voce
 nondum ea dico, quae sunt actionis, sed hoc, quod mihi
 cum sermone quasi coniunctum videtur: sunt enim certa
 vitia, quae nemo est quin effugere cupiat; mollis vox aut
 muliebris aut quasi extra modum absona atque absurda. 25
 42 Est autem vitium, quod non nulli de industria consecretantur:
 rustica vox et agrestis quosdam delectat, quo magis antiqui-
 tatem, si ita sonet, eorum sermo retinere videatur; ut tuus,
 Catule, sodalis, L. Cotta, gaudere mihi videtur gravitate
 linguae sonoque vocis agresti et illud, quod loquitur, pri- 30
 scum visum iri putat, si plane fuerit rusticanum. Me autem
 tuus sonus et subtilitas ista delectat, omitto verborum,
 quamquam est caput; verum id adfert ratio, docent litterae,

20 animata *Ernesti*24 quin *vulg.*: qui *codd.*

confirmat consuetudo et legendi et loquendi ; sed hanc dico
 suavitatem, quae exit ex ore ; quae quidem ut apud Graecos
 Atticorum, sic in Latino sermone huius est urbis maxime
 propria. Athenis iam diu doctrina ipsorum Atheniensium 43
 5 interiit, domicilium tantum in illa urbe remanet studiorum,
 quibus vacant cives, peregrini fruuntur capti quodam modo
 nomine urbis et auctoritate ; tamen eruditissimos homines
 Asiaticos quivis Atheniensis indoctus non verbis, sed sono
 vocis nec tam bene quam suaviter loquendo facile supera-
 10 bit. Nostri minus student litteris quam Latini ; tamen ex
 istis, quos nostis, urbanis, in quibus minimum est litterarum,
 nemo est quin litteratissimum togatorum omnium, Q. Vale-
 rium Soranum, lenitate vocis atque ipso oris pressu et sono 12
 facile vincat. Qua re cum sit quaedam certa vox Romani 44
 15 generis urbisque propria, in qua nihil offendi, nihil dis-
 plicere, nihil animadverti possit, nihil sonare aut olere pere-
 grinum, hanc sequamur neque solum rusticam asperitatem,
 sed etiam peregrinam insolentiam fugere discamus. Equi 45
 dem cum audio socrum meam Laeliam—facilius enim
 20 mulieres incorruptam antiquitatem conservant, quod mul-
 torum sermonis expertes ea tenent semper, quae prima
 didicerunt—sed eam sic audio, ut Plautum mihi aut Nae-
 vium videar audire, sono ipso vocis ita recto et simplici est,
 ut nihil ostentationis aut imitationis adferre videatur ; ex
 25 quo sic locutum esse eius patrem iudico, sic maiores ; non
 aspere ut ille, quem dixi, non vaste, non rustice, non hiulce,
 sed presse et aequabiliter et leniter. Qua re Cotta noster, 46
 cuius tu illa lata, Sulpici, non numquam imitaris, ut Iota
 litteram tollas et E plenissimum dicas, non mihi oratores
 30 antiquos, sed messorum videtur imitari.’ Hic cum adrisisset
 ipse Sulpicius, ‘ sic agam vobiscum ’ inquit Crassus ‘ ut
 quoniam me loqui voluistis, aliquid de vestris vitiis audiatis.’

5 tantum *codd.* : etiam nunc *Binsfeld* 27 leniter *L* : leviter
codd. non nulli 30 videtur *vulg.* : videris *codd.*

‘Utinam quidem!’ inquit ille ‘id enim ipsum volumus, idque si feceris, multa, ut arbitror, hic hodie vitia ponemus.’

47 ‘At enim non sine meo periculo’ Crassus inquit ‘possum, Sulpici, te reprehendere, quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi videri.’ Tum ille ‘tu vero, quod monuit 5 idem, ut ea, quae in quoque maxima essent, imitaremur; ex quo vereor ne nihil sim tui nisi suppletionem pedis imitatus et pauca quaedam verba et aliquem, si forte, motum.’ ‘Ergo ista,’ inquit Crassus ‘quae habes a me, non reprehendo, ne me ipsum inrideam—sunt autem ea 10 multo et plura et maiora, quam dicis—quae autem sunt tua plane aut imitatione ex aliquo expressa, de his te, si qui me

13 forte locus admonuerit, commonebo. Praetereamus igitur
48 praecepta Latine loquendi quae puerilis doctrina tradit et subtilior cognitio ac ratio litterarum alit aut consuetudo 15 sermonis cotidiani ac domestici, libri confirmant et lectio veterum oratorum et poetarum; neque vero in illo altero diutius commoremur, ut disputemus, quibus rebus adsequi

49 possimus, ut ea, quae dicamus, intellegantur: Latine scilicet dicendo, verbis usitatis ac proprie demonstrantibus ea, quae 20 significari ac declarari volumus, sine ambiguo verbo aut sermone, non nimis longa continuatione verborum, non valde productis eis, quae similitudinis causa ex aliis rebus transferuntur, non discerptis sententiis, non praeposteris temporibus, non confusis personis, non perturbato ordine. 25 Quid multa? Tam facilis est tota res, ut mihi permirum saepe videatur, cum difficilius intellegatur, quid patronus velit dicere, quam si ipse ille, qui patronum adhibet, de re

50 sua diceret. Isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerumque ipsi docent, ut non desideres planius dici; 30 easdem res autem simul ac Fufius aut vester aequalis Pomponius agere coepit, non aequae quid dicant, nisi admodum

5. tu vero quod *Schüts*: tum quod *L* . . . 10 ea *Kayser*: mea
codd.

attendi, intellego; ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum, tantaque insolentia ac turba verborum, ut oratio, quae lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem et tenebras adferat atque ut quodam
 5 modo ipsi sibi in dicendo obstrepere videantur. Verum, si 51 placet, quoniam haec satis spero vobis quidem certe maioribus molesta et putida videri, ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus.' 'Atqui vides' inquit Antonius 'quam alias res 14 agamus [quam te inviti audiamus], qui adduci possimus—
 10 de me enim conicio—relictis ut rebus omnibus te sectemur; [te audiamus] ita de horridis rebus nitida, de ieiunis plena, de pervulgatis nova quaedam est oratio tua.' 'Faciles enim,' 52 inquit 'Antoni, partes eae fuerunt duae, quas modo percucurri vel potius paene praeterii, Latine loquendi planeque
 15 dicendi; reliquae sunt magnae, implicatae, variae, graves, quibus omnis admiratio ingeni, omnis laus eloquentiae continetur; nemo enim umquam est oratorem, quod Latine loqueretur, admiratus; si est aliter, inrident, neque eum oratorem tantum modo, sed hominem non putant; nemo extulit
 20 eum verbis, qui ita dixisset, ut, qui adessent, intellegerent quid diceret, sed contempsit eum, qui minus id facere potuisset. In quo igitur homines exhorrescunt? Quem stupefacti 53 dicentem intuentur? In quo exclamant? Quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? Qui distincte, qui
 25 explicate, qui abundanter, qui inluminata et rebus et verbis dicunt et in ipsa oratione quasi quendam numerum versumque conficiunt, id est, quod dico, ornate. Qui idem ita moderantur, ut rerum, ut personarum dignitates ferunt, ei sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum et con-
 30 gruens nomino. Qui ita dicerent, eos negavit adhuc se 54 vidisse Antonius et eis hoc nomen dixit eloquentiae solis

8 quam *Manutius*: cum *codd.* 9 quam . . . audiamus *seclusit*
Bake: audiamus *om. codd. fere omnes*: *add. vulg.* possimus *codd.*:
 possumus *Friedrich* 11 te audiamus *damnat Ellendt* 18 est
 aliter *codd.*: est *del. Bake*

esse tribuendum. Qua re omnis istos me auctore deridete atque contemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum praeceptis omnem oratoriam vim complexos esse arbitrantur neque adhuc quam personam teneant aut quid profiteantur intellegere potuerunt. Vero enim oratori, quae 5 sunt in hominum vita, quandoquidem in ea versatur orator atque ea est ei subiecta materies, omnia quaesita, audita, 55 lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim eloquentia una quaedam de summis virtutibus; quamquam sunt omnes virtutes aequales et pares, sed tamen est specie 10 alia magis alia formosa et inlustris, sicut haec vis, quae scientiam complexa rerum sensa mentis et consilia sic verbis explicat, ut eos, qui audiant, quocumque incubuerit, possit impellere; quae quo maior est vis, hoc est magis probitate iungenda summaque prudentia; quarum virtutum exper- 15 tibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quaedam arma dederimus. 15 Hanc, inquam, cogitandi pronuntiandique rationem vimque 56 dicendi veteres Graeci sapientiam nominabant; hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones atque ab hac similitudine 20 Coruncanii nostri, Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortasse docti, sed impetu mentis simili et voluntate. Eadem autem alii prudentia, sed consilio ad vitae studia dispari quietem atque otium secuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, a regendis civitatibus totos se ad cogni- 25 tionem rerum transtulerunt; quae vita propter tranquillitatem et propter ipsius scientiae suavitatem, qua nihil est hominibus iucundius, pluris, quam utile fuit rebus publicis, 57 delectavit. Itaque, ut ei studio se excellentissimis ingeniis homines dediderunt, ex ea summa facultate vacui ac liberi 30 temporis multo plura, quam erat necesse, doctissimi homines otio nimio et ingeniis uberrimis adfluentes curanda sibi esse

3 oratoriam *seclusit Bake*
specie tamen est alia *Schüts*

5 Verum *L. codd. plerique* 10
18 inquam *vulg.*: quam *codd.*

ac quaerenda et investiganda duxerunt. Nam vetus quidem illa doctrina eadem videtur et recte faciendi et bene dicendi magistra; neque disiuncti doctores, sed eidem erant vivendi praeceptores atque dicendi, ut ille apud Homerum Phoenix, qui se a Peleo patre Achilli iuveni comitem esse datum dicit ad bellum, ut efficeret oratorem verborum actoremque rerum. Sed ut homines labore adsiduo et cotidiano ad-⁵⁸ sueti, cum tempestatis causa opere prohibentur, ad pilam se aut ad talos aut ad tesseras conferunt aut etiam novum¹⁰ sibi ipsi aliquem excogitant in otio ludum, sic illi a negotiis publicis tamquam ab opere aut temporibus exclusi aut voluntate sua feriatu totos se alii ad poetas, alii ad geometras, alii ad musicos contulerunt, alii etiam, ut dialectici, novum sibi ipsi studium ludumque pepererunt atque in eis¹⁵ artibus, quae repertae sunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur atque virtutem, omne tempus atque aetates suas consumpserunt. Sed quod erant quidam eique multi,¹⁶ qui aut in re publica propter ancipitem, quae non potest⁵⁹ esse seiuncta, faciendi dicendique sapientiam florerent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes, aut, qui minus ipsi in re publica versarentur, sed huius tamen eiusdem sapientiae doctores essent, ut Gorgias, Thrasymachus, Isocrates, inventi sunt, qui, cum ipsi doctrina et ingeniis abundarent, a re autem civili et a negotiis animi quodam²⁰ iudicio abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitant atque contemnerent; quorum princeps Socrates fuit, is qui⁶⁰ omnium eruditorum testimonio totiusque iudicio Graeciae cum prudentia et acumine et venustate et subtilitate tum vero eloquentia, varietate, copia, quam se cumque in partem³⁰ dedisset omnium fuit facile princeps, eisque, qui haec, quae nunc nos quaerimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quod omnis rerum optimarum

8 tempestate L 20 quivis qui minus *codd.* 26 fuit *damnavit*
Ellendt 30 -que *addidit Sorof*

cognitio atque in eis exercitatio philosophia nominaretur, hoc commune nomen eripuit sapienterque sentiendi et ornate dicendi scientiam re cohaerentis disputationibus suis separavit; cuius ingenium variosque sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cum ipse litteram Socrates nul- 5
 61 lam reliquisset. Hinc discidium illud exstitit quasi linguae atque cordis, absurdum sane et inutile et reprehendendum, ut alii nos sapere, alii dicere docerent. Nam cum essent plures orti fere a Socrate, quod ex illius variis et diversis et in omnem partem diffusis disputationibus alius aliud appre- 10
 henderat, proseminatae sunt quasi familiae dissentientes inter se et multum disiunctae et dispaes, cum tamen omnes se philosophi Socraticos et dici vellent et esse arbitrarentur.
 17
 62 Ac primo ab ipso Platone Aristoteles et Xenocrates, quorum alter Peripateticorum, alter Academiae nomen obtinuit, 15
 deinde ab Antisthene, qui patientiam et duritiam in Socratico sermone maxime adamarat, Cynici primum, deinde Stoici, tum ab Aristippo, quem illae magis voluptariae disputationes delectarant, Cyrenaica philosophia manavit, quam ille et eius posterii simpliciter defenderunt, hi, qui nunc 20
 voluptate omnia metiuntur, dum verecundius id agunt, nec dignitati satis faciunt, quam non aspernantur, nec voluptatem tuentur, quam amplexari volunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, qui se omnes fere Socraticos esse dicebant, Eretricorum, Erilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneo- 25
 rum; sed ea horum vi et disputationibus sunt iam diu
 63 fracta et exstincta. Ex illis autem quae remanent, ea philosophia, quae suscepit patrocinium voluptatis, etsi cui vera videatur, procul abest tamen ab eo viro, quem quaerimus et quem auctorem publici consilii et regendae civitatis ducem 30
 et sententiae atque eloquentiae principem in senatu, in populo, in causis publicis esse volumus. Nec ulla tamen ei

20 defenderunt *vulg.*: defenderant *codd.*: defendebant *Friedrich*

philosophiae fiet iniuria a nobis ; non enim repelletur inde, quo adgredi cupiet, sed in hortulis quiescet suis, ubi vult, ubi etiam recubans molliter et delicate nos avocatur a Rostris, a iudiciis, a curia, fortasse sapienter, hac praesertim re publica. Verum ego non quaero nunc, quae sit philosophia 64 verissima, sed quae oratori coniuncta maxime ; qua re istos sine ulla contumelia dimittamus ; sunt enim et boni viri et, quoniam sibi ita videntur, beati ; tantumque eos admoneamus, ut illud, etiam si est verissimum, tacitum tamen tamquam 10 mysterium teneant, quod negant versari in re publica esse sapientis ; nam si hoc nobis atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod maxime cupiunt, otiosi. Stoicos autem, quos minime improbo, dimitto tamen 18 nec eos iratos vereor, quoniam omnino irasci nesciunt ; 65 atque hanc eis habeo gratiam, quod soli ex omnibus eloquentiam virtutem ac sapientiam esse dixerunt. Sed nimirum est in his, quod ab hoc, quem instruimus oratore, valde abhorreat ; vel quod omnis, qui sapientes non sint, servos, latrones, hostis, insanos esse dicunt, neque tamen quemquam 20 esse sapientem : valde autem est absurdum ei con- tionem aut senatum aut ullum coetum hominum committere, cui nemo illorum, qui adsint, sanus, nemo civis, nemo liber esse videatur. Accedit quod orationis etiam genus 66 habent fortasse subtile et certe acutum, sed, ut in oratore, 25 exile, inusitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obscurum, inane, ieunum, ac tamen eius modi, quo uti ad vulgus nullo modo possit : alia enim et bona et mala videntur Stoicis et ceteris civibus vel potius gentibus ; alia vis honoris, ignominiae, praemi, supplicii ; vere an secus nihil ad hoc 30 tempus ; sed ea si sequamur, nullam umquam rem dicendo

4 hac *Lambinus* : ac *codd.* re *Lambinus* : a re *codd.* 9 si sit *Bake* 16 nimirum est in his *Sorof* : utrumque est in his *codd.* : utcunque est, est in his *Ellendi* : vitium quoque est in his *Reid* 19 latrones *sed. Pearce* 26 ac tamen *codd.* : ac tandem *Lambinus* : ac totum *Ernesti*

67 expedire possimus. Reliqui sunt Peripatetici et Academici ;
 quamquam Academicorum nomen est unum, sententiae
 duae ; nam Speusippus Platonis sororis filius et Xeno-
 crates, qui Platonem audierat, et qui Xenocratem Polemo
 et Crantor, nihil ab Aristotele, qui una audierat Platonem, 5
 magno opere dissensit ; copia fortasse et varietate di-
 cendi pares non fuerunt : Arcesilas primum, qui Polemonem
 audierat, ex variis Platonis libris sermonibusque Socraticis
 hoc maxime adripuit, nihil esse certi quod aut sensibus aut
 animo percipi possit ; quem ferunt eximio quodam usum 10
 lepore dicendi aspernatum esse omne animi sensusque
 iudicium primumque instituisse—quamquam id fuit Socra-
 ticum maxime—non quid ipse sentiret ostendere, sed contra
 68 id, quod quisque se sentire dixisset, disputare. Hinc haec
 recentior Academia manavit, in qua exstitit divina quadam 15
 celeritate ingeni dicendique copia Carneades ; cuius ego
 etsi multos auditores cognovi Athenis, tamen auctores
 certissimos laudare possum et socerum meum Scaevolam,
 qui eum Romae audivit adulescens, et Q. Metellum L. F.
 familiarem meum, clarissimum virum, qui illum a se adule- 20
 scente Athenis iam adfectum senectute multos dies auditum
 19 esse dicebat. Haec autem, ut ex Appennino fluminum, sic
 69 ex communi sapientiae iugo sunt doctrinarum facta divortia,
 ut philosophi tamquam in superum mare [Ionium] deflue-
 rent Graecum quoddam et portuosum, oratores autem in 25
 inferum hoc, Tuscum et barbarum, scopulosum atque in-
 festum laberentur, in quo etiam ipse Ulixes errasset. Qua
 re, si hac eloquentia atque hoc oratore contenti sumus, qui
 sciat aut negare oportere, quod arguare, aut, si id non
 possis, tum ostendere, quod is fecerit, qui insimuletur, aut 30
 recte factum aut alterius culpa aut iniuria aut ex lege aut
 non contra legem aut imprudentia aut necessario, aut non eo

6 dissensit *codd.* : dissenserunt *Lambinus*
 23 sapientiae *Nomius* : sapientium *codd.*
 32 aut non eo *vulg.* : aut in eo *codd.*

9 certi *delet Bake*
 24 Ionium *secl. Kayser*

nomine usurpandum, quo arguatur, aut non ita agi, ut
 debuerit ac licuerit; et, si satis esse putatis ea, quae isti
 scriptores artis docent, discere, quae multo tamen ornatius,
 quam ab illis dicuntur, et uberius explicavit Antonius—sed,
 5 si his contenti estis atque eis etiam, quae dici voluistis
 a me, ex ingenti quodam oratorem immensoque campo in
 exiguum sane gyrum compellit. Sin veterem illum Peri- 7r
 clem aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter scri-
 ptorum multitudinem est, Demosthenem sequi vultis et si
 10 illam praeclaram et eximiam speciem oratoris perfecti et
 pulcritudinem adamastis, aut vobis haec Carneadia aut illa
 Aristotelia vis comprehendenda est. Namque, ut ante dixi, 7a
 veteres illi usque ad Socratem omnem omnium rerum, quae
 ad mores hominum, quae ad vitam, quae ad virtutem, quae
 15 ad rem publicam pertinebant, cognitionem et scientiam cum
 dicendi ratione iungebant; postea dissociati, ut exposui,
 a Socrate [diserti a doctis] et deinceps a Socraticis item
 omnibus philosophi eloquentiam despexerunt, oratores
 sapientiam, neque quicquam ex alterius parte tetigerunt,
 20 nisi quod illi ab his aut ab illis hi mutuarentur; ex quo
 promisce haurirent, si manere in pristina communi-
 one voluissent. Sed ut pontifices veteres propter sacrificiorum 73
 multitudinem tris viros epulones esse voluerunt, cum essent
 ipsi a Numa, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium
 25 facerent, instituti, sic Socratici a se causarum actores et a
 communi philosophiae nomine separaverunt, cum veteres
 dicendi et intellegendi mirificam societatem esse voluissent.
 Quae cum ita sint, paululum equidem de me deprecabor et
 20 petam a vobis, ut ea, quae dicam, non de memet ipso, sed
 74
 30 de oratore dicere putetis. Ego enim sum is, qui cum
 summo studio patris in pueritia doctus essem et in forum
 ingeni tantum, quantum ipse sentio, non tantum, quantum

17 diserti a doctis *seclusit Mueller*
 de *Sorof*

29 non de *codd.*: me non

[ipse] forsitan vobis videar, detulissem, non possim dicere
 me haec, quae nunc complector, perinde, ut dicam discenda
 esse, didicisse; quippe qui omnium maturrime ad publicas
 causas accesserim annosque natus unum et viginti nobilis-
 simum hominem et eloquentissimum in iudicium vocarim; 5
 cui disciplina fuerit forum, magister usus et leges et instituta
 75 populi Romani mosque maiorum. Paulum sitiens istarum
 artium, de quibus loquor, gustavi, quaestor in Asia cum
 essem, aequalem fere meum ex Academia rhetorem nactus,
 Metrodorum illum, de cuius memoria commemoravit An- 10
 tonius; et inde decedens Athenis, ubi ego diutius essem
 moratus, nisi Atheniensibus, quod mysteria non referrent,
 ad quae biduo serius veneram, suscensuissem; qua re hoc,
 quod complector tantam scientiam vimque doctrinae, non
 modo non pro me, sed contra me est potius—non enim 15
 quid ego, sed quid orator possit disputo—atque hos omnis,
 qui artis rhetoricas exponunt, perridiculos; scribunt enim
 76 de litium genere et de principiis et de narrationibus; illa
 vis autem eloquentiae tanta est, ut omnium rerum, virtutum,
 officiorum omnisque naturae, quae mores hominum, quae 20
 animos, quae vitam continet, originem, vim mutationesque
 teneat, eadem mores, leges, iura describat, rem publicam
 regat, omniaque, ad quamcumque rem pertineant, ornate
 77 copioseque dicat. In quo genere nos quidem versamur
 tantum quantum possumus, quantum ingenio, quantum 25
 mediocri doctrina, quantum usu valemus; neque tamen
 istis, qui in una philosophia quasi tabernaculum vitae suae
 conlocarunt, multum sane in disputatione concedimus.
 21
 78 Quid enim meus familiaris C. Velleius adferre potest, quam
 ob rem voluptas sit summum bonum, quod ego non 30
 copiosius possim vel tutari, si velim, vel refellere ex illis

1 ipse *damnavit Ernesti*
 describat *codd.*: describat *Friedrich*
codd.

22 mores *codd.*: morem *Schüts*
 29 C. *vulg.*: Gallus
codd.

locis, quos exposuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Velleius est rudis, unus quisque nostrum versatus? Quid est, quod aut Sex. Pompeius aut duo Balbi aut meus amicus, qui cum Panaetio vixit, M. Vigellius de virtute
 5 hominum Stoici possint dicere, qua in disputatione ego his debeam aut vestrum quisquam concedere? Non est enim
 79 philosophia similis artium reliquarum: nam quid faciet in geometria qui non didicerit? quid in musicis? Aut taceat oportebit aut ne sanus quidem iudicetur. Haec vero, quae
 10 sunt in philosophia, ingeniis eruuntur ad id, quod in quoque veri simile est, eliciendum acutis atque acribus eaque exercitata oratione poliuntur. Hic noster vulgaris orator, si minus erit doctus, at tamen in dicendo exercitatus, hac ipsa
 15 exercitatione communi istos quidem [nostros] verberabit neque se ab eis contemni ac despici sinet; sin aliquis
 80 exstiterit aliquando, qui Aristotelio more de omnibus rebus in utramque partem possit dicere et in omni causa duas contrarias orationes, praeceptis illius cognitis, explicare aut hoc Arcesilae modo et Carneadi contra omne, quod propositum sit, disserat, quique ad eam rationem adiungat hunc
 20 [rheticum] usum [moremque] exercitationemque dicendi, is sit verus, is perfectus, is solus orator. Nam neque sine forensibus nervis satis vehemens et gravis nec sine varietate doctrinae satis politus et sapiens esse orator potest. Qua
 81 re Coracem istum veterem patiamur nos quidem pullos suos excludere in nido, qui evolent clamatores odiosi ac molesti, Pamphilumque nescio quem sinamus in infulis tantam rem
 25 tamquam puerilis delicias aliquas depingere; nosque ipsi hac tam exigua disputatione hesterni et hodierni diei
 30 totum oratoris munus explicemus, dum modo illa res tanta

5 hominum Stoici *codd.*: *secl. Bake*: homines Stoici *vulg.*: omni
malim 12 Hic *codd. non nulli*: Hic hic *codd. plerique*: hinc hic
Pearce 14 nostros *codd. secl. Ernesti*: philosophos *Fiderit*: doctos
Sorof: magistros *Adler* 21 rhetoricum *secl. Schütz* moremque
delevit Lambinus 22 sit *codd.*: erit *Bake* 25 veterem *Pearce*:
 vestrum *codd.* 26 excludere *codd.*: excudere *Stangl*

- sit, ut omnibus philosophorum libris, quos nemo [oratorum] istorum umquam attigit, comprehensa esse videatur.²²
- 82 Tum Catulus 'haudquaquam hercule' inquit 'Crasse, mirandum est esse in te tantam dicendi vel vim vel suavitatem vel copiam; quem quidem antea natura rebar ita 5 dicere, ut mihi non solum orator summus, sed etiam sapientissimus homo viderere; nunc intellego illa te semper etiam potiora duxisse, quae ad sapientiam spectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxisse. Sed tamen cum omnis gradus aetatis recordor tuae cumque vitam tuam ac studia con- 10 sidero, neque, quo tempore ista didiceris, video, nec magno opere te istis studiis, hominibus, libris intellego deditum. Neque tamen possum statuere, utrum magis mirer te illa, quae mihi persuades maxima esse adiumenta, potuisse in tantis tuis occupationibus perdiscere, an, si non potueris, 15
- 83 posse isto modo dicere.' Hic Crassus 'hoc tibi' inquit 'Catule, primum persuadeas velim, me non multo secus facere, cum de oratore disputem, ac facerem, si esset mihi de histrione dicendum. Negarem enim posse eum satis facere in gestu, nisi palaestram, nisi saltare didicisset; 20 neque, ea cum dicerem, me esse histrionem necesse esset, sed fortasse non stultum alieni artificis existimatorem.
- 84 Similiter nunc de oratore vestro impulsu loquor, summo scilicet; semper enim, quacumque de arte aut facultate quaeritur, de absoluta et perfecta quaeri solet. Qua re si 25 iam me vultis esse oratorem, si etiam sat bonum, si bonum denique, non repugnabo; quid enim nunc sim ineptus? Ita me existimari scio: quod si ita est, summus tamen certe non sum; neque enim apud homines res est ulla difficilior neque maior neque quae plura adiumenta doctrinae desi- 30
- 85 deret. Ac tamen, quoniam de oratore nobis disputandum

1 oratorum *codd. secl. Henrichsen*: rhetorum *Pearce* 15 an
vulg.: ac *codd.* 28 existimari *vulg.*: existimare *codd. non nulli*
 31 Ac *Sorof*: at *codd.*

est, de summo oratore dicam necesse est; vis enim et natura rei, nisi perfecta ante oculos ponitur, qualis et quanta sit intellegi non potest. Me autem, Catule, fateor neque hodie in istis libris et cum istis hominibus vivere nec vero, 5 id quod tu recte commeministi, ullum umquam habuisse sepositum tempus ad discendum ac tantum tribuisse doctrinae temporis, quantum mihi puerilis aetas, forenses feriae 23 concesserint. Ac, si quaeris, Catule, de doctrina ista quid 86 ego sentiam, non tantum ingenioso homini et ei, qui forum, 10 qui curiam, qui causas, qui rem publicam spectet, opus esse arbitror temporis, quantum sibi ei sumpserunt, quos discentis vita defecit: omnes enim artes aliter ab eis tractantur, qui eas ad usum transferunt, aliter ab eis, qui ipsarum artium tractatu delectati nihil in vita sunt aliud 15 acturi. Magister hic Samnitium summa iam senectute est et cotidie commentatur, nihil enim curat aliud: at Q. Velocius puer addidicerat, sed quod erat aptus ad illud totumque cognorat, fuit, ut est apud Lucilium,

quamvis bonus ipse

20 Samnis in ludo ac rudibus cuiusvis satis asper; sed plus operae foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius cotidie cantabat; erat enim scaenicus: quid faceret aliud? At Numerius Furius, noster familiaris, cum est commodum, 87 cantat; est enim paterfamilias, est eques Romanus; puer 25 didicit quod discendum fuit. Eadem ratio est harum artium maximarum; dies et noctis virum summa virtute et prudentia videbamus, philosopho cum operam daret, Q. Tuberonem; at eius avunculum vix intellegeres id agere, cum ageret tamen, Africanum. Ista discuntur facile, si et 30 tantum sumas, quantum opus sit, et habeas qui docere fideliter possit et scias etiam ipse discere; sed si tota vita 88 nihil velis aliud agere, ipsa tractatio et quaestio cotidie ex

25 fuit *om. codd. fere omnes*
maluit Friedrich

27 philosopho *codd.*: philosophiae

se gignit aliquid, quod cum desidiosa delectatione vestiges. Ita fit, ut agitatio rerum sit infinita, cognitio facilis, si usus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur, memoria studiumque permaneat. Libet autem semper discere; ut si velim ego talis optime ludere aut pilae studio tenear, etiam 5 fortasse, si adsequi non possim; at alii, quia praeclare faciunt, vehementius, quam causa postulat, delectantur, ut

89 Titius pila, Brulla talis. Qua re nihil est quod quisquam magnitudinem artium ex eo, quod senes discunt, pertimescat, namque aut senes ad eas accesserunt aut usque 10 ad senectutem in studiis detinentur aut sunt tardissimi; res quidem se mea sententia sic habet, ut, nisi quod quisque

24
90 cito potuerit, numquam omnino possit perdiscere.' 'Iam, iam,' inquit Catulus 'intellego, Crasse, quid dicas; et hercule adsentior; satis video tibi homini ad perdiscendum 15 acerrimo ad ea cognoscenda, quae dicis, fuisse temporis.' 'Pergisne' inquit Crassus 'me, quae dicam, de me, non de re putare dicere? Sed iam, si placet, ad instituta redeamus.' 'Mihi vero' Catulus inquit 'placet.'

91 Tum Crassus 'quorsum igitur haec spectat' inquit 'tam 20 longa et tam alte repetita oratio? Hae duae partes, quae mihi supersunt, inlustrandae orationis ac totius eloquentiae cumulandae, quarum altera dici postulat ornate, altera apte, hanc habent vim, ut sit quam maxime iucunda, quam maxime in sensus eorum, qui audiunt, influat et quam 25 plurimis sit rebus instructa; instrumentum autem hoc forense, litigiosum, acre, tractum ex vulgi opinionibus exiguum saneque mendicum est; illud rursus ipsum, quod tradunt isti, qui profitentur se dicendi magistros, non multum est maius quam illud vulgare ac forense: apparatu 30 nobis opus est et rebus exquisitis, undique conlectis, arces-

2 agitatio rerum *Mueller, qui et si addidit: agitatione rerum codd.:*
 agitatio ne rerum *Friedrich* 5 pilae *codd.:* pila *Stangl* 23
 ornate *om. L* 27 tractatum *L* 30 multo *Manutius*

sitis, comportatis, ut tibi, Caesar, faciendum est ad annum ;
 ut ego in aedilitate laboravi, quod cotidianis et vernaculis
 rebus satis facere me posse huic populo non putabam.

Verborum eligendorum et conlocandorum et concluden- 93
 5 dorum facilis est vel ratio vel sine ratione ipsa exercitatio ;
 rerum est silva magna, quam cum Graeci iam non tenerent
 ob eamque causam iuventus nostra dediceret paene di-
 scendo, etiam Latini, si dis placet, hoc biennio magistri
 dicendi exstiterunt ; quos ego censor edicto meo sustu-
 10 leram, non quo, ut nescio quos dicere aiebant, acui ingenia
 adulescentium nollem, sed contra ingenia obtundi nolui,
 conrobore impudentiam. Nam apud Graecos, cuiusmodi 94
 essent, videbam tamen esse praeter hanc exercitationem
 linguae doctrinam aliquam et humanitate dignam scientiam,
 15 hos vero novos magistros nihil intellegebam posse docere,
 nisi ut auderent ; quod etiam cum bonis rebus coniunctum
 per se ipsum est magno opere fugiendum : hoc cum unum
 traderetur et cum impudentiae ludus esset, putavi esse
 censoris, ne longius id serperet, providere. Quamquam 95
 20 non haec ita statuo atque decerno, ut desperem Latine
 ea, de quibus disputavimus, tradi ac perpoliri *posse*, patitur
 enim et lingua nostra et natura rerum veterem illam excel-
 lentemque prudentiam Graecorum ad nostrum usum
 moremque transferri, sed hominibus opus est eruditis, qui
 25 adhuc in hoc quidem genere nostri nulli fuerunt ; sin-
 quando exstiterint, etiam Graecis erunt antepoenendi.

Ornatur igitur oratio genere primum et quasi colore 25
 quodam et suco suo ; nam ut gravis, ut suavis, ut erudita 96
 sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut sensus, ut doloris
 30 habeat quantum opus sit, non est singulorum articulorum ;
 in toto spectantur haec corpore. Ut porro conspersa sit

12 cuiusmodi *Manutius* : qui cuiusmodi *codd.* 14 humanitatem
 dignam scientia *codd.* : *corr. Lambinus* 21 posse *addidit Pearce*
 29 doloris *Bake* : dolores *codd.*

quasi verborum sententiarumque floribus, id non debet esse fustum aequabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint quasi in ornatu disposita quaedam
 97 insignia et lumina. Genus igitur dicendi est eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant, et quod non solum 5 delectet, sed etiam sine satietate delectet; non enim a me iam expectari puto, ut moneam, ut caveatis, ne exilis, ne inculta sit vestra oratio, ne vulgaris, ne obsoleta; aliud quiddam maius et ingenia me hortantur vestra et aetates.
 98 Difficile enim dictu est, quaenam causa sit, cur ea, quae 10 maxime sensus nostros impellunt voluptate et specie prima acerrime commovent, ab eis celerrime fastidio quodam et satietate abalienemur. Quanto colorum pulcritudine et varietate floridiora sunt in picturis novis pleraque quam in veteribus! Quae tamen, etiam si primo aspectu nos 15 ceperunt, diutius non delectant; cum eidem nos in antiquis tabulis illo ipso horrido obsoletoque teneamur. Quanto molliores sunt et delicatiores in cantu flexiones et falsae voculae quam certae et severae! Quibus tamen non modo
 99 austeri, sed, si saepius fiunt, multitudo ipsa reclamat. Licet 20 hoc videre in reliquis sensibus, unguentis minus diu nos delectari summa et acerrima suavitate conditis quam his moderatis, et magis laudari quod terram quam quod crocum olere videatur; in ipso tactu esse modum et molitudinis et levitatis. Quin etiam gustatus, qui est sensus 25 ex omnibus maxime voluptarius quique dulcitudine praeter ceteros sensus commovetur, quam cito id, quod valde dulce est, aspernatur ac respuit! Quis potionem uti aut cibo dulci diutius potest? cum utroque in genere ea, quae leviter sensum voluptate moveant, facillime fugiant satietatem. 30
 100 Sic omnibus in rebus voluptatibus maximis fastidium fini-

9 maius *vulg.*: magis *codd.* 12 celerrime *vulg.*: celeberrime *codd.*
 23 terram *Lambinus* (*Plin. N. H.* xiii. 3. 4; xvii. 5. 3) ·
 teram λ (*Leidensis supplementum*): ceram *codd.* 24 olere *codd.* ·
 sapere *Plinius l. c.*

timum est ; quo hoc minus in oratione miremur in qua vel
 ex poetis vel oratoribus possumus iudicare concinnam, di-
 stinctam, ornatam, festivam, sine intermissione, sine repre-
 hensione, sine varietate, quamvis claris sit coloribus picta
 5 vel poesis vel oratio, non posse in delectatione esse diuturna.
 Atque eo citius in oratoris aut in poetae cincinnis ac fucō
 offenditur, quod sensus in nimia voluptate natura, non
 mente satiantur ; in scriptis et in dictis non aurium solum,
 sed animi iudicio etiam magis infucata vitia noscuntur. 26
 10 Qua re ‘bene et praeclare’ quamvis nobis saepe dicatur ; 101
 ‘belle et festive’ nimium saepe nolo ; quamquam illa ipsa
 exclamatio ‘non potest melius’ sit velim crebra ; sed habeat
 tamen illa in dicendo admiratio ac summa laus umbram
 aliquam et recessum, quo magis id, quod erit inluminatum,
 15 exstare atque eminere videatur. Numquam agit hunc 102
 versum Roscius eo gestu, quo potest :

nam sapiens virtuti honorem praemium, haud praedam
 petit :

sed abicit prorsus, ut in proximo :

20 set quid video ? Ferro saeptus possidet sedis sacras,
 incidat, aspiciat, admiretur, stupescat. Quid, ille alter
 quid petam praesidi ?
 quam leniter, quam remisse, quam non actuose ! instat enim
 o pater, o patria, o Priami domus !
 25 in quo tanta commoveri actio non posset, si esset con-
 sumpta superiore motu et exhausta. Neque id actores
 prius viderunt quam ipsi poetae, quam denique illi etiam,
 qui fecerunt modos, a quibus utrisque summittitur aliquid,
 deinde augetur, extenuatur, inflatur, variatur, distinguitur.
 30 Ita sit nobis igitur ornatus et suavis orator—nec tamen 103
 potest aliter esse—ut suavitatem habeat austeram et soli-
 dam, non dulcem atque decoctam. Nam ipsa ad ornandum

19 proximo *Gruter* : proximos *codd.*
 quid *codd.* : *ecquid vulg.*

20 set quid *Ribbeck* : et

praecepta, quae dantur, eius modi sunt, ut ea quis *vel* vitiosissimus orator explicare possit; qua re, ut ante dixi, primum silva rerum [ac sententiarum] comparanda est, qua de parte dixit Antonius; haec formanda filo ipso et genere orationis, inluminanda verbis, varianda sententiis. 5

104 Summa autem laus eloquentiae est amplificare rem ornando, quod valet non solum ad augendum aliquid et tollendum altius dicendo, sed etiam ad extenuandum atque abiciendum. 27 Id desideratur omnibus eis in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, vel cum ex- 10 planamus aliquid vel cum conciliamus animos vel cum con- 105 citamus, sed in hoc, quod postremum dixi, amplificatio potest plurimum, eaque una laus oratoris est [et] propria maxime. Etiam maior est illa exercitatio quam extremo sermone instruxit Antonius, primo reiciebat, laudandi et vituperandi; 15 nihil est enim ad exaggerandam et amplificandam orationem accommodatius, quam utrumque horum cumulatissime 106 facere posse. Consequentur etiam illi loci, qui quamquam proprii causarum et inhaerentes in earum nervis esse debent, tamen quia de universa re tractari solent, communes a 20 veteribus nominati sunt; quorum partim habent vitiorum et peccatorum acrem quandam cum amplificatione incusationem aut querelam, contra quam dici nihil solet nec potest, ut in depeculatore, in proditore, in parricidam; quibus uti confirmatis criminibus oportet, aliter enim ieiuni 25 107 sunt atque inanes; alii autem habent deprecationem aut miserationem; alii vero ancipitis disputationes, in quibus de universo genere in utramque partem disseri copiose licet. Quae exercitatio nunc propria duarum philosophiarum, de quibus ante dixi, putatur, apud antiquos erat 30 eorum, a quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio

1 quis *vel Sorof*: quis *codd.*: *quamvis vulg.* 3 ac
sententiarum *sed. Schüts* 13 et *sed. Pearce* 14 etiam maior
est *codd.*: adhibenda etiam est *Sorof*

et copia petebatur; de virtute enim, de officio, de aequo et bono, de dignitate, utilitate, honore, ignominia, praemio, poena similibusque de rebus in utramque partem dicendi etiam nos et vim et artem habere debemus. Sed quoniam de 108
5 nostra possessione depulsi in parvo et eo litigioso praediolo relictis sumus et aliorum patroni nostra tenere tuerique non potuimus, ab eis, quod indignissimum est, qui in nostrum patrimonium intruperunt, quod opus est nobis mutuemur.

Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex particula parva 28
10 urbis ac loci nomen habent et Peripatetici philosophi 109 aut Academici nominantur, olim autem propter eximiam rerum maximarum scientiam a Graecis politici philosophi appellati universarum rerum publicarum nomine vocabantur, omnem civilem orationem in horum alterutro
15 genere versari: aut de finita controversia certis temporibus ac reis; hoc modo: placeatne a Karthaginensibus captivos nostros redditis suis recuperari? aut infinite de universo genere quaerentis: quid omnino de captivo statuendum ac sentiendum sit? Atque horum superius illud genus causam
20 aut controversiam appellant eamque tribus, lite aut deliberatione aut laudatione, definiunt; haec autem altera quaestio infinita et quasi proposita consultatio nominatur. Atque 110
[hactenus loquantur] etiam hac *in* instituendo divisione utuntur, sed ita, non ut iure aut iudicio, vi denique recu-
25 perare amissam possessionem, sed ut [iure civili] surculo defringendo usurpare videantur. Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque id ipsum lacinia—nunc enim apud Philonem, quem in Academia [maxime] vigere audio, etiam harum iam causarum

3 dicendi etiam nos *Sorof*: d. animos *codd.*: d. copiose *Koch*
9 illi qui nunc quidem *Schüts*: quidem illi *del. Ellendt* 15
definitae controversiae *Pearce* 18 quaerentis, ut *Matthias* 23
hactenus loquantur *secl. Kayser* (*illud Ellendt*): loquuntur *vulg.*
in *addidit Ernesti* 24 *Cum verbis non ut iure redeunt M*
M = AEH vi denique *Manutius*: ut denique *codd.* 25 iure
civili *secl. Ellendt* 29 maxime *om. M*

cognitio exercitatioque celebratur—alterum vero tantum modo in prima arte tradenda nominant et oratoris esse dicunt; sed neque vim neque naturam eius nec partis nec genera proponunt, ut praeteriri omnino fuerit satius quam attactum deseri; nunc enim inopia reticere intelleguntur, 5
 29 tum iudicio viderentur. Omnis igitur res eandem habet
 111 naturam ambigendi, de qua quaeri et disceptari potest, sive in infinitis consultationibus disceptatur sive in eis causis, quae in civitate et forensi disceptatione versantur; neque est ulla, quae non aut ad cognoscendi aut ad agendi 10
 112 vim rationemque referatur; nam aut ipsa cognitio rei scientiaque perquiritur, ut virtus suamne propter dignitatem an propter fructum aliquem expetatur; aut agendi consilium
 113 exquiritur, ut sitne sapienti capessenda res publica. Cognitionis autem tres modi, coniectura, definitio et, ut ita dicam, 15
 consecutio: nam quid in re sit, coniectura quaeritur, ut illud, sitne in humano genere sapientia, quam autem vim quaeque res habeat, definitio explicat, ut si quaeratur, quid sit sapientia; consecutio autem tractatur, cum quid quamque rem sequatur, anquiritur, ut illud, sitne aliquando 20
 114 mentiri boni viri. Redeunt rursus ad coniecturam eamque in quattuor genera dispertunt; nam aut quid sit quaeritur, hoc modo: naturane sit ius inter homines an in opinionibus; aut, quae sit origo cuiusque rei, ut quod sit initium legum aut rerum publicarum; aut causa et ratio, ut si quaeratur, 25
 cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant; aut de immutatione, ut, si disputetur, num interire virtus in
 115 homine aut num in vitium possit convertere. Definitionis autem sunt disceptationes aut, cum quaeritur, quid in com-

M = *AEH* 5 attactum *M*: attemptatum *vulg.* 6 Omnis
 . . . disceptatur *om. e* eadem habent *HA* 9 versantur *L*:
 vorsentur *Mm* 10 non ad *M* 13 fructus *L* aliquid *M*:
 aliquos *L* 14 exquiretur *M* 16 coniectura *L*: complectun-
 tur *M* 21 mentiri *A*¹ *marg. m*: mente in *M* 25 causae
 tractatio *L* λ *codd. det.* 28 converti *Le vulg.* 29 aut *Gruter*:
 ut *codd.*

muni mente quasi impressum sit, ut si disseratur, idne sit
 ius, quod maximae parti sit utile; aut, cum quid cuiusque
 sit proprium exquiritur, ut ornate dicere propriumne sit
 oratoris an id etiam aliquis praeterea facere possit, aut,
 5 cum res distribuitur in partis, ut si quaeratur, quot sint
 genera rerum expetendarum, ut sintne tria, corporis, animi
 externarumque rerum, aut, cum, quae forma et quasi
 naturalis nota cuiusque sit, describitur, ut si quaeratur
 avari species, seditiosi, gloriosi. Consecutionis autem duo 116
 10 prima quaestionum genera ponuntur; nam aut simplex
 est disceptatio, ut si disseratur, expetendane sit gloria,
 aut ex comparatione, laus an divitiae magis expetendae
 sint; simplicium autem sunt tres modi: de expetendis
 15 fugiendisve rebus, ut expetendine honores sint, num
 fugienda paupertas; de aequo aut iniquo, *ut* aequumne
 sit ulcisci iniurias etiam propinquorum; de honesto aut
 turpi, ut hoc, sitne honestum gloriae causa mortem obire.
 Comparationis autem duo sunt modi: unus, cum idemne 117
 sit an aliquid intersit quaeritur; ut metuere et vereri, ut
 20 rex et tyrannus, ut adsentator et amicus; alter, cum quid
 praestet aliud alii quaeritur, ut illud, optime cuiusque
 sapientes an populari laude ducantur. Atque eae quidem
 disceptationes, quae ad cognitionem referuntur, sic fere 30
 a doctissimis hominibus describuntur. Quae vero referuntur 118
 25 ad agendum, aut in officii disceptatione versantur, quo in
 genere quid rectum faciendumque sit quaeritur, cui loco
 omnis virtutum et vitiorum est silva subiecta, aut in
 animorum aliqua permotione aut gignenda aut sedanda
 tollendave tractantur. Huic generi subiectae sunt cohorta-

M = AEH 9 duo *om. H* 10 prima *L* crimeina *M* 14
 fugiendis verberibus *M* 15 ut *add. Pearce* 20 alter
vulg.: alterum *codd.* quid *M*: qui *L* 21 alii *om.*
M 23 cognitionem *A corr. vulg.*: cognationem *M* 25 officii
sic HA 26 quoi loco *A*: quol *H*: quo in *E* 27 silva
vulg.: illa *M*

tiones, obiurgationes, consolationes, miserationes omnisque
 ad omnem animi motum et impulsio et, si ita res feret,
 119 mitigatio. Explicatis igitur his generibus ac modis dis-
 ceptionum omnium nihil sane ad rem pertinet, si qua
 in re discrepavit ab Antoni divisione nostra partitio: eadem 5
 sunt membra in utriusque disputatione, sed paulo secus
 a me atque ab illo partita ac tributa. Nunc ad reliqua
 progrediar meque ad meum munus pensumque revocabo.
 Nam ex illis locis, quos exposuit Antonius, omnia sunt
 ad quaeque genera quaestionum argumenta sumenda; sed 10
 aliis generibus alii loci magis erunt apti; de quo non tam
 quia longum est quam quia perspicuum est, dici nihil est
 120 necesse. Ornatissimae sunt igitur orationes eae, quae
 latissime vagantur et a privata [et a singulari] controversia
 se ad universi generis vim explicandam conferunt et con- 15
 vertunt, ut ei, qui audiant, natura et genere et universa re
 cognita de singulis reis et criminibus et litibus statuere
 121 possint. Hanc ad consuetudinem exercitationis vos,
 adulescentes, est cohortatus Antonius atque a minutis
 angustisque concertationibus ad omnem vim varietatemque 20
 vos disserendi traducendos putavit; qua re non est pau-
 corum libellorum hoc munus, ut ei, qui scripserunt de
 dicendi ratione, arbitrantur, neque Tusculani atque huius
 ambulationis antemeridiana aut nostrae posmeridiana
 sessionis; non enim solum acuenda nobis neque pro- 25
 cudenda lingua est, sed onerandum complendumque pectus
 maximarum rerum et plurimarum suavitate, copia, varietate.
 31
 122 Nostra est enim—si modo nos oratores, si in civium dis-
 ceptionibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis

M = *AEH* 5 discrepavit *M*: discrepuit *L* *Non. vulg.* 6
 utrisque disputationibus *L* 14 et a singulari *M*: ac singulari *L*:
 id est a singulari *maluit Friedrich*: a privata et *seclusit Kayser* 16
 audiant *codd.*: audiunt *Schüts* naturae genere *M* 17
 reis *vulg.*: rei *M*: rebus *Matthias* 23 arbitrati sunt *L vulg.*
 24 promeridiana *codd. plurr.* 29 si in periculis, si in delibera-
 tionibus *om. M*

adhibendi auctores et principes sumus—nostra est, inquam, omnis ista prudentiae doctrinaeque possessio, in quam homines quasi caducam atque vacuam abundantes otio, nobis occupatis, involaverunt atque etiam aut inidentes
 5 oratorem, ut ille in Gorgia Socrates, cavillantur aut aliquid de oratoris arte paucis praecipiant libellis eosque rhetoricos inscribunt, quasi non illa sint propria rhetorum, quae ab eisdem de iustitia, de officio, de civitatibus instituendis et regendis, de omni vivendi denique etiam de naturae
 10 ratione dicuntur. Quae quoniam iam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab eis ipsis, a quibus expilati sumus; dum modo illa ad hanc civilem scientiam, quo pertinent et quam intuentur, transferamus, neque, ut ante dixi, omnem teramus in his discendis rebus aetatem; sed
 15 cum fontis viderimus, quos nisi qui celeriter cognorit, numquam cognoscet omnino, tum, quotienscumque opus erit, ex eis tantum, quantum res petet, hauriemus; nam neque
 20 tam est acris acies in naturis hominum et ingeniis, ut res tantas quisquam nisi monstratas possit videre, neque tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas non penitus acri vir ingenio cernat, si modo aspexerit. In hoc igitur tanto tam immensoque campo cum liceat oratori vagari libere atque ubicumque constiterit, consistere in suo, facile suppeditat omnis apparatus ornatusque dicendi; rerum enim copia
 25 verborum copiam gignit; et, si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, existit ex re naturalis quidam splendor in verbis. Sit modo is, qui dicet aut scribet, institutus liberaliter educatione doctrinaque puerili et flagret studio et a natura adiuvetur et in universorum generum infinitis
 30 disceptationibus exercitatus ornatissimos scriptores oratoresque ad cognoscendum imitandumque delegerit, ne

M = *AEH* 1 adimendi *M* 3 qua . . . caduca . . . vacua *M*
 9 denique . . . naturae *secl. Bake* 11 expilati *M vulg.*: exspoliati
m 12 quae pertinent *M* 23 consistere *om. M* 25
 verborum copiam *om. M* 31 ad cogn. *vulg.*: ad *om. M*

ille haud sane, quem ad modum verba struat et inluminet, a magistris istis requiret; ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta sine duce natura ipsa, si modo est exercitata, delabitur.'

- 32
126 Hic Catulus 'di immortales,' inquit 'quantam rerum 5
varietatem, quantam vim, quantam copiam, Crasse, complexus es quantisque ex angustiis oratorem educere ausus es et in maiorum suorum regno conlocare! Namque illos veteres doctores auctoresque dicendi nullum genus disputationis a se alienum putasse accepimus semperque esse in 10
127 omni orationis ratione versatos; ex quibus Elius Hippias, cum Olympiam venisset maxima illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatus est cuncta paene audiente Graecia nihil esse ulla in arte rerum omnium quod ipse nesciret; nec solum has artis, quibus liberales doctrinae atque in- 15
genuae continerentur, geometriam, musicam, litterarum cognitionem et poetarum atque illa, quae de naturis rerum, quae de hominum moribus, quae de rebus publicis dicerentur, *se tenere* sed anulum, quem haberet, pallium, quo amictus, soccos, quibus indutus esset, [se] sua manu confecisse. 20
128 Scilicet nimis hic quidem est progressus, sed ex eo ipso est coniectura facilis, quantum sibi illi oratores de praeclarissimis artibus appetierint, qui ne sordidiores quidem repudiarent. Quid de Prodicō Cio, de Thrasymacho Calchedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum 25
129 unus quisque plurimum *ut* temporibus illis etiam de natura rerum et disseruit et scripsit. Ipse ille Leontinus Gorgias, quo patrono, ut Plato voluit, philosopho succubuit orator, qui aut non est victus umquam a Socrate neque sermo ille Platonis verus est; aut, si est victus, eloquentior 30

M = AEH 1 haud *eO*: aut *codd.* 4 exercitata *codd.*:
excitata *Schüts*: si modo est, excitabitur *Bake* delabitur *M*: labetur
vulg. 11 Elius *vulg.*: et eius *Mγ* 13 paene audiente
vulg.: saepe audientibus *M* 19 *se tenere addidit Kayser* 20
se om. M confecisset *M* 23 adpeterent *M* repudiarent
M 26 *ut addidit Campe* 29 victus *om. M*

videlicet fuit et disertior Socrates et, ut tu appellas, copiosior et melior orator—sed hic in illo ipso Platonis libro de omni re, quaecumque in disceptationem quaestionemque vocetur, se copiosissime dicturum esse profitetur; isque
 5 princeps ex omnibus ausus est in conventu poscere qua de re quisque vellet audire; cui tantus honos habitus est a Graecia, soli ut ex omnibus Delphis non inaurata statua, sed aurea statueretur. Sed hi, quos nominavi, multique
 10 praeterea summique dicendi doctores uno tempore fuerunt; ex quibus intellegi potest ita se rem habere, ut tu, Crasse, dicis, oratorisque nomen apud antiquos in Graecia maiore quadam vel copia vel gloria floruisse. Quo quidem magis
 15 dubito tibine plus laudis an Graecis vituperationis statuam esse tribuendum: cum tu in alia lingua ac moribus natus occupatissima in civitate vel privatorum negotiis paene omnibus vel orbis terrae procuracione ac summi imperi gubernacione destrictus tantam vim rerum cognitionemque comprehenderis eamque omnem cum eius, qui consilio et oratione in civitate valeat, scientia atque exercitacione
 20 sociaris; illi nati in litteris ardentesque his studiis, otio vero diffuentes, non modo nihil acquisierint, sed ne relictum quidem et traditum et suum conservarint.’ Tum
 33
 132
 Crassus ‘non in hac’ inquit ‘una, Catule, re, sed in aliis etiam compluribus distributione partium ac separatione
 25 magnitudines sunt artium deminutae. An tu existimas, cum esset Hippocrates ille Cous, fuisse tum alios medicos, qui morbis, alios, qui vulneribus, alios, qui oculis mederentur? Num geometriam Euclide aut Archimede, num musicam Damone aut Aristoxeno, num ipsas litteras
 30 Aristophane aut Callimacho tractante tam discerptas

M = *AEH* 2 ipso *om. M* 4 vocetur *Em*: revocetur *AH*:
 vocaretur *vulg.* 8 Sed *M*: Atque *L* 9 summi *L* au-
 ctiores *HE*¹ 10 ita *vulg.*: a *Mm* 13 plus *om. Mm* 16
 imperi (*sic*) *A* 17 districtus *EL* rerum *om. M* 23 in *om. M*
 re *om. M* 24 quam pluribus *M* 30 discerptas *L vulg.*: discerpta
*HA*¹: discerptam *A'm*

fuisse, ut nemo genus universum complecteretur atque ut
 133 alius aliam sibi partem in qua elaboraret seponeret? Equi-
 dem saepe hoc audivi de patre et de socero meo, nostros
 quoque homines, qui excellere sapientiae gloria vellent,
 omnia, quae quidem tum haec civitas nosset, solitos esse 5
 complecti. Meminerant illi Sex. Aelium; M'. vero
 Manilium nos etiam vidimus transverso ambulanti foro;
 quod erat insigne eum, qui id faceret, facere civibus suis
 omnibus consili sui copiam; ad quos olim et ita ambulantis 10
 et in solio sedentis domi sic adibatur, non solum ut de iure
 civili ad eos, verum etiam de filia conlocanda, de fundo
 emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio aut
 134 negotio referretur. Haec fuit P. Crassi illius veteris, haec
 Ti. Coruncani, haec proavi generi mei Scipionis pruden-
 tissimi hominis sapientia, qui omnes pontifices maximi 15
 fuerunt, ut ad eos de omnibus divinis atque humanis rebus
 referretur; eisdemque in senatu et apud populum et in
 causis amicorum et domi et militiae consilium suum
 135 fidemque praestabant. Quid enim M. Catoni praeter
 hanc politissimam doctrinam transmarinam atque adven-
 ticiam defuit? Num, quia ius civile didicerat, causas non
 dicebat? aut quia poterat dicere, iuris scientiam neglege-
 bat? Utroque in genere et elaboravit et praestitit. Num
 propter hanc ex privatorum negotiis conlectam gratiam
 tardior in re publica capessenda fuit? Nemo apud populum 25
 fortior, nemo melior senator; et idem facile optimus impera-
 tor; denique nihil in hac civitate temporibus illis sciri
 discive potuit, quod ille non cum investigarit et scierit tum
 136 etiam conscripserit. Nunc contra plerique ad honores

M = *AEH* 1 universorum *M*: universarum rerum *maluit*
Friedrich 2 elaborat *AE* 3a 6 Marcum *M* 8 facere *om. M*
 12 de agro colendo *om. M* 13 referretur *A marg. vulg.*: repe-
 teretur *H* 3a: repperetur *E* 21 didicerat *vulg.*: non didicerat
codd. 26 et idem *M*: idem *vulg.* facile *om. M* 27
 illis *om. M*

adipiscendos et ad rem publicam gerendam nudi veniunt
 atque inermes, nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati.
 Sin aliquis excellit unus e multis, effert se, si unum aliquid
 adfert, aut bellicam virtutem aut usum aliquem militarem;
 5 quae sane nunc quidem obsoleverunt; aut iuris scientiam,
 ne eius quidem universi; nam pontificium, quod est con-
 iunctum, nemo discit; aut eloquentiam, quam in clamore
 et in verborum cursu positam putant; omnium vero bona-
 rum artium, denique virtutum ipsarum societatem cognatio-
 10 nemque non norunt. Sed ut ad Graecos referam orationem,
 quibus carere hoc quidem in sermonis genere non possumus
 —nam ut virtutis a nostris, sic doctrinae sunt ab illis ex-
 empla petenda—septem fuisse dicuntur uno tempore, qui
 sapientes et haberentur et vocarentur: hi omnes praeter
 15 Milesium Thalen civitatibus suis praefuerunt. Quis doctior
 eisdem temporibus illis aut cuius eloquentia litteris in-
 structior fuisse traditur quam Pisistrati? qui primus Homeri
 libros confusos antea sic disposuisse dicitur, ut nunc habe-
 mus. Non fuit ille quidem civibus suis utilis, sed ita
 20 eloquentia floruit, ut litteris doctrinaque praestaret. Quid
 Pericles? de cuius vi dicendi sic accepimus, ut, cum contra
 voluntatem Atheniensium loqueretur pro salute patriae
 severius, tamen id ipsum, quod ille contra popularis homines
 diceret, populare omnibus et iucundum videretur; cuius in
 25 labris veteres comici, etiam cum illi male dicerent (quod
 tum Athenis fieri licebat), leporem habitasse dixerunt tan-
 tamque in eodem vim fuisse, ut in eorum mentibus, qui
 audissent, quasi aculeos quosdam relinqueret. At hunc non
 declamator aliqui ad clepsydram latrare docuerat, sed, ut

M = AEH 5 obsoleverunt *L vulg.*: absoluerunt *M* 6 ponti-
 ficium *H¹Am* 9 cognitionemque *H corr.* 32: cogitationemque *M*
 11 hoc *M*: in hoc *L* 12 virtutis *L*: virtutes *M* 13 petendae
HPA²m: petendo *H¹A¹E*: exempla repetenda *L vulg.* 17 tradi-
 tur *om. M* 19 ita *om. M* 21 vi dicendi *lo*: dicendi vi *m*:
 dicendi copia *L vulg.*: dicendi *M* cum *om. M* 24 dice-
 ret *L*: doceret *M* 25 libris *Mm* 27 eo *L* 29 declamator
M: clamator *L vulg.* aliqui *AE*: aliquis *vulg.*

34
137

138

accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras vir summus in
 maximarum rerum scientia: itaque hic doctrina, consilio,
 eloquentia excellens quadraginta annis praefuit Athenis et
 139 urbanis eodem tempore et bellicis rebus. Quid Critias?
 quid Alcibiades? civitatibus quidem suis non boni, sed 5
 certe docti atque eloquentes, nonne Socraticis erant dis-
 putationibus eruditi? Quis Dionem Syracosium doctrinis
 omnibus expolivit? Non Plato? Atque eum idem ille
 non linguae solum, verum etiam animi ac virtutis magister
 ad liberandam patriam impulit, instruxit, armavit. Aliisne 10
 igitur artibus hunc Dionem instituit Plato, aliis Isocrates
 clarissimum virum Timotheum Cononis praestantissimi
 imperatoris filium, summum ipsum imperatorem homi-
 nemque doctissimum? aut aliis Pythagorius ille Lysis
 Thebanum Epaminondam, haud scio an summum virum 15
 unum omnis Graeciae? aut Xenophon Agesilaum? aut
 Philolaus Archytam Tarentinum? aut ipse Pythagoras totam
 35 illam veterem Italiae Graeciam, quae quondam magna voci-
 140 tata est? Equidem non arbitror; sic enim video, unam
 quandam omnium rerum, quae essent homine erudito dignae 20
 atque eo, qui in re publica vellet excellere, fuisse doctrinam;
 quam qui accepissent, si eidem ingenio ad pronuntiandum
 valuissent et se ad dicendum quoque non repugnante natura
 141 dedissent, eloquentia praestitisse. Itaque ipse Aristoteles
 cum florere Isocratem nobilitate discipulorum videret, quod 15
 [ipse] suas disputationes a causis forensibus et civilibus ad
 inanem sermonis elegantiam transtulisset, mutavit repente
 totam formam prope disciplinae suae versumque quendam
 Philoctetae paulo secus dixit: ille enim turpe sibi ait esse
 tacere, cum barbaros, hic autem, cum Isocratem pateretur 30
 dicere; itaque ornavit et inlustravit doctrinam illam omnem

M = AEH 3 annis *Mm*: annos *L* 14 Lysis 'hoc nomen
 num in aliquo libro exstet dubito' *Ellendt*: Lysias *M* 25 quod . . .
 transtulisset *damnat Ellendt* 26 ipse *seclusit Friedrich*: ille *maluit*
Schüts: is *Piderit* 29 de Philocteta *L vulg.*

rerumque cognitionem cum orationis exercitatione coniunxit. Neque vero hoc fugit sapientissimum regem Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit, a quo eodem ille et agendi acciperet praecepta et eloquendi.

5 Nunc sive qui volet, eum philosophum, qui copiam nobis 142
rerum orationisque tradat, per me appellet oratorem licet; sive hunc oratorem, quem ego dico sapientiam iunctam habere eloquentiae, philosophum appellare malet, non impediam; dum modo hoc constet, neque infantiam eius,
10 qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat, neque inscientiam illius, cui res non suppetat, verba non desint, esse laudandam; quorum si alterum sit optandum, malim equidem indisertam prudentiam quam stultitiam loquacem; sin quaerimus quid unum excellat ex omnibus, docto oratori 143
15 palma danda est; quem si patiuntur eundem esse philosophum, sublata controversia est; sin eos diiungent, hoc erunt inferiores, quod in oratore perfecto inest illorum omnis scientia, in philosophorum autem cognitione non continuo inest eloquentia; quae quamvis contemnatur ab
20 eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus adferre videatur.' Haec cum Crassus dixisset, parumper et ipse conticuit et a ceteris silentium fuit.

Tum Cotta 'equidem,' inquit 'Crasse, non possum queri, 36
quod mihi videre aliud quiddam, id quod non susceperis, 144
25 disputasse; plus enim aliquanto attulisti, quam tibi erat tributum a nobis ac denuntiatum; sed certe ut eae partes fuerunt tuae, de inlustranda oratione ut diceres, et eras ipse iam ingressus atque in quattuor partis omnem orationis

M = *AEH* 4 agendi *om.* *M* 8 malet *A*: malit *HL*:
mallet *E* 14 si *M* 19 quamvis *L vulg.*: quamquam *M*
contemnatur *codd. vulg.*: condemnatur *Nonius* 21 et *om.* *M*
22 et a cet. *L*: et cet *M*: et . . . fuit *seclusit Friedrich* 24 id quod
non *H*: quod non id *AE*: et non id quod *L vulg.* 25 erat *codd.*:
esset *L vulg.* 26 tributum *M*: attributum *mPO* ac denuntia-
tum *om.* *Mm*: eiecit *Lambinus* ut *om.* *L*: et *vulg.* 27 erat
Mlo 28 orationem *Mloe*

laudem disciperas, cum de duabus primis nobis quidem
 satis, sed, ut ipse dicebas, celeriter exigueque dixisses, duas
 tibi reliquas feceras, quem ad modum primum ornate, deinde
 145 etiam apte diceremus: quo cum ingressus esses, repente te
 quasi quidam aestus ingeni tui procul a terra abripuit 5
 atque in altum a conspectu paene omnium abstraxit;
 omnem enim rerum scientiam complexus non tu quidem
 eam nobis tradidisti; neque enim fuit tam exigui temporis;
 sed apud hos quid profeceris nescio, me quidem in Aca-
 demiam totum compulisti. In qua velim sit illud, quod 10
 saepe posuisti, ut non necesse sit consumere aetatem atque
 ut possit is illa omnia cernere, qui tantum modo aspexerit;
 sed etiam si est aliquando spissius aut si ego sum tardior,
 profecto numquam conquiescam neque defatigabor ante,
 quam illorum ancipitis vias rationesque et pro omnibus et 15
 146 contra omnia disputandi percepero.' Tum Caesar 'unum'
 inquit 'me ex tuo sermone maxime, Crasse, commovit,
 quod eum negasti, qui non cito quid didicisset, umquam
 omnino posse perdiscere; ut mihi non sit difficile periclitari
 et aut statim percipere ista, quae tu verbis ad caelum ex- 20
 tulisti, aut, si non potuerim, tempus non perdere, cum
 147 tamen his nostris possim esse contentus.' Hic Sulpicius
 'ego vero,' inquit 'Crasse, neque Aristotelem istum neque
 Carneadem nec philosophorum quemquam desidero. Vel
 me licet existimes desperare ista posse perdiscere vel, id 25
 quod facio, contemnere; mihi rerum forensium et com-
 muniū vulgaris haec cognitio satis magna est ad eam,
 quam specto, eloquentiam; ex qua ipsa tamen permulta
 nescio; quae tum denique, cum causa aliqua, quae a me
 dicenda est, desiderat, quaero. Quam ob rem, nisi forte es 30

M = *AEH* 1 cumque duabus *M*: cumque de duabus *L* 2
 dicebas *om. M* 4 te *om. M* 5 arripuit *M* 7 tu *om. M*
 9 Academia *M* 12 posset *M* 13 aliquando *M*: aliquanto
L vulg. 15 rationis et *L* 18 unquam *M vulg.*: nunquam
lo Kayser 20 istud quod *m* 21 si potuerim *M* 25 vel
L vulg.: ut *M* 30 ob rem *L vulg.*: omnem *M*

iam defessus et si tibi non graves sumus, refer ad illa te, quae ad ipsius orationis laudem splendoremque pertinent; quae ego ex te audire volui, non ut desperarem me eloquentiam consequi posse, sed ut aliquid addiscerem.' Tum ³⁷
148

5 Crassus 'pervulgatas res requiris' inquit 'et tibi non incognitas, Sulpici: quis enim de isto genere non docuit, non instituit, non scriptum etiam reliquit? Sed geram morem et ea dumtaxat, quae mihi nota sunt, breviter exponam tibi; censebo tamen ad eos, qui auctores et inventores sunt
10 harum sane minutarum rerum, revertendum.

Omnis igitur oratio conficitur ex verbis; quorum primum ¹⁴⁹
nobis ratio simpliciter videnda est, deinde coniuncte. Nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis verbis est; alius, qui ex continuatis [coniunctis] constat. Ergo utimur
15 verbis aut eis, quae propria sunt et certa quasi vocabula rerum, paene una nata cum rebus ipsis; aut eis, quae transferuntur et quasi alieno in loco conlocantur; aut eis, quae novamus et facimus ipsi. In propriis igitur est [verbis] ¹⁵⁰
illa laus oratoris, ut abiecta atque obsoleta fugiat, lectis
20 atque inlustribus utatur, in quibus plenum quiddam et sonans inesse videatur. Sed in hoc verborum genere priorum dilectus est habendus quidam atque is aurium quodam iudicio ponderandus est; in quo consuetudo etiam bene loquendi valet plurimum. Itaque hoc, quod vulgo ¹⁵¹
25 de oratoribus ab imperitis dici solet 'bonis hic verbis,' aut 'aliquis non bonis utitur,' non arte aliqua perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu iudicatur: in quo non magna laus est vitare vitium, quamquam est magnum, verum tamen hoc quasi solum quoddam atque fundamentum est,
30 verborum usus et copia bonorum. Sed quid ipse aedificet ¹⁵²

M = *AEH* 11 *In A altera in E recens manus incipit* 14
ex tenuatis *HA* 32 coniunctis *M* secluserit *Kayser*: coniunctisque
L vulg. utimur *Mγ*: utemur *L vulg.* 18 verbis *om. M* 19
atque obs. *Lε vulg.*: et obs. *H¹*: aut obs. *M* 21 Scilicet *maluit*
Stangl 24 Itaque *M*: Etiam *L vulg.*: Atque *ε*

orator et in quo adiungat artem, id esse nobis quaerendum
 38 [atque explicandum] videtur. Tria sunt igitur in verbo
 simplici, quae orator adferat ad inlustrandam atque exor-
 nandam orationem: aut inusitatum verbum aut novatum
 153 aut translatum. Inusitata sunt prisca fere ac vetustate ab
 usu cotidiani sermonis iam diu intermissa, quae sunt poet-
 arum licentiae liberiora quam nostrae; sed tamen raro
 habet etiam in oratione poeticum aliquod verbum dignitatem.
 Neque enim illud fugerim dicere, ut Caelius 'qua tempestate
 Poenus in Italiam venit,' nec 'prolem' aut 'subolem' aut 10
 'effari' aut 'nuncupare' aut, ut tu soles, Catule, 'non
 rebar' aut 'opinabar'; aut alia multa, quibus loco positis
 154 grandior atque antiquior oratio saepe videri solet. Novan-
 tur autem verba, quae ab eo, qui dicit, ipso gignuntur ac
 fiunt, vel coniungendis verbis, ut haec: 15

tum pavor sapientiam omnem mi exanimato expectorat.

num non vis huius me versutiloquas malitias . . .

videtis enim et 'versutiloquas' et 'expectorat' ex coniun-
 ctione facta esse verba, non nata; sed saepe vel sine coniun-
 ctione verba novantur ut 'ille senius desertus,' ut 'di 20
 155 genitales,' ut 'baccarum ubertate incurvescere.' Tertius ille
 modus transferendi verbi late patet, quem necessitas genuit
 inopia coacta et angustiis, post autem iucunditas delectatio-
 que celebravit. Nam ut vestis frigoris depellendi causa
 reperta primo, post adhiberi coepta est ad ornatum etiam 25
 corporis et dignitatem, sic verbi translatio instituta est
 inopiae causa, frequentata delectationis. Nam gemmare

M = AEH 1 a nobis *vulg.* 2 atque explicandum *om. M*
 5 ac vetustate *Am*: ac vetusta *H*: vetusta et *P*: ac vetusta et *Oe*
 9 Laelius *codd.*: Caelius *e* 11 fari *L vulg. Quint.* viii. 3. 27 12
 verebar *Mms* 'fortasse verior est scriptura' *Ellendt* aut alia *M*:
 et alia *L* 16 exanimato *om. H* expectarat *Am* 17 an non
 novisti huius *Ribbeck* 19 Velsaepe *L vulg.* 20 verba novan-
 tur *del. Lambinus* sensus *Le alii* desertus *om. 32 or vulg.*: disertus
H²Le vidi *Le* 21 ut *om. M* vacarum *HAe*: baccarum *L*
 incurvascere *H*: incurvescere *A*: incurviscere *Nonius* 22 verbi late
vulg.: veritate *M*: varietate *loc.* 23 acta *M* 27 frequentia *M*

vitis, luxuriam esse in herbis, laetas segetes etiam rustici dicunt. Quod enim declarari vix verbo proprio potest, id translato cum est dictum, inlustrat id, quod intellegi volumus, eius rei, quam alieno verbo posuimus, similitudo.

5 Ergo haec translationes quasi mutationes sunt, cum quod 156
non habeas aliunde sumas, illae paulo audaciores, quae non inopiam indicant, sed orationi splendoris aliquid arcesunt; quarum ego quid vobis aut inveniendi rationem aut 39
genera ponam? [Similitudinis est ad verbum unum con- 157
10 tracta brevitatis, quod verbum in alieno loco tamquam in suo positum si agnoscitur, delectat, si simile nihil habet, repudiatur]; sed ea transferri oportet, quae aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia :

inhorrescit mare,

15 tenebrae conduplicantur, noctisque et nimum occaecat
nigror,

flamma inter nubis coruscat, caelum tonitru contremittit,
grando mixta imbri largifico subita praecipitans cadit,
undique omnes venti erumpunt, saevi existunt turbines,

20 fervit aestu pelagus :

omnia fere, quo essent clariora, translatis per similitudinem
verbis dicta sunt; aut quo significatur magis res tota sive 158
facti alicuius sive consilii, ut ille, qui occultantem consulto,
ne id, quod ageretur, intellegi posset, duobus translatis

25 verbis similitudine ipsa indicat :

quandoquidem is se circum vestit dictis, saepit se dolo.
Non numquam etiam brevitatis translatione conficitur, ut illud
'si telum manu fugit': imprudentia teli missi brevius propriis
verbis exponi non potuit, quam est uno significata

M = AEH 5 haec *Am* : hae *vulg.* 7 indicant *codd. fere omnes* : vindicant *codd. Lg. non nulli* arcessunt sive accersunt *vulg.* :
arcesserunt *M* 9 Similitudinis . . . repudiatur *incl. Sorof* 11
agnoscetur *Le* 18 largifico *codd.* : largiflivo *edd. vet. vulg.* 22
sive facti *HA marg.* : si facti *A lo 3a* 26 is se *Pearce* : iste *codd.*
vestet *M* saepe *M* se dolo *Osann* : sedulo *codd.* 28 emissi
L vulg. 29 exponi *M* : exprimi *vulg.*

159 translato. Hoc in genere persaepe mihi admirandum vide-
 tur quid sit, quod omnes translatis et alienis magis delect-
 40 tentur verbis quam propriis et suis. Nam si res suum
 nomen et vocabulum proprium non habet, ut pes in navi,
 ut nexum, quod per libram agitur, ut in uxore divortium, 5
 necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere; sed in
 suorum verborum maxima copia tamen homines aliena
 160 multo magis, si sunt ratione translata, delectant. Id acci-
 dere credo, vel quod ingeni specimen est quoddam transi-
 lire ante pedes posita et alia longe repetita sumere; vel quod 10
 is, qui audit, alio ducitur cogitatione neque tamen aberrat,
 quae maxima est delectatio; vel quod in singulis verbis res
 ac totum simile conficitur; vel quod omnis translatio, quae
 quidem sumpta ratione est, ad sensus ipsos admovetur,
 161 maxime oculorum, qui est sensus acerrimus. Nam et odor 15
 urbanitatis et mollitudo humanitatis et murmur maris et
 dulcitus orationis sunt ducta a ceteris sensibus; illa vero
 oculorum multo acriora, quae paene ponunt in conspectu
 animi, quae cernere et videre non possumus. Nihil est
 enim in rerum natura, cuius nos non in aliis rebus possumus 20
 uti vocabulo et nomine. Unde enim simile duci potest,
 potest autem ex omnibus, indidem verbum unum, quod
 similitudinem continet, translatum lumen adferet orationi.
 162 Quo in genere primum est fugienda dissimilitudo: 'caeli
 ingentes fornices'; quamvis sphaeram in scaenam, ut dici- 25
 tur, attulerit Ennius, tamen in sphaera fornices similitudo
 inesse non potest.

Vive, Ulixes; dum licet:

oculis postremum lumen radiatum rape!

M = *AEH* 1 Atque hoc *L* 2 delectantur *Le* 4 spes *Mγ*
 7 tamen inopia *M* 9 quoddam *L vulg.*: quiddam *Mγ Lagg.*
plur. 10 posita et *Le*: positū et *H*: positae *A*: posita *m* petita
Bake 12 in *om. L* 15 maximeque ad *L* 17 dulcedo *m*
 rationis *M* 20 cuius *L vulg.*: atque huius *M* possumus *MP*
 21 Unde *vulg.*: eundem *M* potest *om. M* 23 adferet *H*:
 adferre *codd.* 29 rape *om. M*

non dixit 'pete' non 'cape,'—haberet enim moram sperantis
 diutius esse victurum—sed 'rape': est hoc verbum ad id
 aptatum, quod ante dixerat, 'dum licet.' Deinde videndum ⁴¹
 est ne longe simile sit ductum: 'Syrtim' patrimoni, 'scopu- ¹⁶³
 5 lum' libentius dixerim; 'Charybdim' bonorum, 'voraginem'
 potius; facilius enim ad ea, quae visa, quam ad illa, quae
 audita sunt, mentis oculi feruntur; et quoniam haec vel
 summa laus est in verbis transferendis, ut sensum feriat id,
 quod translatum sit, fugienda est omnis turpitudine earum
 10 rerum, ad quas eorum animos, qui audient, trahet similitudo.
 Nolo dici morte Africani 'castratam' esse rem publicam, ¹⁶⁴
 nolo 'stercus curiae' dici Glauciam; quamvis sit simile,
 tamen est in utroque deformis cogitatio similitudinis; nolo
 esse aut maius, quam res postulet: 'tempestatas comissa-
 15 tionis'; aut minus: 'comissatio tempestatas'; nolo esse
 verbum angustius id, quod translatum sit, quam fuisset
 illud proprium ac suum:

quidnam est, obsecro? Quid te adirier abnutas?

melius esset vetas, prohibes, absterres; quoniam ille dixerat:

20

ilico istic,

ne contagio mea bonis umbrave obsit

Atque etiam, si vereare, ne paulo durior translatio esse ¹⁶⁵
 videatur, mollienda est praeposito saepe verbo; ut si olim,
 M. Catone mortuo, 'pupillum' senatum quis relictum
 25 diceret, paulo durius; sin, 'ut ita dicam, pupillum,' ali-
 quanto mitius: etenim verecunda debet esse translatio, ut
 deducta esse in alienum locum, non inrupisse, atque ut

M = AEH 1 pete sed cape *M*: cape non pete *Le* 2 vic-
 turum *om. M* est hoc verbum *Friedrich*: hoc verbum *M*: hoc
 verbum est *L* ad id adeptum *M* 7 mentis *Le*: eis *M*
 feruntur *Le*: ferentur *M* 8 verbi transferendi *Le vulg.* 9
 est *om. M* 10 audient *A*: audiunt *HLe vulg.* trahit *Le*
 16 quam fuisset *om. M* 17 illum *M* 18 adirier *Vahlen*:
 adiri *L*: quod te abire *M* 19 esse tu eas *M* (*H* esset . . . ueas)
 23 preposito *L*: prepositio *M* 24 pupillum (*addito in margine*
 orbum) *A*: orbum *m* 27 irruisse *Le vulg.*

166 precario, non vi, venisse videatur. Modus autem nullus
est florentior in singulis verbis neque qui plus luminis
adferat orationi; nam illud, quod ex hoc genere profuit,
non est in uno verbo translato, sed ex pluribus continuatis
conectitur, ut aliud dicatur, aliud intellegendum sit: 5

neque me patiar

iterum ad unum scopulum ut olim classem Achivom
offendere.

atque illud,

erras, erras; nam exultantem te et praefidentem tibi 10
reprimant validae legum habenae atque imperi insistent
iugo.

167 Sumpta re simili verba illius rei propria deinceps in rem
42 aliam, ut dixi, transferuntur. Est hoc magnum ornamentum
orationis, in quo obscuritas fugienda est; etenim hoc fere 15
genere fiunt ea, quae dicuntur aenigmata; non est autem
in verbo modus hic, sed in oratione, id est, in continua-
tione verborum. Ne illa quidem traductio atque immutatio
in verbo quandam fabricationem habet [sed in oratione]:

Africa terribili tremit horrida terra tumultu; 20

[pro Afris est sumpta Africa,] neque factum est verbum, ut
'mare saxifragis undis'; neque translatum, ut 'mollitur
mare'; sed ornandi causa proprium proprio commutatum:
desine, Roma, tuos hostis

et

testes sunt campi magni

Gravis est modus in ornatu orationis et saepe sumendus;

M = AEH 2 nec qui *L* vulg. : quam quae *A* : quae qui
HA marg. 3 afferant *A* 5 aut *A* 6 patior *L* 7
iterum *om.* *M* aduncum scopulum ut olim *Ribbeck* : ad unum
scopulum et telum *M* 10 erras *semel* *M* nam et vidente te *M*
praefidente *M* : praesidente *es* : praesidentem *mL* 13 simplici
H : simili in *P* eius *L* 14 referuntur *M* ornam^{ti} *H* :
ornamen *A* 15 ex hoc genere *L* vulg. 19 sed in oratione
delevit *Schüts* 20 terribilis *M* 21 pro *A* . . . Africa *secl. Bake*
24 hos (*cum spatio viii litterarum*) *A* 25 et *om. codd.*

ex quo genere haec sunt, Martem belli esse communem, Cererem pro frugibus, Liberum appellare pro vino, Neptunum pro mari, curiam pro senatu, campum pro comitiis, togam pro pace, arma ac tela pro bello; quo item in genere 168
 5 et virtutes et vitia pro ipsis, in quibus illa sunt, appellantur: 'luxuries quam in domum inrupit,' et 'quo avaritia penetravit'; aut 'fides valuit, iustitia confecit.' Videtis profecto genus hoc totum, cum inflexo immutatoque verbo res eadem enuntiatur ornatus; cui sunt finitima illa minus
 10 ornata, sed tamen non ignoranda, cum intellegi volumus aliquid aut ex parte totum, ut pro aedificiis cum parietes aut tecta dicimus; aut ex toto partem, ut cum unam turmam equitatum populi Romani dicimus; aut ex uno pluris:

15 at Romanus homo, tamenetsi res bene gesta est corde suo trepidat;
 aut cum ex pluribus intellegitur unum:
 nos sumus Romani, qui fuimus ante Rudini;
 aut quocumque modo, non ut dictum est, in eo genere
 20 intellegitur, sed ut sensum est. Abutimur saepe etiam 43
 verbo non tam eleganter quam in transferendo, sed etiam si 169
 licentius, tamen interdum non impudenter; ut cum grandem orationem pro longa, minutum animum pro parvo dicimus. Verum illa videtisne esse non verbi, sed orationis, quae ex
 25 pluribus, ut exposui, translationibus conexa sunt? haec autem, quae aut immutata esse dixi aut aliter intellegenda ac dicerentur, sunt translata quodam modo. Ita fit, ut 170
 omnis singulorum verborum virtus atque laus tribus existat ex rebus: si aut vetustum verbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit; aut factum vel coniunctione vel novitate,
 30 in quo item est auribus consuetudinique parcendum; aut

M = AEH 5 virtus *M* vita *Mε* 8 verbo *om. M* 9
 cui 32 *vulg.*: quo *Mε*: cum *L* 13 equitum *Lε* 18 fuimus
codd.: fuimus *Lambinus* 23 pro magna *L vulg.* 24 Vera *L*
 cum ex *Am* 25 posui *H*

translatum, quod maxime tamquam stellis quibusdam notat et illuminat orationem.

171 Sequitur continuatio verborum, quae duas res maxime, conlocationem primum, deinde modum quendam formamque desiderat. Conlocationis est componere et struere verba 5 sic, ut neve asper eorum concursus neve hiulus sit, sed quodam modo coagmentatus et levis; in quo lepide soceri mei persona lusit is, qui elegantissime id facere potuit, Lucilius:

quam lepide λέξεις compostae! ut tesserulae omnes 10
arte pavimento atque emblemate vermiculato.

Quae cum dixisset in Albucium inludens, ne a me quidem abstinuit:

Crassum habeo generum, ne rhetoricoterus tu sis.

Quid ergo? Iste Crassus, quoniam eius abuteris nomine, 15
quid efficit? Illud quidem; scilicet, ut ille vult et ego vellem, melius aliquanto quam Albucius: verum in me
172 quidem lusit ille, ut solet. Sed est tamen haec conlocatio conservanda verborum, de qua loquor; quae vinctam orationem efficit, quae cohaerentem, quae levem, quae aequabiliter 20
fluentem; id adsequemini, si verba extrema cum consequentibus primis ita iungentur, ut neve aspere concurrant
44
173 neve vastius diducantur. Hanc diligentiam subsequitur modus etiam et forma verborum, quod iam vereor ne huic
Catulo videatur esse puerile; versus enim veteres illi in hac 25
soluta oratione propemodum, hoc est, numeros quosdam nobis esse adhibendos putaverunt: interspirationis enim,

M = AEH 2 illustrat orationem (*margin.* notat et) *A*, unde
illustrat et notat *m* 6 asperiorum *A* 32: asperior *me* 7
lepide *L vulg.*: lepidis *H*: lepidi *A*: lepidi in ϵ : lepide in *Ernesti*
9 Lucilius *vulg.*: *L. M* 10 lexis (*Orat.* 44. 149 *Nonius*): ex is *A*:
ex iis *H*: ex his *me*: *synthesis L* compostae 32: composite *ALm*
14 rhetorico teros *L\epsilon* tu sis *P^2\epsilon*: tuses *L* nerhetorico te rustus
eis *A Redeunt A vetus et E* 16 idem illud scilicet *L vulg.*
voluit *L* 19 vinctam *Ernesti*: iunctam *codd.* 21 id *om. HP^a*
verba *om. M* 22 iungetis *L* 23 ne vastius *M* 26 hoc
est *L*: hoc *M* 27 enim *om. M*

non defetigationis nostrae neque librariorum notis, sed verborum et sententiarum modo interpunctas clausulas in orationibus esse voluerunt; idque princeps Isocrates instituisse fertur, ut inconditam antiquorum dicendi consuetudinem delectationis atque aurium causa, quem ad modum scribit discipulus eius Naucrates, numeris astringeret. Namque haec duo musici, qui erant quondam idem 174 poetae, machinati ad voluptatem sunt, versum atque cantum, et ut verborum numero et vocum modo delectatione vincerent aurium satietatem. Haec igitur duo, vocis dico moderationem et verborum conclusionem, quoad orationis severitas pati posset, a poetica ad eloquentiam traducenda duxerunt. In quo illud est vel maximum, quod versus in 175 oratione si efficitur coniunctione verborum, vitium est, et 15 tamen eam coniunctionem sicuti versum numerose cadere et quadrare et perfici volumus. Neque est ex multis res una, quae magis oratorem ab imperito dicendi ignaroque distinguat, quam quod ille rudis incondite fundit quantum potest et id, quod dicit, spiritu, non arte determinat, orator 20 autem sic inligat sententiam verbis, ut eam numero quodam complectatur et astricto et soluto. Nam cum vinxit forma 176 et modis, relaxat et liberat immutatione ordinis, ut verba neque adligata sint quasi certa aliqua lege versus neque ita soluta, ut vagentur. Quonam igitur modo tantum 45 25 munus insistemus ut arbitremur nos hanc vim numerose dicendi consequi posse? Non est res tam difficilis quam necessaria; nihil est enim tam tenerum neque tam flexibile neque quod tam facile sequatur quocumque ducas quam oratio. Ex hac versus, ex hac eadem dispares numeri 177

M = *AEH* 1 liberiorum *M* 5 quae ad *M* 6 discipulum *M*: Naucratem *M* 11 et *om.* *M* 12 possit *L* traducendam *M* 13 vel *om.* *M* 15 eam *vulg.*: etiam *M* cadere *vulg.*: sedere *M* 16 est *om.* *M* multis rebus res *maluit Stangl* 18 quantum potest *om.* *M* 24 solut *A*: soluet *E*: soluit *m* tantum *om.* *M* 26 tam necessaria *M*

conficiuntur; ex hac haec etiam soluta variis modis
 multorumque generum oratio; non enim sunt alia ser-
 monis, alia contentionis verba, neque ex alio genere ad
 usum cotidianum, alio ad scaenam pompamque sumuntur;
 sed ea nos cum iacencia sustulimus e medio, sicut molliissi- 5
 mam ceram ad nostrum arbitrium formamus et fingimus.
 Itaque *ut* tum graves sumus, tum subtiles, tum medium quid-
 dam tenemus: sic institutam nostram sententiam sequitur
 orationis genus idque ad omnem aurium voluptatem et
 178 animorum motum mutatur et vertitur. Sed ut in plerisque 10
 rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata, sic in
 oratione, ut ea, quae maximam utilitatem in se continerent,
 plurimum eadem haberent vel dignitatis vel saepe etiam
 venustatis. Incolumitatis ac salutis omnium causa videmus
 hunc statum esse huius totius mundi atque naturae, rotun- 15
 dum ut caelum terraque ut media sit eaque sua vi nutuque
 teneatur, sol ut eam circum feratur, ut accedat ad brumale
 signum et inde sensim ascendat in diversam partem; ut
 luna accessu et recessu [suo] solis lumen accipiat; ut eadem
 spatia quinque stellae dispari motu cursuque conficiant. 20
 179 Haec tantam habent vim, paulum ut immutata cohaerere
 non possint, tantam pulchritudinem, ut nulla species ne
 cogitari quidem possit ornatior. Referte nunc animum ad
 hominum vel etiam ceterarum animantium formam et
 figuram. Nullam partem corporis sine aliqua necessitate 25
 adfectam totamque formam quasi perfectam reperietis arte,
 46 non casu. Quid in eis arboribus? in quibus non truncus,
 non rami, non folia sunt denique nisi ad suam retinendam

M = *AEH* 1 haec *om. M* 3 genere *H¹*: genera *M* 6
 ceram *om. M* formam *H* et *om. M* 7 ut *add. Schüts*
 gravissimus *M* subtilis *M* 9 ad omnem rationem et aurium
L vulg. 10 utatur ex *M* 17 sol ad eam circum *M*: sol
 ut circum *L vulg.* 19 lunā *AE* suo *om. M* con-
 spiciat *M* 26 adfectam *L vulg.*: adfectum *M* 27 eis *M*:
 his *L*: *om. vulg.*

conservandamque naturam, nusquam tamen est ulla pars nisi
 venusta. Linquamus naturam artisque videamus. Quid 180
 tam in navigio necessarium quam latera, quam cavernae,
 quam prora, quam puppis, quam antennae, quam vela,
 5 quam mali? quae tamen hanc habent in specie venustatem,
 ut non solum salutis, sed etiam voluptatis causa inventa
 esse videantur. Columnae templa et porticus sustinent;
 tamen habent non plus utilitatis quam dignitatis: Capitoli
 fastigium illud et ceterarum aedium non venustas, sed
 10 necessitas ipsa fabricata est; nam, cum esset habita ratio,
 quem ad modum ex utraque tecti parte aqua delaberetur,
 utilitatem templi fastigi dignitas consecuta est; ut, etiam si
 in caelo Capitolium statueretur, ubi imber esse non posset,
 nullam sine fastigio dignitatem habiturum fuisse videatur.
 15 Hoc in omnibus item partibus orationis evenit, ut utilita- 181
 tem ac prope necessitatem suavitas quaedam et lepos con-
 sequatur; clausulas enim atque interpuncta verborum
 animae interclusio atque angustiae spiritus attulerunt: id
 inventum ita est suave, ut, si cui sit infinitus spiritus datus,
 20 tamen eum perpetuare verba nolimus; id enim auribus
 nostris gratum est [inventum], quod hominum lateribus non
 tolerabile solum, sed etiam facile esse posset. Longissima 47
 est igitur complexio verborum, quae volvi uno spiritu potest; 182
 sed hic naturae modus est, artis alius. Nam cum sint
 25 numeri plures, iambum et trochaeum frequentem segregat
 ab oratore Aristoteles, Catule, vester, qui natura tamen
 incurrunt ipsi in orationem sermonemque nostrum; sed
 sunt insignes percussiones eorum numerorum et minuti
 pedes. Qua re primum ad heroum nos [dactylici et ana-
 30 paesti spondi pedem] invitat: in quo impune progredi licet

M = AEH 1 nusquam . . . naturam *om. M* 4 antenna *M*
 quam vela *om. M* 9 et *om. M* 10 esset *L vulg.*: est *M* 12
 fasti *M* 14 fuisse *M*: esse *vulg.* 21 inventum *del. Purgold*
 23 possit *L* 24 alius nam *om. M* 25 frequenter *H*¹ 32 29
 dactyli *L* spondi *AE*²: et spondi *H*: et spondei *e*: spondei *ett.*
 dact. . . spond. *secl. Madvig* 30 pedem *del. Ellendt* immutat *L*

duo dumtaxat pedes aut paulo plus, ne plane in versum aut similitudinem versus incidamus. 'Altae sunt geminae, quibus.' Hi tres [heroi] pedes in principia continuandorum
 183 verborum satis decore cadunt. Probatur autem ab eodem illo maxime paeon, qui est duplex: nam aut a longa oritur, 5 quam tres breves consequuntur, ut haec verba 'desinite, incipite, comprimite,' aut a brevibus deinceps tribus, extrema producta atque longa, sicut illa sunt 'domuerant, sonipedes'; atque illi philosopho ordiri placet a superiore paeane, posteriore finire; est autem paeon hic posterior non 10 syllabarum numero, sed aurium mensura, quod est acrius iudicium et certius, par fere cretico, qui est ex longa et brevi et longa: ut

Quid petam praesidi, aut exsequar? quove nunc . . .

A quo numero exorsus est Fannius: 'si, Quirites, minas 15 illius.' Hunc ille clausulis aptiorem putat, quas vult longa
 48 184 plerumque syllaba terminari. Neque vero haec tam acrem curam diligentiamque desiderant, quam est illa poetarum; quos necessitas cogit et ipsi numeri ac modi sic verba versu includere, ut nihil sit ne spiritu quidem minimo brevius aut 20 longius, quam necesse est. Liberior est oratio et plane, ut dicitur, sic est vere soluta, non ut fugiat tamen aut erret, sed ut sine vinculis sibi ipsa moderetur. Namque ego illud adsentior Theophrasto, qui putat orationem, quae quidem sit polita atque facta quodam modo, non astrictae, sed re- 25
 185 missius numerosam esse oportere. Etenim, sicut ille suspicatur, et ex istis modis, quibus hic usitatus versus efficitur, post anapaestus, procerior quidam numerus, effloruit, inde ille licentior et divitior fluxit dithyrambus, cuius membra

M = AEH 2 Altae *M*: Aliae *L* vulg.: Arae Ellendt: Valvae
Maehly 3 heroi *secl. Madvig* 4 verborum *om. M* 5
 paeon *M*: pean *mL*: peon *ε*: paeon vulg. 7 a *om. M* 9
 ordiri *L* vulg.: oratori *M* 11 finiri. Is autem *L* 13 ut *om.*
M 15 'Ennius nomen librariis notius plerosque libros occupavit'
 Ellendt 22 terreat *M* 25 fracta *M* 27 et ex istis *M*: ex
 illis *L*: ex istis vulg.

et pedes, ut ait idem, sunt in omni locupleti oratione diffusa; et, si numerosum est in omnibus sonis atque vocibus, quod habet quasdam impressiones et quod metiri possumus intervallis aequalibus, recte genus hoc numerorum, dum
 5 modo ne continui sint, in orationis laude ponitur. Nam si rudis et impolita putanda est illa sine intervallis loquacitas perennis et profuens, quid est aliud causae cur repudietur, nisi quod hominum auribus vocem natura modulatur ipsa? Quod fieri, nisi inest numerus in voce, non potest.
 10 Numerus autem in continuatione nullus est; distinctio et 186 aequalium aut saepe variorum intervallorum percussio numerum conficit, quem in cadentibus guttis, quod intervallis distinguuntur, notare possumus, in amni praecipitante non possumus. Quod si continuatio verborum haec soluta
 15 multo est aptior atque iucundior, si est articulis membrisque distincta, quam si continuata ac producta, membra illa modificata esse debebunt; quae si in extremo breviora sunt, infringitur ille quasi verborum ambitus; sic enim has orationis conversiones Graeci nominant. Qua re aut paria
 20 esse debent posteriora superioribus, et extrema primis aut, quod etiam est melius et iucundius, longiora. Atque haec 49
 quidem ab eis philosophis, quos tu maxime diligis, Catule, 187 dicta sunt; quod eo saepius testifcor, ut auctoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam.' 'Quarum tandem?'
 25 inquit Catulus 'aut quid disputatione ista adferri potest elegantius aut omnino dici subtilius?' 'At enim vereor,' 188
 inquit Crassus 'ne haec aut difficiliora istis ad persequendum esse videantur aut, quia non traduntur in vulgari ista disciplina, nos ea maiora ac difficiliora videri velle vide-

M = AEH *a* id in *L* 5 continuum sit *L vulg.* pone-
 tur *L vulg.* 6 indocta *L* 7 causae *L vulg.* : causa *M* 8
 auribus *eL vulg.* : auris *M* naturae *L* modulantur *Am*
 9 ipsae *Mm* 11 aut *M* : ut *L* : et *vulg.* 16 membra *Mm vulg.* :
 verba *L* 17 in extremo *vulg.* : in *om. M* 19 paria *vulg.* :
 prima *M* 27 ad p. . . ista *om. L* 29 nos *vulg.* : non *M*

amur.' Tum Catulus 'erras,' inquit 'Crasse, si aut me aut horum quemquam putas a te haec opera cotidiana et pervagata exspectare. Ista, quae dicis, dici volumus; neque tam dici quam isto dici modo; neque tibi hoc pro me solum, sed pro his omnibus sine ulla dubitatione respondeo.' 5
 189 'Ego vero' inquit Antonius 'inveni iam, quem negaram in eo, quem scripsi, libello me invenisse eloquentem. Sed eo te ne laudandi quidem causa interpellavi, ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore verbo uno meo deminuere-
 190 tur.' 'Hanc igitur' Crassus inquit 'ad legem cum exer- 10
 citatione tum stilo, qui et alia et hoc maxime ornat ac limat, formanda nobis oratio est. Neque tamen hoc tanti laboris est, quanti videtur, nec sunt haec rhythmicorum aut musicorum acerrima norma dirigenda; efficiendum est illud modo nobis, ne fluat oratio, ne vegetur, ne insistat interius, 15
 ne excurrat longius, ut membris distinguatur, ut conversiones habeat absolutas. Neque semper utendum est perpetuitate et quasi conversione verborum, sed saepe carpenda membris minutoribus oratio est, quae tamen ipsa membra sunt
 191 numeris vincienda. Neque vos paean aut herous ille con- 20
 turbet: ipsi occurrent orationi; ipsi, inquam, se offerent et respondebunt non vocati. Consuetudo modo illa sit scribendi atque dicendi, ut sententiae verbis finiantur eorumque verborum iunctio nascatur ab proceris numeris ac liberis, maxime heroo aut paeane priore aut cretico, sed 25
 varie distincteque considat. Notatur enim maxime similitudo in conquiescendo. Et, si primi et postremi [illi] pedes

M = *AEH* 1 me aut *om.* *M* 3 isti *M* dicis *om.* *M*
 6 iam *M*: tandem *L* *vulg.* 7 eo cum hiatu *v* *litt.* *A* 9
 tenore *M* 10 Crassus inquit *om.* *M* a lege *M* 12
 nobis *E*¹*m*: vobis *codd.* in hoc *M* 13 quantum *L* aut *M*:
 ac *L* *vulg.* 14 efficiendast *HA* (-da est *E*): et efficiendum
 est *L* 15 interius *codd.*: celerius *maluit Reid* 18 et quasi
vulg.: et quos (*iv* *litt.* *sp.*) et *M* contextione *maluit Stangl* carpenda
vulg.: capienda *codd.* membris *vulg.*: verbis *M* 24 a pr. *vulg.*:
 ab *Friedrich* 27 in *om.* *L* illi *om.* *M*

sunt hac ratione servati, medii possunt latere, modo ne circuitus ipse verborum sit aut brevior, quam aures expectent, aut longior, quam vires atque anima patiatur. Clausulas autem diligentius etiam servandas esse arbitror ⁵⁰
 5 quam superiora, quod in eis maxime perfectio atque absolutio iudicatur. Nam versus aequae prima et media et extrema pars attenditur, qui debilitatur, in quacumque est parte titubatum; in oratione autem pauci prima cernunt, postrema plerique: quae quoniam apparent et intelleguntur, ¹⁹²
 10 varianda sunt, ne aut animorum iudiciis repudientur aut aurium satietate. Duo enim aut tres fere sunt extremi ¹⁹³ servandi et notandi pedes, si modo non breviora et praecisa erunt superiora; quos aut chorios aut heroes aut alternos esse oportebit aut in paeane illo posteriore, quem Aristoteles ¹⁹⁴
 15 probat, aut ei pari cretico. Horum vicissitudines efficient, ut neque ei satientur, qui audient, fastidio similitudinis, nec nos id, quod faciemus, opera dedita facere videamur. Quod si Antipater ille Sidonius, quem tu probe, Catule, ¹⁹⁴ meministi, solitus est versus hexametros aliosque variis
 20 modis atque numeris fundere ex tempore tantumque hominis ingeniosi ac memoris valuit exercitatio, ut, cum se mente ac voluntate coniecisset in versum, verba sequerentur; quanto id facilius in oratione, exercitatione et consuetudine adhibita, consequemur!

25 Illud autem ne quis admiretur, quonam modo haec vulgus ¹⁹⁵ imperitorum in audiendo notet, cum in omni genere tum in hoc ipso magna quaedam est vis incredibilisque naturae. Omnes enim tacito quodam sensu sine ulla arte aut ratione quae sint in artibus ac rationibus recta ac prava diiudicant; ¹⁹⁶
 30 idque cum faciunt in picturis et in signis et in aliis operibus, ad quorum intellegentiam a natura minus habent instru-

M = *AEH* 12 non *om. M* 15 aut ei *vulg.*: aut et *Mo*: aut in *P* 22 eiecisset *M*: crexisset *ε* in *om. M* 25 quonam *L* 32: \overline{qm} (*s. e.* quoniam) *M*

menti, tum multo ostendunt magis in verborum, numerorum
 vocatione iudicio; quod ea sunt in communibus infixae
 sensibus nec earum rerum quemquam funditus natura esse
 196 voluit expertem. Itaque non solum verbis arte positis
 moventur omnes, verum etiam numeris ac vocibus. Quotus 5
 enim quisque est qui teneat artem numerorum ac modo-
 rum? At in eis si paulum modo offensum est, ut aut
 contractione brevius fieret aut productione longius, theatra
 tota reclamant. Quid, hoc non idem fit in vocibus, ut
 a multitudine et populo non modo catervae atque concentus, 10
 51 sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes eiciantur? Mirabile
 197 est, cum plurimum in faciendo intersit inter doctum et
 rudem, quam non multum differat in iudicando. Ars enim
 cum a natura profecta sit, nisi natura moveat ac delectet,
 nihil sane egisse videatur; nihil est autem tam cognatum 15
 mentibus nostris quam numeri atque voces; quibus et
 excitamur et incendimur et lenimur et languescimus et ad
 hilaritatem et ad tristitiam saepe deducimur; quorum illa
 summa vis carminibus est aptior et cantibus, non neglecta,
 ut mihi videtur, a Numa rege doctissimo maioribusque 20
 nostris, ut epularum sollemnium fides ac tibiae Saliorumque
 versus indicant; maxime autem a Graecia vetere celebrata.
 Quibus utinam similibusque de rebus disputari quam de
 198 puerilibus his verborum translationibus maluissetis! Verum
 ut in versu vulgus, si est peccatum, videt, sic, si quid in 25
 nostra oratione claudicat, sentit; sed poetae non ignoscit,
 nobis concedit: taciti tamen omnes non esse illud, quod
 diximus, aptum perfectumque cernunt. Itaque illi veteres,
 sicut hodie etiam non nullos videmus, cum circuitum et

M = *AEH* 1 tum multo *vulg.*: *om. m*: tum multum *L*
 ostenderint *L* verbo *M* 3 rerum *om. M* 7 in his
Lm 10 conventus *EeL* 11 singulis *M* 14 a *om. M*
 naturam *L* 17 exercitatur *HA* limamur *M* 20
 maioribus ut *M* 23 de *om. M* 27 tacite *L vulg.* 29
 circulum *M*

quasi orbem verborum conficere non possent, nam id quidem nuper vel posse vel audere coepimus, terna aut bina aut non nulli singula etiam verba dicebant; qui in illa infantia naturale illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant
 5 tamen, ut et illa essent paria, quae dicerent, et aequalibus interspirationibus uterentur.

Exposui fere, ut potui, quae maxime ad ornatum orationis pertinere arbitrabar. Dixi enim de singulorum laude verborum, dixi de coniunctione eorum, dixi de numero atque
 10 forma; sed si habitum etiam orationis et quasi colorem aliquem requiritis, est et plena quaedam, sed tamen teres, et tenuis, non sine nervis ac viribus, et ea, quae particeps utriusque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere quidam venustatis non fuco inlitus, sed
 15 sanguine diffusus debet color. Tum denique hic nobis 200 orator ita conformandus est et verbis et sententiis, ut, quem ad modum qui utuntur armis aut palaestra, non solum sibi vitandi aut ferendi rationem esse habendam putet, sed etiam, ut cum venustate moveatur, ut ei qui in armorum
 20 tractatione versantur, [sic verbis quidem ad aptam compositionem et decentiam, sententiis vero ad gravitatem orationis utatur]. Formantur autem et verba et sententiae paene innumerabiliter, quod satis scio notum esse vobis; sed inter conformationem verborum et sententiarum hoc in-
 25 terest, quod verborum tollitur, si verba mutaris, sententiarum permanet, quibuscumque verbis uti velis. Quod quidem 201 vos etsi facitis, tamen admonendos puto, ne quid esse aliud

M = AEH 1 orum *M* 2 audere *e* vulg.: audire *codd.*
 5 qualibus *M* 14 quaedam *M* 18 putent *HA*: putant *Ee* vulg.
 19 ut cum venustate moveantur, ut eis qui in armorum tractatione versantur *M*, 'Locus confusus et plane corruptus' Friedrich 20 sic verbis . . . utatur *om. M* Nos Stanglium secuti sumus 23 inter quos hoc interest sed inter confirmationem verborum et sententiarum quod verborum tollitur *M*, quod dedit Friedrich. *Lectionem vulgatam accepimus*

oratoris putetis, quod quidem sit egregium atque mirabile, nisi in singulis verbis illa tria tenere, ut translatis utamur frequenter, interdum factis, raro autem etiam pervetustis. In perpetua autem oratione, cum et coniunctionis levitatem et numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est 5
 53 quasi luminibus distinguenda et frequentanda omnis oratio
 202 sententiarum atque verborum. Nam et commoratio una in re permultum movet et inlustris explanatio rerumque, quasi gerantur, sub aspectum paene subiectio; quae et in exponenda re plurimum valent et ad inlustrandum id, quod 10
 exponitur, et ad amplificandum; ut eis, qui audient, illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse videatur; et huic contraria saepe percursio est et plus ad intellegendum, quam dixeris, significatio et distincte concisa brevitatis et extenuatio et huic adiuncta inclusio a 15
 203 praeceptis Caesaris non abhorrens; et ab re digressio, in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus et concinnus esse debet; propositioque quid sis dicturus et ab eo, quod est dictum, seiunctio et reditus ad propositum et iteratio et rationis apta conclusio; tum augendi minuendive 20
 causa veritatis supralatio atque traiectio; et rogatio atque huic finitima quasi percontatio expositioque sententiae suae; tum illa, quae maxime quasi inreperit in hominum mentis, alia dicentis ac significantis dissimulatio; quae est periu- cunda, cum orationis non contentione, sed sermone tracta- 25
 tur; deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio vel ante vel postquam dixeris vel cum aliquid a te ipso reicias; 204
 praemunitio etiam est ad id, quod adgrediare, et traiectio

M = *AEH* 2 nisi in *L* *vulg.*: ne *M* 4 levitatem *M*:
 lenitatem *Le Quintil.* ix. 1. 26 8 rerumque quasi *vulg.*: rerum
 quaeque *M*: rerum quasi *L* 9 aspectu *L* 32 10 valet *L* *vulg.*
 et *om.* *M* 12 quantum *vulg.*: quam *M* 13 percursio *Quintil.*
l. c. vulg.: percussio *codd.* 14 distinctio *M* 15 inclusio *M*
 18 sit *M* 20 minuendi *M* 21 superlatio *m vulg.* ratio *M*
 24 quae est . . . tractatur *om.* *M* 25 in oratione *maluit Stangl*
 26 correctio *M*

in alium ; communicatio, quae est quasi cum eis ipsis, apud quos dicas, deliberatio ; morum ac vitae imitatio vel in personis vel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis et aptum ad animos conciliandos vel maxime, saepe
 5 autem etiam ad commovendos ; personarum ficta inductio 205
 vel gravissimum lumen augendi ; descriptio, erroris inductio, ad hilaritatem impulsio, anteoccupatio ; tum duo illa, quae maxime movent, similitudo et exemplum ; digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio ; vox quaedam
 10 libera atque etiam effrenatio augendi causa ; iracundia, obiurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio brevis a proposito, non ut superior illa digressio, purgatio, conciliatio, laesio, optatio atque execratio. His fere luminibus inlustrant orationem sententiae. Orationis autem
 15 ipsius tamquam armorum est vel ad usum comminatio et quasi petitio vel ad venustatem ipsam tractatio. Nam et geminatio verborum habet interdum vim, leporem alias, et paulum immutatum verbum atque deflexum et eiusdem verbi crebra tum a primo repetitio, tum in extremum con-
 20 versio et in eadem verba impetus et concursio et adiunctio et progressio et eiusdem verbi crebrius positi quaedam distinctio et revocatio verbi et illa, quae similiter desinunt aut quae cadunt similiter aut quae paribus paria referuntur aut quae sunt inter se similia. Est etiam gradatio quaedam et
 25 conversio et verborum concinna transgressio et contrarium et dissolutum et declinatio et reprehensio et exclamatio et imminutio et quod in multis casibus ponitur et quod de singulis rebus propositis ductum refertur ad singula et ad propositum subiecta ratio et item in distributis supposita

M = AEH 5 commonendos *M* 6 discriptio *A* : discretio *L*
 8 interpellantis coercitio *maluit Schüts* 9 comminatio *Schüts*
 10 effrenatio *M* : effrenator *O Quintil.* agendi *AL* 13 laesi *M*
 16 ipsam *Reid* : ipsa *codd.* 21 processio *M* posito *L*
 districtio *M* 23 deferuntur *M* 25 concinnata gressio *A* 26
 et imminutio *vulg. Quint.* : *om. M* : et immutatio *L*

ratio et permissio et rursum alia dubitatio et improvisum quiddam et dinumeratio et alia correctio et dissipatio et continuatum et interruptum et imago et sibi ipsi responsio et immutatio et diiunctio et ordo et relatio et digressio et
 208 circumscriptio. Haec enim sunt fere atque horum similia 5
 vel plura etiam esse possunt, quae sententiis orationem
 55 verborumque conformationibus inluminent.' 'Quae quidem
 te, Crasse, video,' inquit Cotta 'quod nota esse nobis putes,
 sine definitionibus et sine exemplis effudisse.' 'Ego vero'
 inquit Crassus 'ne illa quidem, quae supra dixi, nova vobis 10
 209 esse arbitrabar, sed voluntati vestrum omnium parui. His
 autem de rebus sol me ille admonuit, ut brevior essem, qui
 ipse iam praecipitans me quoque haec praecipitem paene
 evolvere coegit. Sed tamen huius generis demonstratio est
 et doctrina ipsa vulgaris; usus autem gravissimus et in hoc 15
 210 toto dicendi studio difficillimus. Quam ob rem quoniam
 de ornatu omni orationis sunt omnes, si non patefacti, at
 certe commonstrati loci, nunc quid aptum sit, hoc est, quid
 maxime deceat in oratione, videamus. Quamquam id qui-
 dem perspicuum est, non omni causae nec auditori neque 20
 personae neque tempori congruere orationis unum genus;
 211 nam et causae capitum alium quendam verborum sonum
 requirunt, alium rerum privatarum atque parvarum; et aliud
 dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudi-
 cia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud obiurgatio, aliud 25
 disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam qui audi-
 ant, senatus an populus an iudices: frequentes an pauci an
 singuli, et quales: ipsique oratores qua sint aetate, honore,
 auctoritate, debet videri; tempus, pacis an belli, festina-
 212 tionis an otii. Itaque hoc loco nihil sane est quod praecipere 30

M = AEH 3 quod continuatum *L* vulg. 4 et latio *m*: translatio
L 7 verborum *om.* *M* 11 nostrum *MP*¹ 25 atque sermones
M: aliud sermo *L*: *secl. Friedrich* 26 dissipatio *AH*¹: dissip.
*H*²*m*: *corr. H*² *marg.* 27 an iudices *vulg.*: *corr. H*² *marg.*: at
 iud. *HA*: aut iud. *E*² 28 qua sint *vulg.*: qui sint *M* 29
 debet *vulg.*: debent *M*

posse videatur, nisi ut figuram orationis plenioris et tenuioris et item illius mediocris ad id, quod agemus, accommodatam deligamus. Ornamentis eisdem uti fere licebit alias contentius, alias summissius; omnique in re posse quod
5 deceat facere artis et naturae est, scire quid quandoque deceat prudentiae.

Sed haec omnia perinde sunt, ut aguntur. Actio, inquam, ⁵⁶
in dicendo una dominatur; sine hac summus orator esse in ²¹³
numero nullo potest, mediocris hac instructus summos
10 saepe superare. Huic primas dedisse Demosthenes dicitur, cum rogaretur, quid in dicendo esset primum; huic secundas, huic tertias; quo mihi melius etiam illud ab Aeschine dictum videri solet; qui cum propter ignominiam iudicii cessisset Athenis et se Rhodum contulisset, rogatus
15 a Rhodiis legisse fertur orationem illam egregiam, quam in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat; qua perlecta petatum ab eo est postridie, ut legeret illam etiam, quae erat contra ab Demosthene pro Ctesiphonte dicta: quam cum suavissima et maxima voce legisset, admirantibus
20 omnibus 'quanto' inquit 'magis miraremini, si audissetis ipsum!' ex quo satis significavit, quantum esset in actione, qui orationem eandem aliam fore putarit actore mutato. Quid fuit in Graccho, quem tu melius, Catule, meministi, ²¹⁴
quod me puero tanto opere ferretur? 'Quo me miser
25 conferam? Quo vertam? In Capitoliumne? At fratris sanguine madet. An domum? Matremne ut miseram lamentantem videam et abiectam?' Quae sic ab illo esse acta constabat oculis, voce, gestu, inimici ut lacrimas tenere non possent. Haec ideo dico pluribus, quod genus hoc

M = AEH 1 ne ut *M* oratoris *AE²H* plenioris *om. M*
2 idem *M* 7 haec ipsa *L vulg.* erunt *L* agantur *M* 14
cessisset *vulg.*: esset *M*: abisset *H³ marg.* 16 ctesiphonte *M*
22 putaret *L vulg.* 24 efferretur *maluit Lambinus* 26 madet
M: redundat *L vulg.* an *om. M* 27 lamentantemque *L* 29
ideo *AE*: eo *HL*

totum oratores, qui sunt veritatis ipsius actores, reliquerunt;
 57 imitatores autem veritatis, histriones, occupaverunt. Ac
 215 sine dubio in omni re vincit imitationem veritas, sed ea si
 satis in actione efficeret ipsa per sese, arte profecto non
 egeremus; verum quia animi permotio, quae maxime aut 5
 declaranda aut imitanda est actione, perturbata saepe ita est,
 ut obscuretur ac paene obruatur, discutienda sunt ea, quae
 obscurant, et ea, quae sunt eminentia et prompta, sumenda.
 216 Omnis enim motus animi suum quandam a natura habet
 vultum et sonum et gestum; corpusque totum hominis et 10
 eius omnis vultus omnesque voces, ut nervi in fidibus, ita
 sonant, ut a motu animi quoque sunt pulsae. Nam voces
 ut chordae sunt intentae, quae ad quemque tactum respon-
 deant, acuta gravis, cita tarda, magna parva; quas tamen
 inter omnis est suo quoque in genere mediocris, atque 15
 etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, leve asperum,
 contractum diffusum, continenti spiritu intermisso, fractum
 217 scissum, flexo sono extenuatum inflatum; nullum est enim
 horum generum, quod non arte ac moderatione tractetur.
 Hi sunt actori, ut pictori, expositi ad variandum colores. 20
 58 Aliud enim vocis genus iracundia sibi sumat, acutum, in-
 citatum, crebro incidens:

ipsum hortatur me frater, ut meos malis miser
 mandarem natos

et ea, quae tu dudum, Antoni, protulisti
 segregare abs te ausu's

25

et

ecquis hoc animadvortet? vincite . . .

M = *AEH* 1 oratoris *H'A*: orationis *E* 9 a *om. M* 10
 et (*prius om. M*) et eius omnis *om. M* 12 a *om. M* 16 leve
codd.: lene *vulg.* 17 spiritui *H'AE* intermissio *AE* 32
 19 horum simillium *g. L vulg.* 21 sumat *M*: sumit *vulg.* ac-
 tum *Mγ* 23 *Ipsus lg. 69*: ipsius *M*: ipse *L*: impius *loe vulg.*
 24 mandarem 'ex *codd. quamvis paucis [10] recipiendum fuit. Cf. Tusc.*
Disp. iv. 36. 77; *Lucr.* ii. 638' *Ellendt*: manderem *MPO* *vet*
 mandem *O* 28 animadvortit *L vulg.*

et Atreus fere totus. Aliud miseratio ac maeror, flexibile,
plenum, interruptum, flebili voce :

quo nunc me vortam? quod iter incipiam ingredi?
domum paternamne? ane ad Peliae filias?

5 et illa

o pater, o patria, o Priami domus!

et quae sequuntur

haec omnia videi inflammarei,
Priamo vi vitam evitarei.

10 aliud metus, demissum et haesitans et abiectum : 218

multis sum modis circumventus, morbo, exsilio atque
inopia :

tum pavor sapientiam omnem mi exanimato expectorat ;
mater terribilem minatur vitae cruciatum et necem,

15 quae nemo est tam firmo ingenio et tanta confidentia,
quin refugiat timido sanguen atque exalbescat metu.

aliud vis, contentum, vehemens, imminens quadam inci- 219
tatione gravitatis :

iterum Thyestes Atreum adtractatum advenit,

20 iterum iam adgreditur me et quietum exsuscitat.

maior mihi moles, maius miscendumst malum,
qui illius acerbum cor contundam et comprimam.

aliud voluptas, effusum, lene, tenerum, hilaratum ac re-
missum :

25 sed sibi cum tetulit coronam ob coligandas nuptias,
tibi ferebat, cum simulabat se sibi alacriter dare,

M = AEH I maeror *vulg.* : memor *M* 4 ad Peliae *vulg.* :
ad paeliae *P* : appellare *M* 8 videt *M*, unde videi *Stangl* : vidi *L*
inflammari *codd.* : corr. *Stangl* 9 vi om. *M* evitaret *M* : vitari
L : corr. *Stangl* 11 multis sum modis *M* : multis modis sum *L* :
multimodis sum *vulg.* 13 mi *P* : mihi *L* : om. *M* 14 mater
Ribbeck : alter *L* : om. *m* minatur *L vulg.* 16 sanguen *M*
vulg. : sanguine *mL* 18 gravis *M* 19 attractum *L* 22
quin *L* cor om. *M* 25 mihi *L vulg.* coligandis *Ribbeck* :
colicandis *M* : collocandis *eL vulg.* 26 se sibi alacriter dare
Ribbeck : se sibi aiaci dare *M* : se sibi iam facis dare *Ribbeck* : sese
alteri dare *vulg.*

tum ad te ludibunda docte et delicate detulit.
aliud molestia, sine commiseratione grave quoddam et uno
pressu ac sono obductum :

qua tempestate Helenam Paris innuptis iunxit nuptiis,
ego tum gravida, expletis iam fui ad pariendum mensibus ; 5
per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.

59
220 Omnis autem hos motus subsequi debet gestus, non hic
verba exprimens scaenicus, sed universam rem et sententiam
non demonstratione, sed significatione declarans, laterum
inflexione hac forti ac virili, non ab scaena et histrionibus, 10
sed ab armis aut etiam a palaestra ; manus autem minus
arguta, digitis subsequens verba, non exprimens ; brachium
procerius proiectum quasi quoddam telum orationis ; sup-
plosio pedis in contentionibus aut incipiendis aut finiendis.

221 Sed in ore sunt omnia, in eo autem ipso dominatus est 15
omnis oculorum ; quo melius nostri illi senes, qui perso-
natum ne Roscium quidem magno opere laudabant ; animi
est enim omnis actio et imago animi vultus, indices oculi :
nam haec est una pars corporis, quae, quot animi motus
sunt, tot significationes [et commutationes] possit efficere ; 20
neque vero est quisquam qui eadem conivens efficiat.
Theophrastus quidem Tauriscum quendam dicit actorem
aversum solitum esse dicere, qui in agendo contuens aliquid
222 pronuntiaret. Qua re oculorum est magna moderatio ; nam
oris non est nimium mutanda species, ne aut ad ineptias aut 25
ad pravitatem aliquam deferamur ; oculi sunt, quorum tum in-
tentione, tum remissione, tum coniectu, tum hilaritate motus
animorum significemus apte cum genere ipso orationis ; est
enim actio quasi sermo corporis, quo magis menti congruens

M = *AEH* 1 Tum *e* 32 : cum *codd.* a te *AE* 32 4 quam
AE : quo in *om* Helenam Paris *Herrmann* : Paris Helenam *codd.*
innuptiis *M* : nuptias *M* : nuptis *L* 5 fui *Bothe* : fere *codd.* 6
Hecuba *vulg.* : haec ubi *M* 10 inclinatione *Quint.* i. 11, 18 hac *L* :
haec *M* : *om.* *Quint.* ac *om.* *M* 11 a *om.* *H* 20 et com-
mutationes *om.* *M* 21 verum *M* conivens *M* : continens *L* :
contuens *vulg.* 24 est *om.* *M* : esto *Matthias* 26 tum *om.* *M*

esse debet; oculos autem natura nobis, ut equo aut leoni
 saetas, caudam, auris, ad motus animorum declarandos dedit,
 qua re in hac nostra actione secundum vocem vultus valet; 223
 is autem oculis gubernatur. Atque in eis omnibus, quae sunt
 5 actionis, inest quaedam vis a natura data; qua re etiam hac
 imperiti, hac vulgus, hac denique barbari maxime commo-
 ventur: verba enim neminem movent nisi eum, qui eiusdem
 linguae societate coniunctus est, sententiaeque saepe
 acutae non acutorum hominum sensus praetervolant: actio,
 10 quae prae se motum animi fert, omnis movet; isdem enim
 omnium animi motibus concitantur et eos isdem notis et in
 aliis agnoscunt et in se ipsi indicant. Ad actionis autem
 usum atque laudem maximam sine dubio partem vox
 60 obtinet; quae primum est optanda nobis; deinde, quae
 224
 15 cumque erit, ea tuenda; de quo illud iam nihil ad hoc
 praecipendi genus, quem ad modum voci serviatur: equi-
 dem tamen magno opere censeo serviendum; sed illud
 videtur ab huius nostri sermonis officio non abhorrire,
 quod, ut dixi paulo ante, plurimis in rebus quod maxime
 20 est utile, id nescio quo pacto etiam decet maxime. Nam
 ad vocem obtinendam nihil est utilius quam crebra mutatio;
 nihil perniciosius quam effusa sine intermissione contentio.
 Quid, ad auris nostras et actionis suavitatem quid est vicis- 225
 situdine et varietate et commutatione aptius? Itaque idem
 25 Gracchus, quod potes audire, Catule, ex Licinio cliente
 tuo, litterato homine, quem servum sibi ille habuit ad
 manum, cum eburneola solitus est habere fistula qui staret
 occulte post ipsum, cum contionaretur, peritum hominem,
 qui infaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum
 30 excitaret aut a contentione revocaret.' 'Audi me hercule,'
 inquit Catulus 'et saepe sum admiratus hominis cum dili-

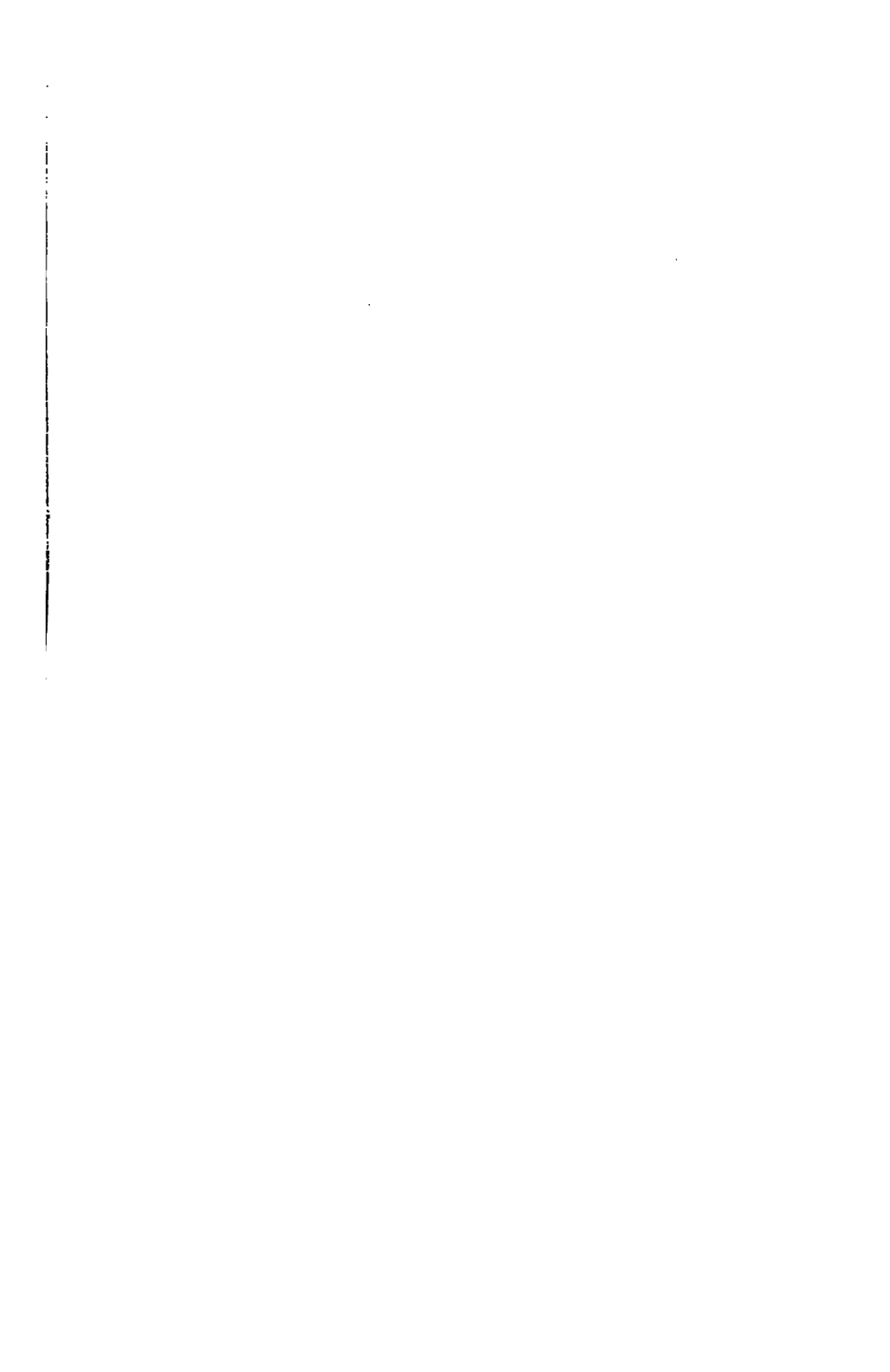
M = *AEH* 1 oculis *M* et leoni *L vulg.* 6 hac vulgus
om. M 7 eius l. *M* 10 omnis . . . animi *om. M* 11
 motis *M* 16 recipiendi *M*: praecipendum *L* 17 tamen *om. L*
 23 ad *om. M* 24 idem *L vulg.*: et idem *M*

- 226 gentiam tum etiam doctrinam et scientiam.' 'Ego vero,'
 inquit Crassus 'ac doleo quidem illos viros in eam fraudem
 in re publica esse delapsos; quamquam ea tela textitur et ea
 in civitate ratio vivendi posteritati ostenditur, ut eorum
 civium, quos nostri patres non tulerunt, iam similis habere 5
 cupiamus.' 'Mitte, obsecro,' inquit 'Crasse,' Iulius 'ser-
 monem istum et te ad Gracchi fistulam refer; cuius ego
 61 nondum plane rationem intellego.' 'In omni voce' inquit
 227 Crassus 'est quiddam medium, sed suum cuique voci: hinc
 gradatim ascendere vocem [utile] et suave est (nam a prin- 10
 cipio clamare agreste quiddam est), et idem illud ad firman-
 dam est vocem salutare; deinde est quiddam contentionis
 extremum, quod tamen interius est, quam acutissimus
 clamor, quo te fistula progredi non sinet, et iam ab ipsa
 contentione revocabit. est item contra quiddam in remis- 15
 sione gravissimum quoque tamquam sonorum gradibus
 descenditur. Haec varietas et hic per omnis sonos vocis
 cursus et se tuebitur et actioni adferet suavitatem. Sed
 fistulatorem domi relinquetis, sensum huius consuetudinis
 vobiscum ad forum deferetis. 20
- 228 Edidi, quae potui, non ut volui, sed ut me temporis
 angustiae coegerunt; scitum est enim causam conferre in
 tempus, cum adferre plura, si cupias, non queas.' 'Tu
 vero' inquit Catulus 'conlegisti omnia, quantum ego pos-
 sum iudicare, ita divinitus, ut non a Graecis sumpsisse, sed 25
 eos ipsos haec docere posse videare; me quidem istius
 sermonis participem factum esse gaudeo; ac vellem ut
 meus gener, sodalis tuus, Hortensius, adfuisset; quem
 quidem ego confido omnibus istis laudibus, quas tu oratione
 229 complexus es, excellentem fore.' Et Crassus 'fore dicis?' 30

M = *AEH* 3 quam ea *H*: quia mea *M* ea in civitate ratio
 vivendi *secl. Friedrich* 4 posteritati *vulg.*: posteritatis *codd.*:
 posteris *P*¹ 10 utile et *om. M* 14 et iam *Henrichsen*: sed
 iam *Schüts*: et tamen *codd.* 16 quoque *L*: quod *M* 17 hic *om.*
M 18 actio *M* Et *M* 25 sumpsisse *M*: didicisse *L vulg.*

inquit, 'ego vero esse iam iudico et tum iudicavi, cum me
 consule in senatu causam defendit Africae nuperque etiam
 magis, cum pro Bithyniae rege dixit. Quam ob rem recte
 vides, Catule; nihil enim isti adulescenti neque a natura
 5 neque a doctrina deesse sentio: quo magis est tibi, Cotta, 230
 et tibi, Sulpici, vigilandum ac laborandum; non enim ille
 mediocris orator in vestram quasi succrescit aetatem, sed et
 ingenio peracri et studio flagranti et doctrina eximia et
 memoria singulari; cui quamquam faveo, tamen illum
 10 aetati suae praestare cupio, vobis vero illum tanto minorem
 praecurrere vix honestum est.' 'Sed iam surgamus' inquit
 'nosque curemus et aliquando ab hac contentione disputa-
 tionis animos nostros curamque laxemus.'

M = AEH 7 in vestram . . . aetatem *M*: vestrae . . . aetati
L vulg. 10 vobis om. *M* vetum *M* 13 curaque *maius*
Lambinus

INDEX NOMINVM

- Academia I 43, 45, 84, 98; III 62, 68.
 Academici III 67, 109.
 Accius (L.) III 27, 154, 158, 217, 219.
 Aculeo (C.) I 191; II 2, 262.
 Acusilas II 53.
 Aeliana studia I 193.
 Aelius (S.) Paetus Catus I 198, 212, 240; III 133.
 Aelius (L.) Stilo I 193, 265.
 Aelius (L.) Lamia II 262.
 Aelius (Q.) Tubero II 341; III 87.
 Aemilius (L.) Paulus II 272.
 Aemilius (M.) Lepidus Porcina I 40.
 Aemilius (M.) Lepidus II 287.
 Aemilius (M.) Scaurus I 214; II 197, 203, 257, 265, 280, 283.
 Aeschines (philosophus) I 45.
 Aeschines (orator) II 94; III 28, 213.
 Aeschylus III 27.
 Aesopus I 259; III 102.
 Africanus, maior I 211; minor I 211; III 28: *v.* Cornelius.
 Agesilas III 139.
 Aglaophon III 26.
 Aiaces Oileos II 265.
 Ajax Telamonius II 193.
 Albanum II 224.
 Albius (L.) II 281.
 Albucius (T.) II 281; III 171.
 Alcibiades II 93; III 139.
 Alexander II 341; III 141.
 Anaxagoras III 56, 138.
 Antiochus II 75.
 Antiope II 155.
 Antipater (Sidonius) III 194.
 Antipater. Cp. Coelius.
 Antipho II 242.
 Antisthenes III 62.
 Antistius (M.) II 287.
 Antonius (M.) I 80; II 2, 3; III 10; *et passim.*
 Apelles III 26.
 Apollo Pythius I 199.
 Apollonius (Alabandensis) I 75, 126, 130.
 Appenninus III 69.
 Appuleia lex II 107.
 Aquilius (M') II 188, 194.
 Aratus I 69.
 Arcesilas III 67, 80.
 Archimedes III 132.
 Archytas III 139.
 Argonautarum navis I 174.
 Aristides II 341.
 Aristippus III 62.
 Aristophanes (Byzantinus) III 132.
 Aristoteles I 43, 49, 55; II 43, 58, 152, 160; III 62, 67, 71, 80, 141, 182.
 Aristoxenus III 132.
 Asellus II 258, 268.
 Athenae I 13, 57, 216.
 Atticorum facetiae, II 217.
 Aurelius Cotta (C.) I 25, 132; II 12, 98; III 11, 31, 145.
 Aurelius Cotta (L.) II 197; III 42, 46.
 Aurifex (L.) II 245.
 Balbus *v.* Lucilius.
 Brulla III 88.
 Brutus *v.* Iunius.
 Buculeius (M.) I 179.
 Byzantii II 217.

INDEX NOMINVM

- Caecilius Metellus Macedonicus** (Q.) I 211, 215.
Caecilius Metellus Caprarius (C.) II 267.
Caecilius Metellus Numidicus (Q.) II 263, 275 ; III 68.
Caecilius Metellus Pius (Q.) II 167.
Caecilius Statius (C.) II 40, 257.
Caelius v. Coelius.
Caepio v. Servilius.
Caesar v. Iulius.
Caeta II 22.
Callimachus III 132.
Callisthenes II 58.
Calpurnius Bestia (L.) II 283.
Calpurnius Piso Frugi (L.) II 51.
Calpurnius Piso (†) II 265, 285.
Calvinus II 249.
Calvus II 250.
Campus Martius II 84.
Campi magni III 167.
Capitolium III 180.
Carneades I 45, 49 ; II 155, 161 ; III 68, 71, 80, 147.
Carvilius (Sp.) II 249.
Cassandra II 265.
Cato v. Porcius.
Catulus v. Lutatius.
Cento II 286.
Ceres (fig.) III 167.
Charmadas I 45, 47, 84, 93 ; II 360.
Charybdis III 163.
Chrysippus I 50.
Cicero v. Tullius.
Cilicia I 82 ; II 2.
Cincius Alimentus (M.) II 286.
Claudius (Appius) II 246 : cp. 284.
Claudius Nero (C.) II 248.
Claudii patricii I 176.
Clitomachus I 45.
Coelius I 117 ; II 257.
Corax I 91 ; III 81.
Cornelius Scipio Africanus (P.), maior, II 250, 262.
Cornelius Scipio Africanus (P.), minor, I 211, 215, 255 ; II 106, 154, 249, 253, 258, 267, 268, 270, 272, 341 ; III 28, 87.
Cornelius Scipio Maluginensis (M.) II 260.
Cornelius Scipio Nasica (L.) II 260.
Cornelius Scipio Nasica (P.) II 276.
Cornelius Scipio Nasica Corculum (P.) III 134.
Cornelius Scipio Nasica Serapio (P.) II 285.
Cornelius Lentulus (P.) I 211.
Cornelius Rufinus (P.) II 268.
Coruncanus (Ti.) III 56, 134.
Cotta v. Aurelius.
Crannon II 352.
Crantor III 67.
Crassus v. Licinius.
Critias II 93 ; III 139.
Critolaus I 45 ; II 155, 160.
Curio v. Scribonius.
Curius (M.) causa Curiana I 180, 242 ; II 24, 140.
Cynici III 62.
Cyrenaici III 62.
Damon III 132.
Decius (P.) II 132, 135.
Demetrius Phalereus II 95.
Demochares II 95.
Democritus (Democritii) I 42, 49 ; II 194, 235 ; III 56.
Demosthenes I 58, 89, 260 ; II 94 ; III 28, 71, 213.
Didius (T.) II 199.
Dinarchus II 94.
Diodorus I 45.
Diogenes Stoicus II 155.
Dion III 139.
Diphilus I 136.
Domitius Ahenobarbus (Cn.) II 45, 227, 230.
Draco I 197.
Drusus v. Livius.
Duronius (M.) II 274.
Empedocles I 217.
Ennius (Q.) I 154, 198 f. ; II 156, 222, 276 ; III 27 : Enni Ajax III 162 : Alcumaeo III 154, 218 : Andromache III 102, 183 :

INDEX NOMINVM

- Eumenides III 154 : Medea III 217 : Thyestes III 164 : Anales (?) III 167.
 Epaminondas I 210 ; II 341 ; III 139.
 Ephorus II 57, 94 ; III 36.
 Eretrici III 62.
 Erillii III 62.
 Esquilina porta II 276.
 Euclides III 132.
 Euripides III 27, 141.
 Euxinus pontus I 174.

 Fabianus fornix II 267.
 Fabius Maximus Cunctator (Q.) I 210 ; II 273, 290.
 Fabius Maximus Eburnus (Q.) I, 121.
 Fabius Maximus Allobrogicus (Q.) II 267.
 Fabius Pictor (Q.) II 51.
 Fabricius Luscinus (C.) II 268, 290 ; III 56.
 Fannius Strabo (C.) II 270 ; III 183.
 Flavius Fimbria (C.) II 91.
 Flavius (Cn.) I 186.
 Fufius (L.) I 179 ; II 91 ; III 50.
 Fulvius Flaccus (M.) II 285.
 Fulvius Nobilior (M.) II 256.
 Furius Philus (L.) II 154.
 Furius (Numerius) III 87.

 Galba *v.* Sulpicius.
 Gallus II 265, 266.
 Glaucia *v.* Servilius.
 Gorgias I 47, 103 ; III 59, 129.
 Gracchus *v.* Sempronius.
 Graecia I 13 ; II 6 : Gr. Magna II 154 ; III 60.
 Graecae orationes I 155.
 Graecum mare III 69.
 Graeci inepti II 18 : remoti a causis II 55.
 Graeculi homines I 47, 102, 221.
 Granius (Q.) II 244, 254, 281.
 Gratidianus *v.* Marius.

 Hannibal I 210 ; II 75.
 Hellanicus II 53.

 Helvius Mancina II 266, 274.
 Hermodorus I 62.
 Herodotus II 55.
 Hierocles II 95.
 Hippias III 127.
 Hippocrates III 132.
 Homerus III 57, 137.
 Hortensius Hortalus (Q.) III 228, 230.
 Hostilius Mancinus (C.) I 181, 238 ; II 137.
 Hostilianae actiones I 245.
 Hyperides I 58 ; II 94.
 Hypsaecus *v.* Plautius.

 Isocrates II 10, 57, 94 ; III 28, 36, 59, 139, 141, 173.
 Italia II 154 ; III 8.
 Ithaca I 196.
 Iulius Caesar Strabo Vopiscus (C.) II 12 (et saepius).
 Iulius Caesar (L.) III 10.
 Iunia II 225.
 Iunius Brutus (L.) I 37 ; II 225.
 Iunius Brutus (M.), iuris consultus, II 142, 223 f.
 Iunius Brutus (M.), filius eius, II 220 ff.

 Laelia III 45.
 Laelius Sapiens (C.) I 35, 58, 211, 215, 255 ; II 22, 154, 286, 341 ; III 28, 45.
 Laelius (Decumus) II 25.
 Largus (sive Largius) II 240.
 Latine dicere I 144 ; III 37, 49, 52.
 Laurentum II 22.
 Lentulus *v.* Cornelius.
 Lepidus *v.* Aemilius.
 Liber (fig.) III 167.
 Licinia III 8.
 Licinius Crassus (P.), ille vetus III 134.
 Licinius Crassus (M.) I. 166.
 Licinius Crassus Dives Mucianus (P.) I 170, 216, 240.
 Licinius Crassus (P.) III 10.
 Licinius Crassus (L.), passim : I 77, 102, 111, 112, 121, 136, 163, 199, 205, 206 ; II 2, 4, 10, 18,

INDEX NOMINVM

- 33, 48, 88; III 1, 4, 8, 11, 17,
 39, 68, 74, 92, 93.
 Licinius (Catuli cliens) III 225.
 Licinius Varus (P.) II 250.
 Livius Drusus (M.) I 24, 97; III 2.
 Lucilius (C.) I 72; II 25, 253,
 268, 284 (?); III 86, 171.
 Lucilius Balbus (Q.) III 78.
 Lutatius Catulus (Q.), passim: II
 12, 14, 28, 59, 71, 122, 255;
 III 9, 21, 29, 173.
 Lycium I 98.
 Lycurgus (Spartanus) I 58, 197;
 III 56.
 Lycurgus (Atheniensis) II 94.
 Lysias I 231; II 93; III 28.
 Lysippus III 26.
 Lysis III 139.
- Maccius Plautus (T.) III 45.
 Magius II 265.
 Magna Graecia II 154.
 Mago (Karthaginiensis) I 249.
 Mancinus v. Hostilius.
 Manilius (M.) I 212, 246; III 133.
 Manlius (Cn.) II 125.
 Marcelli I 176.
 Marcellus (M.) I 57.
 Marcius Philippus (L.) I 24; II
 220, 245, 249, 255, 316; III 2, 4,
 283.
 Marius Rex (Q.) II 125.
 Marius (C.) I 66; II 196, 266;
 III 8.
 Marius Gratidianus (M.) I 178;
 II 262.
 Mars (fig.) III 167.
 Megarici III 62.
 Memmius (C.) II 240, 249, 267,
 283.
 Menecles II 95.
 Menedemus I 85.
 Metrodorus Scepsius I 45.
 Minervae signum II 73.
 Mnesarchus I 45, 83.
 Mucius Scaevola (P.) I 166, 212,
 217, 240, 244; II 52, 285.
 Mucius Scaevola (Q.), Pont. Max.
 I 180, 229, 244; III 10.
 Mummius (L.) II 268.
 Myro III 26.
- Naevis (Cn.) III 45.
 Naucrates II 94; III 173.
 Navius II 249.
 Neoptolemus II 257.
 Neptunus (fig.) III 167.
 Nicander I 69.
 Norbanus (C.) II 89, 107, 164,
 197 sqq.
 Novae (sc. tabernae) II 266.
 Novius (C.) ii. 255, 279, 285.
 Numa Pompilius I 37; II 154;
 III 73, 197.
 Numerius Furius III 87.
 Nummius II 257.
- Octavius (Cn.) I 166.
 Oileus II 265.
 Opimius (L.) II. 106, 132, 134, 165.
 Opimius (Q.) II 277.
 Orata v. Sergius.
- Pacuvius I 246; II 155, 187, 193;
 III 27, 157.
 Palatium II 263.
 Pamphilus III 81.
 Panaetius I 45, 75.
 Papirius Carbo (C.) I 40, 154;
 II 9, 106, 165, 169, 170; III
 28, 74.
 Papirius Carbo Arvina (C.) III
 10.
 Paulus v. Aemilius.
 Pericles I 216; II 93; III 59, 71,
 238.
 Peripatetici III 62.
 Perperna (M.) II 262.
 Persius (C.) II 25.
 Pherecydes II 53.
 Phidias II 73.
 Philippus (Macedonicus) II 341;
 III 141.
 Philippus v. Marcius.
 Philistus II 57, 94.
 Philo (architectus) I 62.
 Philo (Larissaeus) III 110.
 Philoctetes III 141.
 Philolaus III 139.
 Phoenix III 57.
 Phormio II 75.
 Phrygio Pompeius II 283.

INDEX NOMINVM

Pictor *v.* Fabius.
 Pinarius Rusca (M.) II 261.
 Pinarius (T) II 266.
 Pisistratus III 137.
 Piso II 265, 285. Cp. Calpurnius.
 Pittacus III 56.
 Plato I 28, 47, 49, 217, 224, 233;
 II 194; III 15, 21, 62, 67, 122.
 Plautius Hypsaecus (M.) I 166.
 Plautus *v.* Maccius.
 Polemo III 67.
 Polyclitus II 70; III 26.
 Pompeius Rufus (Q.) I 168.
 Pompeius (Sex.) I 67; III 78.
 Pomponius (Cn.) III 50.
 Pomptinum II 290.
 Pontidius II 275.
 Popilia II 44.
 Porcina *v.* Aemilius.
 Porcius Cato (M.) I 171, 215, 227;
 II 51, 142, 256, 260, 271, 279;
 III 135. Cf. II 48.
 Porcius (?) Nasica (L.) II 260.
 Prodicus III 128.
 Protagoras III 128.
 Prytaneum I 232.
 Publicius (C.) II 271.
 Pupius Piso (M.) I 104.
 Pyrrhonei III 62.
 Pythagoras II 154; III 56, 135
 Pythagorei I 42; II 154; III 139.

 Rabula I 202.
 Rhodus I 75; II 3; Rhodii, II 217.
 Romulus I 37.
 Roscius Gallus (Q.) I 124, 129,
 130, 132, 251, 254; II 233, 242;
 III 102, 221.
 Rutilius (P.) I 181.
 Rutilius Rufus (P.) I 227, 229;
 II 280, 313.

 Sabini I 37.
 Saliorum versus III 197.
 Samnis II 325; III 86.
 Scaevola *v.* Mucius.
 Scaurus *v.* Aemilius.
 Scipio *v.* Cornelius.
 Scopas II 352.
 Scribonius Curio (C.) II 98.

Scribonius Libo (L.) II 263.
 Sempronius Gracchus (C.) I 38,
 154; II 106, 269; III 214,
 225.
 Sempronius Gracchus (Ti.), maior,
 I 38, 211.
 Sempronius Gracchus (Ti.) I 38.
 Sempronius Musca (A.) II 247.
 Septumuleius (L.) II 269.
 Sergius Silus Orata (C.) I 178.
 Servilius Glaucia (C.) II 249,
 263; III 164.
 Servilius (M.) II 261.
 Servilius Caepio (Q.) II 197 ff.
 Servius Tullius I 37.
 Sextius Calvinus (C.) II 249.
 Siculi II 217.
 Sicyonii calcei I 231.
 Silus II 285.
 Simonides II 351, 357.
 Sirenum scopulos II 154.
 Socrates I 28, 42, 63, 204; II
 270; III 15, 60, 122.
 Solon I 58; III 56.
 Sophocles III 27.
 Speusippus III 67.
 Staseas I 104; II 2.
 Staius *v.* Caecilius.
 Stoici I 43, 220; II 157; III 62,
 65 sq.
 Sulpicius Galba (C.) I 239.
 Sulpicius Galba (Ser.) I 40, 58,
 227, 239; II 263.
 Sulpicius Galus (C.) I 228.
 Sulpicius Rufus (P.), passim.
 Syracosius II 57; III 139.
 Syri II 265.
 Syrtis III 163.

 Tarentum II 273.
 Tarracina II 240.
 Tauriscus III 221.
 Telamo II 193.
 Terenti Andria II 172, 326 f.
 Terentius Vespa II 253.
 Teucer (Pacui) II 193.
 Thales III 137.
 Themistocles II 299, 351; III 59.
 Theophrastus I 43, 49, 55; III
 184, 221.

INDEX NOMINVM

<p> Theopompus II 57, 94; III 36.
 Theramenes II 93; III 59.
 Thoria lex III 284.
 Thrasymachus III 128.
 Thucydides II 56, 93.
 Tiburs II 263.
 Timaeus II 58.
 Timotheus III 139.
 Tisias I 91.
 Titius (Sex.) II 48, 253, 265;
 III 88.
 Trinummus (Plauti) II 39.
 Troianus equus II 94.
 Tubero (Q.) v. Aelius.
 Tullius Cicero (M.), avus, II 265.
 Tullius Cicero (M.), pater, II 1.
 Tullius Cicero (Q.) I 1, 4; II 10.
 Tusculanum (Crassi) I 24, 224.
 Tuscum mare III 69.
 Tyndaridae II 352. </p> | <p> Ulixes I 196; III 162. </p> <hr style="border: 0.5px solid black; margin: 5px 0;"/> <p> Valerius III 86.
 Valerius Soranus (Q.) III 43.
 Vargula II 244, 247.
 Varius Hybrida (Q.) I 117.
 Varro v. Visellius.
 Varus v. Licinius.
 Velleius (C.) III 78.
 Velocius (Q.) III 86.
 Vestae simulacrum III 10.
 Vigellius (M.) III 78. </p> <p> Xenocrates III 62, 67.
 Xenophon II 58; III 139. </p> <p> Zethus (Pacuvi) II 155.
 Zeuxis III 26. </p> |
|--|--|

1

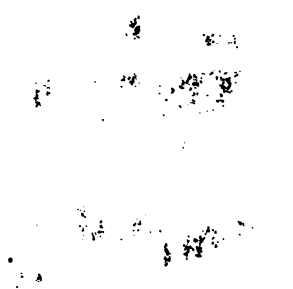
|

|

|

|

|

Stanford
Undergraduate
Library

Stanford University Libraries

3 6105 002 559 248

PA
6294
.A3W5

v.1

BR-
Class

Stanford University Libraries
Stanford, California

Return this book on or before date due.

[REDACTED]

